

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ◉ SZERZŐI JOGI MŰVELTSÉG A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK KÖRÉBEN
- ◉ SZAKKÖNYVTÁR A HOLNAP HATÁRÁN (4. RÉSZ: A KSH KÖNYVTÁRA)
- ◉ ÁTTEKINTÉS A HONVÉDSÉGI SZAKKÖNYVTÁRI GYŰJTEMÉNYEKRŐL
- ◉ MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉGI TISZTI MAGÁN-KÖNYVTÁRAK A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN
- ◉ AZ EISZ NEMZETI PROGRAM SZEREPE A KÖNYVTÁRAK KÜLFÖLDI SZAKIRODALOMMAL VALÓ ELLÁTÁSÁBAN
- ◉ A BIOGRÁFIAI INDEX MŰFAJÁNAK MEGÚJÍTÁSI KÍSÉRLETE A MAGYAR ÉLETRAJZI KALAUZBAN
- ◉ LOKALITÁS – TÖBBFÉLE LÁTÓSZÖGBŐL
- ◉ A KÖNYVTÁRI FELDOLGOZÁS ÚJ LEHETŐSÉGEI WEBES KÖRNYEZETBEN: BIBFRAME
- ◉ ÚJ UTAKON AZ RDA – GYORSJELENTÉS AZ EURIG (EUROPEAN RDA INTEREST GROUP) 2017. ÉVI TALÁLKOZÓJÁRÓL
- ◉ LIBER JOURNÉES – LIBER NAPOK KÖNYVTÁRVEZETŐKNEK
- ◉ BESZÁMOLÓ AZ IFLA WROCLAWI KONFERENCIÁJÁRÓL
- ◉ WEBARCHIVÁLÁS – ESETTANULMÁNYOK AZ EURÓPAI ORSZÁGOK GYAKORLATÁBÓL
- ◉ KÖNYVISMERTETÉSEK
- ◉ REFERÁTUMOK

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!
KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2017/3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2017/3

📖 HUNGARIKA/DIASZPÓRA-KUTATÁS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN A MIKES KELEMEN PROGRAM ELŐTT 📖 KÉTELYEK ÉS MEGERŐSÍTÉSEK A SEGÍTŐ KÖNYVTÁR LÉTJOGOSULTSÁGÁRÓL 📖 ÚJ KAPUŐR-E A KUTATÓKNAK SZÁNT KÖZÖSSÉGI MÉDIA? 📖 ORCID – EGY ÚJABB SZERZŐI AZONOSÍTÓ TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEKHEZ 📖 AZ E-KÖTELESPÉLDÁNYOK BESZOLGÁLTATÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSA. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS 📖 OSZD MEG, ÉS NE URALKODJ! AZ OCLC 2017. ÉVI BERLINI KONFERENCIÁJÁNAK FŐBB ÜZENETEI 📖 HÁLÓZATI METAADAT UNIVERZUM – KÖNYVTÁRAK VÁLASZÚTNÁL. AZ OCLC EMEA 2017. ÉVI KONFERENCIÁJÁNAK ÜTKERESÉSEI 📖 KÖNYVTÁR A „KULTÚRFORRADALOMBAN”. A SZABAD NÉP KÖNYVTÁRRÓL ÉS OLVASÁSRÓL (1945–1956) 📖 OLVASÓMOZGALMAK, OLVASÓI KAMPÁNYOK 1945–1956 KÖZÖTT 📖 KÖNYVSZEMLE 📖 REFERÁTUMOK📖

A TARTALOMBÓL:

27. (63.) ÉVFOLYAM, 2017. 3. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítótér: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂
Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂
Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-
hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős
kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:
Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BARTOS Éva (a Könyvtári Intézet ny. igazgatója, Bp.), BILICSI Erika (osztályvezető, MTA Könyvtár és Információs Központ, Bp.), BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), DANCs Szabolcs (főtanácsadó, OSZK, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), HOLL András (informatikai főigazgató-helyettes, MTA Könyvtár és Információs Központ, Bp.), HORVÁTH Adrienn (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), HORVÁTH Zoltánné (menedzser, könyvtári tanácsadó, T-SYSTEMS Magyarország Zrt. Bp.), JÁVORKA Brigitta (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KEVEHÁZI Katalin (főigazgató, SZTE Klebelsberg Könyvtár, Szeged), KOLTAY Tibor (mb. intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem Tudástechnológiai intézet, Jászberény), KOVÁCS Ilona (az OSZK ny. osztályvezetője, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Attila (a Könyvtári Intézet ny. tudományos főmunkatársa, Bp.), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), PAJOR Enikő (a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged ny. munkatársa), POGÁNY György (ny. könyvtárigazgató, Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), PRÓKAI Margit (könyvtárigazgató, II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SONNEVEND Péter (ny. főiskolai tanár, Bp.), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), TÓTH Máté (mb. osztályvezető, Könyvtári Intézet, Bp.), PTE Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Pécs), TÓTH Béla István (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	321
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

KOVÁCS Ilona: Hungarika/diaszpóra-kutatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Mikes Kelemen Program előtt	325
--	-----

BARTOS Éva: Kételyek és megerősítések a segítő könyvtár létjogosultságáról	337
---	-----

MŰHELY

KOLTAY Tibor: Új kapuőr-e a kutatóknak szánt közösségi média?	342
--	-----

HOLL András – BILICSI Erika: ORCID – egy újabb szerző-azonosító a tudományos közleményekhez	346
--	-----

KITEKINTÉS

BOGNÁR Noémi Erika – JÁVORKA Brigitta – SZABÓ Piroska – TÓTH Máté: Az e-köteless példányok beszerzésének szabályozása – Nemzetközi kitekintés.....	351
---	-----

DANCS Szabolcs: Oszd meg, és ne uralkodj! Beszámoló az OCLC EMEA regionális konferenciájáról	362
---	-----

HORVÁTH Zoltánné: Hálózati metaadat univerzum – könyvtárak válaszütnál. Az OCLC EMEA 2017. évi konferenciájának útkeresései	368
--	-----

MÚLTUNKBÓL

SONNEVEND Péter: Könyvtár a „kultúrforradalomban” A Szabad Nép könyvtárról és olvasásról (1945–1956)	385
---	-----

POGÁNY György: Olvasómozgalmak, olvasói kampányok 1945–1956 között	402
---	-----

KÖNYVSZEMLE

Olvasótábori lélependítés. Forráskiadvány közeli múltunk könyvtár- és művelődéstörténetéről	
--	--

Lélekipendítés 1. A hatvani olvasótáborosok kalandozása a Kárpát-medencében 1972–2001. Szerk. Bacsa Tibor, Kocsis István, Kovács Gábor, Hatvan, 2016. (*Ism.: Nagy Attila*) 417

Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára

MONOKgraphia. Szerk. Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina. [Budapest], Kossuth, cop. 2016. 847 p.
(*Ism.: Pogány György*) 425

Könyvbemutató és konferencia a kunszentmiklósi református gimnáziumban

Balogh Mihály – Kisari Ottilia: Fejezetek a kunszentmiklósi református gimnáziumi könyvtár történetéből. A huszonöt éves Pro Bibliotheca Baksayana Alapítvány. [Budapest] : Magyarországi Református Egyh. Zsinati Hiv., 2016. 149 p.
(*Ism.: Keveházi Katalin*) 430

A boldog békeidők (Belle Époque) nemzetközi kulturális kapcsolatai információ-történeti perspektívában

Information beyond borders : international cultural and intellectual exchange in the Belle Époque. [Ed.] by Warden Boyd Rayward. [et al.] ; London, New York, Routledge, cop. 2014. 336 p. (*Ism.: Németh Márton*) e*

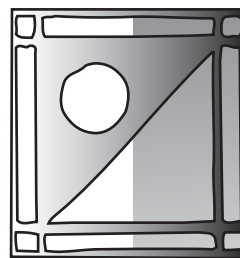
KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információ-tudomány	433
Könyvtár- és tájékoztatásügy	434
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	445
Munkafolyamatok és szolgáltatások	454
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	471
Vezetés, irányítás	472
Felhasználók és használat	476
Információ-előállítás, -megjelenítés és -terjesztés	482
Könyvtárgépesítés, könyvtárpépület	484
Kapcsolódó területek	485

e* – csak elektronikusan

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Hungarica research in the Hungarian national library prior to the Mikes Kelemen Programme

KOVÁCS Ilona

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 3. pp. 325 – 336.

The Mikes Kelemen Programme is a government programme for collecting and relocating the Hungarian diaspora's heritage, such as books and manuscripts, from the Western countries or overseas to Hungary. The materials thus acquired are used for complementing the gaps of public collections in the Carpathian Basin. The library programme within the project, running for four years now, was developed and has been managed by the National Széchényi Library (OSZK). The phases and results of the project so far were discussed at a conference held in the national library in May 2017. The lectures focused primarily on the status of efforts to save this heritage. This article describes the history of Hungarica research in the national library, with special regard to Hungarica-related development works between 1945 and 2000: the early period of diaspora research and the development in the national library in this period. The Hungarica Documentation Department at the National Széchényi Library was founded in 1988. The department was in charge of developing bibliographical (*Hungarica Information*), biographical (*Authority Files of Hungarian Names*) and institutional databases (*Foreign libraries collecting Hungarica materials*, and *Hungarika www*). Unfortunately, these databases are not accessible any more: they have been reformatted or ceased, while some of them have been integrated into the *Humanus* database of articles in the humanities at OSZK.

Keywords: *Database; History of Hungarian librarianship; Hungarica bibliography; Hungarica research; National bibliography; National library; Names of persons; Web; Hungarica Information; National Széchényi Library*

Assisting function of libraries – doubts and confirmations

BARTOS Éva

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 3. pp. 337–341.

Social and individual expectations towards libraries and librarians are changing from time to time. In Hungary, after 1945, the idea of the so-called “*educating library*” prevailed, with libraries having a primary role in ideological orientation and education. Later the *service-providing* library appeared, in which public librar-

ies extended the range of their services to include underprivileged social groups (relying on IFLA's professional guidelines and Hungarian library supply guidelines, also reflecting IFLA's ideas). In many places, the necessary financial, structural and personal conditions were missing to perform the *social* function of libraries. After the change of the political system and joining the European Union, as a result of newly prepared professional development programmes (medium-term strategic plans, code of ethics, quality management methods, national infrastructure development and co-ordinated extension training courses), the *assisting* function of libraries has gained a strong emphasis. Today, libraries seek to renew and extend their services to improve the quality of life of users, to assert the public good, and to strengthen human orientation.

Keywords: *Users needs; Disadvantaged readers; Library profession; History of librarianship; Public libraries; Social expectations*

WORKSHOP

Are academic social networking sites the new gatekeepers?

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 3. pp. 342–345.

Today several academic social networking sites (ASNS) are available and used by researchers for many purposes. At the same time, reliability and credibility, guaranteed by peer review, remain central for them. This is the reason why we can say that ASNS began to leave their marks on scientific communication, but their impact is far from being regular and long lasting.

The article describes experience with ResearchGate, Academia.edu, Kudos and Mendeley. These systems were used mainly for managing the author's online personal profile and increase the diffusion of his publications, as well as discovering and obtaining papers by other researchers. The literature on the subject focuses most often on ResearchGate, underlining (among others) that it offers RG Score and other nine of its own alternative metrics. It also enables new projects to be displayed. However, it should be more careful in treating issues of intellectual property and copyright.

Keywords: *User habits; Information management; Communication; Social media; Media literacy; Publishing of scientific publications; Scientometrics; Research*

ORCID – a new identifier for authors of scholarly publications

HOLL András – BILICSI Erika

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 3. pp. 346–350.

The authors first provide a general overview of the role of identifiers in academic life and of the importance of uniform records and connections between them. ORCID is a not-for-profit organization founded in 2009, which works with the *International Standard Name Identifier* (ISNI) to provide researcher identification at the level of ISO standards. Its further advantage is that it provides trustworthy copyright information, and promotes widespread scientific communication. The ORCID identifier consists of 16 digits, subdivided according to the ISNI-format. The code can also be converted to a URL leading to the researcher's datasheet. Currently, more than 3,000 journals collect ORCID identifiers from authors; some major publishers even expect authors to use them. ORCID-membership may be either personal or institutional or initiated by editorial offices. In May 2017, the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences organized an orientation workshop about ORCID. In autumn 2017 a conference will be held on the THOR project supporting open research and created with the participation of ORCID.

Keywords: *Identification; Accessibility; Publishing of scientific publications; Names of persons; Research; ISNI; ORCID; THOR; Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences*

OUTLOOK

Legal deposit of electronic materials. An overview of international regulations

BOGNÁR Noémi Erika – JÁVORKA Brigitta – SZABÓ Piroska – TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 3. pp. 351–361.

When designing the legal deposit of electronic materials, special aspects must be taken into consideration (such as reliable physical storage, long-term preservation, copyright protection, and cataloguing with metadata, etc.). The European Commission's Recommendation (2011/711/EU) addresses the provision of digital content at a European level. The Member States developed (or are planning to develop) their own regulations on preserving and

making national digital content online accessible. The literature review provides examples worth considering from related practice (or plans) in the United Kingdom, Germany, Italy, Estonia, Sweden and Singapore.

Keywords: Electronic publications; Legal deposit; Literature review

Divide and do not conquer! A report on the OCLC conference, Berlin 2017

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 3. pp. 362–367.

OCLC's regional conference, held in Berlin, in spring 2017 has highlighted – beyond describing trends and developments – some changes (e.g., the responsibility of libraries to bridge cultural differences and to undertake openness, to share and reuse information). In this subjective report, the author calls attention to the United Kingdom's national bibliographic knowledge base model, as well as to the practice of the consortium between Dutch university libraries and the Royal Library. Both cases are good examples for a transfer from national/regional library infrastructure to international (WorldShare) platforms, and for global infrastructures. Other themes deserving mention: the importance of using big data in a responsible manner; a debate about a more modern library image indicating that libraries are seeking their identities. The Polish national library has made a shift towards the application of semantic solutions when enriching data elements in MARC21 descriptions.

Keywords: Big data; International co-operation; International conference; Union catalogue; External services; OCLC EMEA

Network metadata universe – libraries at the crossroads. The OCLC EMEA regional conference in 2017

HORVÁTH Zoltánné

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 3. pp. 368–384.

This follow-up to a previous conference report summarizes main trends. The participants declared that a new kind of strategic thinking is needed in networked data management. With old systems and platforms, it has become difficult to work within an institutional framework. It is fundamental to reconsider data ex-

change formats and to solve cloud-based storage. In addition to big data, the web of data and linked data, the Internet of Things have also appeared on the scene. The speakers emphasized that libraries are facing a decision: they must move forward as soon as possible with the joint development of national and global infrastructures and platforms. It will be essential to rethink the use of MARC formats, to design FRBR-type data management procedures, and to make data available in the semantic web.

Keywords: Big data; Exchange format; International co-operation; Cloud-based service; International conference; Union catalogue; External services, Web; OCLC EMEA

FROM OUR PAST

Libraries in the „cultural revolution”. Szabad Nép on libraries and reading (1945–1956)

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 3. pp. 385–401.

From the spring of 1945 until the autumn of 1956 the daily of the Hungarian Communist Party, *Szabad Nép* covered the topic of libraries and reading extensively. Analyzing the articles and important news based on the digital version of the newspaper it was found that the Party considered libraries as tools of agitation and propaganda only. The newspaper expected libraries to take a stand *against* the old bourgeois world and *for* progress. To this end, collections of retrograde (fascist, etc.) material had to be cleansed, and readers who refused to accept readings of new, “leading” ideas had to be laid off. The typical “scenario” of editorials and lengthy articles was as follows: outlining the achievements that had exceeded all previous levels, and then listing current tasks. Should there be problems, the reasons could be either the “undermining activity” of the enemy, or the weakness of ideological education. This unrealistic scheme eased slightly only after the summer of 1953, thanks to the “new phase” under the reign of Prime Minister Imre Nagy, but later, from 1955, a harder tone started to dominate again. Nevertheless, libraries have hardly played such a big role in the “cultural revolution” as did the press or films.

Keywords: State control; History librarianship; History of the press; History of culture; Public relations; Social requirements; Szabad Nép

Reading movements and reading campaigns between 1945 and 1956

POGÁNY György

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.)
2017. no. 3. pp. 402–416.

At certain times in the Rákosi era cultural policy wished to enhance reader activities by pushing library propaganda and by organizing various reading movements and reading campaigns. Reading movement in the coalition times constituted spontaneously evolving literature popularization on the one hand, and a movement that officially supported the propagation of certain books, on the other. After 1948 there were examples mainly for the latter. According to the ideology of the Communist Party, the old-type readership had to be eliminated, and socialist-type readers had to be created. To strengthen the demand for reading, organizations, such as the *Cultural Association of Hungarian Book of Friends*, or the centrally supported and directed reading forms (e.g., the *Great Budapest Reading Movement*), that started in 1949, were relied upon. The article describes the methods of organizing and operating controlled reading movements and reading circles. The increase in the number of readers was statistically verifiable, while the main goal was not the aesthetic education of readers, but the dissemination of communist ideology.

Keywords: History of librarianship; Cultural policy; Education to reading; Reading circle; Reading movement; Rákosi era

BOOK REVIEWS

A resource-book on the reading camp movement, 1972-2001

Lélekipendítés 1. A hatvani olvasótáborosok kalandozása a Kárpát-medencében 1972–2001. Szerk. Bacsá Tibor, Kocsis István, Kovács Gábor. Hatvan, 2016.

(Rev.: Nagy Attila)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.)
2017. no. 3. pp. 417–424.

Keywords: Disadvantaged readers; History of librarianship; Reading camp; Education to readers; Book review

Essays for the book historian, István Monok on his 60th birthday

MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára. Szerk. Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina. Budapest, Kossuth, 2016. 847 p.

(Rev.: Pogány György)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.)
2017. no. 3. pp. 425–429.

Keywords: Festschrift; Book history; History of printing; History of culture; Book review

Chapters from the history of the library of the Reformed Secondary Grammar School, Kunszentmiklós

Balogh Mihály – Kisari Ottilia: Fejezetek a kunszentmiklósi református gimnáziumi könyvtár történetéből. A huszonöt éves Pro Baksayana Alapítvány. Budapest, Magyarországi Református Egyh. Zsinati Hiv., 2016. 149 p.

(Rev.: Keveházi Katalin)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.)
2017. no. 3. pp. 430–432.

Keywords: School library; History of libraries; History of culture; Book review

Cultural and intellectual exchange in the Belle Époque

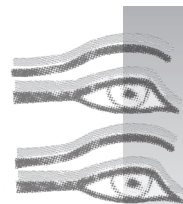
Information beyond borders. International cultural and intellectual exchange in the Belle Époque. Ed. Warden Boyd Rayward. London–New York, Ashgate, 2014.

(Rev.: Németh Márton)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.)
2017. no. 3. e*

Keywords: Information history; History of culture; Book review

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Hungarika/diaszpóra-kutatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Mikes Kelemen Program előtt

KOVÁCS Ilona

A Mikes Kelemen Programot 2013-ban hozta létre a Magyar Diaszpóra Tanács és Magyarország Kormánya, azzal a szándékkal, hogy a tengerentúli diaszpórában élő honfitársaink könyvtári és levéltári hagyatékait szervezeten összegyűjtsék, haza szállítsák és rendszerezés után felkínálják a Kárpát-medencei könyvtáraknak. A program könyvtárszakmai részének kidolgozása és technikai lebonyolítása az Országos Széchényi Könyvtár gyarapítási osztályának feladata lett. A munkálatok állásáról 2016-ban a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága és a Bethlen Gábor Alapkezelő „Hazatérő emlékeink. Tanulmányok a Julianus és a Mikes Kelemen Programról” címmel tájékoztató kiadványt adott közre. Az Országos Széchényi Könyvtár 2017. május 4-én tartott Mikes konferenciáján az előadók áttekintették a Mikes Program eddigi eredményeit, bemutatták az OSZK-ban folyó hungarika-kutatás történetét (jelen tanulmány), és többek között olyan rész kérdésekről számoltak be, mint a program raktározási munkafolyamatai, a levéltári feldolgozás gyakorlata, a digitális és digitalizált dokumentumok kezelésének kérdései, illetve a hazai könyvtári rendszer tagjai számára a Program által kínált állománygyarapítási lehetőség. A konferencián elhangzott előadásokból az OSZK-ban folyó hungarika/ diaszpóra-kutatás történetét összefoglaló előadás bővített változatát mutatjuk be olvasóinknak.

Bevezetés

Napjainkban a szakmai kérdéskörön túl fontos közüggé vált a külföldi magyarság dokumentumainak megőrzése. Az Országos Széchényi Könyvtár (továbbiakban: OSZK) múltban és jelenben ezen a téren végzett munkája különösen aktuálissá válik a könyvtár gondozásában folyó Mikes Kelemen Program¹ bemutatására vállalkozó konferencia kapcsán. Feladatom elsősorban a múlt, a kérdés történetének rövid összegezése. A következőkben három kérdésről szeretnék néhány fontos jellemzőt összefoglalni:

1. a diaszpóra fogalmáról és a probléma előtörténetéről;
2. a történeti előzményekről az OSZK-ban 1945-ig;
3. a diaszpóra-kutatás kibontakozásáról és 1945 és 2000 között elért eredményeiről.

A diaszpóra 20–21. századi terminológia, jelentése a szétszórtságban élő magyarság, konkrétan a nyugati magyarság, azaz a Nyugat-Európában, Dél- és Észak-Amerikában, Ausztráliában, Dél-Afrikában és az ázsiai kontinensen élő magyarok. Lényegében a magyarság három összetevője közül az egyik. A teljes magyarság az anyaországi, a Kárpát-medencei és a diaszpórában élő magyarokat jelenti.²

A diaszpóra és a diaszpóra-kutatás a könyvtári környezetben kétszáz éve ismert és használt hungarikum fogalmának, illetve hungarika-kutatásnak része. A hungarikum fogalmának bevezetése összefügg Széchényi Ferenc 1802-es könyvtáralapításával. Ő a gyűjteményét *Biblioteca Hungaricana* nevezte és gyűjtőkörébe mind a magyarországi, mind a magyarokra vonatkozó külföldi dokumentumokat befoglalta. A kortársak megfogalmazása szerint: *Collectio librorum per Hungaros et de Hungaria conscriptorum*.³

Az OSZK-ban folyó, a 19. század óta kialakult magyarországi hungarika-kutatás önmagában hatalmas anyag, művelői között közismert, kiváló szakemberei vannak és voltak (*Borsa Gedeon, Vásárelyi Judit, Ecsedy Judit, Ferenczy Endréné, Fügedi Péterné, Komjáthy Miklósné, Kertész Gyula* stb.).⁴ Mivel a konferencia témája a Mikes Kelemen Program, amely alapvetően a diaszpórában zajlik, ezért a továbbiakban a külföldi hungarika-kutatás, és abból is a nyugati magyarsággal foglalkozó, tehát a diaszpóra-kutatás alakulásával foglalkozunk.

Történeti előzmények

A gyűjtés mértékét mindenkor több tényező határozza meg: általában a gyűjtés koncepciója, anyagi forrásai és a társadalmi, politikai környezet.

Széchényi Ferenc gyűjtése tudatos szemléleti alapról kimunkált koncepcióval és kellő anyagi háttérrel indult. Az alapprogramot, a magyar és magyar vonatkozások gyűjtését itthonról és külföldről mind maga Széchényi, mind utódai törekedtek fenntartani, beleértve a külföldön fellelhető hungarikumokat. Szükség is volt rá, mert sok anyag bukkant fel az alapítást követő század második felében, a századfordulón a felbomló családi és nemesi levéltárakból, hagyatékokból.⁵

Kapcsolatok hiányában, s a kedvezőtlen politikai fogaadtatás miatt azonban szórványosan lehetett tudomást szerezni és megkapni az 1848–1849-es, később az 1900-as évek elején a kivándorlók, majd a húszas évektől az emigránsok dokumentumait, az egyre

szaporodó új típusú hungarika dokumentumokat, a diaszpóra anyagát.

A két világháború között az anyagi gondok és a határváltozások, s ennek következtében a kapcsolatok gyengülése miatt a külföldi hungarikumok területén súlyos hiányok keletkeztek.⁶ Az 1931-es könyvtári jelentés így fogalmaz erről: „*Könyvtárunk gyarapodása a már évek sora óta fennálló szűkös anyagi körülmények miatt úgyszólván csupán a kötelezpéldányokból és az ajándékokból kerül ki.*”⁷ Nagy gondot okozott a környező országokba, kisebbségi sorba került magyarság kiadói tevékenységének dokumentálása is, és valóságos kultúrdiplomáciai tevékenység keretében volt megoldható a bécsi és Bécsen keresztül a nyugati emigráció elérése a korszak könyvtári vezetése számára.⁸

A Széchényi Könyvtár minden korszakban fenntartja a hungarika gyűjtés széles körű értelmezésének igényét – hazait és külföldit egyaránt –, de a könyvtár vezetése nem hallgatja el a nehézségeket, sem a gyűjtés, sem a bibliografizálás terén. *Fitz József* a könyvtár akkori igazgatója a Magyar Könyvészet 1936-os évfolyamának bevezetőjében a teljes hungarika koncepciót megfogalmazza részletesen, ugyanakkor őszintén elemzi a gyakorlati megvalósítás nehézségeit a kötelezpéldány hatálya alól kikerült területeken és a nyugati elszakitottságban élő egyének és közösségek esetében: „*Minden bibliográfia megtervezésekor a legfontosabb kérdés az, hol vonjuk meg tárgyköre határait? A magyar nemzeti bibliográfia nemcsak a magyar nyelvű irodalmat öleli fel, hanem [a] Magyarországon megjelent idegen nyelvűt is, kiterjeszkedik a külföldön megjelent magyar nyelvű, de magyar vonatkozású közleményekre is. Itt már lehetetlen pontos határt megállapítani. [...] Minden bibliográfus arra törekszik, hogy tárgykörébe lehetőleg teljes képet adjon, s nem fog olyan címjegyzékbe, melyről előre tudja, hogy nagymértékben hiányos lesz. Az Országos Széchényi Könyvtár ugyan rendszeresen gyűjti a külföldi és a külföldi magyar vonatkozású munkákat is, de valamennyinek a beszerzése lehetetlen. [...] Évi könyvészetünk ezért csak a hazai könyvtermésről számol be. A kötelezpéldány szolgáltatás szilárd alapot ad erre, s megközelítő teljességre ad módot.*”⁹

Fitz József gyakorlott szakemberként olyan problémákat vet fel itt, amelyeket a következő generációk több évtizednyi elméleti munkával, a feltételeket megteremtve, a kedvező lehetőségeket kihasználva, nagy hozzáértéssel, lépésről lépésre tudott megoldani.

Tekintsük át, hogy az egyes évtizedek társadalmi,

politikai viszonyai, gazdasági körülményei hogyan alakultak, és a könyvtár szakmai tevékenységében milyen eredményeket hoztak.

Az 1950-es évek

A szervezett hungarika- és diaszpóra-kutatás a második világháborút követően az 1950-es évek közepén indult meg. Addig sem a politikai környezet, sem a belső feltételek nem kedveztek ennek.

A változás több új tényező hatására következett be. 1956-ban megjelent az ún. könyvtári törvény,¹⁰ és állást foglalt az MTA és Kulturális Minisztérium Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága is a hungarikumok¹¹ kérdésében. Mindkettő hasonlóan értelmezte a hungarikum összefoglaló fogalmát: magyar és magyar vonatkozású dokumentumok. Mindez megerősítette az OSZK hagyományt és a jövőre nézve irányadóvá vált.

1957-ben meghatározó volt a szocialista országok Varsói Bibliográfiai Konferenciájának¹² a nemzeti bibliográfiákat érintő hasonló konklúziója. A varsói találkozót követően egyezmény született ezek között az országok között egymás kölcsönös értesítéséről cédula formában, amennyiben területükön a másik országot érintő patriotikum jelent meg, és azt bibliográfiailag feldolgozták. Ez az információs szolgáltatás egészen a kilencvenes évekig működött, s a retrospektív külföldi hungarika bibliográfiai tervekhez ez a cédulaanyag képezte a fő forrásbázist.

1957-ben a Művelődési Minisztérium felülvizsgálata a hungarikumok tervszerűbb és rendszeres gyarapítását javasolta a könyvtárnak. Az 1958. év nagy gyűjtőköri és szervezeti reformjai ennek hatását tükrözik.¹³ Ennek nyomán a könyvtár felállította a gyarapítók külföldi csoportját, bevezették a nemzeti bibliográfiák és antikvár katalógusok beszerzését és szisztematikus átnézését, felállították a deziderata katalógust és a külföldi magyar személyek és intézmények nyilvántartását. Kiemelt jelentőséget nyert a Nemzetközi Csere útján érkezett hungarika anyag.¹⁴

Ezek a munkálatok szükségessé tették a szabályozást.

1959-ben elkészült az OSZK gyűjtőköri szabályzata (utasítás), amely hivatalosan is rögzítette a hungarikum összefoglaló fogalmát¹⁵ a könyvtár munkálatai számára. A későbbiekben azonban szükségessé vált a gyakorlati tapasztalatok alapján további részletezése. Így a következő évtizedekben elméleti és gyakorlati szempontok figyelembevételével tovább folyt a hungarika fogalom részleteinek

kifejtése és alkalmazásának, a gyűjtés pontos szabályainak kimunkálása. Több alkalommal megtörtént az újabb szempontok szerinti pontosítás. (Legutóbb 2015-ben.)¹⁶

Az 1960-as évek

Az 1960-as években új szemléletet hoznak a nemzet- és hagyomány viták, valamint az új irodalompolitikai állásfoglalás, amely a határon túli irodalmak önállóságát elismerve azokat a magyar kulturális hagyomány és irodalom részének tekintette.¹⁷ A vitákban kibontakozó felfogás határozott publikus formává főként az 1970-es évekre kristályosodott ki, de a gyökerei és a megújuló viták ezeknek az éveknek a szemléletváltására épültek. Ez megnövelte a külső igényt a vonatkozó művek gyűjtése és bibliográfiai regisztrálása iránt a kormányzat (pl. külügyminisztérium) és a társadalmi szervek részéről is, a területen folyó, a kutatást megalapozó könyvtári munkáknak – a külföldi hungarikák gyűjtésének és regisztrálásának – pedig új lendületet adott.

A belső motívumok közül meghatározóvá váltak a könyvtár „vári felkészülési” tervei. Elindult a katalógusok rekonstrukciója, s lendületet kapott a hiányok pótlása, a retrospektív gyarapítás is. Ekkor született meg a hírlaptári cím- és állományhiányok katalógusa alapján a *Külföldön megjelenő hírlapok és folyóiratok jegyzéke* (1967)¹⁸. A következő évtizedben ez képezte két különálló kötetben a diaszpóra, s a szocialista országok magyar sajtójának jegyzékét *Németh Mária és Kemény G. Gábor* szerkesztésében. (1972, 1974).¹⁹ S ekkor kezdődött el a mikrofilm-technika alkalmazása a periodikumok állománykiegészítése terén, amely később nagy szerepet töltött be a külföldi hungarika periodikumok pótlásában.²⁰

A diaszpóra-kutatás szempontjából fontos elméleti munka volt 1962-ben a megújított és kiegészített gyűjtőköri szabályzat, amely rögzítette a diaszpórára is érvényes hungarika típusok kategóriáit: a nyelvi, területi, tartalmi és személyi-intézményi hungarikumok kategóriáját. A szabályzatot később, a '70-es években a tapasztalatok alapján kétszer is megújították.²¹

Az 1970-es évek

A '70-es évek az elméleti alapvetés és egy teljesebb koncepció kidolgozásának korszaka volt. Ösztönzően hatott erre mindjárt az évtized elején, 1970-ben tartott III. Országos Könyvtárügyi Konfe-

renca.²² A konferencia felhívta a szakma figyelmét arra, hogy meg kell oldani a külföldi hungarikumok gyűjtését és bibliográfiai feltárását, amely a diaszpóra szellemi termésének regisztrációját is jelentette. Az előterjesztést Fügedi Péterné,²³ a Magyar Nemzeti Bibliográfia szerkesztőségének vezetője tette az OSZK-ban évtizedek óta folyó munkák és tapasztalatok alapján. A kérdéskörrel bővebb tanulmányban is foglalkozott, amelyben hivatkozik Szentmihályi Jánosnak több mint másfél évtizeddel korábbi javaslatára²⁴ a külföldi hungarikumok nemzeti bibliográfiai regisztrációja ügyében: „legjobb bibliográfiai hagyományainkat folytatva a Magyar Nemzeti Bibliográfia kiegészítendő: 1. az eddig elhanyagolt elsődleges hungarikának tekintendő a) a külföldön megjelent magyar nyelvű művekkel b) magyar művek külföldi fordításaival c) magyar szerzők külföldön megjelent idegen nyelvű munkáival; 2. másodlagos hungarika anyaggal: külföldön megjelent idegen nyelvű, de magyar vonatkozásokat tartalmazó művekkel.”²⁵

Ebben az évben, 1970-ben, az OSZK létrehozta az ún. Hungarika Koordinációs Bizottságot²⁶ a könyvtár területén folyó és az újonnan kezdeményezett hungarika feladatok összehangolására. Első időszakában Haraszthy Gyula elnöklétével működött 1974-ig. A Bizottság foglalkozott a hungarika bibliográfia elvi kérdéseivel, valamint hungarika bibliográfiai kiadványok, jegyzékek létrehozásával, értékelésével.²⁷ A diaszpóra-kutatás terén a korszak egyik legnagyobb eredménye a külföldi hungarikumok kurrens bibliográfiáinak elindulása volt.²⁸ Szentmihályi János szerkesztői irányításával 1971-ben megjelent a *Hungarika Külföldi Folyóiratszemle* első próbaszáma, majd követte rendszeres folytatása, amely a nyugati, idegen nyelvű sajtó magyar vonatkozású közleményeit prezentálta. Ez nagyon fontos forrás a korszak diaszpóra kutatása szempontjából.

Egy év múlva a magyar nyelvű külföldi sajtó alapján elindult a *Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertórium*a (1972). Később 1977-től mindkét bibliográfia a cikkek mellett a könyveket is regisztrálta, ez együtt járt címük módosításával is (*Hungarika Irodalmi Szemle* és *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok*).

Az 1970-es évek nagy változása az irodalom- és történettudományi kutatásban, hogy hangsúlyt kap az eredeti források feltárása, kutatása és kiadása. Támogatási rendszert, ún. főirányokat indítanak 1974-ben az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya javaslatára. Megkezdtek ekkor a *Történelmi és kulturális hagyományaink komplex kutatása* (regisztrálá-

sa és kiadása) című főirány megtervezését. Többévi előkészítő munka után 1980-ban a *Kritika* hasábjain a szélesebb nyilvánosság is megismerhette végleges formában *Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása* címen. A könyvtári és hungarika munkálatok számára különösen fontossá vált ennek a 4. számú a *Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek rendszerezése és nyilvántartása* című alprogramja.²⁹

Klaniczay Tibor a *Kritikában* közölt ismertető cikkében ennek jelentőségét így indokolta: „Ez a feladatkör röviden a hungarika-kutatást és a bibliográfiai munkálatokat foglalja magában. Nemzeti tudományunk elsőrendű feladata, s minden további munka feltétele a magyarok által írt, Magyarországon készült, illetve a magyarokról és Magyarországról szóló, írott művek számbavétele. Elődeink ezen a munkán becsülettel és sok eredménnyel dolgoztak, megeremtve nemzedékek kutatómunkáinak feltételeit. Ugyanakkor számos terület kimaradt érdeklődésük köréből; a régebbi módszerek ma már korszerűtlenek, sokszor megbízhatatlannak minősülnek, s óriási anyag vár a számbavételre [...]”³⁰

E munkálatok hatására a program előkészítéseként a '70-es évek közepétől egyre fontosabbá vált a hungarika-kérdés és annak elméleti és történeti alapokra helyezett megtervezése a hazai tudományos élet számára is. Ezért az MTA Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága hungarika-kutatói terv készítését látta szükségesnek. A munka megkezdésére soraiból különbizottságot hozott létre, akik jelentős számban az OSZK munkatársai voltak (*Borsa Gedeon, Komjáthy Miklósné, Rózsa György, Szentmihályi János, Vízkelety András*). Ez a tervező munka bár túlmutatott a könyvtári kereten, alapvetően épített az OSZK-ban folyó hungarika munkákra és az eddig elvégzett elméleti (az MTA-val egyeztetett hungarikum meghatározás) és módszertani állásfoglalásokra.

Ebben az időszakban az OSZK-ban már működő Hungarika Koordinációs Bizottság megújítása is szükségessé vált a változó körülmények hatására. Az előkészítő munka új elnökkel, Havasi Zoltán vezetésével 1974-ben megindult, és Havasi Zoltán elnöklétével 1976-ban a program és a bizottság megújítása megtörtént. Az új elvárásoknak megfelelően az OSZK legkiválóbb szakembereinek bevonásával kezdődött meg a tervezett munka. A bizottság az akadémiai bizottsággal egyetértésben úgy ítélte meg, hogy a hungarika-kutatás nagyvonalú koncepciója három kérdést kell megvizsgálnon: a gyűjtés, a

regisztrálás és a kutatás kérdését. Mivel a gyűjtés és a kutatás terveit meghatározta a regisztrálás ügye, elsőnek az ún. bibliográfiai keretterv készült el. Ebben áttekintették a kezdetektől, hogy a hungarika dokumentumtermés számbevétele terén eddig mi történt, a jelenben mely munkálatok folynak, s így melyek elkészülte várható, a jövőre vonatkozóan pedig az elvégzendő feladatok részletes javaslataival zárja az egyes regisztrációs területeket. Ennek az irattári dokumentumnak a címe: *A könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretterve*.³¹ A széleskörű szakmai vita után a következő években pontosításokkal és a diaszpóra anyagára – azaz a külföldi magyar és magyar vonatkozású dokumentumokra – vonatkozó 2. résszel kiegészülve többször (1977, 1978) megújult.

Ez a dokumentum maradandó áttekintést nyújtott a hungarika-kutatás teljes rendszeréről a hazai kutatások összefüggésébe helyezve.³² A következő évtizedekben az OSZK és egyéb hazai intézmények munkálatai számára, a kutatási tervek készítéséhez biztos iránytűvé, hivatkozási ponttá vált, a jövő számára pedig lehetővé és szükségessé tette az elvégzett feladatok rendszerszerű számbavételét és a változó világban felmerülő új feladatok felismerését és beillesztését.

A diaszpóra-kutatás szempontjából különösen fontos a dokumentum 2. része, mert az elhallgatás korszaka után először foglalta rendszerbe és igyekezett a teljesség igényével felvázolni ezen a területen is a tendéket. A '80-as, majd a '90-es években az OSZK diaszpóra-kutatási programjai az itt felvázolt fehér foltok kitöltésére vállalkoztak.

Az 1980-as évek

Az 1980-as évek folyamán jelentősen megnőtt a külvilág érdeklődése a külföldi magyarság iránt. Megelevenedett a külföldi magyarsággal és a hungarológiai kutatással foglalkozó sajtó és szervezetek tevékenysége: Magyarok Világszövetsége, Hungarológiai Társaság, hivatalos nevén Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Hungarológiai Tanács, Magyarságkutatási Intézet, később az Anyanyelvi Konferencia, továbbá szakmai szervezetek stb. jöttek létre vagy foglalkoztak a kérdéssel.

Egyéni és intézményes kapcsolatok épültek a diaszpórával, felgyorsult a kutatás: találkozók, konferenciák, kongresszusok követték egymást (pl. a matematikusok, építészek, orvosok stb. és a könyv-

tárosok találkozói 1980, 1985, stb. a Hungarológiai Kongresszusok: 1981, 1986, 1991, 1996 stb. szerveződtek).

Egyre szélesebb körben tudatosodott az OSZK hungarika gyűjtési programja, s bár a devizahiány sújtotta a külföldi hungarikumok beszerzését, mégis az intenzívebbé váló kapcsolatok révén értékes szerzői művek és könyvadományok, hagyatékok gazdagították a könyvtár hungarika állományát, amelyekről az évi beszámolók folyamatosan hírt adtak.³³

A diaszpóra anyagának hozzáférését megkönnyítette a kutatás számára, hogy 1989-ben hivatalosan is megnyílt a főként az emigráció kiadványai és a nyugati magyar források gyűjteménye, a Zárolt Kiadványok Tára, melynek módosult a gyűjtőköre és új elnevezéssel Kortörténeti Különgyűjteményként működött tovább. A megnyitásra vonatkozó első javaslatot 1988. július 6-án fogalmazta meg a könyvtár főigazgatói kollégiuma. Az OSZK honlapján a Zárolt Kiadványok Tárának történeti kronológiáját rögzítő dokumentum³⁴ a következőképpen ismerteti a folyamatot: „Az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói kollégiuma javasolja a Zárolt Kiadványok Tára dokumentumai zártságának felülvizsgálatát és gyűjtőköre módosítását. Javasolják, hogy néhány szamizdat kiadvány és terrorista anyag kivételével a gyűjtemény kerüljön át a nagyraktárba, valamint a „Zárolt Kiadványok Tára” elnevezés helyett ezután „Kortörténeti Különgyűjtemény legyen az osztály neve.”

A Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztálya pártolól fogadta a felterjesztést, és javasolta a munka elindítását. 1989. szeptember 22-én megjelent a zárttság megszüntetéséről szóló 118/1989. M.T. rendelet a közgyűjteményekben folytatható kutatások egyes kérdéseiről („a rendelet 8. § kimondja, hogy a könyvtári állomány 'zárt anyaga' körének meghatározásáról szóló 135/1981. (M.K. 19.) MM utasítás hatályát veszti”).

Az 1980-as évek hozták meg azt a felismerést, hogy az új médiatípus, az audiovizuális dokumentumok köre korunkban elengedhetetlen kortörténeti forrás, megőrzésükre és hozzáférhetővé tételükre az írott dokumentumok gyűjteményei mellett szintén figyelmet kell fordítani. Ennek a felismerésnek gyakorlati alkalmazásaként a magántörekvések korszaka után ekkor indult el az audiovizuális dokumentumok gyűjtésének intézményes formája. Az OSZK és a könyvtár részeként működő Magyarságkutató Intézet égisze alatt Juhász Gyula főigazgató jóváhagyásával 1987-ben létrejött a Történelmi Interjúk Tára Hanák Gábor szakmai irányításával. Indulásként Klaniczay

Tibor javaslatára a *Kulturális és történelmi emlékeink feltárását* programjára tűző forrásfeltáró főirány támogatta. A későbbiekben mind a gyűjtemény profilja és programja, mind a támogatók köre bővült és sokszínűvé vált.³⁵

A hungarika programok fejlődéséhez két további esemény járult hozzá. 1980-ban az országos kutatási rendszer reformja keretében az OSZK-t kutatóhellyé nyilvánították.³⁶ Bár programját tekintve a könyvtár hosszú története során eddig is jelentősen hozzájárult a hazai tudományos élet eredményeihez, ennek elismerése és hivatalos rangra emelése mind erkölcsileg, mind anyagilag jelentős állomás volt a könyvtár életében. Az évi jelentés így értékelte ezt a változást: „A nemzeti könyvtár tudományos rangjának elismerését jelenti, hogy a kulturális miniszter – más intézményekkel együtt – az OSZK-t is kutatóhellyé nyilvánította. A hivatalos deklaráció már egy meglévő állapotot ismert el: az OSZK hungarika-programja, könyvtárügyi szolgáltatásainak növekvő volumene és színvonala, s a mindezek megvalósításán dolgozó, ma már jelentékeny szellemi tőkét képviselő munkatársi gárda biztosíték arra, hogy a könyvtár kutatóhely jellege a jövőben még tovább fog erősödni.”³⁷

Az anyagi lehetőségek tekintetében mérsékelt arányban, de új pályázati források nyíltak meg az intézmény hungarika feladatai számára (MTA, MM, OTKA, céltámogatások stb.). Az első öt év kutatói programjának rögzítésére minden kutatóhely ún. *Középtávú kutatási tervjavaslatot* állított össze az 1981–1985-ös évekre. A könyvtár helyzetéről és a programtervezet módszeréről, valamint céljáról a tervjavaslat bevezetőjében olvashatunk: „Az Országos Széchényi Könyvtár 1980-ban vált miniszteri utasítás által kijelölt kutatóhellyé, majd 1981-ben MM-MTA együttes utasítással a művelődési miniszter közvetlen irányítása alatt álló, az MTA által támogatott intézménnyé [...].[...] nem pusztán az akadémiai főtitkári utasításnak megfelelő feladatokat öleljük fel, a tervjavaslatba, hanem a terv bemutatja a nemzeti könyvtár sokrétű kutató-fejlesztő tevékenységének egészét, mert így szolgálhat segédeszközzül a tervszerűbb munkához, annak irányításához, és így remélhet a könyvtár a jövőben nagyobb mértékű támogatást, mind az akadémiai, mind a minisztériumi kutatásszervezéstől.”³⁸

Így vált a tervjavaslat vaskos kötetű, s gazdag programjával nyitott meg pályázati forrásokat jelentős hungarika, s közöttük fontos diaszpóra-kutatások előtt. Ebben az időszakban az OSZK kutatási programjának kiemelt feladatává váltak a hungarika-

hungarológiai kutatások. „A Vezetői Tanács 1982-es állásfoglalása következtében a kutatásszervezés kiemelt feladatává vált a hungarika-kutatások számára szükséges, a könyvtár alapfeladatainak keretében folyó hungarika feltáró munkák kiegészítéseként új szolgáltatások megszervezése, a hungarika munkákhoz szükséges segédletek létrehozása, valamint a határon túli magyarságra vonatkozó könyvtári kutatási témák gondozása” – írta az 1984–1985. évi beszámoló.³⁹

Az 1985-ös vári beköltözés után nagy lendületet vett ezeknek a feladatoknak a tartalmi, módszertani és technikai előkészítése.

„A Vezetői Tanács elé 1985 végén dr. Kovács Ilona osztályvezető által Hungarika regisztráció – hungarika információ címen készített előterjesztés már konkrét eredményekről számolt be. Az OSZK által javasolt témáknak mind a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” c. főirány felelősei, mind a Tudományszervezési és Informatikai Intézet vezetői kiemelt fontosságot tulajdonítottak. 1984-ben a Hungarika regisztrációt a főirány, a Hungarika Információt a Tudományszervezési és Informatikai Intézet programjába iktatták” – folytatta az 1984–1985-ös beszámoló.

Ennek megfelelően a pénzügyi forrásokat ez a két program biztosította a fenti hungarika feladatok számára. Ezt a szerepet 1986-tól a *Juhász Gyula* főigazgató vezette *Magyarságtudományi főirány* c. program vette át.

1988 júniusától a feladatok eredményeire támaszkodva és azok jövőjének biztosítása érdekében, számukra intézményes keretet biztosítandó, létrejött a Hungarika Dokumentációs Osztály.⁴⁰

A korszak másik nagy hatású eseményét a számítógépesítés megindulása⁴¹ jelentette, amely új lehetőségeket, új távlatokat nyitott a könyvtár számára. A '70-es évek kísérletei és a Nemzeti Bibliográfia gépi előállításának üzemszerű elindítása után az 1980-as években lépésről lépésre folyt a rendszer továbbfejlesztése.⁴² A számítógép könyvtári alkalmazásának terjedése azt jelentette, hogy az új technológiát már figyelembe lehetett venni a könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrációjának tervezetében a kerettervben a könyvtár számára kijelölt feladatok megvalósításakor. E feladatok alapvetése és útnak indítása a '80-as évek eredménye, de teljes megvalósításuk a '90-es évek során következett be.

Az 1990-es évek

Az 1990-es évek az *intenzív diaszpóra-kutatás* időszakát hozták meg a könyvtár programjában. Hozzájárult ehhez az 1990-ben bekövetkezett társadalmi átalakulás, ami a külföldi magyarság ügyének a szakmai kérdéseken túl nagy politikai és tudományos jelentőséget is tulajdonított.

Szakmai szempontból a korszak hungarika-kutatásai a bibliográfiai kereterv hosszú távra felvázolt kutatási feladataira épültek. A külföldi hungarikumok és a diaszpóra-kutatás kérdéseivel a kereterv 2. része foglalkozott részletesen, amely a hungarika típusok és a dokumentumkategóriák komplex rendszerében elemezte és határozta meg a célokat, s bármilyen metszetben tekintette át a teendőket, súlyponti kérdésként mindig az anyagok felkutatását, regisztrálását és a rájuk épülő tájékoztatás megvalósítását jelölte ki a jövő feladatául. A megvalósítás javasolt formája a tervezet készítésekor kiadvány, ill. mikrofilm, katalógus vagy jegyzék stb. formában merült fel, a '90-es évekre pedig már a számítógép hasznosításával vált realizálhatóvá. A regisztrált információk a tervek szerint elsősorban az egyéni és intézményi kutatásokat, a hungarika-kutatások koordinációját és tervezését voltak hivatva támogatni, de a megvalósult formák a felhasználók szélesebb rétege számára is biztosították a hozzáférést.

Az 1988-ban létrehívott Hungarika Dokumentációs Osztály a regisztráció és tájékoztatás kombinált feladatának három területén valósította meg a kijelölt célokat, az osztály széles körű tartalmi és módszertani előkészítés után három adatbázist hozott létre:⁴³

- bibliográfiai – Hungarika Információ (HUN),
- biográfiai – Hungarika Névktaszter (HUNG),
- intézményi – Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak számbavétele (kiadványsorozat, ill. később Hungarika WWW).

Hungarika Információ⁴⁴

A Hungarika Információ célja hírt adni a határainkon kívül magyar nyelven megjelent közleményekről, magyar szerzők külföldi publikációs tevékenységéről, s idegen nyelven a nemzetközi irodalomban a hazánkra és kultúránkra vonatkozó reflexiókról, azaz a tartalmilag magyar vonatkozású közleményekről. A hungarika információ tehát a külföldi magyar és idegen nyelvű periodikumok hungarika cikkeinek, ismertetéseinek, híreinek adatbázisa és információs rendszere. A tájékoztatás céljára a tételek a bibliográfiai leíráson kívül annotációt és tárgyszavakat is

tartalmaztak. Maga az adatbázis egy olyan integrált számítógépes rendszerként készült el, amely egyrészt alkalmas volt a kurrens hungarika-bibliográfia⁴⁵ kötetének előállítására, másrészt a gyors és tematikus tájékoztatást szolgáló online információs rendszerként funkcionált. Üzemeltetését a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (IIF, ill. NIIF) biztosította. Az információs rendszer és a bibliográfia az adatok törzsállományát egyformán hasznosították. Ennek az anyagrésznek a feldolgozása egy közös folyamatban készült – megtakarítván a dupla feldolgozást – így közös alapra helyezte a bibliográfia és az információ adatszolgáltatását. Az információszolgáltatás azonban igényelt olyan efemer, a bibliográfiai követelményeknek nem minden részletében megfelelő tételeket is, amelyek azonban a tájékoztatás céljából hasznos információkat tartalmaztak. A bibliográfia ezeket mellőzte, de anyagát kiegészítette a külföldön megjelent magyar nyelvű, ill. idegen nyelvű magyar vonatkozású önálló művekkel és új indulású hungarika periodikumokkal. Így az 1990-es tárgyév-től a két negyedéves kurrens hungarika bibliográfia tájékoztató szerepét az információ vette át, és 1990-től a kurrens hungarika bibliográfia évenként két ágazatban (Cikkek és Könyvek) megjelenő kötetei elsősorban a külföldi hungarikumok minél teljesebb és pontos regisztrációját vették tervbe.

Más tekintetben is fordulópont volt az új arculattal megjelenő külföldi hungarika-bibliográfia. Történelme során először a magyar nemzeti bibliográfiai rendszer teljes értékű tagjává vált, amit címében is kifejezett⁴⁶ (*Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Cikkek. 1990– és Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek – Periodikumok 1990–*).

Hungarika Névktaszter⁴⁷

A külföldi magyar személyek magyar mivoltának egyértelműsítése és a hungarus személyek listájának elkészítése nemcsak a Széchényi Könyvtár igénye, hanem a teljes magyar történeti kutatás és tudományos feltárás számára – koronként ugyan változó kritériumok szerint, de minden korszakra vonatkozva – egyformán fontos. A Hungarika Névktaszter a 20. századi hungarika személyiségek regisztrálását vette programba. Csatlakozva ezzel a régi magyar szerzők és korábbi korszakok nyilvántartását végző, vagy tervbe vett feltáró munka rendszeréhez, a kereterv hangsúlyosan javasolt programjához. A Hungarika Névktaszter tehát a 20. századi: „külföldi magyar

*személyiségek (írók, szakemberek, tudósok, alkotók, művészek, közéleti személyek a magyarság érdekében tevékenykedő tanárok, egyesületi, amatőr művészeti csoportok vezetői stb.) adatbázisa és információs rendszere.*⁴⁸

A nyilvántartott adatok lehetővé tették egyes személyek életének áttekintését vagy egyes csoportok együttes kigyűjtését pl. név és névváltozatok, születési hely, iskolai végzettség, kivándorlás, eltávozás dátuma, iránya, ország ahol hosszabb-rövidebb időre megtelepedett, a visszatelepedés dátuma és foglalkozás ún. működési terület szerint, továbbá az egyes generációk (első, második stb.) szerint vagy ezeknek a szempontoknak valamilyen kombinációja alapján. Az adatbázis háttérében a felhasznált forrásokból (életrajzok, sajtókivágatok, ismertetések, interjúk, kérdőívek, levelek stb.) rendszerezett archívum épült A felhasznált források lelőhelyére, később webhelyekre, valamint a vonatkozó információk kívül az archivális anyag létére a rekord utalást tartalmazott és visszakereshetővé vált.

Az adatbázis gyűjtőköre a teljes külföldi magyarságra kiterjed a nagy kivándorlások kezdetétől 1880-tól kezdve, beleértve a területi változások miatt „külföldre” kerülés tényét is. Mivel az adatgyűjtés időszakában az 1980–90-es években éppen megélénkültek a diaszpóra magyarságával a kapcsolatok, ez lehetővé tette, hogy a feldolgozott információk jelentős hányadát a diaszpóra hungarika személyiségeinek adatai tegyék ki, és annak kevésbé ismert személyeire is kiterjedjenek. Így a Hungarika Névkataszter a diaszpóra-kutatás nagy volumenű és friss anyagot feldolgozó információs bázisává vált. A teljes adatbázis a korszak végéig 30–40 000 személyt regisztrált.

Hungarika intézmények könyvtári gyűjteményeinek számbavétele⁴⁹

A kapcsolatok bővülésével előtérbe került az intézményi hungarikumok ügye is. A diaszpóra hungarika intézményeinek, a külföldi magyarság által megteremtett szellemi, kulturális egyházi, közéleti stb. életének színtereként működő intézmények számbavétele fontossá vált életük megismerése, kapcsolatok felvétele, együttműködések kezdeményezése és történetük feldolgozása szempontjából. A könyvtári igényeken túl számos egyéb intézmény érezte szükségét a regisztráció elvégzésének. Ennek megfelelően sokan sokféleképpen kezdeményezték, s bizonyos szintig elvégezték ennek a feladatnak a megtervezését és az adatgyűjtés elindítását (pl. MTA, MTI, MVSZ),

de az egyeztetések híján teljes, átfogó regisztráció nem történt. Az OSZK Hungarika Dokumentációja is szükségét érezte a könyvtári feladatok elvégzéséhez a diaszpóra intézményeinek regisztrációját és a lehetséges tájékoztatás megszervezését. Elsősorban az OSZK dokumentumanyagából kiindulva, az adatgyűjtést az OSZK gyűjteményére alapozva tervezte meg. Elkészült a nyilvántartás terve: a regisztrálandó adatok körének kiválasztása és a nyilvántartás szerkezetének kialakítása, a dossziékba rendezett nyilvántartás felállítása, amely folyamatosan gyarapodott.

Az intézményi hungarika kérdésnek másik megközelítése, a magyar vonatkozású dokumentumokat, emlékeket őrző *külföldi intézmények*: könyvtárak, levéltárak, múzeumok gyűjteményeinek feltárása. Ez a regisztráció értékeink megismerése szempontjából vált iránymutatóvá, nélkülözhetetlen segédletté a kutatás számára. „A külföldi nagykönyvtárak fel nem tárt külföldi hungarikáinak fokozatos felkutatására erőfeszítéseket kell tenni. A felmérésekhez a külföldi nagykönyvtárak gyűjtőköri elhatárolása és a gyűjtemények jellege adhat támpontokat. El kell végezni az országok szerinti vizsgálatokon túl az egyes korszakok keresztmetszetében történő áttekintést is” – írta a keretterv.⁵⁰

Bár a keretterv az így leírt feladatot teljes rendszerben gondolta át, a megvalósítást dokumentumtípus és a korszak specialitásai miatt részben külön tárgyalta. A külföldön fellelhető kéziratok regisztrálásának ügyét elkülönítette a nyomtatványok és az azokat őrző kortárs külföldi könyvtári gyűjtemények hungarika anyagának számbavételétől.

A kéziratok regisztrálásának megtervezését az MTA és az OSZK közös feladatként javasolta. Ez csak részben érintette a diaszpóra-kutatás ügyét, de éppen a kivándorlók és az emigránsok hagyatékának felkutatása szempontjából nem hagyható figyelmen kívül. Az OSZK Kézirattárában – korábbi hagyományokra alapozva – az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával az MTA útjelentés-gyűjteményének feldolgozásával meg is kezdődött a kéziratanyagok számbavétele *Windish Éva* irányításával. A kéziratok regisztrációjának ügye kapcsán merült fel a külföldön található hungarika kéziratokról eddig elkészült és Magyarországon már fellelhető mikrofilmmásolatok központi nyilvántartásának ügye is. E feladat egyeztetésének kérdése az Országos Levéltárral vált szükségessé. A diaszpóra-kutatás forrásainak számbavétele során erről sem szabad megfeledkezni.

A Hungarika Dokumentáció programja keretében a

*külföldi könyvtárak hungarika gyűjteményeire*⁵¹ vonatkozó adatgyűjtésre egy felmérés⁵² keretében került sor éppen a nyugati országok régiójában a diaszpóra területén. A felmérés célja egy tájékoztatási eszköz létrehozása volt, de a felmérés adatainak elemzése arról is képet ad, hogy milyen volumenben, milyen megoszlásban, milyen jellegű anyagok állnak a külvilág rendelkezésére rólunk. A felmérés során a javasolt módon országonként haladva az egyes országok könyvtári rendszerét áttekintve állt össze a hungarika anyag szempontjából számba jöhető könyvtárak címlistája. A kiküldendő kérdőív előre megtervezve azokra az adatokra kérdezett rá, amelyek a gyűjtemény szócikkbe foglalt leírását tették lehetővé (elérhetősége, alapításának ideje, általános tartalmi jellemzése, speciálisan a hungarika anyag részletezése, a feltártság foka, típusa, nyomtatott vagy interneten elérhető katalógusa, ill. egyéb, a könyvtárra és a gyűjteményre vonatkozó publikációk adatai, és ha van, a hungarika anyag szakértője). Az összegyűlt adatokat könyvtáranként szócikkbe feldolgozva országonként a gyűjtemény székhelyének betűrendjébe rendezve külön kötetekben, indexekkel ellátva jelent meg. A 11 kötet a *Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak* c. sorozat keretében látott napvilágot. A felmérés kiterjedt a nyugat-európai országokra, valamint Kanadára és Ausztráliára is. A tervek szerint a sorozat folytatódott volna, de további kötetek nem jelentek meg.⁵³ Az Unesco támogatásával lehetőség nyílt a felmérés anyagából egy online hozzáférésű információs rendszer kifejlesztésére, a *Hungarica WWW* elindítására. A kialakított módszer lehetővé tette megfelelő kódolással a kiadvánnyként rögzített adatállomány teljes hasznosítását az információs rendszer számára. Maga az információs rendszer rendkívül mobil formában sokoldalú tájékoztatást biztosított a külföldi hungarika gyűjteményekről. A rendszer kifejlesztését a támogatás forrásaiból az MNB fejlesztő csapata végezte el a Hungarika Dokumentáció munkatársaival együttműködve. Mint az osztály által létrehozott valamennyi adatbázis esetében az adatgyűjtés, ill. a rendszer kézikönyve elkészült a Hungarika *www* esetében is, ismertetésére a Könyvtári Figyelőben⁵⁴ és a Networkshopon került sor.

A regisztráció és tájékoztatás mellett az országban folyó hungarika-kutatások koordinációja is felmerült. Ezért vált szükségessé a hungarika-kutatói jelentések nyilvántartásának megszervezése. A technológiai fejlődés a későbbiekben lehetővé tette a papíralapú nyilvántartás digitális kiváltását.⁵⁵

Kitekintés – a 2000-es évek változásai

A történelmi, politikai, gazdasági és technológiai változások, a belső intézményi átalakulások sok szempontból befolyásolták a hungarika-kutatások további irányait, s benne a diaszpóra-kutatások lehetőségeit. A 2000-es évek eredményeinek áttekintése a következő generáció feladata. Az átalakulások változásokat hoztak az elindított hungarika-kutatások életében.

Ma már a hungarika adatbázisok vagy átalakultak, vagy megszűntek. A Hungarika Információ/HUN részben integrálódott az OSZK HUMANUS⁵⁶ adatbázisába. A Hungarika Névkataszter/HUNG adatállománya létezik, de a rendszer technikai okok miatt nem működik.⁵⁷ Információi és archívuma éppen a diaszpóra-kutatás szempontjából rendkívül hasznos lehetne. Meg kellene találni a felújításának formáját és az archívum használatba vételét. Remélhetőleg a Névtér programban a jövőben majd hasznosul.⁵⁸

A *külföldi könyvtárak hungarika gyűjteményeinek* adatait tartalmazó kiadványsorozat (*Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéke*) publikált köteteinek szerkesztése 11 kötet után leállt (a spanyolországi felmérés adatai összegyűltek, de a kötet még szerkesztésre vár). A megjelent kiadványok éppen a Mikes Program jóvoltából ma már a Magyar Elektronikus Könyvtárban (MEK) is elérhetők (<http://mek.oszk.hu/14600/14670>).

Az információs rendszer a Hungarika WWW feltöltése a megtervezett és kifejlesztett formában az interneten leállt, és az OSZK honlapjáról lekerült.

A hungarika-kutatás nagy adóssága a kurrens és *retrospektív hungarika bibliográfia* ügye. A '70-es évek szép indulása után, s a '90-es évek nemzeti bibliográfiai státusának elismerését követően, ezek a munkálatok leálltak. Úgy tűnik, szerkesztett bibliográfiák helyett, távlatilag, adatbázisok és a minél teljesebbé tett katalógusok veszik át a szerepet. Bár ezek a minősített információk kézbeadását, áttekintését és elemzéseket, értékeléseket hagyományos formáit nem teszik lehetővé, s tartalmuk a bibliográfiákhoz képest hiányos, mobilitásuk, s távoli elérésük, azonban nagy előny, részben pótolják a korábbi előnyöket, a „teljességre” törekvő bibliográfiákat. Így azonban az értékelés és minősítés mozzanata teljes egészében a felhasználóra hárul.

Az elmúlt évtizedekben az OSZK sok erőfeszítés árán mind a törzsgyűjtemény, mind az egyes táruk (Kézirattár, Zeneműtár, Térképtár stb.) anyaga rendkívül sok értékes külföldi hungarikummal gazdagodott, de még sok a teendő a gyűjtemény és az információk

feltöltése terén. Ezért van olyan nagy jelentősége az utóbbi évtizedek hagyatékmentési programjainak. Ennek szükségessége az 1990-es és 2000 évek során a szakmán kívül is egyre jobban tudatosodott, bár mérsékelt lehetőségként, de ezt mutatják az akkor kormányzati forrásokból szervezett Ithaka (1993, 2013) és Rodostó (2009) programok, s ezt az irányt erősítették a könyvtári szakma 2013-as világtalálkozóján tett erőfeszítések is.⁵⁹

Éppen ezért különösen értékelendő – volumenét és szervezettségét tekintve, pedig fontos és eredményes – a konferencia alkalmából bemutatásra került Mikes Kelemen Program.

Záró gondolatok

Egészében érdemes lenne megállni, visszatekinteni a kitűzött célokra, számba venni az eredményeket, mérlegelni a korunk hozta változásokat, hiányosságokat, és rendszerszerűen áttekinteni a feladatokat. Szükséges lenne áttekintő és elemző munkával a hetvenes években felvázolt koncepciót korunk követelményeivel szembesíteni. Gyümölcsöző lenne a hagyományokra építve a mai távlatok alapján előre tekinteni, s a 21. század átfogó hungarika-kutatási programját megfogalmazni.

Jegyzetek

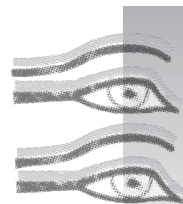
1. Nemzeti Regiszter. Mikes Kelemen Program <http://www.nemzetiregiszter.hu/mikes-kelemen-program> (2017. jún. 9.); Országos Széchényi Könyvtár <http://www.oszk.hu/mikes-program> (2017. jún. 9.)
2. A magyar diaszpóra politika. Stratégiai irányok. Nemzetpolitikai Államtitkárság (2016. nov. 22.) http://bgazrt.hu/_dbfiles/htmltext_files/0/0000000430/magyar_diaszporapolitika1.pdf (2017. jún. 7.)
3. BERLÁSZ Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1802–1867. Budapest, OSZK, 1981. 29–39. p.
4. Szabó Károly, Petrik Géza, Szinnyei József stb. munkásságának folytatói
5. SOMKUTI Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1802–1918. Budapest, OSZK, 2002. 58–72. p.
6. KOVÁCS Ilona: Adatok az Országos Széchényi Könyvtár állománygyarapodásának alakulásához a két világháború között = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve (OSZK Évk.). 1973. 131–139. p.; NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1919–1922. Budapest, OSZK, 1992. 88–94. p.

7. JAKUBOVICH Emil: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtári osztályának állapotáról az 1930. évben I. = Magyar Könyvszemle, 1931. 78. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00186/pdf/075-085.pdf> (2017. júl. 17.)
8. DEZSÉNYI Béla: A két világháború közötti emigráns kiadványok beszerzése Bécsből és Bécsen át = OSZK Híradó, 1970. 3–4. sz. 63–68. p.
9. Magyar Könyvészet. 1936. Budapest, OSZK, 1939. VIII. p.
10. 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet a könyvtárügy szabályozásáról. Kihirdetés napja: 1956. március 9.; 1.018/1956. (III.9.) számú minisztertanácsi határozat a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról = Magyar Közlöny, 1956. 19. sz.; KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181–201. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00225/pdf/MKSZ_EPA00021_1956_72_03_181-201.pdf (2017. aug. 15.)
11. OSZK Irattár 2109/1976, 1977. március, HAVASI Zoltán: Külföldön fellelhető hungarika-dokumentumok kutatásának helyzete és továbbfejlesztésének lehetőségei. 3. p. Vezetői Tanácsi előterjesztés; HAVASI Zoltán: Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása = Magyar Könyvszemle, 1979. 4. sz. 363. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00307/pdf/MKSZ_EPA00021_1979_95_04_347-359.pdf (2017. júl. 20.)
12. Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója = OSZK Évk., 1958. 12. p. OSZK Irattár 2109/1976 (1977. márc.) HAVASI Zoltán: Külföldön fellelhető ... i. m. 5. p.
13. OSZK Irattár 2109/1976, 1977. március. HAVASI Zoltán: Külföldön fellelhető ... i. m. 4. p.; OSZK Évk., 1958. 5–17. p.
14. Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója... i. m. 18. p.
15. Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója... i. m. 11. p.
16. Az Országos Széchényi Könyvtár Gyűjtőköri Szabályzata Iktatószám F18/2015 http://www.oszk.hu/sites/default/files/f_18_2015_gyujtokori_sabalyzat.pdf (2017.07.09.)
17. Bővebben Id. Molnár Erik, Szűcs Jenő, Illyés Gyula, Klaniczay Tibor, Czine Mihály, Béládi Miklós, Pomogáts Béla stb. vitairatait, cikkeit, tanulmányait, könyveit.
18. Az Országos Széchényi Könyvtár 1967. évi működése = OSZK Évk., 1967. 18. p.
19. Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára, 1945–1970. [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. 2. Nem szocialista országok. Összeáll. Németh Mária. Budapest, OSZK, 1975. 339. p.

20. Az Országos Széchényi Könyvtár 1967. évi ... i.m. 12. p.
21. OSZK Irattár 521/1976, 1977. március. Könyvtári dokumentumok magyar vonatkozásai (Hungarikum meghatározás)
22. Országos Könyvtárügyi Konferencia (3.) (1970) (Budapest) A 3. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes dokumentumanyaga. [Rend. a Művelődésügyi Minisztérium]. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Budapest, NPI, 1971. 508 p. (Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványa ; 28.) – A Könyvtártudományi tanulmányok 3. kötete
23. FÜGEDI Péterné: Magyar Nemzeti Bibliográfia = Országos Könyvtárügyi Konferencia ... i. m. 369–373. p.
24. SZENTMIHÁLYI János: A hungarika-bibliográfia néhány problémája = Magyar Könyvszemle, 1958. 2. sz. 103–117. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00232/pdf/MKSZ_EPA00021_1958_74_02_109-117.pdf (2017.08.15.)
25. FÜGEDI Péterné: A kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia időszzerű kérdései. Budapest, Akad. Kiadó, 1962. 4. p. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai)
26. Az Országos Széchényi Könyvtár 1970–1971. évi működése. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1970–1971. 15. p. Megalakult a Hungarika Koordinációs Bizottság. [Hír] = OSZK Híradó, 1971. 1–2. sz. 7. p.; HARASZTHY Gyula: A Hungarika Koordinációs Bizottság tevékenysége = OSZK Híradó, 1973. 5–6. sz. 100–103. p.
27. A Hungarika Koordinációs Bizottság dr. Haraszthy Gyula főosztályvezető elnökletével december 3-án tartotta meg második ülését ... [Hír] = OSZK Híradó, 1971. 11–12. sz. 159. p.
28. Az Országos Széchényi Könyvtár 1970–1971. évi működése ... i. m. 44. p.; SOMKUTI Gabriella: Új hungarika bibliográfia [Interjú Haraszthy Gyulával és Szentmihályi Jánossal] = OSZK Híradó, 1970. 5–6. sz. 87–90. p.; FERENCZY Endréné: Az új hungarika bibliográfia visszhangja = OSZK Híradó, 1970. 7–8. sz. 111–115. p.; HARASZTHY Gyula: A hungarika bibliográfia néhány időszzerű kérdése = OSZK Híradó, 1971. 3–4. sz. 32–34. p. Hungarica Külföldi Folyóirat-szemle. Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertóriuma. A MFR új mellékleteiről. Ism. Orvos Mária = OSZK Híradó, 1971. 7–8. sz. 109–110. p.
29. KLANICZAY, Tibor: A magyar kultúra emlékeinek feltárása, nyilvántartása és kiadása = Kritika, 1980.12. sz. 3–5.p.; KLANICZAY Tibor: Kulturális és történelmi emlékeink feltárása = Magyar Tudomány, 1984. 1. sz. 953–959. p.; A megőrzendő múlt. A kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása című kutatási program tevékenysége és az általa támogatott forráskiadványok jegyzéke 1983–1990. Budapest, 1990. MTA Irod. Tud. Int., 79 p.; Nemzeti örökségünk. A "kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása" című kutatási program tevékenységének összefoglalása, különös tekintettel az 1986–1991 közötti munkára. Összeáll. Klaniczay Tibor és Petneki Áron. Közrem. Schultz Katalin. Budapest, Arbor, 1992. 99 p.
30. U. o. = Kritika, 1980. 12. sz. 4. p.
31. OSZK Irattár 1826/1977, 803/1977. A könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretéről 1.r.; OSZK Irattár 554/1978 A könyvtári hungarika dokumentumok biliográfiai regisztrálásának keretéről 2. r. – Vezetői Tanácsi előterjesztések
32. HAVASI Zoltán: Az Országos Széchényi Könyvtár és a „hungarica-program” = Magyar Könyvszemle, 1979. 1. sz. 97.p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00304/pdf/MKSZ_EPA00021_1979_95_01_095-103.pdf#page=2 (2017. aug. 10.)
33. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1978-ban. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1978. 37–40. p. – stb.
34. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1986–1990-ben. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1986–1990. 23.p. ; Az Országos Széchényi Könyvtár Zártolt Kiadványok Tára történelmi kronológiája c. pdf dokumentum az OSZK honlapján. Ld. az 1988–1989-es évek <http://www.oszk.hu/sites/default/files/zkt-kronologia.pdf> (2017. aug. 10.)
35. Történelmi Interjúk Tára – Országos Széchényi Könyvtár <https://www.tit.oszk.hu/> (2017. aug.10.): Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1994–1998-ban. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1994–1998. 95., 97–98. p.
36. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1981-ben. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1981. 82–83. p. A hivatkozott rendelet száma helyesen 101/1980 sz. K.M. utasítás
37. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1980-ban. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1980. 17. p.
38. OSZK Irattár 421/1981 Középtávú kutatási tervjavaslat az Országos Széchényi könyvtár – mint MTA által támogatott kutatóhely – az 1981–1985. évben végzendő kutatómunkájáról 1. p.
39. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1984–1985-ben. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1984–1985. 67. p.
40. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1986–1990-ben. ... i. m. 38. p.
41. A számítógépes technikával készülő Magyar Nemzeti Bibliográfia tartalma és szerkezete (1973 febr.14-i főv. értekezlet = OSZK Híradó, 1974. 1–2. sz. 6–7. p. Szűcs Jenőné előterjesztésének tömörítővénye ; A számítógépre tervezett

- Magyar Nemzeti Bibliográfia gépi előkészítő munkálatai és munkaszervezeti feltételei. [Hír] = OSZK Híradó, 1974. 7–8. sz. 177. p.; Az Országos Széchényi Könyvtár 1976–77. évi működése. Összeáll. Somkuti Gabriella = OSZK Évk., 1976–1977. 10. p.; Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1986–1990-ben ... i. m. 54–58. p.
42. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1981-ben ... i. m. 77. p.
43. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1986–1990-ben ... i. m. 38. p.; KOVÁCS Ilona: Hungarika dokumentációs műhely – koncepció és távlatok a külföldi hungarika információk feltárásában = Régi és új peregrináció: magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus. Szeged, 1991. 3. köt. Budapest – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1993. 1538–1545. p.
44. MAKKAI Béla – N. RÁCZ Aranka – KOVÁCS Ilona: Hungarika Információ és hungarológiai kutatás = Régi és új peregrináció ... i. m. 1567–1572. p.
45. ORVOS Mária – SZERB Judit – KOVÁCS Ilona: A hungarika bibliográfia rendszere = Régi és új peregrináció ... i. m. 1581–1586. p.; KOVÁCS Ilona: A hungarika bibliográfia, mint a történetírás forrása és a társadalom erőviszonyai: történeti áttekintés. [Előadás]. 5. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus. Jyväskylä, 2001. 8. p. – Gépírat
46. Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Cikkek. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár, szerk. Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztály, fel. szerk. Orvos Mária [et. al.]. 1. évf. (1990)–
- Magyar Nemzeti Bibliográfia. Külföldön megjelenő hungarikumok. Könyvek. Periodikumok. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár, szerk. Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztály, fel. szerk. Orvos Mária [et. al.]. évf. (1990)–
47. HALÁSZNÉ NAGY Márta – NÉMETH Mária – KOVÁCS Ilona: Hungarika Névkataszter = Régi és új peregrináció ... i. m. 1528–1534. p. KOVÁCS Ilona: A 20. századi külföldi magyar személyiségek biográfiai adattára = Könyvtári Figyelő, 1990. 5–6. sz. 473–479. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00001/kovacs_h.html (2017. aug. 15.)
48. Hungarika Dokumentáció (HD) Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. – A tájékoztató szórólap (ill. a honlap) ismertetése
49. FARAGÓ Lászlóné – GÁL Júlia – KOVÁCS Ilona: A külföldi hungarika gyűjtemények felmérése = Régi és új peregrináció ... i. m. 1518–1523. p.
50. OSZK Irattár 554/1978 A könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának keretterve 2. r. 11–12. p. – Vezetői Tanácsi előterjesztés
51. FARAGÓ Lászlóné – GÁL Júlia – KOVÁCS Ilona: A külföldi hungarika gyűjtemények felmérése = Régi és új peregrináció... i. m. 1518–1523. p.
52. KOVÁCS Ilona: Az európai könyvtárak hungarika anyaga. Beszámoló egy felmérés tapasztalatairól = Könyvtári Figyelő, 1995. 2. sz. 209–218. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00014/kovacs_h.html (2017. aug. 15.)
53. Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéke. Szerk. Kovács Ilona, Faragó Lászlóné, Gál Júlia. Budapest, 1990–1998. 11 köt. Ausztria. 2. NDK. 3. NSZK. 4. Svájc. 5. Skandináv államok. 7. Franciaország, 8–9. Nagy-Britannia és Észak-Írország. 11. Olaszország. 13. Kanada. 15. Ausztrália; Több nem jelent meg. <http://mek.oszk.hu/14600/14670> (2017. aug. 15.)
54. KOVÁCS Ilona – NYÁRINÉ GRÓFCSIK Erika [et. al.]: Hagyományos kiadványok átültetése a Webre: Hungarika WWW = Könyvtári Figyelő, 1998. 3–4. sz. 424–431. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00027/> (2017. aug. 15.)
55. OSZK Honlap Hungarika kutatások <http://www.oszk.hu/hungarikakutatas> (2017. aug. 15.)
56. HUMANUS Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa <http://www.oszk.hu/humanus/> (2017. aug. 15.)
57. Az NIIF eszköztárának cseréje (2009–2010 körül) miatt (Helka szerver lecserélése) a működtetéshez kiegészítő fejlesztésre lett volna szükség, ehhez a kapcsolat nem jött létre az OSZK-val. Mivel az adatbázis az OSZK-ban az eredeti MicroSIS rendszerben rendelkezésre állt, felmerült OSZK fejlesztéssel a rendszer „hazahozatalának” megvalósítása. Többszöri egyeztetés után erre nem került sor, de az adatbázis és adatállománya és az archívum az OSZK-ban rendelkezésre áll a szükséges felhasználói kézikönyvekkel együtt.
58. HAJNAL WARD Judit: Hungarika Dokumentáció. Beszélgetés Kovács Ilonával az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs osztályának nyugalmazott osztályvezetőjével = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2014. 1. sz. 3–13. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00257/pdf/EPA01367_3K_2014_01_03-13.pdf (2017. aug. 15.)
59. KOVÁCS Ilona: Gondolatok a világtalálkozó előtt = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 12. sz. 28–34. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00208/pdf/EPA01367_3K_2012_12_28-34.pdf (2017. aug. 15.)

Beérkezett: 2017. augusztus 19.

Kételyek és megerősítések a segítő könyvtár létjogosultságáról

BARTOS Éva

A most olvasható írás az MKE 49. vándorgyűlésének (Miskolc, 2017. június 5–7.) Társadalomtudományi Szekciójában Az élet minősége és a könyvtárak: a biblioterápiától a plágiumkeresésig című szekcióprogramban elhangzott előadás szerkesztett változata. A szekcióprogram előadói egyrészt a humán szolgáltatások kiterjesztésének elméletével és gyakorlatával foglalkoztak, másrészt a közgyűjtemények információtechnikai újdonságait elemezték.

A magyar könyvtári rendszer és a szakmáról való gondolkodás az utóbbi évtizedekben rendkívül nagy változásokon ment keresztül. Mind az intézmények, mind a benne dolgozó szakemberek iránti elvárások jelentősen kibővültek, minőségileg megváltoztak. A társadalom egészéért és egyes tagjaiért érzett felelősség, az életminőség jobbításáért megtehető és megteendő segítségnyújtás szükségessége folyamatos, komoly kihívásként volt és van jelen a magyarországi könyvtárpolitikában. Erről szeretnék egy rövid és merőben szubjektív fejlődéstörténeti áttekintést adni.

Ahogy elkezdődött...

A magyar könyvtárügy és könyvtári rendszer újra- és újjászervezésének mindennapos gondjai és feladatai

közepette – a „nevelő könyvtár” eszményének nevében, a könyvtárosi felelősségérzet alapján – a fiatal nemzedék tanulási támogatása esélykiegyenlítési céllal, azaz a „gyerekek és fiatalok művelődési hátrányának mérséklése” volt az első említésre méltó „túlterjeszkedés” a szigorúan vett könyvtárosi feladatokon. Az ideológiai korlátok szükségessége kevés teret engedett bármilyen beavatkozásnak, mégis úgy emlékszünk erre az időszakra, hogy a könyvtárakban folyó gyakorlatnak és a háttérben az olvasáskutatói műhelymunkáknak köszönhetően az olvasás fontosságának felismerése nyomán lényeges tevékenységek zajlottak: olvasómozgalom, könyvtári kísérletek, felmérések az olvasásfejlesztés, egyéni ízlésformálás, a kortárs irodalom megkedveltetése érdekében, valamint az ifjúsági olvasótábori mozgalom, egy új

szemléletű, új értékrendet valló közösség megteremtésének igényével.

Az aggodalom és a kételyek az irányítási oldalon mutatkoztak: nehogy az emberek gondolkodását, felfogását, tisztán látását megzavaró eszmék, gondolatok lopakodjanak be a könyvtáron keresztül az emberek fejébe...

Az idő múlásával a „szolgáltató könyvtár” eszményének fokozatos elterjedése átalakította az „olvasókkal való bánásmód” kereteit. A könyvtárak célirányos átrendezése, az új állomány-kihelyezési elvek és gyakorlat, a szolgáltatás-központú könyvtárosi szemléletmód részben megnövelte a távolságot könyvtáros és használó között, ugyanakkor nagyobb ráhatást biztosított a használói rétegekre, csoportokra, új perspektívákat teremtett.

A figyelem a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, rétegek nehézségeire irányult: részben a nyugatról beáramló könyvtári szakirodalom megismerése révén és a könyvtárosi kezdeményezőkedv és érdeklődés alapján, részben pedig az egyre több társadalmi ellentmondást feltáró szociológia vizsgálati eredményeinek hatása révén. A szakmára mérvadó IFLA Irányelvek (1987) is ezt az irányt erősítették.

A könyvtárak szociális funkciójának a gyakorlása a valóságban az intézményi anyagi és infrastrukturális feltételek, valamint a munkatársi szociális érzékenység szakmai oldalának kimunkálása *nélkül* bontakozott ki, ötletszerűen, az igények konkrét, tényleges meglétének feltárása nélkül, sok esetben erőn felül vállalt többlet terhekkal, de a feltétlen segíteni akarástól vezérelve.

Aggodalom és kétely ebben az időszakban inkább a könyvtárosok oldaláról mutatkozott. Egy idő után belefáradtak, belefásultak a megfelelő finanszírozás, munkaeszközök- és munkakörülmények nélküli feladat ellátásába. Ráadásul egyre szélesedett és gyarapodott a hátrányos helyzetűek mondhatók köre, erős eltolódást mutatva a deviancia irányába. A nyomasztó teher alatt tehetetlennek, eszköztelennek érezték magukat, a számukra szükséges tartalmi-módszertani segítségnyújtás pedig még épp csak elindult. A problémának pusztán könyvtári környezetben való kezelésére és megoldására a szakma már nem volt képes.

A rendszerváltást követő időszak

A rendszerváltást követően érzékeltük a társadalmi feltételrendszer megváltozásának befolyásoló hatását:

- a demokratizálódási és polgárosodási tendenciák erősödését;
- a jogszabályi környezet általános változásait, a nemzetközi és hazai keretdokumentumok alapvetéseit (ENSZ, UNESCO, IFLA; Fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998.évi XXVI. tv.; Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003.évi CXXV. törvény);
- az állami egészségügyi, szociális és foglalkoztatási ellátórendszerek kiépülését;
- sorban alakultak az esélyegyenlőséggel foglalkozó társadalmi és civil szervezetek, valamint korábban ismeretlen, ún. segítő szakmák jöttek létre, együttműködésre alkalmas partnerkapcsolatok kiépítésének lehetősége teremtdőtt meg a könyvtárak számára;
- az IKT fejlődése új távlatokat nyitott a könyvtárak előtt is.

A könyvtárszakmai feltételrendszer megváltozása következtében is újabb „megerősítések” érkeztek, úgy mint

- a fejlesztést és fenntartást lehetővé tevő 1997.évi CXL. törvény és követő rendeletei, valamint a fejlesztési projektekhez rendelt források;
- a magyar könyvtárügy stratégiai terve, mely a 2003–2007 közötti időszakra tartalmazta többek között a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására megfogalmazott koncepciót és cselekvési programot;
- megszületett az MKE kezdeményezésére a Magyar Könyvtárosság Etikai Kódexe, mely az elemi magatartási normákat tekintette át és foglalta rendszerbe;
- a korábbi keserves tapasztalatokból való okulás eredményeként új, követendő munkastílus szükségességét éreztük: a különböző szinteken megvalósított *partnerség formájában*, ezt a minőségbiztosítás, minőségmenedzsment követelményei között ismertük meg;
- az OKM Országos Könyvtárfejlesztési Stratégia, a *PORTÁL-program 2008–2013* által megfogalmazott jövőkép szerint: „A könyvtári rendszer egésze alkalmas a nyilvánosságra hozott információknak, felhalmozott tudásnak, valamint műveltségnek a mindenki számára, a lakóhelytől és településtípustól független, egyenlő esélyű hozzáférhetővé tételére, elősegítve ezzel a különböző területek versenyképességét, növelve az esélyegyenlőséget, és segítve a leszakadó térségek és csoportok felzárkózását.”

Ebből a komplex jövőképből egy professzionális, nagyon szakszerű és „hivatalos”, távolságtartó könyvtár elképzelése semmiképpen nem következhetett, ennek a jövőképnak a kialakítása, felépítése mély társadalmi elkötelezettséget kívánt és kíván a mai napig is az intézményrendszerrel és a benne dolgozó szakemberektől. Az új időszakban kialakuló *segítő könyvtár intézménye már az egész társadalom életminősége javításáért hivatott dolgozni* egy megfelelő feltételekkel bíró intézményi struktúra alapján, új könyvtárosképző és továbbképző rendszerben szakmailag és emberileg felkészített szakember gárdával.

Jó tanulság volt számunkra ebből a szempontból a fogyatékossgal élő könyvtárhasználók ellátásának „esete”: hosszú ideig csupán figyelmességgel, bátorítással tudtuk támogatni őket a könyvtárban, mivel eszközökkel, speciális szolgáltatásokkal, akadálymentes környezettel nem, vagy csak alig rendelkezünk. Ám a 2003–2010 közötti időszakban a pályázati lehetőségek kihasználásával sikerült nagyot előre lépünk az ellátásukban. Törekvéseinkben ekkor a segítő személyek helyett igyekeztünk inkább az objektív szakmai, technológiai támogatásra tenni a hangsúlyt, azt érezvén igazán professzionális megoldásnak. 2010-ben, mikor megkérdeztük a fogyatékos személyeket, mi a véleményük a könyvtárról mint intézményről, akkor meglepődve tapasztaltuk, hogy a könyvtári ellátásról való véleményüket változatlanul a legnagyobb mértékben a könyvtárosok viselkedése és hozzájuk való viszonya befolyásolta. Vagyis mondhatjuk, hogy a szakmai korszerűsítéssel együtt is kulcskérdés maradt számukra a személyes segítségnyújtás a könyvtárhasználat folyamatában.

Az intézményi, valamint a könyvtáros szakmai funkciók folyamatos bővülésének értelmezési modelljét valahogy így lehetne tehát vázolni:

Könyvtár : információs központ → kommunikációs központ, közösségi színtér (dolgozószoba, tanulószoba, agóra, találkozási pont, menedék) stb. → tanácsadó hely (szakmai, emberi)

Könyvtáros: szakszerű információközvetítő → közösségépítő, közösségszervező → személyiségépítő, támogató, meghallgató, együttérző, tanácsadó

A változásokhoz való alkalmazkodás tanulási folyamatában nagy szerepe volt az európai uniós csatlakozás folyamatában megismert kulturális és közösségi elveknek és gyakorlatnak is. Mivel a csatlakozási

idő elég hosszú, mintegy másfél évtizedes jegyesség volt, témánk szempontjából igen sok tanulsággal járt. A csatlakozást követő megerősítéseket már az Európai Unió és országai szolgáltatották számunkra. Már a társult tagsági időszakban – az Európai Bizottság által kezdeményezett és támogatott projektekbe való bekapcsolódás során – sok új fogalommal, másfajta szemlélet- és gondolkodásmóddal találkoztunk.

- ☉ Először is a projektek elméleti alapjainak leírásában mindenütt szembetaláltuk magunkat a *közjó* fogalmával, mely egyrészt azoknak a céloknak az összessége, amelyeknek megvalósítására egy közösség tagjai közösen törekednek és együtt érik el közös munkával. Másrészt a *közjó* azon társadalmi feltételek összessége, amelyek segítik a személyiség teljes kibontakozását. Magában foglalja azokat a társadalmi életfeltételeket, amelyek között az emberek, a családok, a társulások teljesebben és könnyebben elérhetik céljukat.
- ☉ Megtapasztaltuk, hogy az európai gondolkodásmód középpontjában a *közjó* mellett egy kimondottan pragmatikus célkitűzés, a *versenyképesség* fokozása, az USA-val való verseny megnyerésének feltétlen elősegítése (Európa 2010, Európa 2020) köszön vissza lépten-nyomon.
- ☉ Az EU-s projektek bizonyították számunkra, hogy a nyilvános könyvtárak kimondottan alkalmasak ezen célok – *közjó* és versenyképesség – megvalósításának egyidejű segítésére: pl. a PULMAN-projekt a hátrányos helyzetűek esélyegyenlősítése érdekében történő közös cél és tevékenység szükségességét fogalmazta meg; a CALIMERA-projekt pedig arra irányította a figyelmet, hogy a közgyűjtemények együttes, közös tevékenységekkel sokkal hatékonyabban lássák el feladatukat.
- ☉ Az új célok és tevékenységek nem csak az intézmények számára hoztak új tanulságokat. Az európai könyvtárosok és könyvtári szakemberek újfajta kompetenciáinak és tulajdonságainak, személyiségjegyeinek újrafogalmazására is igény mutatkozott (LIS Euroguide), melynek birtokában valóban alkalmasakká válnak e funkciók és feladatok ellátására. Mivel időközben magunk is a könyvtáros életpálya-modell kidolgozásán kezdtünk gondolkodni, szükségessé vált a kompetencia alapú minősítési rendszerrel való ismerkedés számunkra. Tanulságát ennek is levonhattuk: a szakmai kompetenciák és a személyes, emberi tulajdonságok egyformán fontosak a pályán.
- ☉ Követelményként szembesülhettünk azzal az elvárással, hogy a könyvtáraknak és könyvtárosoknak

új helyzetekben, új szerepekben való helytállásra kell felkészülniük:

- az életen át tartó tanulás iskolarendszeren kívüli megvalósításában és a foglalkoztathatóság érdekében részt kell venniük a használóképzés és más felnőttképzési programok lebonyolításában, a digitális írni-olvasni tudás elsajátításának támogatásában, az infokommunikációs eszközök használatának segítésében,
- a személyiség kiteljesítése, esélyteremtés, esélyegyenlőség biztosításában pl. a könyvtárak biztosítani kívánják, hogy a fogyatékkal élő személyek másokhoz hasonlóan tájékozódási, tanulási, szórakozási, szabadidő eltöltési igényeiket kielégíthessék intézményeikben. Ehhez szükséges eszközeik: akadálymentesítés, speciális állomány, speciális eszközpark, támogató, empátikus könyvtárosi magatartás.
- praktikus tanácsadás: álláskeresés, szakmai továbbképzési- és átképzési lehetőségek keresése, pályázatírás, önéletrajz készítés, az aktív állampolgári szerepvállalás támogatása érdekében
- veszélyeztetett gyerekek, családok, egyének személyes problémái megoldásának segítését kell vállalniuk sokféle – könyvtáros számára magától értetődően alkalmazható – eszköz és módszer bevetésével. Pl. biblioterápiás foglalkozások tartásával a különböző korú, élethelyzetű gyerekek, felnőttek, idősök körében – az egészséges személyiségfejlődés, vagy éppen a mentális képességek megtartásának támogatására a boldogság megteremtése érdekében. (Szerencsére négy évtized alatt eljutottunk itt-hon is a biblioterápia jelentőségének és lehetőségeinek a felismeréséhez, erről kedves kollégáim részletesen fognak szólni.)*

És szinte észrevétlenül mindjobban a figyelem előterébe került a boldogság fogalma, az a pozitív érzelmekkel jellemezhető mentális állapot, amely a megelégedettségtől az egészen intenzív örömezésig terjedhet. Az ENSZ évenkénti boldogság-felmérésének célja alapvetően az, hogy felhívja a kormányok és politikai döntéshozók figyelmét arra, hogy ne csak a gazdasági növekedésre, hanem az emberek jóléti szintjének emelésére koncentráljanak, mivel egyéni szinten a boldogság a mentális és fizikai egészséghez,

a biztos családi háttérhez köthető leginkább.

A világ többi országában használatos GDP-mérőszám helyett a Bhután királyság, mely 2013-ban meglepetésre a legboldogabb államok között szerepelt, megalkotta a bruttó nemzeti boldogság kifejezést. A GDP ugyanis szerintük „nem tartja számon többek között [...] a költészet szépségét, a házasságok erősségét vagy a nyilvános viták színvonalát. A GDP mindent mér [...], kivéve azt, amiért érdemes élni.”

Végül: európai horizontunkat még tovább tágitva, elmélkedve az emberiség, benne szakmánk múltjáról és jövőjéről, feladatairól és lehetőségeiről, vegyük figyelembe, amit egyes társadalomfilozófiai nézetek, felfogások sugalmaznak számunkra. *László Ervin* tudományfilozófus, író hosszú ideje számtalan művében új és jobb gondolkodásmódra serkenti az emberiséget, mondván: fogyasztóként és termelőként, polgárként és aktivistaként – de akár olyan személyként is, akinek az élettel kapcsolatos értékrendje és életmódja hatással van másokra – mindannyian hozzáfoghatunk, hogy új módon gondolkodjunk, mely talán döntő hatást tud gyakorolni a világra. A pszichológus *Vidovszky Gábor* is figyelmeztet és aggódik, hiszen szemtanúi lehetünk, hogy a valaha volt *hagyományelvű közösségeket*, melyek a hagyományok tiszteletén és azok állandóságán alapultak, néhány évszázada a *teljesítményelvű közösségek* váltották fel. A teljesítményelvűség pedig ma már nemcsak előnyt, hanem veszélyt is jelent az emberiség jövője szempontjából, amiatt, hogy a civilizáció technikai része sokkal gyorsabban fejlődik, mint a civilizáció emberi oldala. A biztonságos jövőt pedig csak a humánelvű közösség általánossá válása biztosíthatja. A humanizálódás elősegítése tehát minden ember, minden közösség, minden szakma, minden intézmény érdeke és feladata. Lesz dolgunk a jövőben is!

Irodalom

BARTOS Éva: Előterben a könyvtár tanácsadó szerepe = Könyvtáros, 1983. 8. sz. 444–448. p.

BARTOS Éva: A hátrányos helyzet közművelődési, elsősorban könyvtári vonatkozásai. In: Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Szerk. Csapó Edit. Budapest, Múzsák, 1984. 57–86. p.

* A szekcióban elhangzott előadások, amelyekre a szerző utalt: HORVÁTH Judit: Új kihívások és lehetőségek a könyvtárosok mentálhigiénés tevékenységében; GULYÁS Enikő: A fejlesztő biblioterápia módszerének bővítése IKT-eszközökkel; PETROVSZKI Mária: A fejlesztő biblioterápia mint könyvtári szolgáltatás a mentális jól-lét megőrzésében.

BARTOS Éva: Szemléletváltás a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásában = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 5. sz. 3–8. p. – <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00029/pdf/01konyvtarpolitika.pdf> [2017. aug. 7.]

BARTOS Éva: Esélyek és hátrányok a könyvtári ellátásban. In: Hangoskönyvtárak Magyarországon: tapasztalatok, problémák, megoldások. Konferencia a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár Hangos-könyvtárában, Szeged, 2003. október 13–14. Szeged, Somogyi Károly Városi és Megyei könyvtár, 2003. 3 db CD

BARTOS Éva: Konceptió a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására. „A könyvtári terület stratégiai célkitűzései 2002–2007” Felkészülés az Európai Unió csatlakozására című fejezetnek altémája = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 8. sz. 10–21. p. <http://docplayer.hu/38662048-Konyvtari-intezet-konyv-konyvtar-konyvtaros.html> [2017. aug. 7.]

Esélyteremtés könyvtári eszközökkel. Európai elvek és tapasztalatok. Szerk. Bartos Éva. Kiad. a Könyvtári Intézet, Budapest, 2005. 104 p. (EuroTéka sorozat)

BARTOS Éva: Megkérdeztük a fogyatékos személyeket: mi a véleményük a könyvtárról? = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 3. sz. 10–15. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00199/pdf/EPA01367_3K_2012_03_10-15.pdf [2017. aug. 7.]

BARTOS Éva: Bővülő könyvtáros kompetenciák = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2014. 3. sz. 98–103.p.

<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/371/351> [2017. aug. 7.]

LÁSZLÓ Ervin: Meg tudod változtatni a világot. Budapest, Magyar Könyvklub, 2002. 110 p.

VIDOVSKY Gábor: Örömléning. Gyakorlati tanácsok, hogy azzá válhass, aki lenni szeretnél. [Budapest], Pilis-Print Kiadó, 2009. 192 p.

Beérkezett: 2017. augusztus 7.

ELŐZETES A KÖVETKEZŐ SZÁMBÓL

Új sorozat indul a Könyvtári Figyelőben az elektronikus tanulásról

„Az e-learning és a könyvtárak” címmel új sorozat indul a Könyvtári Figyelőben. Bánkeszi Katalin sorozatszerkesztő bevezetőjéből idézzük: „...célunk, hogy átfogó képet adjunk az elektronikus tanulásról/tanításról. Az általános fogalmakon túl bemutatjuk azokat az alapvető elméleti ismereteket, amelyek segítségével a könyvtárban dolgozó szakemberek megismerkedhetnek az elektronikus tanulással, a digitális tananyaggal, és ezek optimális használatával.

A sorozatban terveink szerint a következő témákról írunk:

- az elektronikus tanulás, avagy gondolatok az e-learning világról
- miért e-learning (meghatározások, rendszerelemek, előnyök, hátrányok, az e-tanulás pszichológiája)
- elektronikus oktatási környezet (fogalmak, a tanuló és a tutor munkája, a közösségi tanulás eszközei)
- elektronikus tananyag (fogalma, típusai, a hatékony tananyag jellemzői, tananyagfejlesztő rendszerek)”.

A következő számban Bánkeszi Katalin és Szepesi Judit sorozatnyitó tanulmánya olvasható az elektronikus tanulásról és az e-learning világról.

Könyvtári statisztika 2016

A Könyvtári Intézet honlapján elérhető a 2016-os könyvtári statisztika (<http://ki.oszk.hu/content/magyarorszag-konyvtarak-statisztikai-adatai>), melyben minden könyvtár, valamennyi adatában lehet tájékozódni. A legfontosabb adatok hosszú idősorait itt lehet áttekinteni: <http://ki.oszk.hu/content/magyarorszag-konyvtarak-es-iskolai-konyvtarak-statisztikai-adatai-1998-2009>.

Az elkészített TEKE-SZAKMA-fájljai
a <http://ki.oszk.hu/content/konyvtari-statisztika-evkonyv> címen böngészhetők.

Katalist, 2017. július 28. Somogyi József tájékoztatása

Új kapuőr-e a kutatóknak szánt közösségi média?*

KOLTAY Tibor

A Könyvtári Figyelő olvasói számára nem újdonság, hogy a kutatóknak szánt (más szóval *kutatói vagy akadémiai*) közösségi média jelen van életünkben. Hajnal Ward Judit, William Bejarano és Dudás Anikó már 2014-ben felhívta a figyelmünket arra, hogy az utóbbi években a kutatói lét szerves tartozékává kezd válni ezeknek a fórumoknak a használata. Kiemelték azt is, hogy ezek a kutatói profilok, „tudományos szelfik” összeállításának modern eszközeivé (is) váltak.¹

Miközben a kutatóknak óvakodniuk kell attól, hogy munkájuk láthatósága pusztán azért legyen rosszabb, mert nincsenek jelen a világháló közösségi-nek nevezett szegmensén, a „hétköznapi” közösségi oldalakat (például a Facebookot) főként magánemberként használják.² Ennek megfelelően inkább olyan „testreszabott” fórumok résztvevői, mint az Academia.edu (<https://www.academia.edu/>) és a ResearchGate (<https://www.researchgate.net/>).

Az egyik, talán legkorábbi ilyen fórum a Mendeley (<https://www.mendeley.com/>) eredetileg hivatkozások kezelésének is eszköze volt, viszont mára szintén az önmenedzselés és a tudományos kapcsolatépítés eszközévé vált.³

Mindenesetre a kutatói közösségi oldalakkal a kutatás és a kutatói teljesítmény értékelésének számos új indikátora, alternatív metrikája jelent meg.⁴

Kutatóként jómagam már viszonylag régóta használok az Academia.edu és a ResearchGate szolgáltatásait. Emellett nemrégiben a Kudos (<https://www.growkudos.com/>) és a Mendeley felhasználóinak táborához is csatlakoztam. Ezek használata során szerzett tapasztalataimról is igyekszem majd a következőkben beszámolni. Benyomásaim nem módszeres, jól megtervezett vizsgálat eredményeként keletkeztek, hanem a rendszeres, de alapjában véve véletlenszerű használatból következő, kis mértékben tudatos megfigyelések voltak. Éppen ezért elkerülhetetlenné

* Készült a EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” c. projekt támogatásával.

vált, hogy a témával (egyre gyakrabban) foglalkozó szakirodalomra támaszkodjam még akkor is, ha az a legnagyobb súlyt a ResearchGate szolgáltatásainak elemzésére helyezi.

A ResearchGate-nek 2017. februárjában több mint 12 millió résztvevője volt,⁵ míg az Academia.edu-nak mintegy 49 millió.⁶ Ezek az eltérő számok jelentős részben abból adódnak, hogy az előbbi főként az egyetemekhez és kutatóintézetekhez köthető személyek jelentkezését fogadja el, míg az utóbbi esetében nincsen ilyen korlátozás. A másik oldalról nézve viszont a ResearchGate-ről szabadon bárki letölthet cikkeket, míg az Academia.edu regisztrációhoz köti a letöltést.⁷

Mielőtt erre rátérnék, röviden szólnom kell a Kudos néhány jellemzőjéről. Ez a fórum elsősorban abban különbözik a hasonló oldalaktól, hogy a bekerülő cikkekről a laikus közönség számára is érthető leírásokat kér. Emellett tudni kell róla, hogy több kiadó közvetlen módon támogatja, hogy cikkei elérhetők legyenek itt, és így is növekedjen olvasottságuk.⁸ Számomra azonban nem teljesen világos, hogy az összes cikk, amelyeket a Kudosban való megjelenítésre felkínálnak, legálisan felhasználható-e. Mindenesetre tény, hogy a kutatóknak kell nyilatkozniuk arról, hogy a felkínált cikkeknek ők-e a szerzői. (Igaz, ez a ResearchGate esetében is így van.)

A ResearchGate

A ResearchGate iránt megnyilvánuló megkülönböztett figyelem egyik oka nyilvánvalóan az, hogy sokak szerint ez a legismertebb szolgáltatás,⁹ amely mindenek előtt ugyanúgy közösségi oldal, mint a Facebook és a szakemberek széles körét megszólító LinkedIn (<https://www.linkedin.com/>), tehát tagokat toboroz, akiket rendszeresen emlékeztet arra, hogy valós idejű résztvevői a fórumnak. Folyamatosan frissíti a kutatók hírnevét minősítő mérőszámokat. Ezek egyike az RG Score, amely azon a felismerésen alapul, hogy a jó hírnév közösségi természetű és az együttműködésen alapul. Átláthatóságáról és érvényességéről azonban eltér egymástól a ResearchGate-et vizsgáló kutatók véleménye. Tény viszont, hogy a ResearchGate az RG Score mellett kilenc további metrikát (mérőszámot) kínál úgy, hogy ezek közül választhatnak felhasználói, és ezeket egymással kombinálhatják is. Mindeközben a ResearchGate arra igyekszik ösztönözni a kutatókat, hogy javítsák publikációs mutatóikat. Nehézséget jelent viszont, hogy egyelőre nem tudtak kifejleszteni megfelelő indikátort magának

a részvételnek a mérésére és „honorálására”, pedig – közösségi oldalként – fontos lenne nagyszámú és aktív résztvevői gárda kialakítása. Természetesen azzal, hogy a tág értelemben vett tudományos teljesítmény mérésének tíz különböző metrikáját kínálja, a ResearchGate egyedülálló. Ilyen módon az egyes kutatók jó hírnevének mérése egyértelmű erőssége. Gyengesége viszont, hogy a szoros érdeemben vett kutatói (leginkább publikációs) tevékenységen túl nem tud hasonló adatokat nyújtani, így például nem tükrözi oktatási tevékenységüket.¹⁰

A ResearchGate figyelemre méltó és viszonylag népszerű újításai közé tartozik, hogy a folyamatban lévő projektek adatai is megjeleníthetők oldalain. Ezek az anyagok gyakran a projektek eredményeként létrejött publikációk vagy olyan, egyáltalán nem jelentéktelen események, mint az Európai Információs Műveltség Konferencia 2017. évi rendezvénye, de a szó szoros értelmében vett projektleírások is megtalálhatók itt. Kevésbé fontos, sőt szinte lényegtelen, de a ResearchGate-en is működik az, hogy „szavazhatunk” egymás készségeire, amit a LinkedInről jól ismerünk.

A ResearchGate felhasználóinak többsége az Amerikai Egyesült Államokban, Japánban és Kanadában dolgozik, míg Iránban, Kínában vagy Oroszországban élnek lehetőségeivel a legkevesebben.¹¹

Kézenfekvő módon ahhoz, hogy a résztvevők cikkeinek és könyveinek PDF-példányai letölthetők legyenek, fel is kell tölteni őket. A feltöltés azonban a szellemi tulajdon jogi korlátjaiba ütközhet. Éppen ezért vizsgálták meg a ResearchGate-re feltöltött cikkeket abból a szempontból, hogy azok a szerzői jogi előírásoknak megfelelően kerülnek-e be oda. Az elérhető cikkek közül ötszázat választottak ki véletlenszerű mintavétellel. Ebből 108 cikk (21,6%) eleve nyílt hozzáférésű volt, tehát – a nyílt hozzáférés arány útját követve – ingyenes folyóiratokban vagy szerzői díj megfizetését követően jelent meg, vagy hibrid, tehát teljes hozzáférésű cikkeket is közlő, de előfizetésre alapozott folyóiratokban – megint csak szerzői díj megfizetése fejében – közzétették. Ezekben az esetekben természetesnek tekinthető, hogy a cikkek végleges változata kerül a repozitóriumokba vagy az intézményi, esetleg szerzői honlapokra.

A szerzői jogi szabályszegések a zöld út megvalósításakor merülnek fel. Ez 392, nem alapértelmezetten nyílt hozzáférésű cikket érintett. A vizsgált cikkeket közlő folyóiratok 88,3 százalékában a kiadó vagy a folyóirat megengedi, hogy a szerzők maguk archiválják cikkeik PDF-példányait, tehát valamilyen

formában ingyenesen rendelkezésre bocsássák cikkeiket. A probléma az, hogy az előírások többnyire túl bonyolultak és kiadónként el is térnek egymástól. Így aztán a szerzők cikkeiknek nem mindig azt a változatát töltik fel, amelyeket az előírásokban a kiadók megjelöltek. Ezek az értelmezési gondok főleg a cikkek végleges változatainak közölhetőségéhez kötődnek.

Mindenesetre az a tény, hogy a ResearchGate-re feltett PDF-fájlok 51,3%-a nem felelt meg a kiadók támasztotta követelményeknek, veszélyt jelent a ResearchGate számára, hiszen a cikkek PDF-fájljaihoz való hozzáférés a rendszer fontos szolgáltatása: ha viszont túl sok cikk szegi meg a szerzői jogi szabályokat, akkor a kiadók lépéseket fognak tenni a ResearchGate ellen, ahogyan ez az Academia.edu esetében meg is történt. A ResearchGate életképesége tehát nagyban azon múlik, hogy meg tudja-e győzni a szerzőket arról, hogy be kell tartaniuk a kiadók előírásait. Az is fontos, hogy segíteni is tudja őket például azzal, hogy monitorozza a szerzői jogi előírások betartását. Jó lenne tehát, ha nemcsak biztatná résztvevőit a PDF-példányok feltöltésére, hanem figyelmeztetné is őket arra, ha valamelyik adott folyóirat nem engedi meg azt.¹²

Hozzá kell tennem, hogy tapasztalataim szerint több kiadó csak akkor engedi meg a PDF-példányok elhelyezését, ha azok intézményi, szakterületi repertóriumokba vagy intézményi és személyes honlapokra kerülnek, viszont a közösség oldalakra történő feltöltést tiltja.

A kutatóknak szánt közösség oldalak világa folytonos mozgásban, fejlődésben van. Összességében azonban elmondható, hogy a ResearchGate képes lenne arra, hogy a jó hírnév meghatározó intézménye legyen, viszont erre még nem érett meg.¹³

A közösségi oldalak hatása

Személyes, rendszerezetlen és szubjektív megfigyeléseim eredményei némileg egybecsengenek a szakirodaloméval. A ResearchGate rendkívül aktív, de az Academia.edu jelenléte is érezhető. Rövid idő óta tartó Kudos-tagságom azt mutatja, hogy nem veszi túl sok időmet igénybe: merthogy a kutatóknak szánt közösségi oldalak használata – a nem-kutatói közösségi oldalakhoz hasonlóan – időigényes.

Számos projektről szereztem tudomást, de módomban nyílt arra is, hogy nagyszámú és figyelemre méltó cikket tölthessenek le. Angol nyelvű cikkeim PDF-példányait különböző országok kutatói kérték már.

Nem sokat foglalkoztam viszont saját metrikáim alakulásával, mivel itthon ezeket nemigen veszik figyelembe, tehát – egyelőre legalábbis – szó szerint alternatívák maradnak. Hivatkozottságom nyomom követésében is adtak némi segítséget ezek az oldalak, de hatásuk messze elmaradt a Google Scholartól. Ahogy pedig ez egy közösségi oldalon „illik”, többeket követek és vannak követőim is.

2014-ben azt olvashattuk, hogy a kutatóknak szánt közösségi média főként a szerzők és a már megjelent írárok népszerűsítését szolgálja.¹⁴ Ez annyiban módosult, hogy az elfogadott kéziratok nagy tömege kerül fel ezekre az oldalakra, ilyen módon hozzájárulva ahhoz, hogy a tudományos publikációkhoz való nyílt hozzáférés szélesebb körűvé váljon, hiszen a nyílt hozzáférés zöld útja eredményeként nem csak a Google és a Google Scholar segítségével találhatjuk meg ezeket (bár ott is fellelhetők a közösségi oldalakra elhelyezett PDF-fájlok). Ezt igazolja, hogy jelen írásomban hivatkozott cikkek egy részéhez is a kutatói közösségi oldalak segítségével fértem hozzá.

Következtetések

A kutatóknak szánt közösség oldalak használata annak ellenére terjed, hogy az oktatók és kutatók rendelkezésére állnak a különböző repozitóriumok, amelyek megtalálhatóvá és elérhetővé teszik publikációikat.¹⁵ Nem véletlen tehát, hogy – amint az a fentiekből is látható volt – napjainkban egyre több elemzés jelenik meg a kutatói közösségi média jellemzőiről, ami azt mutatja, hogy irántuk kézzelfogható módon és egyre jobban fokozódik az érdeklődés. Mindeközben tudjuk, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia természet- és társadalomtudományi kutatóinak empirikus vizsgálata azt bizonyította, hogy a megbízhatóság és hitelesség továbbra is a legfontosabb a számukra, és ezt a lektorálás garantálja. Mivel a hitelesség a kutatók személyéből következik, üzeneteket akár blogokon vagy közösségi oldalakon is küldenek, viszont ezekre általában nem hivatkoznak, mivel előmenetelük feltétele, hogy lektorált folyóiratcikkeket (könyveket) publikáljanak.¹⁶ Mindez nincsen másként a fiatal, pályakezdő kutatók esetében sem. Száztizenhat fiatal amerikai, brit, francia, kínai, lengyel, maláj és spanyol kutatót vizsgálva azt találták, hogy nincs más választásuk, mint alkalmazkodni, vagyis arra törekedni, hogy nagy presztízsű folyóiratokban publikáljanak. Ezért a kutatói közösségi média használata esetükben főként arra szorítkozik, hogy cikkek PDF-példányait szerezzék

meg, továbbá, hogy építsék maguk és publikációik digitális jelenlétét.¹⁷

Mindez nem meglepő, hiszen a tudományos jó hírnév és az eredmények megtalálhatósága mindig is a tudományos közösség prioritása volt.¹⁸ A közösségi oldalakon mérhető jellemzők azonban egyelőre még nem tartoznak a kutatói előmenetel jellemzői közé, így hiába van meg annak a lehetősége, hogy az ezekre a közösségi oldalakra érkező hivatkozások számát számba vegyük, vagy figyeljünk olyan információkat, mint pl. a letöltések száma, továbbra is a „klasszikus” hivatkozási adatok maradtak meg a kutatói minőséget jellemző tényezőknek.¹⁹

A címben feltett kérdésre válaszolva tehát az mondhatjuk, hogy a kutatóknak szánt közösségi média csak korlátozott mértékben tekinthető új kapuörnek, mivel továbbra is igaz, hogy a hagyományos értelemben vett kapuőrök, azaz lektorok, szerkesztők, könyvtárosok egyre kisebb szerepet kapnak,²⁰ így az olvasóra, vagy – esetünkben – a kutatóra marad ez a szerep. A kutatók önmaguk számára nyilvánvalóan be is töltik ezt a szerepet. Ezért is van szükség arra, hogy az információkezelésben műveltek legyenek, aminek az őket segítő könyvtárosokra is igaznak kell lennie. Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy a könyvtárosoknak közvetlen, hétköznapi feladata is van ezen a téren, mégpedig az, hogy felhívják a kutatók figyelmét arra, hogy elérhető számos olyan közösségi oldal, amelyet a tudomány művelőinek szántak.²¹

Jegyzetek

- HAJNAL WARD Judit – BEJARANO, William – DUDÁS Anikó: Tudományos szelfi: szerzői profilok az interneten = Könyvtári Figyelő, 60. évf. 2014. 3. sz. 290–304. p.
- HAJNAL WARD Judit – BEJARANO, William – DUDÁS, Anikó: Scholarly social media profiles and libraries: A review = Liber Quarterly, 24. vol. 2015, 4. no. 174–204. p.
- HAJNAL WARD – BEJARANO – DUDÁS Tudományos szelfi
- THELWALL, M. – Kousha, K.: ResearchGate: disseminating, communicating, and measuring scholarship? = Journal of the Association for Information Science and Technology, 66. vol. 2015. 5. no. 876–889. p.
- About us. ResearchGate – <https://www.researchgate.net/about> [2017. március 12.]
- About Academia.edu – <https://www.academia.edu/about> [2017. március 12.]
- THELWALL – Kousha, i. m.
- About [Kudos]. Kudos – <https://www.growkudos.com/about/>
- HAJNAL WARD – BEJARANO – DUDÁS Scholarly social media profiles
- NICHOLAS, D. – CLARK, D. – HERMAN, E. ResearchGate: reputation uncovered = Learned Publishing, 29. vol. 2016. 3. no. 173–182. p.
- THELWALL – Kousha, i. m.
- JAMALI, H. R. Copyright compliance and infringement in ResearchGate full-text journal articles = Scientometrics, 2017. DOI: 10.1007/s11192-017-2291-4
- NICHOLAS – CLARK – HERMAN, i. m.
- JAMALI, H. R. – Russell, B. – Nicholas, D. – Watkinson, A.: Do online communities support research collaboration? = Aslib Journal of Information Management, 66. vol. 2014. 6. no. 603–622. p.
- THELWALL – Kousha, i. m.
- WATKINSON, A. – NICHOLAS, D. – THORNLEY, C. – HERMAN, E. – JAMALI, H. R. – VOLENTINE, R., ... – TENOPIR, C.: Changes in the digital scholarly environment and issues of trust: an exploratory, qualitative analysis = Information Processing Management, 52. vol. 2016. 3. no. 446–458. p.
- Early career researchers: the harbingers of change? Final report from CIBER. Year 1 2016. – http://ciber-research.eu/download/20161120-ECR_Year_1_final_report_071116.pdf [2017. március 12.]
- HAJNAL WARD – BEJARANO – DUDÁS Scholarly social media profiles i. m.
- HAJNAL WARD – BEJARANO – DUDÁS Tudományos szelfi i. m.
- BADKE, W.: Research strategies: finding your way through the information fog. 2nd ed., Lincoln, NE.: Universe.com, 2004.
- KOLTAY Tibor: A szakkönyvtárak előtt álló néhány kihívás = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63. évf. 2016. 8. sz. 287–291. p.

Beérkezett: 2017. március 12.

ORCID – egy újabb szerzői azonosító tudományos közleményekhez

HOLL András* – BILICSI Erika**

A szerzők azonosítása – vagy éppenséggel eltitkolása – a könyv- és folyóiratkiadás alapvető kérdése, amely továbbgyűrűzik például a szerzői jogkezelő szervezetek és a könyvtárak felé. A jogdíjak számontartása fontos a jogkezelőnek, az álnéven vagy név nélkül közölt művek szerzőjének azonosítása az irodalomtudománynak, az egyértelmű szerzőazonosítás a tudományos teljesítmény mérése szempontjából a kutatást végző vagy támogató szervezeteknek, a szerző szerinti keresés lehetősége minden olvasónak.

Mivel a könyvtárak hivatottak a dokumentumok megőrzésére, feltárására és szolgáltatására, ehhez olyan nyilvántartást vezetnek, melyben pl. szerző szerinti keresés is lehetséges. Minden bizonnyal a könyvtár volt az első intézmény, ahol felmerült a szerzők azonosításának kérdése: bizonyítja ezt, hogy az ókor első rendezett könyvtáráként számon tartott ninivei könyvtár katalógusa tekinthető a világ első könyvtári katalógusának, mely szerzői és szakrendi részből állt (a könyvtárat *Asúrbanipal* i.e. 668–626 közötti uralkodása idején alapította). Kezdetben maguk a szerzők sem fordítottak figyelmet arra, hogy egyér-

telműen fel legyen tüntetve a nevük a közleményeiken, ezen a könyvnyomtatás feltalálása változtatott. Miután a kézi másoláshoz viszonyítva gyorsan, nagy példányszámban jelentek meg a kiadványok, kialakult a maihoz hasonló kinézetű és funkciójú címlappal, amin a szerző, cím, nyomda/kiadó, megjelenés dátuma adatok igen hamar „kötelező” elemekké váltak. Ahogy nőtt a szerzők száma, egyre nagyobb feladatot jelentett a nagy gyűjteményekben a szerző szerinti nyilvántartás, ill. a visszakeresés biztosítása. De nem csak a nyilvántartás miatt vált fontossá az azonos névalakkal rendelkező szerzők megkülönböztetése. Maga a tudomány is igényt formált arra, hogy a tudósokról nyilvántartások készüljenek, ennek eredményeként születtek meg az egy-egy tudományterület neves képviselőinek rövid életrajzát és bibliográfiáját tartalmazó lexikonok.

Az informatika forradalmasította a könyvtári nyilvántartást, egyre több és több adat tárolását tette lehetővé, aminek segítségével hihetetlen mennyiségű, különböző szempont szerinti visszakeresés valósítható meg, arról nem is beszélve, hogy az egyes könyvtárak adat-

* <http://orcid.org/0000-0002-6873-3425>

** <http://orcid.org/0000-0003-2651-2955>

bázisai összekapcsolhatóak, így névterek hozhatóak létre (és itt természetesen nem csak a személynév besorolási adatokról van szó).¹

Az egységes nyilvántartást és így az összekapcsolhatóságot a szabványok hivatottak biztosítani. A szerző azonosítása tekintetében mérőldkövet jelentett, mikor 2009-ben bekerült a MARC21 szabványba a 046-os mező, melyben szerzők esetében a születés és a halálozás dátuma vehető fel az authority rekordba, valamint a 37X adatmezők, melyek pl. a személynevekhez kapcsolódó adatok (pl. születési hely, foglalkozás, munkahely) felvételét biztosítják. Ezek kitöltésével részletes személyi nyilvántartást vezethetnek a könyvtárak, aminek eredményeképpen létrehozható nemzetközi névtér is.

Ilyen nemzetközi kezdeményezés a VIAF Konzorcium (VIAF, Virtual International Authority File, Nemzetközi virtuális katalógustár), ami a Library of Congress, a Deutsche Nationalbibliothek és az OCLC 1998-as kezdeményezését követően 2003-ban alakult meg és mára 46 tagszervezet adatait szolgáltatja (ez még több könyvtárat jelent, hiszen pl. nem az olasz nemzeti könyvtár tagja a konzorciumnak, hanem a Central Institute for the Union Catalogue of the Italian Libraries, de együttműködik a VIAF-al pl. az ISNI és a Wikidata is). A VIAF célja, hogy a nemzeti besorolási adatokat egy közös keresőfelületen tegye elérhetővé – így az egységesített szerzői nevek mellett pl. földrajzi nevek, testületi nevek is kereshetők benne. Az adatokat a központi rendszerben összefűsü-

lik – ez hivatott biztosítani, hogy minden besorolási adat csak egyszer szerepelhessen –, az így létrejött rekord egyedi azonosítót kap, melynek alapján hivatkozni lehet rá.² Azonban meg kell jegyezzük, hogy az adatokat nem egy központi rendszerben tárolja az OCLC, csak egy felületen szolgáltatja. Azaz ha az egyes könyvtárak javítanak a besorolási adatokon vagy új könyvtár csatlakozik a konzorciumhoz, az OAI protokoll használatával a VIAF-ban elérhető adatok is módosulnak. Ez azt jelenti, hogy bár egyedi azonosítót kapnak a központi rendszerben összefűsült rekordok, azok adattartalma nem állandó.

Szintén 2009-ben került be a MARC21 szabványba a 024-es mező, mely a besorolási adatok nemzetközi szervezet által szabványosított azonosítójának felvételét teszi lehetővé, azaz pl. a VIAF azonosító ebben a mezőben feltüntethető. Ezáltal pedig eljuthatunk a szerző VIAF-ban tárolt munkásságához is.

Manapság, az interneten egyre szaporodó adatbázisok világában már nem csak a könyvtárosok problémája a szerzők egyértelmű azonosítása. A citizen science felé hajló kezdeményezés a nevpont.hu.³ 2014 óta működik, alapvetően lexikonok anyagára épít és a hozzá kapcsolódó Facebook oldal lehetőséget adhat arra, hogy a közösség is hozzájáruljon az adatok kiégéséhez.

Az azonosítók történetének következő állomását az ellenőrző funkció bevonása jelentette, mégpedig olyan ügynökségek személyében, melyek egy-egy terület szerzőinek adataiért felelősek, tekintettel arra, hogy a szerzők adatai a birtokukban vannak.

024 7# \$a 0000000123456789	373 ## \$a Érdi Városi Gimnázium
\$2 viaf	\$s 1959
046 ## \$f 19300101	\$t 1989
\$q 20001231	
100 ## \$a Minta Márta	374 ## \$a történelemtanár
370 ## \$a Nagytétény	\$s 1959
\$b Budapest	\$t 1989
371 ## \$a Barackos utca 2.	372 ## \$a egyetemi tanár
\$b Nagytétény	\$s 1990
\$d Hungary	\$t 2000
\$e 1225	
\$s 1930	373 ## \$a Budafoki Egyetem
\$t 1963	\$s 1990
371 ## \$a Szilvafa utca 1.	\$t 2000
\$b Budapest	374 ## \$a tanársegéd
\$d Hungary	\$s 1990
\$e 1117	\$t 1993
\$s 1964	374 ## \$a adjunktus
\$m minta.marta@mail.com	\$s 1994
372 ## \$a középiskolai tanár	\$t 2001
\$s 1959	375 ## \$a nő
\$t 1989	

1. kép

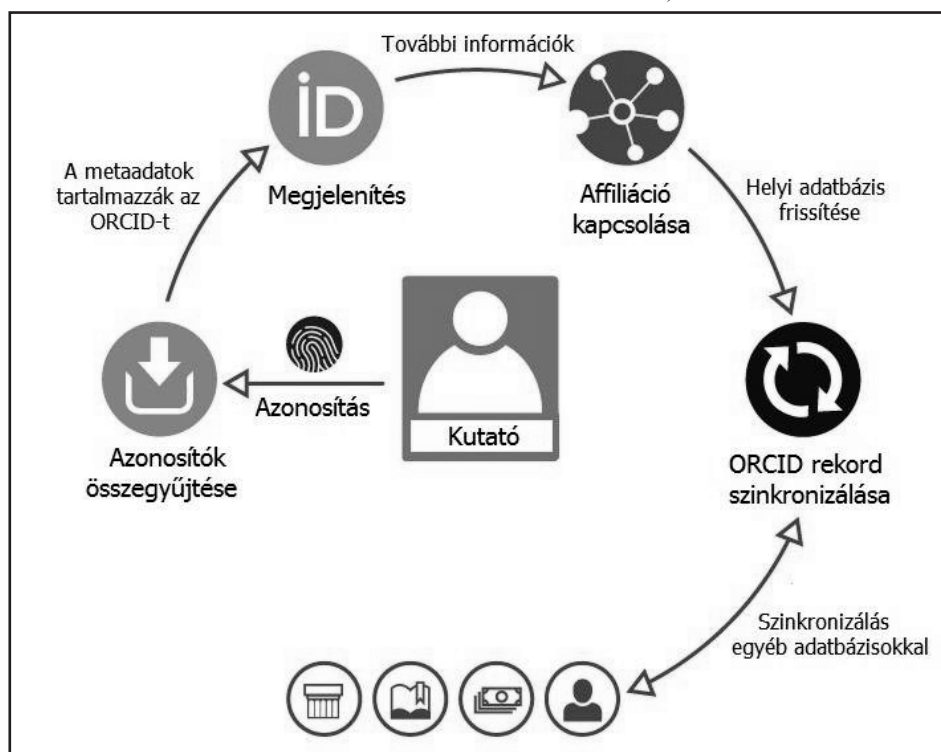
MARC21 authority rekord

Ilyen azonosító az International Standard Name Identifier (ISNI), mely a kreatív művek – nem kizárólag írott anyagok – szerzőinek azonosítására szolgáló megoldás. Az ISNI azonosító háttérében az ISO 27729:2012 szabvány áll, és a VIAF-hoz hasonlóan szintén az OCLC üzemelteti. Az ISNI – az ISBN vagy az ISSN azonosítók kiadásának mintájára – helyi regisztrációs ügynökségek segítségével működik.⁴ A beküldött adatoknak meg kell felelniük egy minimális minőségi követelménynek, ami a bekerülő adatok minősége mellett a duplumok elkerülését hivatott biztosítani.⁵ A rendszerben tárolt adatok nem közvetlenül hozzáférhetőek, a nyilvános keresőben csak egy szűkített adattartalom érhető el, ld. <http://isni.org/isni/0000000109273206>.

Számos adatbázis üzemeltető a saját rendszerén, termékein belül használ saját egyedi azonosítót a szerzők azonosítására, mint pl. a Scopus Author ID, amit az Elsevier használ adatbázisában, de ilyet alkalmaz a Microsoft Academic Search is. Ezek előnye, hogy segítségükkel többé-kevésbé megkülönböztethetőek az azonos névalakú szerzők, így egy-egy kutató munkássága megjeleníthető az adatbázisokban, ehhez kapcsolódóan pedig tudományometriai adatok, statisztikák kérdezhetőek le az adott adatbázisban tá-

rolt közleményekre vonatkozóan. Azonban a szerzők azonosítása nem megbízható. Kifejezetten problémás a magyar nevek adminisztrációja a keleti névsorrend és az ékezetek miatt, a hibák javítása pedig gyakorlatilag kivitelezhetetlen, hiszen olyan nagy mennyiségű adattal dolgoznak ezeknek az adatbázisoknak az üzemeltetői, hogy az egyedi javítási kérések teljesítése csak ritkán valósul meg – bár a hibabejelentésre kialakított felülettel is rendelkeznek. Sokkal pontosabb eredményt értek el azok az adatbázisok, melyek engedik a szerzők közreműködését vagy arra alapozzák működésüket, mint pl. a Google Scholar author ID, az amerikai Clarivate Analytics által használt ResearcherID a Web of Science adatbázisban és pl. az EndNote-ban vagy a hazai adatbázisok közül pl. a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT).

A tudományos művek szerzőinek azonosítása sok szempontból az említett törekvésekkel átfedő követelményeket támaszt, mégis elég speciális terület, ahol érdemes volt egy külön kezdeményezést létrehozni – ez az ORCID (Open Researcher and Contributor ID).

2. kép
Az ORCID működése

ORCID

Az ORCID 2009-ben alapított szervezet, kiadók, kutatást végző intézmények hozták létre, de együttműködik pl. az ISNI International Authority szervezettel is, azonosítója az ISO szabványnak megfelel. Nem csupán azonosítók kiosztásával foglalkozik, hanem az azonosítóval rendelkező kutatók tudományos profilját is megjeleníti, továbbá infrastruktúrát biztosít a tudományos művek szerzőségi információinak hiteles és pontos áramlásához a tudományos kommunikációban érdekelt felek között.⁶ Nonprofit alapon működik, a tagdíjakból fedezi a költségeit. A tagok között megtalálhatóak kiadók a legnagyobbaktól a feltörekvőkig (mint az Elsevier, Springer Nature, Wiley, Taylor & Francis, az eLife és a PLoS), tudományos társaságok (mint az American Association for the Advancement of Science, az American Astronomical Society vagy a Royal Society of Chemistry), egyetemek (köztük a Harvard, az MIT, valamint az University of Oxford) és nemzetközi kutatási szervezetek (mint a CERN). 2017 nyarán a tagintézmények száma megközelítette a 700-at, a regisztrált kutatóké pedig elérte a 3,5 milliót.

Az ORCID szolgáltatásai nyílt forráskódú szoftvereken alapulnak, elterjedten használt, szabad szoftver komponensekből építkeznek (PostgreSQL adatbázis-kezelő, Solr keresőmotor). A szabványos alkalmazásprogramozási felület (API) RESTful webszolgáltatásokat használ XML és JSON kimenettel.

Mint már említettük, az ORCID azonosítók egyben ISNI azonosítók is, az ISNI azonosító-tartományából egy elkülönített részt használnak fel. Egy azonosító – mint az ISNI azonosítók általában – 16 számjegyből áll, négy számjegyenként kötőjellel elválasztva jelenik meg (az utolsó pozícióban nem csak számjegy, hanem egy „X” betű is szerepelhet). Az ORCID azonosító „actionable” - azaz URL-é alakítható, ami a kutató adatlapjára mutat.⁷

Több mint 3000 folyóirat gyűjti be szerzőitől az ORCID azonosítókat jelenleg, de egyes kiadók az azonosító használatát meg is követelik. Néhány kiadó nyílt levélben⁸ felhívást adott közre az ORCID bevezetéséről – és a levélhez folyamatosan csatolnak új aláírók. A felhívás végén található táblázat tartalmazza az aláírók nevét, és az időpontot, amiktől kezdve kötelező az ORCID megadása. A nyílt levél szerint nem csupán elő kell írni az ORCID használatát, de a kiadónak az ORCID API-t használva kell ezeket begyűjtenie; használni kell a CrossRef „auto-update” funkcióját (a cikk DOI-jának regisztrálásakor a CrossRef automatikusan frissíti az új közleménnyel

a szerző publikációs listáját az ORCID adatbázisban); és végül az ORCID azonosítókat meg kell jeleníteni a cikkekben – a metaadatokban és a szövegben is (legalábbis az elektronikus változatban).

A kutatók számára ingyenes az ORCID azonosító létrehozása és a profil fenntartása, ha ezt egyénileg teszik meg. Az egyetemek, kutatóintézetek beléphetnek az ORCID-ba, és elláthatják kutatóikat, oktatóikat azonosítókkal – de megtehetik azt is, hogy kötelezik őket arra, hogy egyénileg regisztráljanak. Ez utóbbi megoldás az intézménynek nem kerül pénzbe, a tagság viszont jobb hozzáférést biztosít az ORCID adatbázisához, valamint lehetővé teszi az azonosítók készítését az API-n keresztül. A legolcsóbb intézményi tagsági kategória éves díja 5000 USD. A hazai egyetemek közül tudomásunk szerint az ELTE⁹ és a Miskolci Egyetem rendelkezett az ORCID azonosítók használatáról.

Egy ORCID azonosító létrehozása mindössze néhány percbe kerül. Amennyiben a kutató nem biztos benne, van-e már azonosítója, érdemes a saját nevére rákeresnie – ékezetes és ékezet nélküli változatban is próbálkozva. Ha nincs találat, a regisztrációs úrlapon nevét, e-mail címét kell megadnia (és egy jelszót választania). Itt kiválaszthatja, hogy általánosságban az adatait mindenkivel meg kívánja-e osztani, esetleg csupán egyesekkel vagy senkivel sem. Ezt a választást minden egyes adat esetében felül lehet majd bíráltni. Ugyancsak meg kell adni, milyen gyakran kívánunk leveleket kapni az ORCID-től (a „soha” is lehetséges választás). A sikeres regisztráció után általános adatokat (foglalkozás, stb.), valamint tanulmányokat és munkahelyeket, elnyert pályázatokat és publikációs listát lehet létrehozni. Az utóbbinál a kézi felvitel mellett importálni is lehet különböző adatbázisokból, például a CrossRef-ből, a Scopus-ból vagy a kutató esetleges korábbi ResearchID profiljából. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az ORCID gyűjti a szerző egyéb, bibliográfiai adatbázisokban használatos azonosítóit. Ezt teszi számos bibliográfiai adatbázis is, mivel az egyes szerző azonosításra létrehozott adatbázisok között egyre nagyobb az átfedés, de még nem váltható ki egyik a másikkal.¹⁰

Az ORCID infrastruktúrája lehetővé teszi a szerzőségi adatok automatikus áramlását, hitelesen, a forrás feltüntetésével. A folyóirat a kéziratbeküldésnél az ORCID-on keresztül történő azonosítást kér: a szerző előtt felbukkan egy ablak, ahol az ORCID-os jelszavával engedélyezheti az azonosító átadását a kiadónak. Így biztosított, hogy a beküldő szerző azonosítója helyesen kerül a rendszerbe, és valóban ő végezte a feltöltést. A cikk megjelenésekor a szer-

zők azonosítói átkerülnek a CrossRef adatbázisába (a legtöbb folyóirat CrossRef DOI-kat használ). A CrossRef viszont az auto-update szolgáltatásával a cikk megjelenésekor frissítheti a szerző ORCID-os publikációs listáját (a szerzőnek lehetősége van ezt esetenként vagy általánosságban engedélyeznie). A szerzői publikációs listát viszont az ORCID API használatával további bibliográfiai adatbázisokkal lesz majd lehetséges szinkronizálni – például az MTMT-vel.

Az ORCID azonosítók használata már beépült egyes szabad szoftverekbe, mint az EPrints és a DSpace repozitóriumi szoftverek, és az Open Journal Systems folyóirat szerkesztőségi és publikáló szoftver. Felhő-alapú kollaboratív kézíratszerkesztőt ajánl szerzőinek az EDP Sciences: a *Writing studio*-t. Ebbe a rendszerbe is be lehet lépni az ORCID API autentikációs szolgáltatásán keresztül. Megjelentek az ORCID használatával kapcsolatos feltételek egyes támogatások ajánlásai között is. Az Európai Bizottság OpenAIRE FP7 Post-Grant Open Access Pilot alternatív támogatási mechanizmusára olyan Open Access folyóiratok pályázhattak, amelyek nem számolnak fel közlési díjat. A pályázatok elbírálásánál előnyben részesített vállalkások között szerepelt az ORCID bevezetése is.

2017-ben több ORCID témájú rendezvény volt Magyarországon. Május 25-én az MTA Könyvtár és Információs Központban tartottak előadást a szervezet vezetői. A THOR (Technical and Human Infrastructure for Open Research) szintén az Európai Bizottság támogatásával, és az ORCID részvételével létrehozott projekt. Célkitűzése, hogy a kutatási folyamat során egyedi azonosítók használatával akadálymentesítsék a tudományos kommunikációt. A THOR projekt 2017 szeptember végén kétnapos rendezvényt szervezett Magyarországon.¹¹

Számos egyetemi könyvtár illesztette be a hallgatóknak nyújtott szolgáltatásai közé ORCID azonosítók készítését. A Texas A&M University ezen túl integrálta az azonosítók használatát a kampusz különböző információs rendszereibe (Clement, 2014). Az első ORCID-dal megjelölt publikáció a hallgatók disszertációja lehet. Mint láthatjuk, az ORCID megoldást jelent az ezután megjelenő tudományos művek szerzőinek azonosítására. Az elhunyt szerzők azonosítása, úgy tűnik, továbbra is gondos nyomozómunkát igényel majd.

Jegyzetek

1. Bővebben ld. UNGVÁRY Rudolf: A besorolási adatszerkezet bővülése. A legutóbbi két évtized fejleménye = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 58. évf. 2011. 9. sz. 371–386. p. http://epa.oszk.hu/03000/03071/00047/pdf/EPA03071_tmt_2011_09_371-386.pdf [2017. júl. 25.]
2. VIAF permlink pl. <http://viaf.org/viaf/95251869>. Azonban a résztvevő könyvtárak rekordjainak minősége, részletessége igen változatos, így a megfeleltetés nem maradéktalanul sikeres, pl. Arany János legteljesebb adatait tartalmazó VIAF rekord a 95251869 számú, de megtaláljuk a 285393883, 89023145, 246767100 azonosítók is. Az adattisztításban a VIAF munkatársai együttműködnek az ISNI munkatársaival, az ISNI azonosítót a VIAF rekordok tartalmazzák, ahogy az ISNI rekordok is a VIAF azonosítókat.
3. <http://www.nevpont.hu>
4. <http://www.isni.org/content/isni-registration-agencies>
5. ISNI Data Quality Policy: <http://www.isni.org/content/data-quality-policy>
6. CLEMENT, Gail: Establishing Your Scholarly/Professional Identity with ORCID: A Care and Feeding Manual for Graduate Students. Instructional booklet for Texas A&M Graduate Students. 2014. <http://hdl.handle.net/1969.1/151483>
7. A szerző ORCID azonosítójából képzett URL: <http://orcid.org/0000-0002-6873-3425>
8. Requiring ORCID in Publication Workflows: Open Letter: <https://orcid.org/content/requiring-orcid-publication-workflows-open-letter>
9. 5/2017. (V. 2.) számú rektori utasítás 4. paragrafusa: https://www.elte.hu/file/ru_2017_05.pdf
10. A MATARKA 2016-ban vezette be a VIAF, az ORCID, az MTMT és a nevpont.hu azonosítókat, de a szerzők azonosítása a mai napig is tart, mivel a szerzők száma a 320 ezret is meghaladja. Bővebben ld. BURMEISTER Erzsébet: Szerzők nevének egységesítése, szerzők szétválasztása, egyedi azonosítók = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 63. évf. 2016. 7–8. sz. 244–250. p. <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/viewFile/77/78>. Az MTMT-ben jelenleg megadható nemzetközi szerző azonosító az ORCID, a Google Scholar ID, a Researcher ID, a Scopus Author ID, de ezeken kívül számos hazai azonosító is megadható, mint pl. az ODT ID vagy a Neptun azonosító.
11. Az előadások elérhetők a rendezvény weblapjáról: <https://orcid.org/content/2017-hungary-workshop>

Beérkezett: 2017. július 20.

Az e-kötelesspéldányok beszolgáltatásának szabályozása

Nemzetközi kitekintés

BOGNÁR Noémi Erika – JÁVORKA Brigitta – SZABÓ Piroska
– TÓTH Máté

A kötelesspéldányok beszolgáltatása nagyon fontos feladat a nemzeti kulturális örökség megőrzése érdekében. A rendszer működtetése teszi lehetővé a kutatók és az állampolgárok számára a publikált tudáshoz való hozzáférést, segíti a könyvkiadás nyomon követését, a bibliográfiai ellenőrzést, azaz a nemzeti bibliográfia elkészítését. Míg a papír alapú dokumentumok esetében jó gyakorlatok vannak szerte a világon, az elektronikus tartalmak kötelesspéldány-szolgáltatása számos kihívást hordoz a fizikai tárolás, a hosszú távú megőrzés, a metaadatokkal való feldolgozás és a szerzői jogi védelem területén.

A kötelesspéldány-szolgáltatás jogi kereteire kettős feladat hárul: egyrészt ezek adnak alapot a kiadókkal való tárgyalásokhoz, másrészt tartalmazzák a nemzeti könyvtárakkal szembeni elvárásokat, hiszen ők működtetik a rendszert a gyakorlatban. Olyan intézményi stratégiát kell megalkotni, amelyet az érintettek támogatnak és megfelel a törvényi elvárásoknak. Az elektronikus tartalmak könnyű másolhatósága számos szerzői jogi és etikai kérdést vet fel. Míg a használók a szabad hozzáférést, a jogtulajdonosok a tartalmaik feletti ellenőrzést várják el, ezért a könyvtárak rendszerint csak helyben teszik elérhetővé a kötelesspéldányként beérkezett dokumentumokat. Bár a nyílt hozzáférésű tartalmak akárhol is szabadon elérhetők, éppúgy össze kell gyűjteni őket, mint a jogvédett dokumentumokat. Az elektronikus publikációk beszolgáltatásához fontos az informatikai infrastruktúra és a hálózat biztosítása, ezért gondoskodni kell az e- publikációk beszerzését, feldolgozását, visszakérhetővé és elérhetővé tételét biztosító infrastruktúráról, a technológiai eszközök elavulásának kezeléséről és az interoperabilitásról.

A problémák megmutatkoznak az e-kötelespéldányok beszolgáltatásának egyes szakaszaiban is, például

- a dokumentumok azonosítása,
- a gyűjtemény kiválasztása (pl. a tartalom fontossága alapján),
- a hozzáférhetővé tétel és feldolgozás, valamint
- a bibliográfiai ellenőrzés megszervezése terén.

Az elektronikus dokumentumok számának exponenciális növekedése egyre több elvégzendő feladattal jár. A kötelespéldányok kezelésére számos szabvány is hatást gyakorol, ezeket a könyvtáraknak is figyelemmel kell kísérniük és lehetőség szerint befolyásolniuk is. Folyamatosan napirenden lévő kérdés a hosszú távú megőrzés, amely magában foglalja

- a folyamatos és hosszú távú hozzáférést,
- a biztonságos tárolást,
- a média fizikai tárolását és
- a metaadatok megőrzését is.

Szükség van a képzett munkaerő folyamatos utánpótlására is, mivel a tartalmak begyűjtésével, kezelésével, szolgáltatásával és megőrzésével kapcsolatos feladatok új készségeket kívánnak meg. Jelentős költségvonzata van az emberi erőforrások mellett az informatikai infrastruktúra, a fizikai tér biztosításának és a folyamatos fenntartásának is. Kihívást jelenthet az egyes szereplők (kiadók, könyvtárosok, IT iparág) közötti és a technológiák iránti bizalom megteremtése.¹

Az Európai Bizottság ajánlása

Európai szinten a 2011/711/EU ajánlás foglalkozik a kulturális tartalmak digitalizálásával, megőrzésével és online hozzáférhetőségével; ebben a kötelespéldányokra vonatkozóan a következő paszuszusok találhatók:

„A digitális megőrzés pénzügyi, szervezési és technikai jellegű kihívásokat támaszt, és időnként a jogszabályi rendelkezések módosítását teszi szükségessé. Több tagállam olyan jogszabályi kötelezettségeket vezetett be vagy készül bevezetni, amelyek előírják a digitális anyagok előállítói számára, hogy az előállított anyagból egy vagy több köteles példányt egy ezzel megbízott szervnek beszolgáltatassanak. A kötelespéldány-szolgáltatással kapcsolatos hatékony rendelkezések és gyakorlat minimálisra csökkenthetik mind a tartalom tulajdonosaira, mind a kötelespéldány-tároló intézményekre nehezedő adminisztrációs terheket, ezért bevezetésük ajánlott. A tagállamoknak

hatékonyan együtt kell működniük annak érdekében, hogy a digitális anyagok kötelespéldány-szolgáltatásának szabályai ne mutassanak túlzottan nagy eltéréseket, és ezt az együttműködést ösztönözni kell. Az úgynevezett webes aratás (web-harvesting) olyan új technika, amelynek segítségével az interneten található anyagok megőrzési céllal összegyűjthetők. Lényege, hogy az ezzel megbízott intézmény nem csupán fogadja a köteles példányokat, hanem aktív gyűjtést végez, amivel minimális szintre szorítható a digitális anyagokkal kapcsolatos adminisztrációs teher; a nemzeti jogalkotóknak ezért célszerű rendelkezniük e technika alkalmazásáról.”² (17. pont)

Ezt követően a tagállami szintű megvalósításra javasolt ajánlások között a 10. és 11. pont foglalkozik az adott gyakorlati kérdésekkel:

„10. A digitális formátumban létrehozott anyagok hosszú távú megőrzése érdekében tegyék meg a szükséges intézkedéseket az ilyen anyagok kötelespéldány-szolgáltatásával kapcsolatban, és javítsák az érvényben lévő intézkedéseik hatékonyságát az alábbiak szerint:

- a) gondoskodjanak arról, hogy a jogtulajdonosok technikai védelmi elemektől mentesen adják át a műveket a köteles példányok tárolását végző könyvtáraknak, illetve, hogy a jogtulajdonosok adják át e könyvtárak részére azokat az eszközöket, amelyekkel elérhető, hogy a technikai védelmi elemek ne akadályozzák a könyvtárak megőrzési célú tevékenységeit, amelyeket a szellemi tulajdonjogokra irányadó európai uniós és nemzetközi jogszabályok teljes körű betartásával végeznek;
- b) adott esetben hozzanak létre olyan jogszabályt, amely lehetővé teszi a digitális köteles példányok átszállítását egy adott kötelespéldány-tárolást végző könyvtárból más hasonló könyvtárakba, amelyek szintén jogosultak azok kezelésére;
- c) tegyék lehetővé a webes tartalomnak az ezzel megbízott intézmények általi, az internetes anyagok összegyűjtésére alkalmas technikák, például webaratás (web-harvesting) útján történő megőrzését, amelynek során a szellemi tulajdonjogokra irányadó európai uniós és nemzetközi jogszabályokat teljes mértékben be kell tartani;

11. az eredetileg digitális formátumban létrehozott anyagok kötelespéldány-szolgáltatására vonatkozó politikáik és eljárásaik kialakítása során, az irányadó előírások túlzott eltéréseinek megelőzése érdekében vegyék figyelembe a többi tagállamban e tárgyban meghozott intézkedéseket.”³

Hasznos példák

Összegejtöttünk néhány olyan külföldi jó gyakorlatot, melyek nem csak korszerűek és frissek, de több olyan elemet is tartalmaznak, melyek átgondolásra és adott esetben megvalósításra is érdemesek.

Egyesült Királyság

Az angol jogban 1662 óta létezik a kötelezpéldány-szolgáltatás. A jelenleg érvényes jogszabály (Legal Deposit Libraries Act, 2003) biztosítja, hogy a nemzeti kiadványtermést – ezáltal a szellemi örökséget – szisztematikusan összegyűjtsék, tartósan megőrizték a jövő generációi számára, és az olvasók rendelkezésére bocsássák a kijelölt, kötelezpéldányra jogosult könyvtárakban.

A kiadók kötelesek minden, az Egyesült Királyságban megjelent nyomtatott kiadványból egy példányt a British Library-nek (BL), és – kérésre – az alábbi, öt másik, kötelezpéldányra jogosult könyvtárnak ingyenesen átadni:

- National Library of Scotland,
- National Library of Wales,
- Bodleian Libraries, Oxford,
- University Library, Cambridge,
- Library of Trinity College, Dublin.

A nyomtatott dokumentumok esetében a beadási kötelezettség kiterjed

- ☉ a nyomtatott könyvekre, folyóiratokra, magazinokra és hírlapokra, broszúrákra,
- ☉ kottákra,
- ☉ térképekre,
- ☉ kartográfiai dokumentumokra
- ☉ és ezek részeire.

Minden új kiadást, amely tartalmaz bármilyen javítást, módosítást, bővítést, kötelező beszolgáltatni, a változatlan utánnyomásokat azonban nem.

A nyomtatott dokumentumok esetében a beadási kötelezettség *nem terjed ki* az alábbi típusokra (kivéve, ha a jogosult könyvtár ezt írásban kéri):

- ☉ belső jelentések,
- ☉ vizsgadolgozatok,
- ☉ helyi közlekedési menetrendek,
- ☉ előjegyzési naplók,
- ☉ fali- és asztali naptárak,
- ☉ plakátok.

A besolgáltatási kötelezettség nem függ az ISBN- vagy ISSN-szám meglététől.

A nyomtatott kiadványokból és CD-ROM-okból a kiadást követő egy hónapon belül be kell szolgáltatni a kötelezpéldányt a British Library-nek ingyenesen

és a kiadott példányokkal megegyező, legjobb minőségben. A többi jogosult könyvtár írásbeli kérésre 12 hónapon belül kapja meg azokat. A folytatódó kiadványok esetében a bekérés a sorozat minden később megjelenő darabjára vonatkozik.

A nyomtatásban és nem nyomtatott formában egyaránt közreadott, lényegében azonos tartalmú dokumentumok esetében a kiadónak folytatnia kell a nyomtatott változat beadását egészen addig, amíg a kiadó és a jogosult könyvtárak meg nem egyeznek, hogy a továbbiakban áttérnek az elektronikus változat beadására.

2013 áprilisában kerültek be az elektronikus formátumban, online közreadott dokumentumok is a kötelezpéldány-szolgáltatásba, amelynek kereteit a *The Legal Deposit Libraries (Non-Print Works) Regulations 2013* című rendelkezés adja, amely a hatályába lépése után közreadott e-kiadványokra és webhelyekre vonatkozik.

Az elektronikus dokumentumok esetében a beadási kötelezettség az alábbi típusú dokumentumokra terjed ki:

- e-könyvek,
- e-folyóiratok,
- egyéb típusú elektronikus dokumentumok,
- fizikai hordozón található dokumentumok (pl. CD-ROM, mikrofilm) és
- a weboldalak, webről letölthető tartalmak.

A beadás nem terjed ki:

- az intranetekre,
- az e-mailekre,
- a bizalmas személyes adatokra,
- a mozifilmekre és a felvett tartalmazó zenei kiadványokra, kivéve azokat a zenei, audio- és videofelvételeket, amelyek más kiadványok részei.

A kötelezpéldányra jogosult könyvtárak aratással begyűjthetik a szabadon hozzáférhető, illetve a jelszóval vagy regisztráció után elérhető kiadványokat is, miután a kiadóktól megkapták az ehhez szükséges jelszót vagy hozzáférési adatokat, amire a kiadónak egy hónap áll rendelkezésére. A kiadó és a könyvtár más beadási módszert is alkalmazhat: a kiadó maga is beadhatja a dokumentumot.

A web feltérképezése automatikus folyamat, amelynek során a tartalmat és a metaadatokat is begyűjtik a nyílt webről. A könyvtárak erre szolgáló speciális szoftvert használnak, pl. az Egyesült Királyság Webarchívumának építéséhez. Ezen kívül szükség esetén manuálisan vagy más módszerrel is töltenek le tartalmakat. A webhelyek feltérképezésére legalább évente egyszer sort kerítenek.

A törvény hatálya kiterjed

- az Egyesült Királyságban közzétett, nem nyomtatott formában megjelenő offline tartalmakra (pl. CD-ROM-ok és mikroformátumok) és
- azokra az online tartalmakra, amelyek olyan weboldalon jelentek meg, amelynek doménneve az Egyesült Királysághoz vagy az Egyesült Királyság valamely területi egységéhez köthető, vagy olyan szerző tette közzé, aki az adott tartalmat az Egyesült Királyságban hozta létre vagy adta közre.

A törvény kizárja azokat a műveket, amelyek kizárólag az Egyesült Királyságon kívüli személyek számára elérhetők.

Az első feltétel alapvetően azokra a doménnevekre vonatkozik, amelyek az Egyesült Királyságon belüli közzétételről árulkodnak. Ilyenek például a .uk, .scotland, .wales vagy .london domének. Nem feltétlenül vonatkozik a szabályozás azokra a doménnevekre, amelyekben szerepel egy brit helynév, például a www.london.hu vagy a www.oxford.com oldalak. Ez utóbbi esetben azonban még érvényesülhet a második szempont, amely szerint vagy a tartalom kiadója, létrehozója (pl. egy Egyesült Királyságban működő kiadó), vagy a webarátás során azonosított szerver az Egyesült Királyságban van.

A 2013-as, nem nyomtatott kiadványokra vonatkozó köteleespéldány-szabályozás valamennyi digitális vagy más, nem nyomtatott kiadványra vonatkozik, kivéve:

- ha a személyes adatokat tartalmazó munka csak egy meghatározott felhasználói csoport számára érhető el,
- ha egy mű kizárólag filmet vagy hangzó anyagot tartalmaz, vagy ha egy dokumentum a nem filmes vagy hangzó tartalomtól kívül más formátumot csak esetlegesen tartalmaz.

A hangzó tartalmak és filmek meghatározása a szerzői jogról és szabadalmakról szóló 1988-as törvényben található. Azon tartalmak esetében, amelyek film- és hangzó tartalmakat is hordoznak, ezeknek az elemeknek a leválasztása értelmezhetetlen anyagot eredményezne. Így például a 2013-as törvény nem vonatkozik a DVD-n kiadott mozifilmekre, a CD-n kiadott zenékre, a sugárzott televíziós és rádióprogramokra, valamint az Egyesült Királyságban közzétett olyan online tartalmakra, mint pl. a *LoveFilm*, a *YouTube* vagy a *Spotify*. Ellenben előfordul, hogy a film- és hangzó elemekkel szemben a szöveg a domináns, vagy legalábbis önmagában is értelmezhető. Ez alapján a szabályozás vonatkozik azokra a weboldalakra, amelyek ugyan tartalmazznak film- és hangzó tartalmakat is, de szöveges és képi dokumentumokat

is (pl. BBC weboldal vagy bármilyen e-folyóirat, e-könyv, e-magazin, amely tartalmaz audiovizuális elemeket is).

Ha az elektronikus dokumentum többféle formátumban készül, meg kell állapodni abban, melyikre vonatkozó szabály szerint kerüljön beszolgáltatásra. Az általánosan elfogadott formátumok az XML, a HTML, az SGML, a PDF, az EPub, a Microsoft Word és az RTF.

A tartalom beadásakor a következő lehetőségek közül választhatnak a kiadók:

- a könyveket, folyóiratokat és más dokumentumokat PDF-ben, Microsoft Word-ben, RTF-ben, EPub-ban és más nem XML formátumban, dedikált biztonságos portálon keresztül adhatják be,
- közös megegyezés alapján a szolgáltató vagy a közvetítő (terjesztő vagy aggregátor) is beadhat példányokat a kiadó nevében,
- a Portico rendszerben archiváló e-folyóiratok kiadói felhatalmazhatják a Porticot, hogy helyezzen letétbe egy példányt British Libraryben.

A kiadónak az elektronikus kiadvány használatához és megőrzéséhez szükséges számítógépes programok, eszközök, segédletek és információk (metaadatok, belépési részletek, a DRM eltávolításához szükséges információk) egy-egy példányát is be kell szolgáltatnia.

Németország

Németországban a nemzeti könyvtárról szóló 2006. évi törvény (DNBG) és a 2008-as köteleespéldányrendelet a Német Nemzeti Könyvtárat (DNB) jelöli ki a köteleespéldányok gyűjtésének felelőseként.

A szabályozás hatálya kiterjed a kereskedelmi és nem kereskedelmi célú tevékenységet végző kiadókra, magánkiadókra, különböző intézményekre, szervezetekre, vállalatokra, vagyis minden testületre, aki médiatermékek terjesztésére jogosult, vagy azokat nyilvánosan hozzáférhetővé teszi. A beszolgáltatási kötelezettség azokra a kiadókra vonatkozik, amelyek székhelye, telephelye vagy lakhelye Németországban található.

A szabályozás alá tartozik minden fizikai és nem fizikai dokumentum, beleértve minden szöveges és képi dokumentumot, illetve hangfelvételt.

Fizikai (papíralapon, elektronikus adathordozón vagy más hordozón lévő) dokumentumok beszolgáltatására a következő szempontok vonatkoznak:

- a dokumentumot teljes, változatlan, használatlan formában kell benyújtani,
- olyan formában, hogy az határozatlan ideig ingyenesen használható legyen,
- abban a formátumban, amely könnyen elérhető a kereskedelembe; amennyiben több ilyen is van, akkor a legtartósabbat kell választani,
- az éves címlapokat, tartalomjegyzékeket, indexeket is be kell szolgáltatni,
- az egyedi csomagolást, mappát, amely a kiadvány része, ugyancsak mellékelni kell,
- minden olyan egyéb munkát csatolni kell, amellyel együtt az eredeti munkát publikálták.

A beszerzés hatálya alá esnek a monográfiák, az időszaki kiadványok (hírlapok, folyóiratok, cserélhető lapos kiadványok), térképek, kották, hangfelvételek és elektronikus kiadványok. Az utóbbi kategóriába tartoznak az e-könyvek, e-folyóiratok, e-hírlapok, e-disszertációk, kották, letölthető hangos könyvek, webhelyek. Ide kell értenünk a régi kiadványok digitalizált verzióit is, tehát a benyújtási kötelezettség kiterjed minden német könyvtárra, levéltárra és minden olyan intézményre, amely engedélyezett digitalizációs tevékenységet végez.

Nem kell benyújtani azokat a dokumentumokat, amelyek 25-nél kisebb példányszámban jelentek meg, illetve a változatlan utánnyomásban megjelent dokumentumokat, amelynek korábbi kiadását már beszerzték. Az elektronikus dokumentumok közül nem gyűjtik a pre-print kiadványokat, a szoftvereket, az alkalmazásokat, valamint a rádió- és TV-programokat, illetve a céges reklámcélra készült és a magánwebhelyeket.

A beszerzésnek a terjesztő saját költségén, a forgalmazás megkezdését követő héten kell megtörténnie. A beszerzésnek kötelessége kérésre adatot szolgáltatnia kiadványairól.

Az elektronikus beszerzés módja kétféleképpen történhet: feltöltéssel egy űrlapon keresztül vagy automatikus begyűjtéssel (webarattal). A nemzeti könyvtár két űrlapot kínál a feltöltéshez aszerint, hogy a beszerzési dokumentum egy sorozat része-e vagy sem. A webarattal csak a németországi weboldalakra vonatkozik, és a mentés mindig a metaadatokkal együtt történik. A nemzeti könyvtár 2012 óta végzi a válogatott weboldalak begyűjtését, az együttműködő partnerek köre továbbra is bővül. A doktori értekezések és a tudományos munkák beszerzése speciális űrlapon keresztül lehetséges, mint a kottáké, PDF formátumban történik; a hang-

fájlok beszerzését együttműködés keretében zenei aggregátorok közbeiktatásával oldják meg.

Ami a beszerzési példányok számát illeti:

- 2 példányt kell beszerzési minden Németországban megjelenő fizikai dokumentumból,
- 1 példányt a kottákból, amelyek helyben használatra és kölcsönzésre szolgálnak;
- 1 példányt a külföldön megjelent dokumentumokból, amelyek esetében az eredeti terjesztési jogok tulajdonosának székhelye, telephelye vagy lakhelye Németországban található;
- 1 példányt az online publikációkból.

A kötelezpéldányok beszerzésének elmulasztása, késedelme, hibás vagy hiányos verziójának a benyújtása, az információszolgáltatás hiánya szabálysértésnek minősül, és bírság kiszabását vonja maga után. A könyvtárnak joga van más forrásból is beszerezni a dokumentumot a kiadó költségére, ha az a kiadást követő három héten belül figyelmeztetés ellenére sem szolgáltatja be a művet.

2015 októberében indult és várhatóan 2017 novemberében fejeződik be a *Regional Window Solution* nevű projekt. Ennek célja egy olyan infrastruktúrális hálózat kiépítése, amely lehetővé teszi, hogy a Németországban megjelent közel 1200 e-folyóirat elérhetővé váljon azon regionális könyvtárak számára, amelyeknek az területi alapon a gyűjtőkörébe tartozik. Az ide való feltöltéssel a kiadók jogi kötelezettségeiket a könyvtárak felé is teljesítenék, illetve bizonyos kiadók esetében a nyomtatott változat nemzeti könyvtárba való beszerzésére sem lenne szükség.

Olaszország

A 2004. évi 106. törvény (április 15.) és a 2006. évi 252. sz. rendelet (május 3.) szabályozza Olaszországban a kötelezpéldány-szolgáltatást. Ezek értelmében a beszerzési kötelezettség minden olyan nyilvánosságra hozott, részben vagy egészében Olaszországban előállított dokumentumra vonatkozik – függetlenül az előállítás vagy a terjesztés módjától –, amely legalább részben terjesztésre került. Minden olvasásra, hallgatásra vagy vizuális befogadásra szánt dokumentum ide tartozik, főleg a fogyatékkal élőknek készültek.

A törvény alanya a kiadó vagy a kiadásért felelős természetes vagy jogi személy. Kiadó hiányában a nyomda köteles beszerzési a dokumentumot. A nem könyv jellegű dokumentumok esetében az előállítót vagy a terjesztőt terheli ez a kötelezettség. A

törvény speciális esetként említi még a kulturális minisztériumot, illetve a filmek gyártóit is.

A törvény a következő kiadványokra vonatkozik: könyvek, kisnyomtatványok, periodikumok, térképek, atlaszok, művészi grafikák és videók, plakátok, kották, mikroformátumú dokumentumok, fényképek, hangzó- és videó-dokumentumok, az olasz szerzők és kiadók egyesülete által (részben) olasz filmként számon tartott filmek, filmforgatókönyvek, informatikai támogatással terjesztett dokumentumok, illetve informatikai hálózaton terjesztett dokumentumok.

A példányszám alapesetben 2+2 példány: kettő a két nemzeti könyvtárnak (Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale di Roma), illetve kettő a regionális könyvtárnak/archívumnak a dokumentum előállításának helye szerint. A kijelölt regionális könyvtárak/archívumok listáját nyilvánossá teszik.

A hangzó/audiovizuális dokumentumokat is a fenti intézmények kötelesek archiválni, de a két nemzeti könyvtár átadja őket az őrzésükre alkalmasabb, speciális intézményeknek. (Museo dell'Audiovisivo, Istituto Nazionale per la Grafica, Cineteca Nazionale).

Hivatalos iratokból kötelezpéldányt kap az Igazságügyi Minisztérium könyvtára, illetve a tudományos kutatással és a technikával kapcsolatos művekből kötelezpéldányt kap a nemzeti kutatási tanács könyvtára.

A kötelezpéldány-szolgáltatást kiterjesztették a dokumentum előállításának összes módjára. Akkor tekintik teljesítettnek, ha az összes példány hiánytalanul, hibátlan állapotban megérkezett. A kiadástól számított 60 napon belül kell a beszerzésnek megtörténnie.

A dokumentumokat azonosítókkal ellátva kell megküldeni az illetékes könyvtáraknak (kiadó neve és címe, kiadás ideje, ISBN, ISSN, elektronikus dokumentumok esetén DOI). Meg kell adni a dokumentum kereskedelmi értékét is. Két kísérőlevelet kell küldeni a dokumentumokkal, amelyek közül az egyik átvételi elismervényül szolgál, és visszaküldik a kiadónak.

Kötelezpéldányt kell szolgáltatni a különkiadásokból, új kiadásokból, javított kiadásokból és a kereskedelmi forgalomban már nem kapható művek újrakiadásából is. A regionális könyvtárak/archívumok nem gyűjtik a változatlan utánnyomásokat.

A törvény rögzíti a kötelezpéldány-szolgáltatás alóli részleges vagy teljes mentesség eseteit is. (Pl. kefelevonatok, formanyomtatványok, űrlapok stb. esetén nem kell kötelezpéldányt szolgáltatni.) 1+1 kötelezpéldányt kell szolgáltatni az alacsony pél-

dányszámú (200 alatti) vagy kiemelten drága (példáyonként 15 000 eurónál magasabb értékű) dokumentumokból.

Bizonyos dokumentumok beszerzése lehet negyedéves vagy éves szintű is (pl. az informatikai támogatással / hálózaton elérhető dokumentumok).

A törvény/rendelet szorgalmazza az önkéntes pluszpéldányok beszerzését a különböző könyvtáraknak.

A beszerzés elmulasztása esetén a dokumentum kereskedelmi értékének 3–15-szörösét, de legfeljebb 1500 eurót kell fizetni dokumentumonként. Ha késve ugyan, de megérkezik a dokumentum, a megállapított bírság egy-kétharmaddal mérsékelhető.

Informatikai támogatással / hálózaton elérhető dokumentumok esetén az archiváló intézmények kötelesek gondoskodni az adatbiztonságról, a dokumentumok épségéről és érintetlenségéről (integritásáról) és hitelességéről (autenticitásáról), illetve hozzáférhetőségéről a nemzetközi szabványok (ISO 14721, ISO 27001) betartásával.

A hozzáférés a könyvtárak területén, a szerzői jog maximális figyelembe vételével lehetséges. Tilos a letöltés, a másolás, a nyomtatás, az e-mail-ben való elküldés, de a kiadó nyilatkozatban engedélyezhet többletjogokat a felhasználóknak.

A 2006-os rendelet rögzíti, hogy bizottságot kell felállítani az elektronikus kötelezpéldányok ügyének további kidolgozására, illetve bejelenti az elektronikus kötelezpéldányok begyűjtésének kísérleti fázisát. A cél a nemzetközi, bevált gyakorlat átültetése, az adatbiztonság, hitelesség, a proveniencia és a dátum kérdésének tisztázása, a válaszok kidolgozása és a gyakorlatba való átültetése.

A 2006-os rendelet a tudományos publikációkat, a leggyakrabban frissülő honlapokat, a leggyakrabban hivatkozott honlapokat és a közszereplők/nyilvános intézmények által a hálóra töltött dokumentumokat említi (illetve a már megkezdett gyűjtemények folytatását).

A hozzáférés kérdésében az a szabály érvényesül, hogy ha eleve nyilvános volt a dokumentum, értelemszerűen az is marad. Ha korlátozottan volt hozzáférhető, akkor csak a könyvtár területén, a regisztrált felhasználók számára lesz hozzáférhető az archivált változat. (Nem vonatkozik a kötelezpéldány-rendelet a különböző intranetes anyagokra.)

2011-ben az érintett szereplők – kulturális minisztérium, könyvtárak, kiadói egyesületek – egyezményt tettek közzé a digitális kötelezpéldányok ügyében (*Convenzione per il deposito legale dei documenti*

elettronici), melyben a célok kitűzése mellett rögzítik, hogy a digitális kötelespéldányok beszerzését a költségek, a kiadókval való egyezségeken alapul. A projektben a két nemzeti könyvtár és a velencei Biblioteca Nazionale Marciana vesz részt, összesen hat példányt archiválnak, ebből több ún. sötét archívumban kerül tárolásra (nem hozzáférhetők a felhasználók számára). Az egyezmény szerint a nemzeti könyvtárak webbaratást (is) végeznek, az archiválási folyamatot automatizálva. A könyvtárak jogot formálnak az esetleges formátum-konverzióra és az adatok migrálására is, egyúttal kötelesek garantálni a hosszú távú megőrzést. Az egyezmény újfent kimondja, hogy a szerzői jognak érvényesülnie kell, illetve hogy ezt a használati joggal és a dokumentumok autenticitásával össze kell egyeztetni. A válság miatt az olasz digitális archívumok ügye még mindig nem halad: a szoftver- és hardverigény magas költségei miatt finanszírozási problémák adódtak. Felmerült a szolgáltatás, például a hosszú távú megőrzés fizetősé tétele is a kiadók és az egyetemek

számára („digital preservation” tanúsítványért). Az adatok tárolása nem megoldott hosszú távon, és az egyik tárhely Rómában már majdnem be is telt.

Észtország

A balti államban 1997 februárjában született meg a kötelespéldány törvény, amelyet utoljára 2006. június 1-jén módosítottak. Tíz évvel később, 2016 júniusában fogadták el az új, kötelespéldány-törvényt, amely 2017. január 1-jén lépett életbe. A törvény egyrészt módosította az egyes dokumentumtípusok esetében a beszerzési kötelezettség dokumentumok számát, másrészt kiterjesztette a korábbi kötelespéldány törvény hatályát két új elektronikus tartalomra (nyomtatott kiadványok nyomdakész fájlljai, valamint a filmek kiadásra kész fájlljai).⁴

A következő táblázat az 1998–2016 között érvényes szabályozást veti össze a 2017-től hatályos szabályozással a főbb pontokra vonatkozóan.

Gyűjtemények	1998–2016 között	2017-től
Nyomtatott kiadványok	8 példány került beszerzésre 5 könyvtár számára, ebből egy példány további 5 könyvtár valamelyikébe került.	4 példány kerül beszerzésre az Észt Nemzeti Könyvtár számára. 3 példányt továbbadnak 3 másik könyvtárnak.
Braille kiadványok, AV kiadványok, fizikai hordozón megjelenő elektronikus kiadványok	2 példány 2 könyvtár számára.	2 példány kerül beszerzésre az Észt Nemzeti Könyvtár számára. 1 példányt továbbad egy másik könyvtárnak.
Webes publikációk (pl. e-könyvek, e-folyóiratok)	Az Észt Nemzeti Könyvtárnak került beszerzésre.	Az Észt Nemzeti Könyvtárnak került beszerzésre.
Nyomtatott kiadványok nyomdakész fájlljai	Nem kellett beszerzésre.	Az Észt Nemzeti Könyvtárnak került beszerzésre.
Filmek kiadásra kész fájlljai	Nem kellett beszerzésre.	Az Észt Nemzeti Könyvtárnak került beszerzésre.

A kötelespéldány-törvény alapján a nyomtatott dokumentumok a korábbi 5+5 könyvtár helyett csak 4-ben érhetők el. A Braille kiadványok és a fizikai hordozón megjelenő audiovizuális tartalmak esetében nem változott a hozzáférhetőség. A webes tartalmak az új törvény megjelenése előtt és 2017 után is csak dedikált könyvtári gépeken voltak elérhetők, de 2016-ig

csak 2, azóta 5 könyvtárban. A nyomtatott kiadványok nyomdakész fájlljai ugyanezen 5 könyvtárban, a filmek pedig az Észt Nemzeti Levéltárnak az erre a célra kijelölt gépein férhetők hozzá.

A beszerzésre kötelezett intézményekre vonatkozóan a következő változások történtek.

Gyűjtemények	1998-2016 között	2017-től
Nyomtatott kiadványok	Jellemzően a nyomdák.	Jellemzően az előállító/más országban előállított, de Észtországban terjesztett dokumentumok esetében a kiadó.
Braille kiadványok, AV kiadványok, fizikai hordozón megjelenő elektronikus kiadványok	Jellemzően a nyomdák vagy az előállítók.	Jellemzően az előállító / más országban előállított, de Észtországban terjesztett dokumentumok esetében a kiadó.
Webes publikációk (pl. e-könyvek, e-folyóiratok)	Nem releváns.	A webes tartalom kiadója vagy előállítója megegyezés alapján.
Nyomtatott kiadványok nyomdakész fájljai	Nem kellett beszolgáltatni.	A kiadvány kiadója vagy előállítója megegyezés alapján.
Filmek kiadásra kész fájljai	Nem kellett beszolgáltatni.	A film kiadásra kész fájljának az előállítója vagy társ-előállítója.

A kötelezpéldány-törvény a könyvtárakra és a kiadókra, előállítókra vonatkozóan a következő változásokat hozta:

- ☉ A korábbi 10 helyett csak 4 könyvtár lett felelős a hosszú távú megőrzésért.
- ☉ A beszolgáltatandó nyomtatott példányok száma 8-ról lecsökkent 4-re, ami támogatja a fenntarthatóságot és a kiadóknak is kedvez.
- ☉ A nyomtatásra kész fájlok gyűjtésével bővült a nemzeti könyvtár és a nemzeti levéltár feladatköre.
- ☉ A nemzeti könyvtár kötelezpéldány-központ lett, azaz innen osztják szét azokat a dokumentumokat is, amelyek végül nem a nemzeti könyvtár gyűjteményébe kerülnek.
- ☉ A hosszú távú digitális megőrzésért a nemzeti könyvtár és a nemzeti levéltár lett felelős.
- ☉ A nyomtatásra kész tartalmak beszolgáltatása miatt elkerülhető, hogy a digitálisan született tartalmakat újra digitalizálják. A további felhasználásra tekintettel a kiadók, előállítók lehetőséget kapnak az elektronikusan előállított tartalmak tárolására.
- ☉ Az állami és a magánszféra együttműködésével új innovatív szolgáltatásokra nyílik lehetőség.
- ☉ A használók is profitálnak az új kötelezpéldány-szabályozásból:
- ☉ A számítógépes terminálokon összesen 5 könyvtárban a használók közvetlenül, azaz a könyvtári

dolgozók közreműködése, felügyelete nélkül férhetnek hozzá a dokumentumokhoz,

- ☉ és javul a vakok és gyengén látók számára készült kiadványok hozzáférhetősége.

Svédország

Svédországban az elektronikus kötelezpéldány-szolgáltatással kapcsolatos szabályozás kialakítása 2009-ben kezdődött, majd 2012-ben fogadta el a parlament. Ezután egy hároméves tesztidőszak következett, a törvény pedig 2015. január elsején lépett hatályba. A kialakításnál a norvég, a dán és a finn gyakorlatot tekintették mintának. Az ezekből leszűrt legfontosabb tanulság az, hogy a szabályozás kialakításánál kulcskérdés a webaratás tartalmi kereteinek meghatározása.⁵

A törvény hatálya alá azok az elektronikus anyagok esnek, amelyek svéd kötődésűek (svéd nyelven íródtak, Svédországban tették elérhetővé őket a nyilvánosság számára, svéd íróhoz köthetők), az interneten kerültek terjesztésre és egyedi fájloknak minősülnek.⁶

A kiadóknak a 2014. december 31. után készült tartalmait kell beszolgáltatniuk a nemzeti könyvtárnak. Ez nem vonatkozik hatvan egyedileg kiválasztott kiadóra, akik számára a határ 2013. március 31. A törvény kikötései kötelező érvényűek az egyedi szolgáltatókra: ügynökökre, gyártókra, kiadókra,

forgalmazókra, a kormányzati vezetés alá tartozó szövetségi és helyi hatóságokra, kormányzati hivatalokra. Az utóbbiakra más szabályozás vonatkozik. A beszállítatásnak valamennyi beszállító esetében a publikálást követő három hónapban kell megtörténnie.

A beszállított anyagok különböző formában és a fájlformátumok különböző kombinációiban lehetnek. (Például hírirodalom szövegen kívül tartalmazhatnak képeket, hangfelvételeket, videoklipeket, webes tévécsatornák teljes programjait, játékszolgáltatásokat, zene és film fájlokat, podcastokat, brosúrákat, riportokat és e-könyveket; ezek mind a törvény hatálya alá esnek.) Nem gyűjtendőek azonban a teljes weboldalak és az adatbázisok, számítógépes programok és más szoftverek, online közvetítések, folyamatosan frissülő tartalmak (pl. wikik), magánfotók, zenék, filmek, blogok, online játékok és a cégek belső honlapjain található tartalmak.

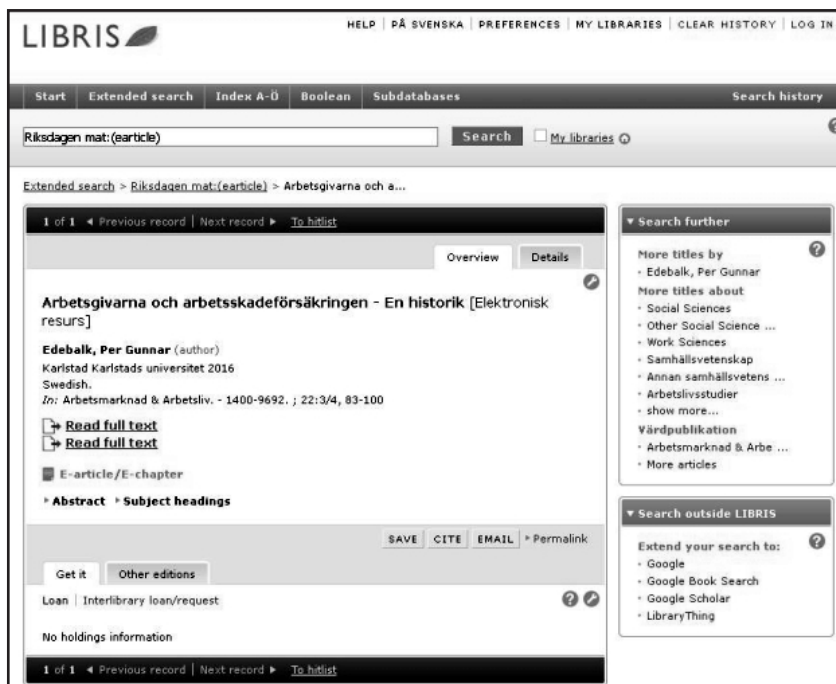
A kormányzati hivatalok esetében minden szabadon hozzáférhető tanulmány és publikáció a beszállítandó dokumentumok közé tartozik, akárcsak a különböző feljegyzések, jelentések, utasítások és valamennyi dokumentum, amely kormányzati kommunikációnak minősül. A kiválasztásnál nem szempont

a dokumentum hossza, csak a tartalma; ezen kívül elérhetőnek kell lennie a hivatal weboldalán, illetve nem lehet folyamatosan frissülő tartalom.⁷

A jogszabály szerint a beszállítónak valamennyi elektronikus tartalmat le kell mentenie egy adathordozóra az eredeti formájában, és így kell beszállítani. A fájlokkal együtt kell tárolni a velük kapcsolatos információkat: a publikálás helyét és idejét, a formátum leírását, a hozzáféréshez szükséges jelszavakat, illetve az arra vonatkozó információkat, hogy az adott tartalom hogyan kapcsolódik más, az elektronikus kötelezpéldány-szolgáltatás hatálya alá tartozó tartalmakhoz.

A nemzeti könyvtár létrehozott egy új platformot *Mimer* néven a digitális megőrzés támogatására. A rendszer kezel minden munkafolyamatot (begyűjtés, tárolás, konverzió, metaadatok hozzárendelése, a Libris integrált könyvtári rendszerbe szánt bibliográfiai rekord kialakítása).

Az 1. és a 2. ábrán látható egy aratás után rögzített rekord a Librisben. A „Read full text” feliratra kattintva a dokumentum PDF verzióját érhetjük el az eredeti webcímen, illetve a dokumentum letöltésére szolgáló eredeti oldalt. A dokumentumhoz tartalmi kivonat és tárgyszavak is tartoznak.

1. ábra

Elektronikus dokumentum egyszerűsített rekordja a Librisben

2. ábra

Elektronikus dokumentum összetett rekordja a Librisben

2016 februárjáig több mint 3 millió adatsomag került raktározásra, amelyek közel 100 terabyte-nyi helyet foglalnak el. Ugyan ennek nagy része nem a kötelespéldány-szolgáltatásból, hanem a sajtótermékek digitalizálásából származott, az eleve digitálisan született és mentett tartalmak zömét is a sajtóanyag tette ki. (Az adatsomagok egyenként közel 400 MB méretűek.)⁸

Szingapúr

Szingapúrban az elektronikus kiadványok kötelespéldány-szolgáltatásával kapcsolatos rendelet jelenleg is kidolgozás alatt áll, törvényi háttér hiányában pedig a beszolgáltatás önkéntes. A nemzeti könyvtár a honlapján igyekszik felhívni a figyelmet a megőrzés fontosságára, és arra, hogy a nem archivált nemzeti értékek könnyen elveszhetnek, ezzel is motiválva a kiadókat a beszolgáltatásra.

A jelenlegi gyakorlat szerint a beszolgáltatók egy regisztrációt követően a online felületen keresztül tudják fájlként feltölteni a dokumentumok egy-egy példányát.

A gyűjtés kiterjed a Szingapúrban keletkezett, ingyenesen közzétett vagy kereskedelmi forgalomba került dokumentumokra, ezen is belül is a következő típusokra:

- elektronikus könyvek,
- elektronikus sorozatok (pl.: éves jelentések, konferenciakötetek, hírlapok, magazinok, hírlevelek, kézikönyvek);
- elektronikus jelentések, kutatási beszámolók;
- videó- és hangfelvételek (CD/DVD megjelenése esetén ezeket fizikai hordozón kötelező beszolgáltatni a törvény alapján).

A könyvtár a következő fájlformátumokat írja elő a beszolgáltatáshoz:

Tartalom típusa	Fájlformátum
Szöveges tartalmak	PDF, PDF/A
Képek	JPEG
Hangfelvételek	MP3
Videófelvételek	MP4

A könyvtárnak joga van konvertálni a beszolgáltatott dokumentumokat, amennyiben azt a hosszú távú megőrzés indokolja. A feltöltött dokumentumok nem tartalmazhatnak DRM-technológiát vagy bármilyen más típusú, használatra vonatkozó korlátozásokat.

A beszolgáltatott dokumentumok mindegyike elérhető a nemzeti könyvtár olvasótermében található dedikált gépeken, egyszerre csak egy felhasználó számára. Amennyiben a szerzői jogok birtokosa hozzájárul, a könyvtár a dokumentumot elérhetővé teszi a BookSG weboldalon, amely a szingapúri és a délkelet-ázsiai nyomtatott örökség digitalizált verziójának gyűjtőhelye.⁹

Összefoglaló

Összefoglalva megállapítható, hogy az ismertett országok egy részében az elektronikus dokumentumok kötelespéldányainak beszolgáltatását már pontos és részletes törvény szabályozza. A nemzeti könyvtárak ott is törekednek a kérdés kezelésére, ahol még nincs kötelező előírás: dolgoznak a keretrendszerek kialakításán, és a kiadókat önkéntességre ösztönzik.

Jegyzetek

1. DE BEER, Marietje – VAN DER MERWE, Marieta – BALL, Liezl – FOURIE, Ina: Legal deposit of electronic books – a review of challenges faced by national libraries = Library Hi Tech, 34. vol. 2016. 1. no. 87–103. p.
2. A Bizottság ajánlása (2011. október 27.) a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről (2011/711/EU) = Az Európai Unió hivatalos lapja, 2011. X. 29.
3. Uo.
4. Az észti kötelepéldány-szabályozás módosítását a 14. MSEG on digitisation and digital preservation ülésen jó gyakorlatként mutatta be Ülle Taliärm (Legal deposit: new trends in digital preservation. 14th meeting of MSEG on digitisation and digital preservation. Luxembourg, 2016. november 22–23.).
5. DEGERSTEDT, Stina – PHILIPSON, Joakim: Lessons learned from the first year of e-legal deposit in Sweden: ensuring metadata quality in an ever-changing environment = Cataloging and Classification Quarterly, 54. vol. 2016. 7. no. 468–482. p.
6. Legal deposits of electronic materials in Sweden: for individual suppliers. (Letöltve: 2017. január 26.) http://www.kb.se/dokument/Pliktleverans/Eplikt_enskilda_eng140917.pdf
7. Legal deposits of electronic materials in Sweden: for government agencies. (Letöltve: 2017. január 26.) http://www.kb.se/dokument/Pliktleverans/Eplikt_myndigheter_eng140917.pdf
8. DEGERSTEDT, Stina – PHILIPSON, Joakim: Lessons learned from the first year of e-legal deposit in Sweden: ensuring metadata quality in an ever-changing environment = Cataloging and Classification Quarterly, 54. vol. 2016. 7. no. 468–482. p.
9. Singapore Government: Digital deposit. (Letöltve: 2017. június 4.)

Irodalom

CAÉDERALE, Sergio: Deposito legale di ebook: in sperimentazione fino al 2015 = Tropicodel Libro, 21 gennaio 2013. (Letöltve: 2017. június 4.) <http://tropicodellibro.it/tipi/notizie/deposito-legale-ebook/>

Convenzione per il deposito legale dei documenti elettronici (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.librari.beniculturali.it/opencms/export/sites/dgbid/it/documenti/DepositoLegale/CONVENZIONE_AIE.pdf

DE BEER, Marietje – VAN DER MERWE, Marieta – BALL, Liezl – FOURIE, Ina: Legal deposit of electronic books – a review of challenges faced by national libraries = Library Hi Tech, 34. vol. 2016. 1. no. 87–103. p.

DEGERSTEDT, Stina – PHILIPSON, Joakim: Lessons learned from the first year of e-legal deposit in Sweden: ensuring metadata quality in an ever-changing environment = Cataloging & Classification Quarterly, 54. vol. 2016. 7. no. 468–482. p.

Digital legal deposit: an IPA special report, 24th July 2014. International Publishers' Association (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.internationalpublishers.org/images/news/2014/digital-legal-deposit-2014.pdf>

Gesetz über die Deutsche Nationalbibliothek (DNBG) (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.dnb.de/DE/Erwerbung/Pflichtablieferung/pflichtablieferung_node.html

Az Európai Bizottság Ajánlása (2011. október 27.) a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről (2011/711/EU) = Az Európai Unió hivatalos lapja, 29. 10. 2011.

Gazzetta Ufficiale, N. 191. del 18 Agosto 2006 (Letöltve: 2017. június 4.) www.bncrm.librari.beniculturali.it/getFile.php?id=711

Legal deposit (BL) (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.bl.uk/aboutus/legaldeposit/>

Legal deposit libraries act 2003 (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents>

The legal deposit libraries (Non-Print Works) regulations 2013 (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2013/777/contents/made>

Legal deposit submission (DNB) (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.dnb.de/EN/Erwerbung/Pflichtablieferung/pflichtablieferung.html>

Legal deposits of electronic materials in Sweden: for government agencies. (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.kb.se/dokument/Pliktleverans/Eplikt_myndigheter_eng140917.pdf

Legal deposits of electronic materials in Sweden: for individual suppliers. (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.kb.se/dokument/Pliktleverans/Eplikt_enskilda_eng140917.pdf

Legge 15 aprile 2004, n. 106 Norme relative al deposito legale dei documenti di interesse culturale destinati all'uso pubblico (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=236739

Online publications (DNB) (Letöltve: 2017. június 4.) http://www.dnb.de/EN/Netzpublikationen/netzpublikationen_node.html

Regional window: use of regional legal deposit e-papers via „Regional Window solution” (DNB) (Letöltve: 2017. 06. 04.) <http://www.dnb.de/regionalwindow>

Riigi Teataja: Legal deposit copy act (Letöltve: 2017. június 4.) <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514092016001/consolide>

Singapore Government: Digital deposit. (Letöltve: 2017. június 4.) <http://www.nlb.gov.sg/Deposit/About/DigitalDeposit>

TALIHÄRM, Ülle: Legal deposit – new trends in digital preservation. 14th meeting of MSEG on digitisation and digital preservation. Luxembourg, 2016. november 22–23.

Beérkezett: 2017. június 7-én

Oszd meg, és ne uralkodj!

Az OCLC 2017. évi berlini konferenciájának főbb üzenetei

DANCS Szabolcs

Az OCLC EMEA 2017. évi berlini regionális konferenciájáról két eltérő megközelítésű, egymást kiegészítő beszámolót közlünk. Dancs Szabolcs néhány, általa kiemelt fontosságú előadás bemutatására fókuszál, Horváth Zoltánné pedig a konferencián tárgyalt problémák szisztematikus áttekintésével rendszerezi számunkra a globális információkezelés égető kérdéseit, bemutatva az értékelvű könyvtárosi szemlélet érvényesülését az intelligens megoldások tükrében.

Az OCLC 2017-es, Berlinben megtartott regionális konferenciája a trendek és fejlesztések számbavétele mellett több üzenetet is megfogalmazott a jelenkor könyvtáros-társadalma számára. A plenáris ülés első előadója, az OCLC elnök-vezérigazgatója, Skip Prichard a találkozó címéből (*Libraries at Crossroads*) vezette le aktuális mondanóját: a könyvtárak kereszttúhoz érkeztek, amely egyfelől választás elé állítja őket, másfelől lehetőséget nyújt a más irányból érkezőkkel való találkozásra, együttműködésre. Prichard a kulturális különbségek áthidalásának, a nyitottságnak a fontosságát hangsúlyozta, arra kérve az egybegyűlteket, hogy jó szándékot feltételezve közelítsenek egymáshoz. Való igaz, hogy a bizalmatlanság falának lerombolása elengedhetetlen a hatékony kooperációhoz, ami pedig – az evolúció-

val kapcsolatos újabb nézetek¹ szerint is – az egyik kulcsa az emberiség túlélésének. Az elnök-vezérigazgató üzenete az OCLC egyik mottójába sűrítve így hangzik: „Együtt képesek vagyunk az áttörésre” (*Together we make breakthroughs possible*). Az OCLC másik mottója: „Mert ami ismert, azt meg kell osztani!” (*Because what is known must be shared*), mintha az „információs világ szabadság-hőse”, Aaron Swartz gondolatait visszahangozná. Swartz úgy fogalmazott híres *Guerilla Open Access Manifesto*² című kiáltványa elején: „Az információ hatalom. És ahogy minden hatalom esetében, akadnak olyanok, akik meg akarják tartani maguknak.” Az információ megosztása a falaink lerombolását jelenti (akár lélektani értelemben is), és bár az „információk visszatartása” akár politikai célokat is szolgálhat, de egyéb területeken, így például a tudományban, nem

visz előre. A könyvtárak értékteremtő tevékenységének központjában az információközvetítés és – újabban egyre inkább – az újrahasznosítható adatok létrehozása, illetve az ehhez szükséges ökoszisztéma megszervezése áll. Az adatok újrafelhasználása a konferencia egyik központi gondolata és meghatározó témája volt. Jóllehet a kérdés a könyvtárügyben már a MARC-formátumok kitalálása óta jelen van, nyilvánvaló, hogy a szemantikus web világa új teret nyitott a katalógusadatok hasznosulásának.

Az előbbi kérdésnek ugyanakkor létezik egy árnyoldala. Az adatfelhasználás nemcsak a katalógusainkat érinti, de a felhasználói adatokat is, illetve esetlegesen identitásunk olyan elemeit, amelyeket nem kívánunk mások elé tárni, másokkal megosztani. A privacy, a személyes (ún. érzékeny) adatok problémája egyre inkább lényegi kérdéssé válik, és komolyan érinti a könyvtári tartalomszolgáltatást. A konferencia, amelynek előadásai az identitás témája köré szerveződtek³, beleértve a könyvtárak változó önazonosságát, e kérdéskört illetően is tartalmasnak mutatkozott.

Részletes beszámoló helyett a továbbiakban néhány olyan előadást ismertetünk, amely nézetünk szerint különös aktualitással bír.

Országos és regionális könyvtári infrastruktúrák

A holland példa

Simone Kortekaas, a Wageningen Egyetem könyvtárának munkatársa a holland egyetemi könyvtárak és a királyi könyvtár által alkotott konzorcium (UKB) projektjét mutatta be⁴, amelynek lényege a korábbi – egyébként is OCLC-technológián alapuló – országos infrastruktúra nemzetközi infrastruktúrára való lecserélése a WorldShare platform implementálásával.

A megújulás egyik legfontosabb indoka, hogy a digitális formában megjelenő tudományos információk dömpingjének kezelése új technikák alkalmazását igényli. Az OCLC stratégiai partnersége mellett szólt, hogy a szervezet élen jár a kapcsolt nyílt adatok és API-k alkalmazásán alapuló innovatív megoldások fejlesztésében, erőforrásai és kapcsolati rendszere révén alkalmas az olyan jelentős szereplőkkel való együttműködésre, amilyen a Google vagy a Wikipedia. Az OCLC-vel való kooperáció egyszerűen megkönnyítheti a MARC21-től a schema.org szótárainak használatát és a BIBFRAME irányába való elmozdulást.

A projekt kiindulási alapja tehát az az országos infra-

struktúra volt, amelynek elemei: az 1970-es évek közepe óta létező, 230 könyvtár együttműködésével épülő közös katalógizálási rendszer (Gemeenschappelijk Geautomatiseerd Catalogiseersysteem, GGC) és az 1980-as évek óta működő országos könyvtárközi kölcsönzés. 2013 végére született meg a döntés, hogy az UKB a közös katalógustól elindul egy új információs infrastruktúra fejlesztése felé, amely a WorldCat köré épül fel. A projekt jelentős lépés volt a nemzetközi szabványkörnyezetbe való illeszkedés irányába, amelynek egyik pozitív hozadéka a világ más pontjain létrehozott metaadatok (újra)hasznosításának a lehetősége.

A konzorcium első lépésben létrehozott egy alkalmazásprofil, amely arra volt hivatott, hogy releváns információkkal segítse az átállást a közös katalógusról a WorldCat-ben megvalósuló adatkezelésre. A projekt során tekintettel voltak arra is, hogy azok a könyvtárak is profitáljanak a fejlesztésből, amelyek nem tagjai a konzorciumnak. Ezek az intézmények a következő években fokozatosan fognak áttérni a GGC-ben való katalógizálásra a WorldCat-ben való munkára, vagyis a két rendszer egy ideig párhuzamosan működik majd. Várhatóan további 3–5 évig tart a könyvtárközi kölcsönzés megvalósulása az új szolgáltatási környezetben.

Fontos kiemelni: nem az volt a cél, hogy a teljes konzorcium számára implementálják az OCLC WorldShare Management Service rendszerét. A résztvevők továbbra is megtartották lokális megoldásaikat mind a discovery eszközök, mind az integrált könyvtári rendszerek vagy könyvtári szolgáltatási platformok tekintetében. Jóllehet ez több szempontból nehezebbé tette az átállást, megmaradhattak az egyes könyvtárak speciális célcsoportjaira szabott, intézményspecifikus funkciók.

A projekt során született néhány fontos, a holland könyvtárügyet meghatározó döntés mindenekelőtt a szabványosítás területén. A legjelentősebb ezek közül az RDA katalógizálási szabályzatra való áttérés, amely maga után vonja a nemzetközi besorolási állományok és névterek használatát. A projekt része volt a holland személynévtípusú besorolási állomány beillesztése az ISNI⁵ rendszerébe. A nemzetközi szabványos névazonosítók kezeléséért a királyi könyvtár felel.

Nemzeti Bibliográfiai Tudásbázis

Axel Kaschte egy Egyesült Királyságbeli projektről, az ugyancsak az OCLC technológiára épülő új ge-

nerációs országos infrastruktúra-szolgáltatás, a nemzeti bibliográfiai tudásbázis (National Bibliographic Knowledgebase, NBK) megvalósításáról számolt be a konferencia résztvevőinek.⁶ Rövid ismertetéséből kiderült, hogy a cél a jelenlegi közös katalógus (Copac) meghaladása, egy olyan rendszer létrehozása, amely megfelelő hatékonysággal támogatja a digitális gyűjtemények kezelését, beleértve a hozzáférési és felhasználási jogosultságokra vonatkozó (licenc) információk elérését, valamint minőségi metaadat-szolgáltatást nyújt.

Az adatminőség nyilvánvaló feltétele annak, hogy a könyvtárak megbízható módon hozhassanak adatvezérelt döntéseket a gyűjteményeikről. Másik fontos igény, hogy megfelelő információk álljanak rendelkezésre arról, hogy adott dokumentum milyen módon érhető el elektronikusan vagy tehető digitális formában hozzáférhetővé. Az NBK rendszere mindezt a bibliográfiai adatok és állományinformációk eddigieknél átfogóbb aggregációjával, illetve az összegyűjtött adatoknak az elérhetőségre vonatkozó információkkal való kiegészítésével kívánja megvalósítani. Fontos eleme a projektnek a szabványos megoldások és azonosítók elterjesztése, illetve a kiadói és könyvterjesztői iparág tudatosságának növelése e téren. A minőségi metaadat-szolgáltatás egyre nagyobb hangsúlyt kap napjainkban, és a könyvtárak és szabványügyi testületek mellett olyan szervezetek karolják fel az ügyet, mint például a Book Industry Communication (BIC)⁷, amelynek tárgyszó-rendszerre régóta elterjedt a könyvkereskedelemben.

Big data és identitás

Viktor Mayer-Schönberger a magyarul is megjelent „Big data”⁸ című könyv egyik társszerzője. Előadásában⁹ úgy érvelt, hogy a posztfaktuális korban különösen fontos szerep jut a könyvtáraknak, amelyek a tényeken alapuló, valódi tudást szegeznek szembe az alternatív (kreált) valósággal. Az előadó kifejezte háláját a könyvtárosoknak, akik – többek között a Dewey-féle osztályozás alkalmazásával – óriási segítségére voltak egyetemista korában a releváns információk megtalálásában.

A rendelkezésünkre álló adattömeg rendszerezése és elemzése a valóság megismerésének új útjait nyitja meg a számunkra: nem várt összefüggésekre világíthat rá, de – példának okáért – egy digitálisan rögzített fénykép fókuszának utólagos módosítását is lehetővé teszi. A big data jelensége meghatározóan változtathatja meg az életünket, beleértve például az okta-

tást, de a hiteles információ őrét, a könyvtárost is új szerepbe helyezheti. Ezen a gondolatmeneten haladt tovább a téma másik előadója *Constance Malpas*, aki arra hívta fel a figyelmet, milyen szerepet játszhat a big data a könyvtárak stratégiáiban, avagy például az adatvezérelt szolgáltatásépítés terén vagy az oktatási programok minőségértékelésében.¹⁰ A kérdést igencsak más oldalról vizsgálta *Annette Demmel* és *Julie Presas*,¹¹ akik az adatok felelősségteljes felhasználásának jogi aspektusairól beszéltek, valamint rávilágítottak, milyen gondosság várható el a könyvtáraktól az adatkezelés tekintetében.

A konferencia keretében külön szekció járta körül a kultúra és identitás összefüggéseit, természetesen a könyvtári szolgáltatások viszonylatában. Téma volt, hogy a könyvtár milyen szerepet vállalhat a kulturális identitás építésében¹², valamint hogy miként pozícionálhatja magát újra azzal, hogy teret ad különböző művészi kezdeményezéseknek. Ami utóbbit illeti, a Stockholmi Gazdasági Főiskola (*Handelshögskolan i Stockholm*) egy művészekből és az üzleti élet képviselőiből álló tanácsadó testülettel együttműködve indította el projektjét¹³, amelyben kiállításokat, koncerteket, beszélgetéseket, szimpóziumokat stb. szerveztek, ilyen módon csempészve be a művészi látásmódot egy olyan iskola falai közé, amelyben alapvetően más szemlélet és megközelítés dominál. Az előadó, *Marie-Louise Fendin* szerint azon kívül, hogy a könyvtárosok egyéb kompetenciáikat is megcsillogtathatták, valamint sikerült a médiumok figyelmét is magukra vonni, nem csupán a többi kulturális intézménnyel való együttműködés perspektívái tágultak, hanem egyszersmind a kiállítások, koncertek látogatói közül is új olvasók kerültek ki, illetve sikerült a kultúra iránt korábban érdeklődést nem mutató régi olvasókat is bevonni a beszélgetésekbe. A svéd kollégák testközelből érzékelhetik a művészet és a humán tudományok élénk egymásra hatását, miközben tovább bővítik a hallgatók és látogatók ismeretszerzésének horizontját.

Nem kevésbé volt érdekfeszítő a Svéd Királyi Könyvtár munkatársa, *Ylva Sommerland* előadása¹⁴, amely a szerzői (self-publishing) kiadások nemzeti bibliográfiai számbavételének tapasztalatain keresztül láttatta, hogyan alakul át egy nemzeti gyűjtemény önképe. A Királyi Könyvtár 1661 óta gyűjti a kötelezpéldányokat, 2012 óta a vonatkozó jogszabály hatálya az elektronikus kiadványokra is kiterjed. 2015-ben két projekt indult a nemzeti bibliográfia aktuális céljainak és értékeinek feltérképezésére. Célként fogalmazódott meg a svéd kiadványtermés

objektív és átfogó számbavétele, valamint metaadat-szolgáltatás nyújtása a többi könyvtár és egyéb érdekeltek számára. A korábbi elgondolás helyett, amely a nemzeti kultúra tükréként fogta fel a nemzeti bibliográfiát, a dinamikus felfogás került előtérbe: melynek értelmében a nemzeti bibliográfia nem merev identitás, hanem a kultúra érverésének, dinamikájának leképezése, amely a megfelelő vizualizációs technikák révén látványosan megmutatható. Az újszerű felfogás szerint a nemzeti kiadványtermés dinamikus változó, amely nemcsak tükrözi a társadalmat és a kultúrát, hanem vissza is hat rájuk.

Barbara Beckers, a limburgi Társadalomtörténeti Központ (Sociaal Historisch Centrum voor Limburg) könyvtárának vezetője előadásában¹⁵ arról beszélt, hogyan kíván a könyvtár hidat verni a közismert és népszerű elemekből épülő önazonosságtudat fontosságát hangoztató elképzelés, és egy egészen más, a regionális identitáshoz destruktívan közelítő felfogás között, amely utóbbi le kíván számolni a „tipikus limburgi” tradicionális mítoszával. Az előadó többek közt kifejtette, hogyan befolyásolja ez az ellentét, illetve az eltérő nézőpontok kibékítésének kényszere a könyvtár hétköznapijait.

Szemantikus megoldások a Lengyel Nemzeti Könyvtárban

Jóllehet az FRBR-modellben megfogalmazódó megközelítés következetes alkalmazása hosszabb távon elképzelhetetlen a katalogizálás eddigi eljárásainak megújítása nélkül, a MARC21 kommunikációs formátum fejlesztői fontosnak tartják, hogy az új angol-amerikai katalogizálási szabályzatban (RDA) már érvényre juttatott alapelvek – a lehetséges mértékig – a hagyományos szabványkörnyezetben is érvényesülni tudjanak. Ez okból igazítják hozzá a formátum elemkészletét az RDA elemkészletéhez, ami nem csupán a katalógusaink szemantikus képességeinek a növelését jelenti, hanem egyszersmind egy eljövendő RDA-kompatibilis formátum bevezetésének az előkészítését is szolgálja. *Marta Cichoń* előadásában¹⁶ azt mutatta be, milyen konkrét lépésekben valósul meg a Lengyel Nemzeti Könyvtárban a MARC21-formátumú leírások adatgazdagítása.

Az ismertetett projekt kiemelt célja volt a bibliográfiai adatbázis olyan irányú fejlesztése, amely minél nagyobb arányban épít az automatizmusokra, valamint a kontrollált szótárak használatára. Fontos célkitűzés volt a normalizálás növelése, avagy az elmozdulás a strukturálatlan adatoktól a strukturáltak irányába,

továbbá az adattartalmak gazdagítása az entitásokat jellemző értékekkel, illetve az entitáskapcsolatoknak a létrehozása. Érdeemes rápillantani, hogy milyen tulajdonságok rendelkeznek például egy Személy vagy Esemény típusú entitáshoz:

Személy

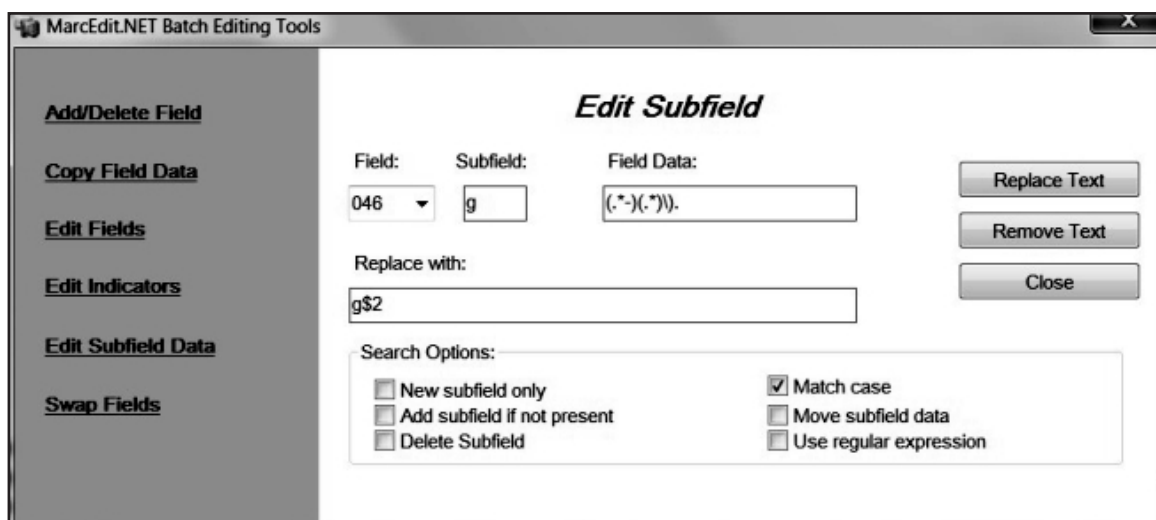
- ⊗ 043 – földrajzi terület kódja
- ⊗ 046 – speciális dátumozás
- ⊗ 368|c – egyéb megjelölés
- ⊗ 368|d – cím (rang, méltóság)
- ⊗ 370 – kapcsolódó hely
- ⊗ 372 – működési terület
- ⊗ 373 – kapcsolódó csoport
- ⊗ 374 – foglalkozás
- ⊗ 375 – nem
- ⊗ 377 – kapcsolódó nyelv

Esemény

- ⊗ 043 – földrajzi terület kódja
- ⊗ 046 – speciális dátumozás
- ⊗ 368|a – találkozó/esemény típusa
- ⊗ 370 – kapcsolódó hely
- ⊗ 372 – működési terület
- ⊗ 377 – kapcsolódó nyelv

A rekordok adattartalmakkal való gazdagítása automatizmusokkal, félautomatizmusokkal, illetve manuálisan zajlik. A már létező rekordokból kinyert adatokat a MarcEdit nyílt forráskódú eszköz segítségével helyezik el a rekordokban, a nem kinyerhető adatokat tapasztalt katalogizálók manuálisan illesztik a leírásokhoz. Az adatok egyéb adatkészletekkel való összeegyeztetése („mappolása”) automatizált eljárással történik.

A félautomatizált eljárásra kiváló példa a strukturálatlan adatok strukturálttá tétele, így például a 100-as MARC-mező 'd' almezőjében található életrajzi adat kettébontása születési és halálozási dátumra a speciális dátumozásra használt 046 mezőben. A szabályosan kifejezett dátumokat legyűjtik, majd bemásolják a 046 mezőbe, amelyet azután manuálisan szerkesztenek, pl. ellátják a megfelelő almezőkkel. Minderre a már említett MarcEdit eszközt használják.

1. ábra

Adatmező szerkesztési művelet a MarcEdit-ben

A MARC-mezők és a tartalmak leírására használt egyéb elemkészletek, ún. névterek, illetve szótárak (pl. Dublin Core, schema.org) közötti megfeleltetés automatizált módon megy végbe.

MARC 21	dcterms namespace properties
024	dcterms:identifier
034	dcterms:spatial
045	dcterms:temporal
336	dcterms:type
337	dcterms:requires
338	dcterms:medium
385	dcterms:educationLevel dcterms:audience
388	dcterms:created

2. ábra

A MARC21-mezők és a Dublin Core elemeinek megfeleltetése

A projekteredmény publikálására létrejött egy szolgáltatási felület, amelyen számos kritérium alapján lehet keresést indítani, illetve az adatok különböző formátumokban (JSON, XML, MARCXML, MARC) exportálhatók. Az adatkészlet egy szabványos interfészen (RESTful API) keresztül lekérdezhető.

Zárszó

Az identitásépítés folyamatában ösztönösen elkülönítjük magunkat másoktól, a «többiek» való különbözőségeink szerint alakítjuk ki önképünket és válunk azokká, akik vagyunk. Önazonosságunk arra a tudásra épül, amelyet szocializációnk során elsajátítunk, sok múlik tehát azon, hogy mennyi és milyen minőségű információ jut el hozzánk. A könyvtáraknak hagyományosan kiemelt szerep jut a minőségi információközvetítésben. Ezt szolgálja az adatvezérelt gyűjteményépítés, a kooperatív szemléletet előtérbe helyező, közös platformokon nyugvó katalogizálás csakúgy, mint a szemantikus megoldások alkalmazása, vagy a kulturális identitás létrejöttét támogató közösségi szerepvállalás.

Jegyzetek

1. MC KIE, Robert: My bright idea: humans found a nicer way to evolve – <https://www.theguardian.com/technology/2010/sep/19/evolution-frans-de-waal-primatologist> (Megtek.: 2017. február 28.)
2. https://archive.org/stream/GuerillaOpenAccessManifesto/Goamjuly2008_djvu.txt (Megtek.: 2017. február 28.)
3. Lásd a konferencia alcímét: „Resolving Identities” („Az identitások feloldása”)
4. KORTEKAAS, Simone: UKB transition to WorldShare Platform. Elhangzott: OCLC EMEA Regional Council Meeting,

- Berlin, 2017. február 21.
5. Bővebben: DANCS Szabolcs.: Bemutatkozik az ISNI, a nemzetközi szabványos névazonosító = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 64. évf. 4. sz. (megjelenés alatt)
 6. Elhangzott az OCLC EMEA Regional Council Meeting konferencia „Regional and National Infrastructure in a Global Metadata Universe” című szekciójában, Berlin, 2017. február 21.
 7. <http://www.bic.org.uk/>
 8. MAYER-SCHÖNBERGER, Viktor – CUKIER, Kenneth: Big data : forradalmi módszer, amely megváltoztatja munkánkat, gondolkodásunkat és egész életünket. Budapest, HVG Kv., 2014. 260 p.
 9. MAYER-SCHÖNBERGER, Viktor: The Big Deal about Big Data – and how libraries are key to our data-driven future. Elhangzott: OCLC EMEA Regional Council Meeting, Berlin, 2017. február 21.
 10. MALPAS, Constance: Libraries and the Big Data Revolution: how data-driven management is transforming library service provision. Elhangzott: OCLC EMEA Regional Council Meeting, Berlin, 2017. február 21.
 11. DEMMEL, Annette – PRESAS, Julie: Deep learning with deep responsibilities. Elhangzott: OCLC EMEA Regional Council Meeting, Berlin, 2017. február 21.
 12. DANCS Szabolcs: Information seeking and/or identity seeking: libraries as sources of cultural identity. Elhangzott: OCLC EMEA Regional Council Meeting, Berlin, 2017. február 21.
 13. FENDIN, Marie-Louise: What impact does an “Art Initiative” have on the Identity of an Economic School Library? Elhangzott: OCLC EMEA Regional Council Meeting, Berlin, 2017. február 21.
 14. SOMMERLAND, Ylva: Visualizing the self-published author. Elhangzott: OCLC EMEA Regional Council Meeting, Berlin, 2017. február 21.
 15. BECKERS, Barbara: Building bridges between ‘typically Limburgian’ and ‘Limburg does not exist’. Elhangzott: OCLC EMEA Regional Council Meeting, Berlin, 2017. február 21.
 16. CICHÓN, Marta: Resolving identities of entities and their attributes. Elhangzott: OCLC EMEA Regional Council Meeting, Berlin, 2017. február 21.

Beérkezett: 2017. március 9.

Újraindult a COMPASS adatbázis

Új felületen érhető el az EISZ Titkárság által üzemeltetett COMPASS adatbázis (<http://compass.konyvtar.mta.hu>). Az egyes tudományterületeket magában foglaló elektronikus adatbázis-gyűjtemény naprakész információkat szolgáltat a hazai könyvtárakban elérhető online tartalmakról. A mostani fejlesztések során kibővítették a rendszert az EISZ-en keresztül elérhető tartalmak metadataival, biztosítva a folyóiratok, illetve cikkek szerinti keresést. Az új felületen DOI-azonosító, folyóiratcím, adatbázis, intézmény és település szerint lehet keresni. A COMPASS új változatának létrehozásában közreműködtek Dér Ádám, Korner Viktor, Nyiscsák Sándor, valamint az Onlearn-tech Kft informatikusai. A használat egyelőre béta üzemben folyik, a fejlesztők az év végéig várják a használók észrevételeit.

Katalist, 2017. szept. 13. az EISZ Titkárság híre alapján

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára a Kongresszusi Könyvtár honlapján

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára felkerült a washingtoni Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress) honlapjára a BIBFRAME formátum első alkalmazói közé.

Elérhetősége: <http://www.loc.gov/bibnframe/implementation/register.html>

(A hírhez kapcsolódva figyelmükbe ajánljuk Horváth Ádám összefoglaló írását a Könyvtári Figyelő 2017. 2. számában.)

Katalist, 2017. szeptember 6. Horváth Ádám híre alapján

Hálózati metaadat univerzum - könyvtárak válaszátnál

Az OCLC EMEA 2017. évi konferenciájának útkeresései

HORVÁTH Zoltánné

A digitális információ hálózati evolúciójának is nevezett jelenkorban az adatmenedzsment olyan eredményeket generált az utóbbi években, melyeket a régi rendszerek és platformok szintjén már nem lehet intézményi keretbe szorítani. Az adatok az új webtechnológia és a szemantikai irányzat fejlődése nyomán gráfokba rendeződnek a hálózaton, és a leírás alapegységévé a dokumentumok helyett az adatok váltak. A géppel is értelmezhető kapcsolati sémákba rendeződő adatok kiugró méretű ún. big data (adatsokaság) gráfokat alkotnak, és kezelésükhöz különleges adattárolókra, felhő alapú rendszerekre van szükség.

Az adatok hálózati kezeléséhez szükséges speciális adatformátumok könyvtári alkalmazása néhány éve megkezdődött, és az adat- és információkapcsolatok is folyamatosan bővülnek. A teremtett vagy virtuális valóságban tükröződik környezetünk, gondolkodásunk, felkészültségünk, mely a korábbtól eltérő, még nem teljesen ismert módon hat a tudományok és a könyvtárak fejlődésére. Az új eredmények erős nemzetközi konzorciumokban, gyakran nyílt közösségek körében születnek az új technológiák által szükségessé váló folyamatokkal együtt. A stratégiai gondolkodás elkerülhetetlen: több évre kell tervezni. A tárolás a működőképesség feltételévé vált a digitalizálás következtében, ezért előttünk áll a könyvtári felhőrendszerekkel kapcsolatos döntések kockázatos lépése is. Még ezen sem jutottunk túl, és már itt az új technológiai korszak, az „Internet of Things” (IoT), vagyis a tárgyak internete, amely az „okos” rendszerek működést vezérlő tranzakciói révén bekapcsolja a tárgyakat is a virtuális adat- és információforgalomba. A problémák áttekintéséhez az OCLC EMEA Libraries at the Crossroads című 2017. évi berlini konferenciájának témáit és előadásait idéztem fel, amelyek közül kiemelkedik a nemzeti és globális infrastruktúrák, platformok együttes fejlesztése.*

A hálózati interakciók dinamizmusa és a könyvtári értékszemplélet

Kutatások és felmérések vizsgálatai szerint a hálózati interakciók elsődlegessége már nem csak az információkeresésben jellemző. Az egyes mikroközösségek saját hálózati útvonalakat követnek, tömeges

csoportosulások kialakulása jósolható egyes események, média hírek, kulturális jelenségek stb. hatására, gyorsan sikeressé vagy perifériakussá válva. Az *értékelvű könyvtári szemlélet* elkerülhetetlenül fontos a minőségi szelekció és a hektikus változások kezelése miatt. A gyorsan módosuló, divergens publikációs jelenségek a könyvtárak értékelemző képességének

* EMEA – Europe, the Middle-East and Africa

fejlesztését igénylik a mértékadó arányosság és minőség fenntartása érdekében, amely épp a dinamikus és divergens jelenségek megfelelő kezelésében válik hangsúlyossá a különböző identitású könyvtárak napi gyakorlatában.

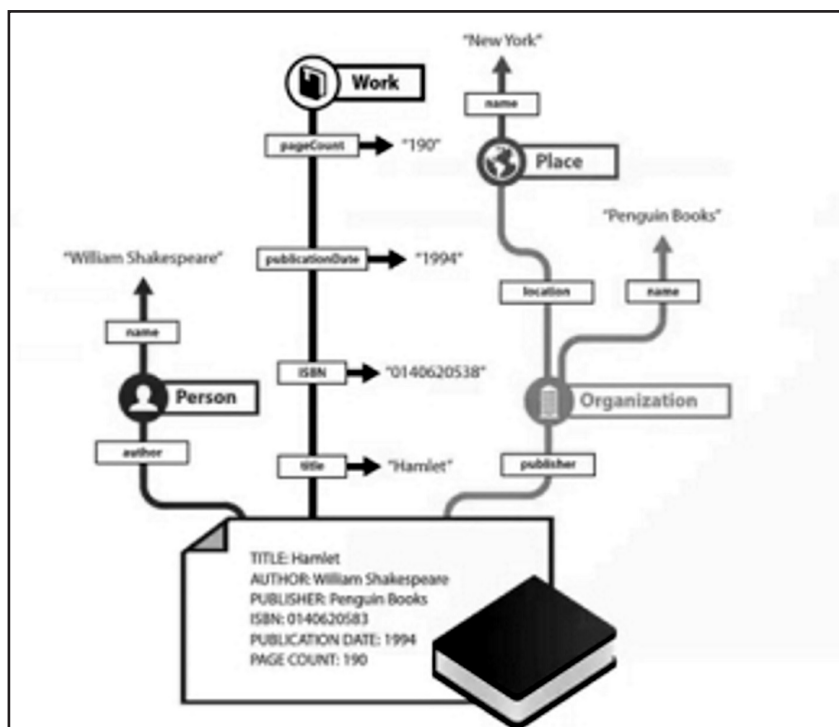
Az információtechnológia dinamikus hálózati fejlődése növelte a szolgáltatások komplexitását, a szolgáltatások hatékonyságát és produktivitását, az összetett vagy éppen unikális, speciális szolgáltatások iránti igényt. Az olvasótermek egyre inkább tanuló- és kutatóhelyekké válnak a sok külső, egyébként drága előfizetésű online folyóiratok és adatbázisok, valamint a célorientált, személyre vagy csoportra szabott szolgáltatások igénye miatt. A hatás és következmény láncolatának logikája szerint haladva nehéz rangsorolni, melyik tényező hívta életre a transzformációk sorozatának elkerülhetetlenségét a változás és fejlődés folyamatában. Az új média eszközök elterjedése a fiatal generációk kezelésében, az információforrások digitális változatainak gyors növekedése (gyakran megfizethetetlen árakkal) kiegészült a hálózati webtechnológia és a hálózati tartalmak közötti kapcsolati tranzakciók új jelenségeivel. Az információtömeg dinamikus növekedésével egyenes arányban nőtt a rendezettség iránti igény a strukturálatlan információk körében. Jelenlegi ismereteink szerint a szemantikus webtechnológia és adatkezelés jelenti a megoldást, melynek sok stációja volt Tim Berners-Lee 2001-es tanulmányát követően. 2006 óta a könyvtári informatikában is megjelentek az elméleti és gyakorlati elemzések és kezdeményezések. Napjainkban milliárdos tömegben láthatók a szemantikus webadat-technológia linked data* fejlődési irányának leírási sémái (FRBR, RDF, SKOS stb.) a hálózaton, és folyamatosan fejlődik a sémához tartozó szabványozási eljárásrend. Könyvtári területen a leírási sémák hálózati elterjedése a nagy könyvtári kutatóközpontok munkájának köszönhető. Szoros együttműködésben végzik az elméleti és gyakorlati fejlesztő tevékenységüket: a Library of Congress, az OCLC, a British Library, a Deutsche Nationalbibliothek, a Bibliothèque nationale de France, valamint további nemzeti könyvtárak közreműködésével. A fejlődés világrendszerek alapjaira épül (ld. az OCLC WorldCat világcatalógusát a 2,3 milliárd rekordjával, a VIAF authority (névtér) adatbázist vagy a DBPédia, az Europeana és más rendszereket).¹ Az elkészült linked data adathalmazok több

leírási sémában is hozzáférhetők a nyilvános forrásokban (egy klikkeléssel például a Wikipédia szócikkek alatt, a nemzeti könyvtárak linkjeinél).

Hálózati adatkapcsolat és jelentésbővülés

Az új leírási sémák alapján a művek, alkotások azonosított, egységes adataihoz korlátlanul kapcsolódhatnak új adat- és információelemek, növelve az információs háló (tudásgráf, könyvtári tudásgráf, csomópontok és élek) méretét és összetételét. A növekedés nem egyszerűen mennyiségi, hiszen a kapcsolati háló kiterjedése új értelmezési lehetőségeket, új összefüggéseket is hozhat, amelyek átrendezik, ill. módosítják a háló szerkezetét és jelentését. Az értelmezési lehetőségek gazdagítják a tudományos fejlődést, és a következő lépés tágabb körből indítható. Minden új elem vagy új kapcsolat új szempontokat vehet fel, új kutatást vagy tudományos értekezést generálhat. A digitális hálóban gyorsan megjelenhetnek az új adatok, a gyorsulás állandó, mértékét legplasztikusabban a nagyon fiatal generáció eszközhasználatára jelzi: játékaikban az előző generáció képtelen lenne hozzájuk hasonló reakcióidőket elérni. A játékok használatában észrevétlenül alakulnak ki új módszerek, amelyek majd megjelennek az új generációk rendszerek iránti igényeiben. A hálózati kapcsolatok által egyidejűen feltárolt új összefüggések és új összetevők rendelkezésre állnak ahhoz, hogy a könyvtár falain belül lévő struktúrákat kiegészítsük a korlátlan hálózati forrásokkal, amelyek akkor is léteznek, ha azokat nem vonjuk be könyvtári folyamatainkba vagy adataink kapcsolataiba. A nagy kérdés, hogy a hálózati információforrásokon és új eszközökön nevelkedő használóinkkal hogyan tudjuk saját értéknövelt szolgáltatásainkat megismertetni, és hol vannak azok a pontok, ahol új lépésekre, új szolgáltatásokra, újonnan felvetődött kérdésekre kell megoldást találni? A könyvtár az adatok és információk kezelésében megtartotta háromezer éves gyakorlatát, miközben képessé vált az új technológiák és eljárások alkalmazására. Néhány évenként mégis ugrásszerű változásokkal kell szembenézni. Jelen pillanatban a globális hálózati és felhő alapú információkezelés bevezetése előtt állva, átélhetjük egy hatalmas lépéshez szükséges döntés kockázatát.

* Egyes angol kifejezéseket (pl. linked data, discovery stb.) az eredeti formájukban használom, mert szerintem a fordításuk (pl. kapcsolatos adat) nem fejezi ki pontosan az eredeti fogalmat.

1. ábra

Az OCLC felhő-alapú linked data sémája²

A digitális információ hálózati evolúciója – miért globális az információ?

A könyvtári digitalizálás tömegessé válása kölcsönhatásban áll a tudományos eredmények digitalizált megjelenésével, gyorsabb a tájékoztatás, szélesebb a merítési kör, eleve digitálisan jelenik meg a dokumentumok nagy része. Az adatkapcsolatokkal is jellemzett hálózati forrásokban az információ értelmezése a korábbitól eltérő módon változhat. A szemantikus webtechnológia a jelentésalapú adatfeltárás fejlesztésével, az adatok és információk gyors hálózati kapcsolódásával a digitális tartalmak evolúciójaként jelenik meg a tudományokban és ezzel korrelálva a könyvtárakban. Sajnos a tömegesség és gyorsaság nincs átfedésben a minőséggel. Viszont az áttekintés hálózati lehetősége, a humán tudományok fejlődő gyakorlata, az adatkurátorok gyakran több intézményt átfogó tevékenysége új fejlődési szakaszt teremt a könyvtárak számára is a tendenciák hálózati mintákra alapozott minőségi szempontjaival. A tanult módszerek, a szakterületi együttműködés, az online tudásbázisok és jó gyakorlatok, a nyílt e-learning képzések állandó kínálata nyomán új szerepeket kap a szakma humán összetevőinek együttese, színesítve az

utóbbi időszak technológiai alapú kultúráját (ld. a digital humanities/digitális bölcsészet elemzéseit). Az azonnali nyilvánosság a hálózaton felnagyítja az értelmezési és egyéb hibákat és fokozott figyelmet igényel. A gyors megjelenítés és hozzáférés követelése mellett a minőség megőrzése nagyobb erőket köt le. Kockázatokkal jár, melyik követelményt helyezük előtérbe, ezért a kompetencia és a képesség előfeltétele alapján átrendeződnek a korábbi kompetencia struktúrák és kirajzolódik néhány fontosabb új irány: kommunikációs és kapcsolatteremtési készség, adatelemző és értékelő képesség, technológiai és fejlesztői beállítódás.

A kapcsolati háló fejlesztése attól is függ, hogy a könyvtáros feltárási képessége, műveltsége milyen szintű struktúrák létrehozására alkalmas. Az egyre szélesebb tudástartalom indokoltá teszi az intézeti határok átlépését a külső szakértelem igénybevétele érdekében akár adatbázisokból, akár szakmai virtuális közösségekből merítünk. Még eléggé feltáratlan az egyes szakterületek információs hálózatainak hasonlósága, a struktúrák szabályos vagy szabálytalan alakulása, a növekedés dinamikus vagy eseti jellegének oka és következménye, ezért a tervezhetőség és az elemzés általános gyakorlattá válása még várat magára. Mennyire lehet általános következtetéseket levonni az egyes tudományok hálózatainak és kapcsolatrendszerének alakulásából?³ Mennyiben tekinthető egy hálóstruktúra mintának, hogyan jelennek meg és hogyan vehetők át az azonos struktúrák, hogyan teremthetünk mintákat? Második, leképezett vagy teremtett világunk („second life”) hogyan tükrözi saját könyvtárunk, műveltségünk, érdeklődésünk jellegét, mélységét vagy felületességét? Ebben a „felülnézetben” milyen törvényszerűségek láthatók, amelyek beépíthetők saját vagy intézményi fejlődésünkbe?

Digitális válaszótnál – az OCLC EMEA 2017. évi konferenciájának útkeresései

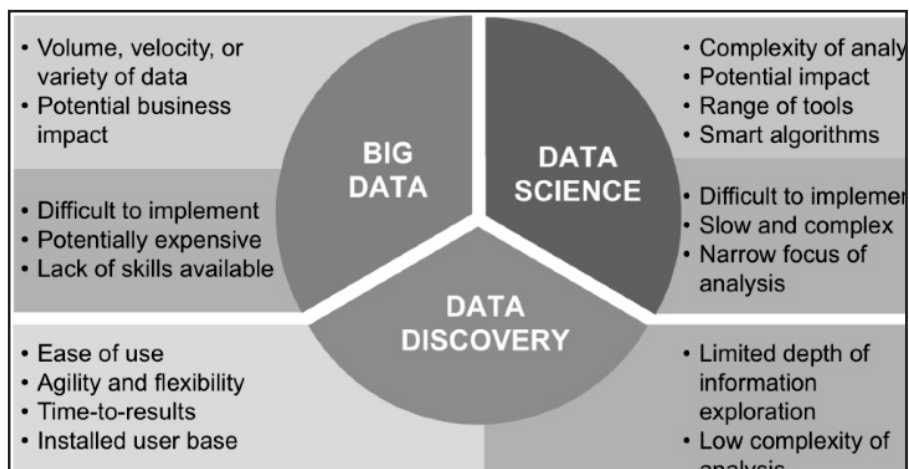
Az OCLC 2017. évi regionális konferenciája a „Könyvtárak válaszótnál” (Libraries at the crossroads) címmel jelöli jelenkorunk döntési kérdéseit, amely-lyel szakmánk szembesül a digitalizálás és a hálózati technológia fejlődésének sodrásában, a hálózati és metaadat univerzumnak aposztrofált⁴ technológiai és fejlődési környezetben, a szemantikus web és az új felhő alapú globális vagy regionális infrastruktúrák világában. A válaszótnál másik lényeges kérdése a könyvtár önmeghatározó képességének (*resolving identities*) vizsgálata volt. A specializálódás, az önmeghatározás és a társadalmi folyamatokba való közvetlen beépülés számomra *Mary Sauer-Games OCLC strategic update* című előadásában jelent meg a legvilágosabban az egyedi használói igények kiszolgálásának szorgalmazásával: „*válj részévé használóid életének fejlett eszközök, formák, okos technológiák használatával; illeszd be könyvtárad a környezeted működésébe egyedi programokkal, unikális szolgáltatásokkal, tanuló programokkal; integráld és realizáld adataid beépülését a környező gazdaságba, nyújts döntés előkészítő forrásokat és módszereket (pl. statisztika, benchmark stb.)*”.

Digitális hálózati metaadat univerzum (web of data, big data)

Az OCLC konferenciáján a digitális hálózati metaadat univerzumnak⁵ nevezett technológiai környezetben

nemcsak a könyvtár, hanem a tudományok területén is megjelenik a rendezettséghez szükséges adatmenedzsment tevékenység fejlesztése, az adatok kulcsszerepének felismerése. Az adatmenedzsment reneszánszának is nevezett korszakban az adatok kiemelt, gazdasági érték-ként kezelése a megnevezésben is jelentkezik: adatvagyon, adatgazdagság, adatmenedzsment stb.

A MARC21 és UNIMARC formátumú adatok jelenleg – elsősorban az ún. authority adatbázisoknak köszönhetően biztos háttérrel jelentenek az új szemantikus adatleírási sémák kialakításához, az adatok azonosításához, a hálózati kapcsolatok létrehozásához. De ha megvizsgáljuk, hány állítást lehet – főleg használói szemmel – megfogalmazni a jelenleg rendelkezésre álló MARC rekord adataiból, nyilvánvaló, hogy sokkal kevesebbet, mint amennyi az internetforrások gazdag kínálatában könnyedén elérhető. Az adatok rendszerszemléletű megalkotásához egyelőre a MARC olyan mankót jelent, amely-lyel a tartalmi és terjedelmi teljesség mérlegelése, az arányok és mértékek szemmel tartása, az adatok rendszerbe állítása könnyebbnek látszik, mint az adatkapcsolatok gráfokban történő tömeges kezelése és áttekintése. A technológiai fejlődés jelenlegi szintjén két alapvető lehetőség látszik az adatmenedzsment korszerűsítésében. Az egyik a „web of data” (webadat) technológiai fejlődési irány érvényesítése a könyvtári gyakorlatban. Túlhaladva a „document of web” (webdokumentum) korszakot, jelenleg a web of data technológiát bevonjuk könyvtári rendszereinkbe (pl. Wikipédia, VIAF, ISNI linkek beépítése a

2. ábra

Gartner „big data” sémája⁶

rekordokba), gazdagítjuk azokat az új technológia által kínált lehetőségekkel, elfogadjuk, hogy ebben a szakaszban a leírás alapegysége az adat és nem a dokumentum vagy a rekord. Az adatokhoz szabványos azonosítók alapján lehetséges a távoli, akár gépi hozzáférés, értelmezés és kapcsolódás. A hálózati adatkapcsolatok dinamizmusának egyik tünete a big data jelenség, mely kiugró adattörmölések kezelésére szolgáló technológiát követel.

A big data⁷ jelenségnek három lényeges vonása van: mennyiség (volume), sebesség (velocity) és változatosság (variety), melyekre a „3V”-ként is szokás utalni. Az IBM negyediknek a veracityt (érvényesség) is idesorolja, és így már a „4V”-ről beszélhetünk. A mennyiség a másodpercenként létrejövő hatalmas adatözönre vonatkozik, amelyet egyre gyorsabban és gyorsabban kell feldolgozni, és lehetőleg valós időben. Az egyik legnagyobb kihívást a változatosság jelenti, a cél a kontrollálatlan adatfolyamok formázása az értékes információk kinyeréséhez.

MARC adatgazdagítás mellett strukturálhatjuk a rekordokat, ha a linked data gráfok azonosított entitáisait beillesztjük a MARC struktúrába (pl. hely, idő, intézmény, fazettás keresés). A másik lehetőség is összefonódik a linked data fejlődéssel: az ellenőrzött MARC mezőket alkalmazhatjuk a kapcsolt adatstruktúrák csomópontjainak, éleinek megnevezésére. A megnevezésekhez e célra a nagy könyvtárak kulcsszókészlete alapján készített jelölő szótárakat alkalmazunk (pl. a Library of Congress, az OCLC és a francia és német nemzeti könyvtárak közreműködésével fejlesztett *Schema.org*-ot vagy a *Wikidata* gyűjteményt), amelyek nemcsak könyvtári, hanem kereskedelmi szolgáltatók számára is hasznos eszközök, és vannak közös fejlesztések is (pl. Google).⁸

MARC adatmanipulációk és a szemantikus hálók

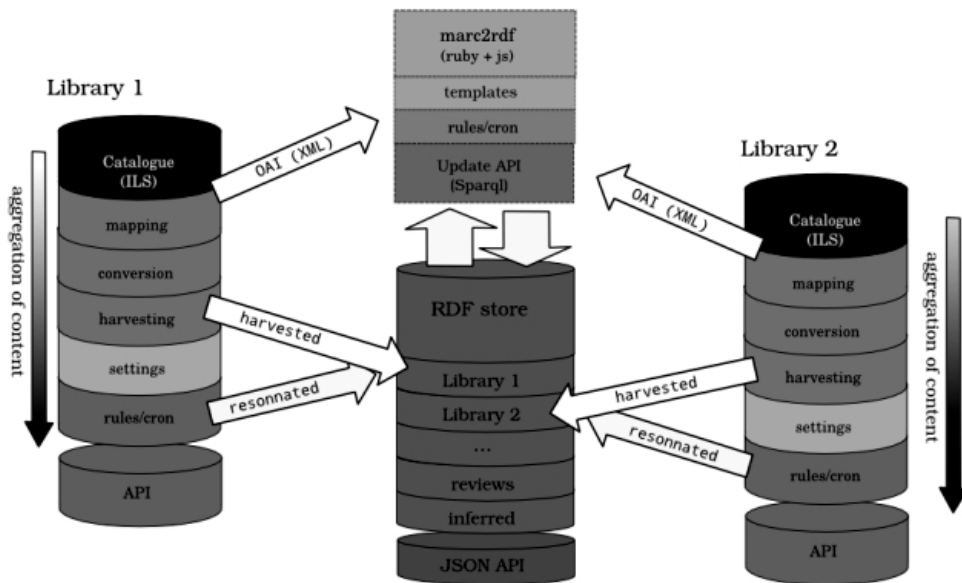
Ha feltesszük azt a kérdést, nélkülözhetők-e jelenleg a MARC formátumú leírások, akkor nyilvánvalóan azonnal azt válaszoljuk, hogy a könyvtárosok számára nélkülözhetetlenek. Továbblepve: az új típusú szemantikai fejlődési irány általános alkalmazásához még nincs elegendő tömegesen elérhető, egyértelműen értelmezhető publikált, nyilvános linked data adatkészlet, bár ezek általában publikussá válnak a fejlesztéseket követően. A MARC-tól eltérő egyéb adatleíró sémák napi, rutinos alkalmazására nincs általánosan rendelkezésre álló kompetencia, a tudás transzformálása nagyobb előkészületet igényel. A kutatási projekteknek még be kell épülniük a min-

dennapi gyakorlatba, és szükség van az informatikai képzésben vagy továbbképzésben részt vett könyvtárosokra és informatikusokra. Vannak automatikus konvertáló eszközök, azonban a rendszer felállítása, felkészítése, működtetése speciálisan képzett munkatársakat igényel. Ezért van jelentősége a nagy konzorciumok által végzett kooperációs adatleírási kutatásoknak és fejlesztéseknek, melyek tapasztalatai, gyakorlati megoldásai átvehetők.

A MARC adatformátumokkal számos problémánk van: géppel olvasható, de nem értelmezhető, kevés és nem bővíthető állítás megfogalmazására alkalmas. Hektikusan bővülő adattartalmak leképezését nem oldja meg, ezért a big data jelenséget nem tudja jól kezelni. Viszont a MARC adatok jóval többre használhatók az azonosításnál és keresésnél (pl. linkelés, gépi műveletek, webaratás, gyűjteményanalízis összehasonlítás alapján, találatok rangsorolása stb⁹). A szabványos MARC adatokból jól generálhatók az RDF sémák elsősorban az egységesített authority adatfájlok alapján. Születtek együttműködést segítő kutatási eredmények, de egyelőre senki nem merné állítani, hogy a linked data megoldások teljesen kiválthatnák a MARC típusú adatfeldolgozást, viszont a két eszköz egymást erősíti.

Adatspecialisták, kurátorok, adatmenedzsment és adattudomány

A szemantikus webről visszafejthető adatok kiemelik az adatokban gazdag intézmények (könyvtárak, kutatóintézetek, múzeumok, archívumok és levéltárak) adatmenedzsment tevékenységének közös vonásait. Az adatspecialisták, köztük a könyvtárosok és adatkurátorok adatmenedzsment tevékenysége és felkészültsége konvergens irányban fejlődik. Egy másik irány a hazánkban is létrejött adattudományi képzés, amely 2016-ban indult az ELTE Adattudományi és Adatechnológiai Tanszéken, a Telekom anyavállalata, a Deutsche Telekom berlini intézményének (Telekom Innovation Laboratories, T-Labs)¹⁰ támogatásával. Az adattudomány elsősorban az üzleti intelligencia és az adatokra építő, üzleti alkalmazások informatikai szakembereinek képzését szolgálja az adatbányászat, a mesterséges intelligencia és az adat-vizualizáció felhasználásával. Ezeknek a modelleknek a különböző platformokra és architektúrákra való programozása és megvalósítása lesz az adattudományi szakemberek feladata.¹²

3. ábra

MARC bibliográfiai rekordok RDF konvertálása automatikus eszközökkel¹¹

Az FRBR szemlélet: a szemantikus web és az RDF séma

Az metaadatok új típusú fejlődése az FRBR¹³ leírási séma és a szemantikus webtechnológia elterjedésének köszönhető. Az FRBR típusú adatmenedzsment felfogás szerint nem az egyedi dokumentum, hanem a mű (alkotás) a leírás alapegysége (mint a környező világ egyedi névvel illelhető entitása), amelynek különböző megjelenési formái vannak. Az entitások leírására alapozott szemantikus webtechnológiában az adatok kapcsolatai jelentéstartalmat hordoznak, és gépi felismerésre, értelmezésre is alkalmasak. Az open linked data fejlődési irány ennek az adatkezelési sémának az alapjaiból építkezik és a szemantikus webadatkezelés szabványos megjelenési formáját képezi a web of data technológiai környezetében. A linked data gráf struktúrái leképezik az entitások kapcsolatát és értéket adnak az entitások tulajdonságainak. A linked data séma formanyelve az RDF (Resource Description Framework, forrásleírás és hozzáférés), amely egyszerű gráf struktúrát alkot, ahol a csomópontok és élek modellezik a leírt adatokat. A gráfban egyszerű *alany – állítmány – tárgy* hármásban (triplets) írjuk le az adatkapcsolatokat¹⁴:

Vegyük egy azonosítókkal ellátott hármass adatkapcsolatot linked data formában:

a mű: <http://www.worldcat.org/title/winnie-the-pooh-the-collection/oclc/224839609> (Micimackó regény)

; <http://www.worldcat.org/title/winnie-the-pooh-the-collection-includes-winnie-the-pooh-the-house-at-pooh-corner-a-party-for-pooh/oclc/634939175> (Micimackó Sound Recording, stb. 15 > <http://schema.org/author> (has an author relationship to), > szerzője van: A szerző neve: <http://www.viaf.org/viaf/9850718/#> Milne, A.A. (Alan Alexander), 1882-1956; ISNI: 0000 0001 0796 9410 ;

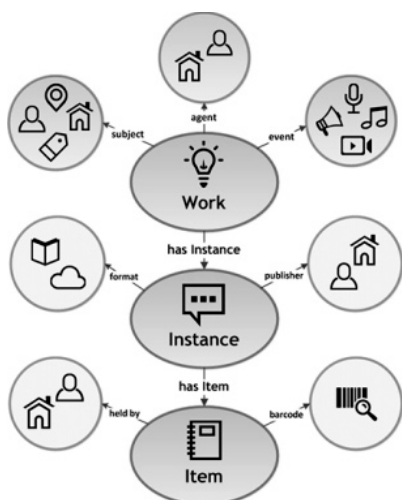
A hangzó dokumentumhoz természetesen több szerző tartozhat, pl. Composer, dalszöveg író stb.

Minden osztálynak és tulajdonságnak van saját azonosítója URI-ja (Uniform Resource Identifier, egységes erőforrás azonosító),¹⁶ amely felismerhető, kapcsolható, géppel kereshető és biztosított az újra használat és az átvétel. Az URI-azonosító olyan rövid karaktersorozatból áll, amelyet a webes erőforrás azonosítására használunk. Közismert példái a webcímek, más néven URL-ek. Az URI az erőforrást hely szerint (URL) vagy név szerint (URN) azonosítja.

A források leírására használt RDF leíró nyelv alkalmazása az egyes forrástulajdonosoknál és intézménytípusoknál igényli az általános adatmodellek előzetes tervezését adathalmaz osztályok meghatározásával.

Az adatmodell készítésének főbb lépései:

- az adatmodell osztályainak meghatározása (pl. személy, mű, hely, szervezet, egyetemenél: kurzus, és fogalmak stb.);
- az adatok azonosításához szükséges URI-tervezés (URL és URN);

Valami do-log (entitás)	Alany	A Mű, amelyről állítást alkotunk (Mici-mackó)
Tulajdonság	Állítmány	a műnek szerzője van (írója, fordítója...) A műnek kiadója van (Publisher) A műnek kiadása van (item)
Tulajdonság felruházása értékkel	Tárgy	A szerző neve (Írta A. A. Milne, Ford. Karinthy Frigyes, illusztrálta A kiadó neve:(Szépirodalmi Kvk.) 3. kiad., stb.

4. ábra

RDF triplet MARC konverzióból (Bibframe)

- a létező ontológiák (adatszótárak stb.) körének meghatározása, amelyeket az adatmodell tervezésben az osztályok és tulajdonságok megnevezésére használni fogunk,
- az adatmodellekben használt névtér prefixek meghatározása, melyek az adatmodell osztályainak URI-jeiből, ill. a használt ontológiák URI-jeiből állnak (pl.: dbr-de <http://de.dbpedia.org/resource>).

A MARC21 adatgazdagság és adatszegmentáció

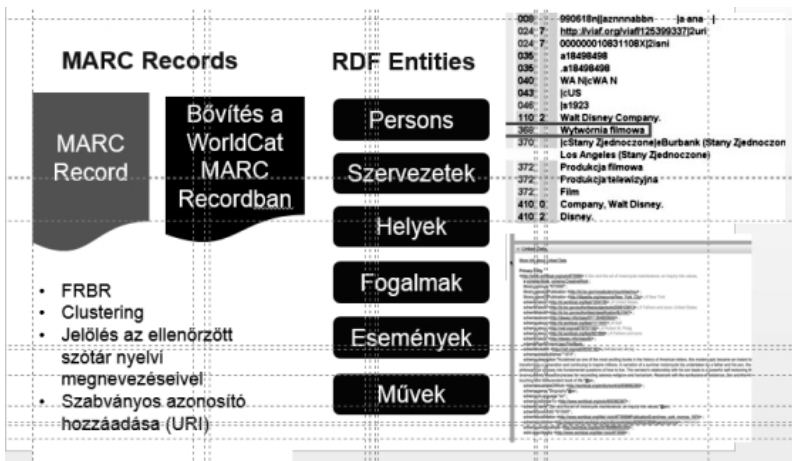
Az OCLC konferenciáján a MARC21 adatbővítés és adatszegmentáció jelentőségét erősítette, hogy a folyamat összekapcsolódott az RDF entitások gráfjainak megfeleltetésével. Érdemes kiemelni Marta

Cichon (Biblioteka Narodowa) előadását, melyben ismertetést kaptunk a MARC adatgazdagság tárgyában indított projekt eredményéről (ld. az 5. ábra összefoglalását).

OCLC adatmodellek, könyvtári tudásgráf és linked data konverzió

Ahhoz, hogy dolgokra azonos elnevezéseket használjunk, az emberek és gépek számára is azonosítható fogalmakat kell használnunk. Az OCLC a Schema.org egységes jelölőnyelv kialakítását a Library of Congress és az európai nemzeti könyvtárak bevonásával oldotta meg. Jelenleg is szoros együttműkö-

- © Bővítsd új entitásokkal szerzői és tárgyi adataidat (hely, időpont)!
- © Szegmentáld jobban az adataidat!
- © Használd új attribútumokat népszerű források alapján (pl. link import Wikipédiából)!
- © Használd a rekordtartalom gazdagságára külső speciális adatokat, változatos formákban!
- © Kombináld az automatikus és fél-automatikus rendszereket az adatgazdagságnál!

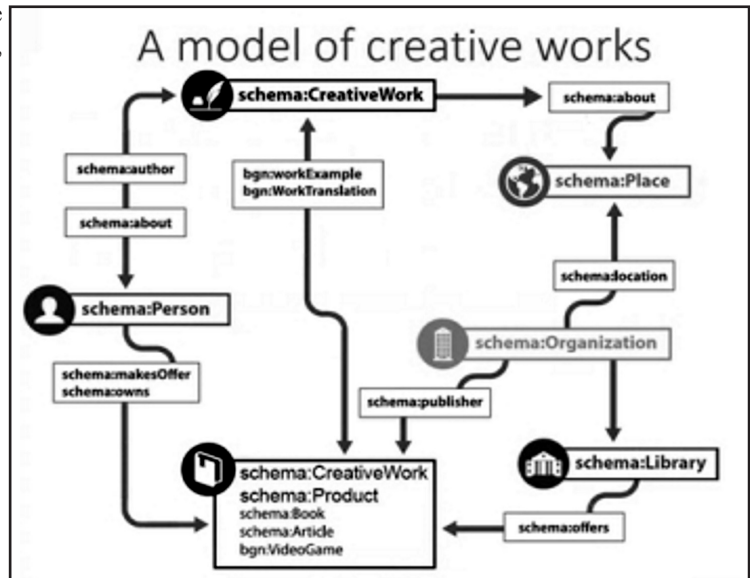
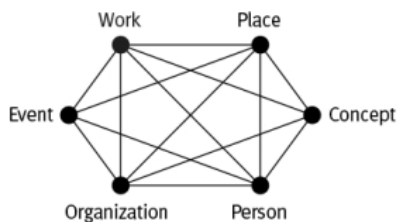

5. ábra

MARC adatgazdagság¹⁷

désben dolgozik a W3C munkabizottságaival és más szabályozó testületekkel. A fejlesztésekre a stratégiai szemlélet jellemző, az alapja a WorldCat világcatalógus, melyhez szervesen kapcsolódnak az authority és a szótár rendszerek. A stratégiai szemlélet jellemző az OCLC nemzetközi kooperációira: szakmai munkabizottságok együttműködésében épül a WorldCat adatbázis és a különböző szemantikai technológiákhoz tartozó egyéb rendszerek készlete (VIAF, ISNI, Wikidata, Schema.org,

stb.). A Schema.org átfogó megnevezéseket tartalmazó, globális szinten használt szótár a könnyű adaptáció érdekében.¹⁸ A Schema.org folyamatos fejlesztése a nyílt szakmai közösség kezében van, a public-schemaorg@w3.org (<http://lists.w3.org/Archives/Public/public-schemaorg>) levelezési lista és a GitHub (<http://github.com/schemaorg/shemaorg>) használata alapján.¹⁹

6. ábra

OCLC tudásgráf ábrázolása, az entitások általános szintű megnevezése, kapcsolatok²⁰

A szemantikus web az információk rendezésével és szolgáltatásával hivatásszerűen foglalkozók számára két alapvető szempont miatt fontos: egyrészt az adatsémák gráfszerkezete alapján az adatleírások jelentéstartalmakkal bővülnek, másrészt alkalmasak gépi olvasásra és automatikus értelmezésre. Harmadik szempont, hogy az adatkapcsolatokba beépíthetjük a könyvtárhoz vezető automatikus útvonalakat is a weben található adatkapcsolati hálók csomópontjain lévő adataink azonosítói alapján.

- *Az OCLC stratégiai adatkezelése – a WorldCat globális bibliográfiai adatbázis*

A WorldCat a világ legnagyobb katalógusa (kb. 2,3 milliárd tétellel, 72 000 könyvtári kapcsolattal, több mint 50 nemzeti könyvtár rekordjaival), a WorldShare Management könyvtári rendszer és a linked data fejlesztések alaprendszere. A VIAF névtér adatbázis linkekkel kapcsolódik a rendszerhez, ezért a VIAF közvetlen adatbetöltéshez a WorldCat tagságot, és a rekordbetöltést megelőző adattisztítást és eljárási rendet javasolják. A lokális vagy regioná-

lis adathálózatról a betöltés és aratás emberi beavatkozás nélkül történik batch üzemmódban, főként MARC21 adatformátumokról (ld. a holland, dán, svájci, német és ausztrál nemzeti könyvtár és konzorciumaik gyakorlatát). Rengeteg magyar rekord szerepel a rendszerben: 2015-ig a külföldi könyvtárak anyagai alapján, aztán a hazai könyvtárak közül elsőként a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár töltötte fel adatait a rendszerbe. Jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Levéltár készíti elő a HUNMARC konverzióit MARC21-re a 2017 nyarán induló adatfeltöltéshez. A szervezett felkészülés az OCLC e-learning felkészítő anyagai alapján történik.

- *Kooperatív kutatások nemzeti könyvtárakkal*

Az OCLC adatstratégiájának és működésének legfontosabb tényezője a kooperatív felkészülés, rendszerépítés, fejlesztés és adatmenedzsment. A tagsági viszonyt létesítő könyvtárak az irányító testületekkel együttműködve részt vehetnek a vezetőválasztásban, a fejlesztési stratégia irányainak kijelölésében, külön-

féle közös kutatásokban. Közeli példaként a Lengyel Nemzeti Könyvtár fejlesztéseit említhetnénk.²¹ Az OCLC legfontosabb partnere az új típusú szemantikus adatmenedzsment kialakításában a Library of Congress, gyűjteménye a WorldCat bibliográfiai adatbázis kulcs tényezője.

Az authority adataik fejlesztési kooperációja a Library of Congress és az OCLC együttműködésében a NACO és SACO, vagyis LC Name Authority és az LC Subject Authority fejlesztési programban valósul meg. A résztvevő könyvtárak összeállíthatják authority rekordjaikat, egységesített és sorozati címeiket a NACO Authority File segítségével. A felkészítésben oktatásokat, tanulmányokat vehetnek igénybe²² a rekordok direkt rendszerbe töltése érdekében. A NACO (Name authority records, <https://www.loc.gov/aba/pcc/naco/index>) és SACO (Subject authority cooperative program, <https://www.loc.gov/aba/pcc/saco/index>) számos eredménye publikálásra került és igénybe vehető.

- *Az OCLC WorldCat integrációk*

Az OCLC WorldCat integrációk linked data kapcsolatokkal és authority adatokkal

- ⊗ VIAF (Virtual International Authority File) – Egységesített Besorolási adatok Nemzetközi Virtuális Adatbázisa; VIAF Identity Network – besorolási adatok összegzése grafikusán is;
- ⊗ ISNI (International Standard [author] Name Identifier) – Nemzetközi Szabványos Névazonosító;
- ⊗ FAST (Faceted Application of Subject Terminology) – webes tárgyszó kezelés az OCLC és a Library of Congress együttműködésében az LC Subject Headings (LCSH) alapján;
- ⊗ Schema.org – egységes jelölőnyelv az OCLC, a Bing, a Google, a Yahoo és a Yandex (orosz keresőmotor) fejlesztésében az interneten szereplő információk strukturálására;
- ⊗ Wikidata – a Wikipédia, WorldCat és VIAF kapcsolat az adatminőség javítására, adatok egységesítésére, azonosítására, nemzeti könyvtárak együttműködésében.

- *VIAF – ISNI – kooperatív fejlesztések*

A VIAF építésében együttműködő nemzeti könyvtárak (British Library, Bibliothèque nationale de France, Deutsche Nationalbibliothek) fejlesztették ki az ISNI rendszert, amely az OCLC CBS (Central Bibliographical System) szerveren fut, és speciális szerzői adatokat biztosít a nemzeti könyvtárak szá-

mára, elsősorban a szerzők nemzetközi egységes számozási rendszerével és más kiegészítő adatokkal. Tagjaik (pl. a finn és norvég nemzeti könyvtárak, az új-zélandi és a lengyel nemzeti könyvtár, jelenleg összesen 25 intézmény) folyamatos fejlesztéseket végeznek. Az eredményt nemcsak a könyvtárak, hanem szövegkiadással foglalkozók, valamint zenei intézmények, tudományos kutatók és különféle szakmai társaságok is használják.

A linked data manipulációk és konverziók könyvtári lépéseinek összefoglalása

Az OCLC nagyon világosan fogalmazza meg a *linked data* alaplépéseit:

- ⊗ a weben minden dolognak és fogalomnak van neve és helye (URI);
- ⊗ az URI fontos információkat hordoz szabványos formátumokban;
- ⊗ ezek az információk explicit rokonságokkal rendelkeznek más dolgokhoz (URI-khoz).²³

Smith-Yoshimura, az OCLC kutatója a *D-Lib Magazine* 2016. július-augusztusi számában a linked data könyvtári bevezetéséről készült vizsgálat eredményeiről számolt be.²⁴ A kutatás a linked data fejlesztések értékelésével kapcsolatban vizsgálta a következőket: adatok újrahazsnálata, a discovery funkciók kiterjesztése, új ismeretek előállítása a weben látható aktivitások és a linked data szótárak vizsgálata alapján, a folyamatok és a MARC leírások előnyeinek értékelése, felkészülés a szemantikus webre, a működés eredményessége a mutatók alapján, a szervezet és a munkatársak fejlődése az új folyamatok beépítésével, a MARC alapú leírások RDF modellre konvertálása a linked data alapelvek alapján, nem könyvtáros tartalomspecialisták bevonása az ellenőrzésekbe.

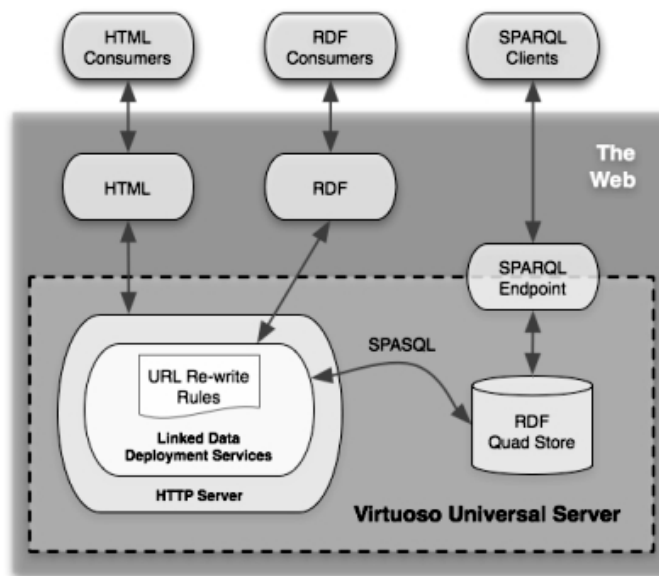
A kutatásban a következő jelentős és gyakran használt *linked data* forrásokat vizsgálták:

- ⊗ Europeana (www.europeana.eu), mely aggregálta a digitális múzeumi, archívumi és audiovizuális archívumok metaadatait Európában;
- ⊗ OCLC WorldCat Linked Data (www.worldcat.org), amely 370 millió bibliográfiai rekordot jelentetett meg elérhetően linked data formában;
- ⊗ OCLC's Virtual International Authority File, VIAF (<http://viaf.org>) – különböző országokból és régiókból származó negyven besorolási adatfájl aggregált gyűjteménye;
- ⊗ Getty Vocabularies (<http://vocab.getty.edu>): Art and Architecture Thesaurus (AAT, Művésze-

ti és Építészeti Tezaurusz), Getty Thesaurus of Geographic Place Names (TGN, a tezauruszhoz tartozó földrajzi helyek névtára), Union List of Artist Names (ULAN, a művészek neveinek nemzeti névtára);

- © Library of Congress' Linked Data Service (<http://ld.loc.gov>) – az LC linked data szolgáltatása több mint ötven szótárral;
- © DBpedia (<http://wiki.dbpedia.org>) – a Wikipédia szócikkeiből összeállított rendszer;
- © GeoNames (<http://www.geonames.org>) – földrajzi névtér rendszer;

- ◎ data.bnf.fr* – a Bibliothèque nationale de France digitális könyvtárakból aggregált adatai;
- ◎ Deutsche Nationalbibliothek Linked Data Services* (http://dnb.de/EN/Service/DigitaleDienste/LinkedData/linkeddata_node.html) – a Német Nemzeti Könyvtár linked data szolgáltatásai;
- ◎ FAST Linked Data* (<http://experimental.worldcat.org/fast/> – Faceted Application of Subject Terminology– az OCLC webes tárgyszó sémája;
- ◎ WorldCat.org* (<http://worldcat.org>) – könyvtári tartalmakat és szolgáltatásokat kínáló központi katalógus hálózat az OCLC működtetésében.

7. ábra

A DBPedia rendszere ²⁵

- *A könyvtárak gyakorlata alapján az alábbi projekt szolgáltatásokat jelölték meg, amelyeknek használatára meghaladta a 100 000 kérést naponta:*
- Europeana • OCLC's WorldCat Linked Data • OCLC's Virtual International Authority File (VIAF) • Getty Vocabularies • Library of Congress' Linked Data Service • North Rhine-Westphalia Library Service Center's Linked Open Data szolgáltatásai (bibliográfiai források, könyvtárak és más intézmények elérhetőségével és authority adataival).
- További hat linked data adatállomány napi 10–50 000 kérés kezelésével:
- Bibliothèque nationale de France a könyvtár gyűjteményének és adat-csomópontjának elérésével • British Library's British National Bibliography •

National Diet Library's [Japan Nemzeti Könyvtár] Authority Data • OCLC's WorldCat Works • OCLC's FAST.

A linked data technológia egységes nemzeti vagy globális alkalmazásaihoz szótárakat és ontológiákat használnak a megnevezések egységes értelmezéséhez, amelyek közül a következők voltak a legáltalánosabban használatosak:

- Simple Knowledge Organization System (skos) •
- Friend of a Friend (foaf) • DCMI Metadata Terms (dcterms) • Dublin Core Metadata Element Set (dce) • Schema.org vocabulary (schema) • The Bibliographic Ontology (bibo) • Local Vocabulary VOCABS rda
- Europeana Data Model vocabulary (edm) • ISBD elements (isbd) • WGS84 Geo Positioning (geo) • BIBFRAME Vocabulary (bf) • Expression of Core

FRBR Concepts in RDF (frbr) • The Event Ontology (event) • Metadata Authority Description Schema (mads) • CIDOC Conceptual Reference Model (crm) • BIO: A vocabulary for biographical information (bio) • MODS RDF Ontology • The OAI ORE terms vocabulary (ore) • Core Organization Ontology (org) • DPLA Metadata Application Profile (MAP) • FRBR-aligned Bibliographic Ontology (fabio) • Library extension of schema.org (lib) • Music Ontology (mo) • VIVO Core Ontology (vivo) • Archival collections ontology (arch) • ISNI (International Standard Name Identifier — ontology yet to be published) • RDA Group 2 Elements (rdag2) • British Library Terms RDF schema (blt) • Data Catalog Vocabulary (dcat) • EAC-CPF Descriptions Ontology for Linked Archival Data (eac-cpf) • Nomisma Ontology (The archaeological context of a numismatic object) • Radatana (norvég személynév authority fájlok linked data • formátumban) • Review Vocabulary (rev) (biológiai tárgyú szótár linked data formátumban).

Az általános gyakorlat szerint a szemantikus web-formátumok már létező adatállományok generálásával jönnek létre a különböző forrásokból. A kiinduló adatállomány hagyományos adatformátumokban van, szakaszos (batch módú) betöltés és transzformáció alapján készülnek a szemantikus formátumok. Pl. a *Swissbib*, a svájci nemzeti könyvtár és konzorciuma rendszer esetében is, melyben 21 millió publikáció leírása található. A publikációk központi repozitóriumba kerülnek a résztvevő könyvtárak együttműködésében, az adatokat MARCXML formátumra exportálják. A konverzióhoz egységes szótárakat és ontológiákat is használtak. Az URI azonosítók generálását MARCXML formátumok RDF-re transzformálásával és a kapcsolatok kialakításával oldották meg. Névadataikhoz a VIAF és a DBPédia authority rendszereket használták az Library of Congress, a British Library és a DNB korábbi tapasztalatai felhasználásával. Végül az RDF reprezentációkat külön repozitóriumban tárolták linkekkel kapcsolódva az eredeti adatokhoz.²⁶

Az OCLC 2015-ig 20 milliárd RDF triplet²⁷ konverziót hajtott végre MARC rekordokból az authority fájlokban. Eddig ez a világ legnagyobb aggregált linked data gyűjteménye. Az authority adatok a WorldCat világcatalógus alapján, a VIAF authority fájlokban szerepelnek a FAST, stb. szótár megnevezéseinek igénybevételével, amelyek a tíz leggyakrabban használt linked data források között szerepelnek a Smith-Yoshimura által vezetett, korábban már ismertetett 2015. évi kutatásban.²⁸

• Az OCLC entitás alapú adatstratégiájának lépései időrendben

2010: VIAF, ISNI, FAST;

2012: WorldCat.org linked data kiadása – a Schema.org szótár rendszer megnevezéseivel;

2013: Adatbányászat WorldCat források alapján;

2014: WorldCat újabb linked data bővítés a Schema.org használatával; Schema.org megnevezések a VIAF RDF rendszerében; WorldCat Discovery API (Alkalmazás Programozási Interfész) megfeleltetés a Schema.org RFD formátumához (Béta verzió);

2015–2016: Alkalmazás integráció a WorldCat Discovery, a katalogizálás és az analitikák, valamint az entitások megfeleltetésével kapcsolatban.

A rendelkezésre álló *linked data* rendszerek (pl. VIAF, ISNI stb.) adaptálása még nem kezdődött meg Magyarországon, de több könyvtár tervezi vagy elindította csatlakozását a WorldCat rendszerhez.

Nemzeti könyvtárak linked data fejlesztései

Három nemzeti könyvtár linked data adatállománya kiemelkedik a Smith-Yoshimura kutatás top 12 könyvtári listájából. Mindhárman jelentős tevékenységet mutathatnak fel ebben a témában: a Library of Congress, a Bibliothèque nationale de France, valamint a Deutsche Nationalbibliothek. A British Library²⁹ elsőként tette elérhetővé nemzeti bibliográfiáját *open linked data* formájában is. Az alábbi szabvány sémákat használják: • Bibliographic Ontology – kiadványtípusok leírására szolgáló szótár a kapcsolódó forrásokkal együtt • Bio – életrajzi adatok publikálására szolgáló szótár és kiegészítése • British Library Terms, Dublin Core – alapvető metaadatok • Event Ontology – események és résztvevőik megnevezésének leírása • FOAF – emberek kapcsolatainak leírása • ISBD szótár • RDA – nem strukturált tulajdonságok az elemek készletéből • Org – szervezetek linked adatainak leírására szolgáló készlet • OWL • Web Ontology Language • RDF Schema • RDF schema nyelv • SKOS – tárgyszó és taxonómia megnevezések szótára stb.

A DNB (Német Nemzeti Könyvtár) 2010 óta szerkeszti adatait az RDF szabvány alapján, export formátumban is biztosítva az újrahazsnálás lehetőségét. A szolgáltatások fejlesztését és optimalizálását technológiai és szervezeti szinten is a Library of Congress BIBFRAME – Bibliographic Framework Transition Initiative alapján végzik, együttműködve a Zepheira³⁰ céggel, az OCLC-vel és egyéb partnerekkel. A Német Nemzeti Könyvtár engedélyezi teljes linked data

adatkészletének nyilvános használatát, köztük az összes authority adatot – nemcsak a könyvtárak, hanem a kereskedelmi szolgáltatók számára is.

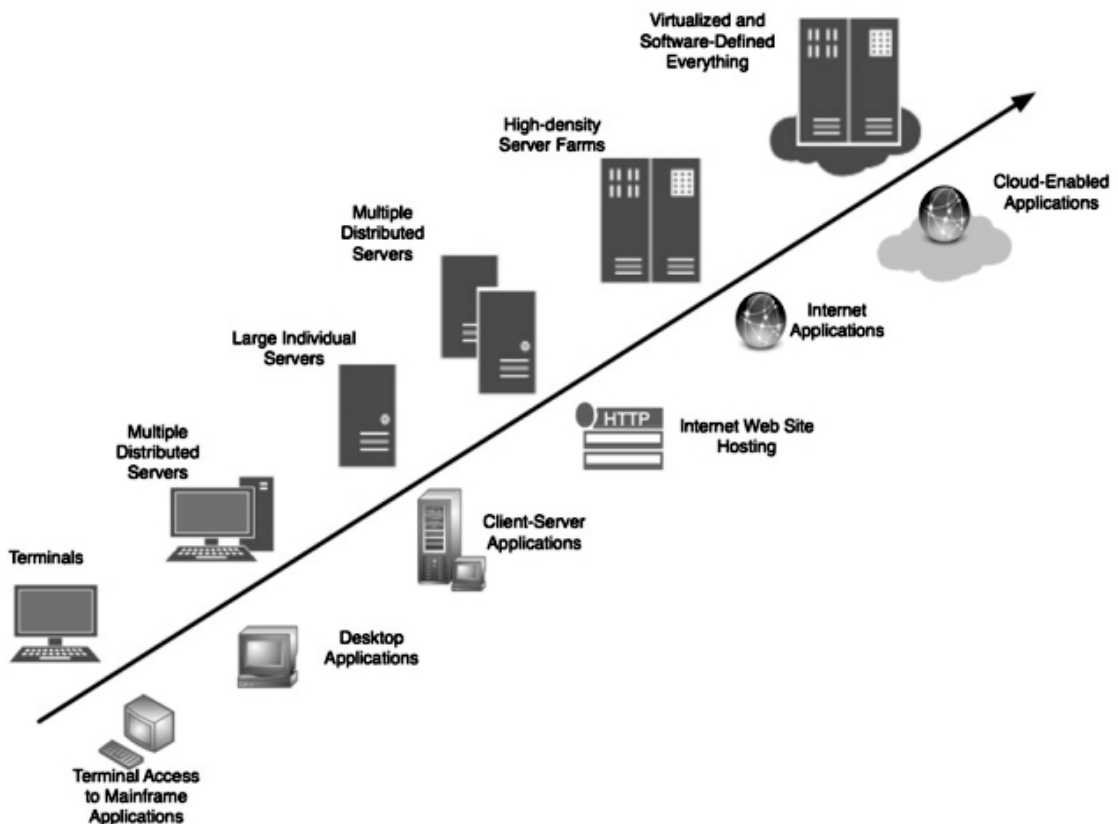
A japán National Diet Library 2015-ben 5 linked data projektről számolt be: bibliográfiai, authority adatok, nemzetközi szabványos azonosítók a könyvtárak és hasonló intézmények számára (ISIL), NIPPON decimális osztályozási rendszer és a nagy Kelet-Japán földrengés adatai. A cikkben van egy táblázat a linked data kérdéssel foglalkozó könyvtárakról, amelyben az OSZK is szerepel.³¹

Globális, regionális, nemzeti szintű platformok

A digitális rendszerek és a hálózati adatmanipulációk kinőtték az intézményi platformok infrastruktúráit, folyamatosan elégtelennek bizonyulnak az intézményi keretek között működtetett szerverek és szoftver együttesek. Az adatmenedzsment megfelelő szintű biztosítása nem maradhat egy intézmény keretén belül, regionális, nemzeti és globális együttműködésre

van szükség az átjárhatóság, a cserélhetőség, és az egységes szabályozás miatt. A kooperáción alapuló adatkezelés olyan technológiai alkalmazás és eljárás együtteseket igényel, amelyek biztosítják a rendszerek közötti kooperációt, az aggregációs folyamatokat, az adat- és információcserét, valamint a webes szolgáltatások használói rendszereit, online tranzakciókat és folyamatkövetést.

Az OCLC EMEA konferencián a globális, regionális és nemzeti szintű összetett infrastruktúra platformok kialakítása és felépítése fő szerepet kapott. Az általában felhő alapú új generációs rendszerek kooperatív, digitális platformjaival kapcsolatban jellemző törekvés a nemzeti adatvagyon és a digitális lokális data hub igény fenntartása a globális felhő rendszerek birtokba vétele mellett. Jellemzőjük a megosztott integrált alkalmazás, a rendszerintegráció, az intézményi igények alapján rendezett tudományrendszertan, a belső és külső szolgáltatások egysége, az automatikus aggregáció, az erős infrastruktúra háttér, adatok, adat-

8. ábra

Evolution of Cloud Computing-alkalmazások fejlődése a felhő alapú rendszerekig³³

bázisok, tudástartalmának szétszórása, megújuló használati és kommunikációs alkalmazások.³²

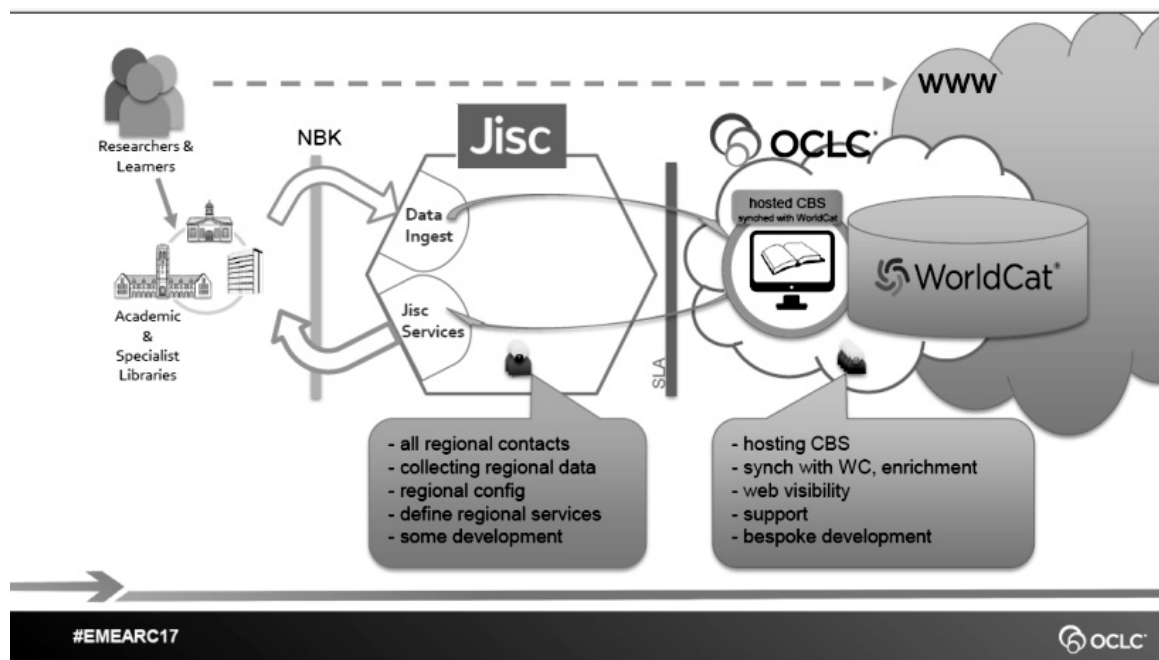
Az OCLC új generációs felhő alapú rendszereihez biztosított digitális platformok globális, osztott infrastruktúrát nyújtanak a könyvtári szolgáltatásokhoz. Két adatközpontjuk van az USA-ban, egy Nagy-Britanniában, 2012-től Európában, Ausztráliában és Kanadában is erős tárolókapacitást hoztak létre. A WorldShare Management platform képes a tagkönyvtárak és használói teljes ellátására egy globális osztott infrastruktúrán. Olyan fejlesztési és alkalmazási készletet nyújt, amely kiterjesztett technológiai háttérrel jelent globális szinten biztosított könyvtári web alapú szolgáltatási rendszerhez. A platformot a szolgáltató gondozza, frissíti, és megfelelő, biztonságos tárhelyet biztosít. (lásd 8. ábra)

Az OCLC a nemzeti, regionális és globális infrastruktúra rendszerek együttműködésének érdekében új megoldásokat alkalmaz a metaadat univerzumként aposztrofált új generációs felhő alapú rendszerek és a könyvtári kapcsolt adatok fejlesztései során. Legtöbbször a nemzeti könyvtár és több egyetemi könyvtár konzorciumaiban valósulnak meg a fejlesztések, amelyek tárgya az egységes könyvtári platformok, a discovery szolgáltatások, a metaadatok minőségi fejlesztése, az adatgazdagítás, adatsere és

aggregációs folyamatok hatékonyabbá tétele, a privát (regionális, nemzeti) és a globális felhő alapú rendszerek összehangolása. A fejlesztések a WorldCat világcatalógus, az authority rendszerek (VIAF, ISNI) alapján, a WorldShare Management rendszer egységes platformjainak adaptációjával, nyílt API-kkal (application programming interface, alkalmazás programozási interfész) történnek.

A privát vagy nemzeti data hub alkalmazásokat a CBS rendszerrel oldják meg, amely elvégzi az adatok aggregálását, az adattisztítást, a különböző MARC formátumok konvertálását, és a linked data formátumok konverzióit.

- *Az egységes digitális platformok általános jellemzői:*
- ⊙ osztott és felhő alapú infrastruktúra a többféle alkalmazáshoz;
- ⊙ big data kezelésére nagy teljesítményű szerver clusterek (HBASE szerverek);
- ⊙ legfrissebb technológia, magas szintű webalkalmazások;
- ⊙ nemzeti és globális adatközpontokban extenzív és szolgáltatás központú architektúrák, regionális adatközpontok data hub alkalmazásokkal;
- ⊙ szinkronizáció, interoperabilitás, integráció az együttműködő rendszerekhez;

9. ábra

NBK – National Bibliographical Knowledge base (holland) WorldCat és CBS integrációval³⁴

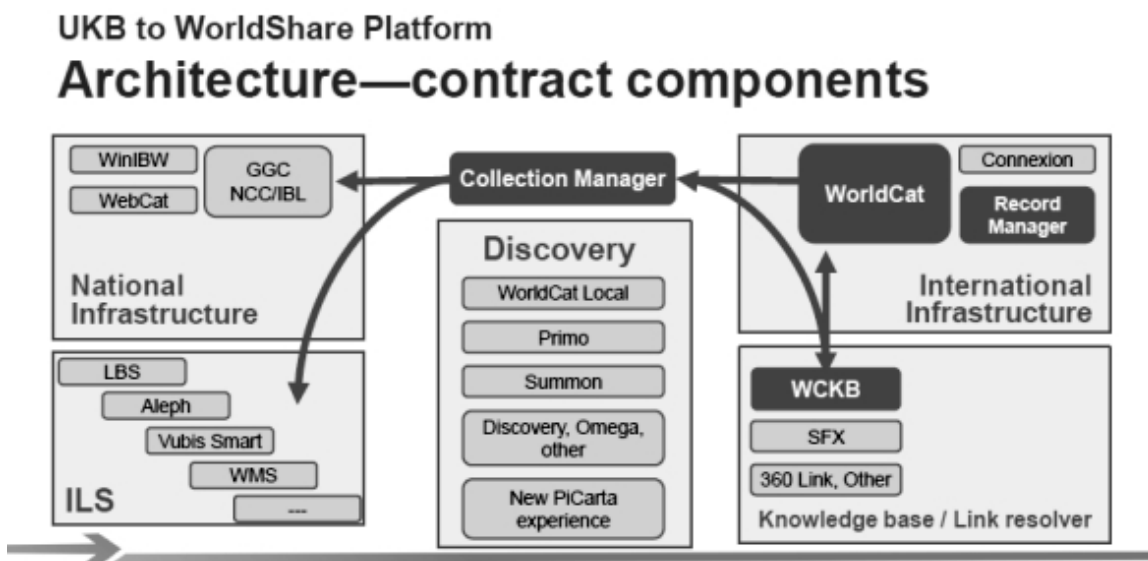
- ☉ új megközelítésű könyvtári munkafolyamat (workflow), amely illeszkedik az új webes technológiákhoz és az új felhasználói szokásokhoz (mobil keresés, szociális média, tranzakciós folyamatok stb.);
- ☉ WorldCat Discovery – felhasználó központú keresési környezet, amely a keresést és kutatást megtervezett útvonalakkal támogatja – szállítással és szükség esetén számlázással vagy külső szolgáltatóhoz vezető linkekkel. Nyílt kutatási és együttműködési felületet biztosítanak a könyvtárak, a könyvtári IT szolgáltatók és harmadik fél (pl. kereskedelmi szolgáltatók) számára megfelelő részvételi feltételek mellett.³⁵
- *Discovery platformok – keresés, kutatás előre épített útvonalakon*

A kutatások tárgyát képező összefüggések korábban is léteztek, de manuális módszerekkel teljes felfedezésük csak kutatómunkával volt megoldható. A discovery platformoknál a kutatás és keresés a rendszerekbe előzetesen beépített „útvonalai” miatt befolyásolható a keresési munkafolyamat. A discovery funkció az egyre növekvő tudáshalmazokban leképezi a megismerés folyamatát a lehetséges kapcsolatok kiépítésének nyomán, de egyúttal a tudományos fejlődés ösztönzőjeként is működik: a hálózati környezet az asszociációs gondolkodást és a tudomá-

nyos kutatói és megismerési módszerek követését és fejlődését is támogatja a könyvtár típusához illő adatbázisok és adatforrások szervezett gyűjteményei, az elérési útvonalai és a felelős könyvtáros rendszerismerete alapján.

- *Interoperabilitás, rendszerintegráció, middleware*

Fontos tényező a rendszerek közötti interoperabilitást biztosító *middleware*³⁷ alkalmazások beillesztése. Általában nyílt API-kat alkalmaznak annak érdekében, hogy a fejlesztők és külső közreműködők megfelelő jogosultság háttérrel részt vehessenek a rendszerek tranzakcióiban, adat- és információ cserében, testre szabásban, fejlesztésben különböző könyvtári katalógusok, webes és egyéb felületek, platformok, digitális dokumentumok és leíró adataik, külső források beillesztésében, leíró szabványok, MARC formátumok, linked data formátumok, ellenőrzött szótárak, stb. egységesítési, fejlesztési és testre szabási folyamataiban. Az összetett platformokon megtervezett és kialakított discovery funkció a különböző belső és külső rendszerek összehangolt együttműködését igényli. A felhő alapú rendszereknél a könyvtárnak nincs gondja a szerver beszerzéssel, fenntartással, a szoftverek és rendszerek frissítésével, a rendszerek együttműködéséhez szükséges tervezőmunka és a rendszerintegráció viszont a könyvtár és a fejlesztő

10. ábra

Holland nemzeti információs infrastruktúra komponensek (WorldCat, ALMA, Summon, Primo, Aleph, WorldShare Management (UKB = Consortium of Dutch University libraries + Royal Library))³⁶

cég részéről szoros együttes munkát igényel követelményjegyzék és folyamatleírás alapján.

Az OCLC WorldCat globális discovery szolgáltatás a forrásmegosztást az alábbiak szerint nyújtja:

300 millió MARC alapú katalógus rekord, 2.1 milliárd állományi adat, 40 millió digitális gyűjtemény tétel, 1,5 milliárd cikk a központi indexből.

A WorldCat Discovery API a linked data technológia alapján RDF formátumban is lehetővé teszi az adatok hozzáférését. A megnevezésekhez elsődleges linked data szótárát, a Schema.org rendszert használja. A központi index cikkeket, e-könyveket, és egyéb digitális anyagokat tartalmaz az alábbi digitális szöveges és képállományokból: ArchiveGrid, ArticleFirst, Camio, Catalog of Art museum images, Worldcat Dissertations, ERIC, GPO Monthly Catalog, MEDLINE, stb. További információk: Bibliographic Resource documentation³⁸

A legfontosabb index-alapú könyvtári discovery szolgáltatások: Primo and Primo Central from Ex Libris Group (2017-től Proquest), EBSCO Discovery Service az EBSCO Information Services alapján; Summon® ProQuest; WorldCat® Discovery Service OCLC.

A discovery felületeket szokás next-generation katalógusként is jelölni, amely a korábbi OPAC funkciókat teljesen új alapokon, bővített szolgáltatásokkal nyújtja: pl. relevancia szerinti rangsorolás, fazettség navigáció, web-alapú források bevonása.

A discovery rendszer és szolgáltatás részei:

- © Végfelhasználó felület, amely egy webböngésző keresőablak szolgáltatáson felül alternatív kereső oldalakat is biztosít a „haladó” keresések opciójával a strukturált mezők tartalmában, és változatos listázási szolgáltatásokat is kínál. Együttműködik a linkszolgáltatásokkal és teljes szövegű dokumentumokhoz ad linkeket a keresésnél, gyakran az Apache SOLR™ (lucene.apache.org/solr/) vagy az ElasticSearch® (www.elasticsearch.org/) lokálisan alkalmazott kereső eszközökkel. Képes interaktív kommunikációra a könyvtári IKR-rel az elérhető tartalmak státusával kapcsolatban, és listázza a tételek elérésének forrásait, árát, vagy megrendelési lehetőségeit. A platformhoz biztosított API által távoli indexek elérhetőségét nyújtja az eredmények listázásával.³⁹
- © A discovery szolgáltatásokkal szemben kihívást jelent, ha a források elérése korlátozott, csak azo-

nosított felhasználók számára lehetséges. Több adatbázis-szolgáltató esetében komoly informatikai problémát jelent a különböző szintű hozzáférések megoldása a discovery platformon. Az egyes szolgáltatók absztrakt és index szolgáltatása eltérő lehet akár a lefedett szakterület, akár más tényezők miatt. A diszciplína által meghatározott szótárak, kivonatok kezelése az egységes discovery szolgáltatástól **speciális megoldást** kíván. Ha nincs kooperáció a különböző szolgáltatók között, gondok jelentkezhetnek az általános vagy a szakmai szótárak, az eltérő metaadat formátumok összehangolása, átvétele tárgyában⁴⁰. A szolgáltatók kiválasztásánál érdemes megfontolni, hogy mennyire akar vagy mennyire képes könyvtári szempontok tárgyában kooperációra? Fontos szempont a találati lista rangsorolásának módszere és egyeztetési lehetősége.

- © A discovery felületeken a szolgáltatók támogatják a könyvtár és a használók értékelemző és szelekciós tevékenységét a legjobb források kiválasztásával, az ún. magfolyóiratokkal. Épp ezért fontos összetevő az oktató vagy e-learning rendszerek szerves összekapcsolása a discovery rendszerrel. Ha van lehetőség kész discovery szolgáltatás igénybevételére, érdemes mérlegelni az önálló kialakítás kockázatait.

Internet of Things (IoT) – intelligens technológiák és a megszelídített adattenger

A könyvtárakban jelenleg fejlődő szemantikus és digitális adatáramlás a teljes tudományos, gazdasági és irányítási környezetben „smart” (intelligens) technológiaként terjed el, és az Internet of Things fejlődési irányban a tárgyakra is vonatkozni fog, amelyek beépített szenzorokkal kommunikálnak majd a szerverekkel. Az internethez kapcsolódva adatokat küldenek és fogadnak, távolról vezérelhetővé válnak. A hálózatra kapcsolt eszközök erős IT háttérrel vesznek részt a virtuális adatforgalomban, mint közlekedési, turisztikai, kulturális és gazdasági információk, amelyeket már keresni sem kell, mert életünk és eszközeink részévé válnak.

Könyvtáraknál elsősorban a „smart” technológiák hatására lehet számítani (pl. intelligens város könyvtári funkciói az állampolgári tájékoztatásban, hozzáférési és azonosítási kártyarendszerek, mobil fizetés, esemény regisztrációk, „okos” könyvek, „*kiterjesztet valóság*” a tájékoztatásban, objektum-alapú, táv- és mobil oktatás, „self” e-learning programok, kompa-

tibilis eszközök és technológiák szélesítése az általános használatához, a linked data technológia kiterjedt alkalmazása a tárgyakra vonatkozó adatok körében, interaktív kijelzők, szabadtéri wifi hálózat felhasználása tájékoztatásra, marketingre stb.

A könyvtárak jelenleg is élen járnak az IoT megvalósításának kezdeményezéseiben. A könyvek mint tárgyak digitális adataik révén jelenleg is elérhetők a hálózatról, sőt mobil eszközzel „mozgathatók” is (kölcsonzés, hosszabbítás). Az IoT legfontosabb célja a fenntartható fejlődés elősegítése, a használók informálása, tájékoztatása intelligens eszközök útján, a monoton és manuális cselekvések kiváltása. A cél tehát számunkra ismerős, a megvalósulás formáit pedig szokás szerint az életformánkká vált folyamatos tanulással kell elsajátítanunk.

A táguló horizontot nemcsak a fejlődő technológia adja, hanem az emberi kreativitás, amely egységbe foglalja a lehetőségeket és az alkotóképességet.

Jegyzetek

1. OCLC linked data adatközpont: <https://www.oclc.org/developer/develop/linked-data.en.html>;
2. Godby, Jean Carol et al. <https://www.youtube.com/watch?v=mj0CVMzM7dQ&feature=youtu.be>
3. BARABÁSI Albert László: <http://mindentudas.videotorium.hu/hu/recordings/details/8316>,
4. A konferencia több előadásában szereplő kifejezés: network/metadata universe – abban az értelemben, hogy a hálózat és metaadat világrendszerek vannak születőben, a könyvtárak számára a hálózat döntő szerepet tölt be, és ezzel összefüggésben a felhő technológia alkalmazások aktualitása elemzést igényel.
5. Id. még: GRUPI, Gianferanco: Beyond the pillars of Hercules. Linked data and cultural heritage = JLIS . vol. 4. 2013. no. 1.
6. Közli: TIMO, Elliott: <http://timoelliott.com/blog/2015/03/what-is-big-data-discovery.html>
7. Sven Löfflerrel, a T-Systems Üzleti Intelligencia és Big Data üzletfejlesztési igazgatójával készült interjúból = <https://www.it-services.hu/hirek/mi-az-a-big-data/>; <https://www-01.ibm.com/software/data/bigdata/>
8. SMITH-YOSHIMURA et al. <http://www.oclc.org/content/dam/research/publications/library/2010/2010-06.pdf>;
9. SMITH-YOSHIMURA: <http://www.dlib.org/dlib/july16/smith-yoshimura/07smith-yoshimura.html>;
10. <https://www.elte.hu/content/uj-tanszek-indul-az-elte-n-a-deutsche-telekom-tamogatasaval.t.12297>
11. ROKSETH, Benjamin: <https://github.com/digibib/marc2rdf>;
12. <https://www.elte.hu/content/uj-tanszek-indul-az-elte-n-a-deutsche-telekom-tamogatasaval.t.12297>
13. FRBR: Functional Requirements for Bibliographic Records: <https://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>
14. McCALLUM, Sally : <http://www.loc.gov/bibframe/pdf/BFI-IGeLU-ppt2003.pdf>
15. Bővebben ld. Linked data explorer: <http://experiment.worldcat.org/entity/work/data/2406166>
16. Uniform Resource Identifier – (pl. 'issn' defined by [RFC 3043], Using The ISSN as URN within an ISSN-URN Namespace (W3C <http://www.w3.org/TR/uri-clarification/#RFC3043>)
17. <https://www.oclc.org/content/dam/oclc/events/2017/EMEARC2017/EMEARC-2017-Session-J-Resolving-the-Identities-of-Entities-Marta-Chichon.pdf>
18. Friend-of-a-Friend (FOAF); Simple Knowledge Organization System (SKOS); Creative Commons (CC), Schema.org
19. <http://f.estimatedtorise.hu/archives/288>
20. Godby, Jean Carol-Wang, Shenghui-Mixer, Jeffrey K. <https://www.youtube.com/watch?v=mj0CVMzM7dQ&feature=youtu.be>
21. Id. Marta Chichon már idézett előadását.
22. Name Authority Cooperative Program <https://www.loc.gov/aba/pcc/naco/index.html>, Guidelines for reporting NACO BFM , SACO; <https://www.loc.gov/aba/pcc/naco/bfmguid.html>, SACO - Subject Authority Cooperative Program; <https://www.loc.gov/aba/pcc/conser/index.html> ;
23. <https://www.youtube.com/watch?v=fWfEYcnk8Z8>; (Linked data for libraries) API Application Programming Interface
24. A nemzetközi linked data implementációkról Id. az OCLC 2014-2015. évi kutatását 20 ország 90 intézményének válaszai alapján. Az elemzés 112 linked data projektetössze-sít. Smith-Yoshimura: <http://www.dlib.org/dlib/july16/smith-yoshimura/07smith-yoshimura.html>
25. <http://wiki.dbpedia.org/about/architecture>
26. <http://journal.frontiersin.org/article/10.3389/fdigh.2017.00005/full>
27. Triplet: RFD hármas struktúra: alany, állítmány, tárgy, amelyből az alany az entitás megnevezése (pl. mű), az állítmány, amelyet az alanyról állítok, a tárgy az állítás attribútummal

való felruházása

28. <http://www.dlib.org/dlib/july16/smith-yoshimura/07smith-yoshimura.html>
29. http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/publishing_bnb_as_lod.pdf; <http://bnb.data.bl.uk/>; <http://www.bl.uk/bibliographic/natbib.html>; http://www.dnb.de/EN/Service/DigitaleDienste/LinkedData/linkedata_node.html
30. Zepheira: <https://zepheira.com/>
31. Smith-Yoshimura: <http://www.dlib.org/dlib/july16/smith-yoshimura/07smith-yoshimura.html> Institutions Responding to International Linked Data Survey for Implementers táblázat
32. Id. erről Kortekaas, Simone: UKB projekt. A kooperatív platformok
33. <https://www.safaribooksonline.com/library/view/the-enterprise-cloud/9781491907832/ch01.html>
34. KASCHTE, Axel: <http://www.oclc.org/content/dam/oclc/events/2017/EMEARC2017/EMEARC-2017-Session-A-Regional-and-National-Infrastructure>
35. <https://www.oclc.org/developer/develop/web-services/worldcat-discovery-api.en.html>
36. <http://www.oclc.org/content/dam/oclc/events/2017/EMEARC2017/EMEARC-2017-Session-A-Regional-and-National-Infrastructure-David-Whitehair-Simone-Kortekaas-and-Axel-Kaschte.pdf> /Simone Kortekaas prezentációja. További információkat ld. <https://www.ukb.nl/english/worldshare>
37. Middleware: megosztott rendszerek közötti kommunikációt és adatkezelést lehetővé tevő alkalmazás
38. <https://www.oclc.org/developer/develop/web-services/worldcat-discovery-api/bibliographic-resource.en.html>; <https://github.com/OCLC-Developer-Network/worldcat-discovery-php>; https://www.oclc.org/content/dam/oclc/services/brochures/215159-WWBE_WCDDiscovery-Content.pdf
39. NISO: The Future of Library Resource Discovery
http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/14487/future_library_resource_discovery.pdf
40. BREEDING, Marshall: <https://americanlibrariesmagazine.org/2014/01/14/web-scale-discovery-services/>

Beérkezett: 2017. április 26.

Az MKE sikeres nemzetközi pályázata: IFLA International Advocacy Programme

Regionális érdekérvényesítési szeminárium megrendezésére nyert 12 ezer eurót a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) az IFLA (International Advocacy Programme, <https://ifla.org/node/11149>) pályázatán. A világ minden tájáról érkezett, összesen 115 pályázatból az MKE pályázati anyaga bekerült legjobb tíz közé.

Az „Együtt a könyvtárak érdekérvényesítéséért!” (Let’s work together on the library advocacy! Regional workshop for librarians from the Czech Republic, Poland, Romania, Slovakia, the Ukraine and Hungary”) című pályázat célja egy regionális konferencia megszervezése 2018 tavaszán, melyen cseh, lengyel, román, szlovák, ukrán és magyar könyvtárosok részvételére számítanak. A szervezésben a Lengyel Könyvtárosok Egyesülete (SBP) lesz az MKE partnere. A rendezvénnyel azt szeretnék demonstrálni, hogy a könyvtárak magukénak vallják az ENSZ 2030-ig tartó, a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos programjainak céljait, és a kormányzatok partnereiként részt vállalnak a helyi, regionális és nemzetközi szintű megvalósításban, és közvetíteni szeretnék az érdekérvényesítéshez szükséges ismereteket.

IFLA-HUN, 2017. július 3. (Barátné Hajdu Ágnes tájékoztatása alapján Haraszti Katalin híre)

Könyvtár a „kultúrforradalomban”

A *Szabad Nép* könyvtárról és olvasásról (1945–1956)¹

SONNEVEND Péter

A tanulmány „A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban 1945-1956” című kutatási program keretében készült.

Bevezetés

„Magyarországon a múltban tudatosan elzárták a nagy tömegek elől a felvilágosító betűt. [...] A kiadványok drágák voltak, azon kívül a főispánok, szolgabírók, rendőrkapitányok, ha kellett, fegyverrel is megakadályozták a felvilágosító irodalom terjesztését” – írja a *Szabad Nép* (a továbbiakban: SZN), a kommunista párt központi napilapja „új magyar könyvtárakat” követelő írásában az 1945. október 21-i számában.²

Alábbiakban a SZN könyvtári tematikájú írásait tekintjük át, érzékeltetve a kommunista napilap – egyben a központi pártpropaganda – könyvtárpolitikai felfogását, a kibontakozó kulturális forradalomban a könyvtárnak szánt – meglehetősen alárendelt – szerepet. Első idézetünk már egyértelművé teszi, hogy itt szó sincs holmi szakmai célokat megfogalmazó szövegekről, sokkal inkább a politikai harc célját szolgáló, publicisztikai eszközökkel vívott éles „harcról”. A kommunista sajtó stílusa – miközben merít a

militarista fogalomtárból – nálunk is kialakította a totalitarizmus sajátos nyelvi világát.³

Az idézett cikk a továbbiakban így folytatódik: „Az új Magyarország egyik legfontosabb feladata, hogy pótolja azt, amit a reakció tudatosan elmulasztott, emelje a dolgozó tömegek kulturális színvonalát. [...] A kormány [...] régi, sajtó sebet gyógyítana be, ha módot találna új könyvtárak létesítésére. [...] Minden városban, minden faluban könyvtárt kell szervezni, s azokat csak haladó szellemű könyvekkel ellátni. Ezzel két célt szolgálnának: a felvilágosító irodalomra váró nagy tömegeket megszabadítanák a selejtes irodalomtól és egyben piacot teremtenének komoly, színvonalas könyvek számára. [...] Budapesten csak a Fővárosi Könyvtárban mutatkozik mozgalmasabb élet. Hajdú Henrik, a könyvtár új igazgatója [...] azt mondja: könyvtár kell mindenhová, az üzemekbe, városokba, községekbe. A vidéki városokban meg kell szervezni a mozgókönyvtárakat, amelyek a tanyákat és a kisebb falvakat látnák el megfelelő ol-

vasmányokkal. [...] *A Magyar Kommunista Párt, a dolgozó nép pártja, kultúrprogramjához híven, részt követel és vállal ebben a munkában.*”

A figyelmes olvasó számára itt összeáll az érdemi, akár hosszabb távon is érvényes mondanó: könyvtárakat a dolgozóknak + a „selejtes” helyett „felvilágosító” irodalom kell + állami pénzek, kommunista irányítás mellett. A ki nem mondott mögöttes tartalom is lényeges: más olvasók nem kellene + mi döntjük el, mi a selejt + az állam mások analóg törekvéseit ne finanszírozza.

Elemzésünk a kiépülő (1945–1947), majd monopol helyzetű (1948–1953), s utolsó éveiben (1954–1956) kissé megrendült diktatúra keretében kívánja láttatni a könyvtári tematikájú írásokat. Ki fog derülni, hogy a professzionális mondanivaló mindig alárendelt szerepet kap a politika (pártideológia) érdekeihez képest. Mindenesetre a SZN majdnem 12 éven át a kommunista párhatalom egyik legerősebb szellemi fegyvere volt, nem utolsósorban hatalmas példányszámával, az összes munkahelyre vonatkozóan elrendelt „Szabad-Nép-félórakkal”.

A vonatkozó cikkek és hírek keresésében több megközelítést is kipróbáltunk: a szakkifejezések (tömegkultúra, népkönyvtár) mellett nevekre (*Dienes László, Varjas Béla*) is kerestünk. Minden érdemi írást érinteni fogunk, csak a rövid cikkek és hírek tömegéből kényszerültünk kiválogatni a fontosabbakat (jellemzőbbet). Érdekes szöveggyűjteményt lehetne összeállítani – például szoros időrendben – az összes cikkből és hírből 1945 márciusának végétől 1956 novemberének elejéig.

A könyvtár hivatása: állásfoglalások és tennivalók a könyvtárügy terén

A kezdet

1945 nyarán a Budapesti Nemzeti Bizottság volt a baloldal egyik erős bázisa. *Szakasits Árpád* itt fogalmazta meg az elsőrendű tennivalókat: ● a népbíróságok utasítsák el azokat a politikai erőket, amelyek a „rosszul értelmezett emberiség nevében” igyekeznek közbelépni ● emelni kell a rendőrök fizetését (a kommunisták legfőbb eszköze ekkor a rendőrség) ● a Nemzeti Bizottságok mindenütt ellenőrizték az alsó és középfokú iskolák tanerőinek munkáját, valamint a tankönyveket ● „*haladéktalanul végre kell hajtani a könyvtáraknak, könyvkereskedéseknek és kiadvállalatoknak a fasiszta sajtótermékektől való megtiszt-*

títását” ● az e célból létrehozott „*ifjúsági brigádok feladata legyen a könyvtárak ellenőrzése*”.⁴

Nem kell indokolni, mennyire abszurdnak tűnik – józan belegondolás után – „ifjúsági brigádok” könyvtári „illetékessége”. Azt érdemes kiemelni, hogy politikai szintű törekvések (népbíróságok működése, rendőrség, oktatás) mellett kap helyet a könyvtárak megtisztítása.

1946 legelején *Horváth Márton* felelős szerkesztő vezércikket írt a lapba *Szívós harcban* címmel, melyben elsőrendűnek látja a gazdasági harc sikerét, mert a „nyomorúság” mindent akadályoz. Bevezető mondatában így érvel: „*Nincs igazi szabadság és demokrácia, amíg a táplálkozás, ruházkodás és a fűtött szoba a gazdagok előjoga. Nincs igazi sajtószabadság, amíg a papírhányó fojtja belénk a szót. Hiányzik a kutatás szabadsága, amíg a könyvtárak, laboratóriumok ajtaja zárva van. A szabad, demokratikus nevelés is megbukik a szénszünet akadályán.*”⁵ Látjuk, a könyvtárak itt is kiemelésben részesülnek.

A kommunista párt könyvtárhálózatot szervez

Egy évvel később, 1947 legelején *Molnár Miklós*, a lap vezető publicistája ismertette és indokolta a kommunisták könyvtárfejlesztési törekvését. „*Magyarország a rikító ellentétek országa volt kulturális téren is. Az egyetemi, akadémiai, múzeumi könyvtárak hatalmas olvasótermeiben [...] kutatott néhány tucat egyetemi hallgató, tanár és szakíró. [...] A négy nagy budapesti könyvtár közel kétfélmillió gyűjteménye nem teszi hozzáférhetővé a műveltséget a faluk és külvárosok lakói számára. [...] A könyvek demokráciáját akarja megteremteni a Magyar Kommunista Párt mozgalma népkönyvtárak szervezésére. [...] Országos gyűjtés indul meg a napokban. [...] A vidéki városok pártkönyvtárait igyekezünk nyilvános könyvtárakká átszervezni. [...] A Szabad Föld könyvtári bizottságok és olvasókörei minden erejükkel igyekeznek lerakni a falusi népkönyvtárak alapjait.*”⁶

A *Szabad Föld* című falusi lap körüli szervezkedés (Szabad Föld Falusi Esték előadássorozat stb.) is kommunista szerveződés. Pár héttel később a lap ismét visszatért e témára.⁷ 1948 áprilisában pedig két írás is szól a témáról, hisz már az ezredik népkönyvtár megszületését lehet ünnepelni.⁸

1947 májusában *Horváth Márton* „belső” vezércikket írt *Munkásság és művészet* címmel.⁹ A széles merítésűnek szánt írás azt állítja, hogy az írók és művészek visszavonulnak a jelenkor életétől: *Hemingway*

„kaliforniai villájában él, visszavonultan a világtól”, Malraux „biztos öblöt talált De Gaulle árnyékában” [csinos képzavar!], Steinbeck „kicsinyes pszichológizálással foglalkozik” stb. Ellenben idehaza a munkások festenek, írnak. Az irodalom terén is csupa gond: a „megfizethetetlen áru könyveket fokozatosan hozzáférhetővé teszik az üzemi, szervezeti [sic! – S.P.], falusi könyvtárak. De gyökeresebb változásra van szükség.” A polgári irodalom dekadens, visszahúzó. „Új beállítottságra van szükség, [...] az új közönséget nevelni kell. A jó irodalommal való foglalkozás legyen tömegmozgalom.”

1947 szeptemberében Keszi Imre, egyre inkább a lap egyik frontembere, megszüli a nagy kifejezést, melynek több évtizedes sikerútja lesz: „Olvas a nép... Egy üzemi és egy közkönyvtár életéből”.¹⁰ A cikk tartalmára később visszatérünk.

1948 augusztusában látott napvilágot az eddigi legterjedelmesebb (mintegy harmadoldali) terjedelmű cikk e sokat mondó címmel: *Kiszolgálja vagy fejlessze munkásolvasói ízlését az üzemi könyvtár?*¹¹ A cikk részleteivel még foglalkozunk, most a következtetést idézzük a cikkből. A sok bizonytalanságról nem a könyvtárosok tehetnek, hisz „nem kaptak irányítást. Nem tudják még azt sem, hogy melyek azok a könyvek, amelyek okvetlen szerepeljenek, s melyek azok, amelyeknek nem szabad szerepelniük egy-egy üzemi könyvtárban”. A szakszervezeti központban lesz végre könyvtári felelős, a könyvtárosokat meg ősszel tanfolyamon képezik majd ki. Így lesz biztosítható, hogy a címben megfogalmazott kérdésre érdemi válasz – tehát nevelni kell! – szülessen.

Az év a „fordulat éve”, ahogy Rákosi Mátyás nevezte. A kommunista párt monopol szerepet vívott ki, megtörte politikai ellenfeleit és vetélytársait, élvezve a szovjet jelenlét támogatását. Az üzemi könyvtári olvasás szintjének firtatása kapcsolódott az év nagy jelszavához, a „kultúrforradalomhoz”. Erről a kérdésről Lukács György is írt még májusban *Kultúrforradalom és népi demokrácia* című cikkében.¹² A kommunista vezetők gondolatmenetét követve törvényszerűnek ítéli, hogy a politikai és gazdasági forradalmat a kulturális is kövesse. Összeköti a gazdasági és kulturális haladást: a „munkaverseny” segíti az dolgozói öntudat formálódását. „A dolgozó tömegek ilyen fejlődése mennyiségileg is, minőségileg is magasabb kultúrigényeket fejleszt ki”, – állapítja meg Lukács. E fejlődést segíti az állam új kulturális politikájával, a kezében lévő intézményi eszközök (kiadók, rádió, film stb.) felhasználásával. Az egész folyamat irányítása a marxistákra vár, hogy az „új kultúrára való

nevelés” eredményes legyen. „Ennek a fejlődésnek tartalmat és irányt kell adni, s szigorúan meg kell húzni a határokat a régi társadalomból ránk maradt durva és előkelő giccsel szemben, élesen meghúzni a határokat az emberek gondolat- és érzésvilágát elszűkítő, eltorzító dekadens világnézetekkel szemben.” Fontos látni, hogy nem harmadosztályú „káderek” lépnek fel a kultúra politikai hasznosításáért, hanem a nemzetközileg is jegyzett marxista filozófus. Alig egy-két év múlva majd ő kapja meg a „torzító nézetek” vádját, s kerül a kitaszítottak padjára.

A monopolhelyzetben lévő párt mondanivalója

Az egyesült munkáspárt, új nevén a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) programnyilatkozata területünkről elég halvány irányelvet fogalmaz meg: a párt támogatja „az iskolán kívüli népoktatás és népművelés messzemenő állami támogatását, szaktanfolyamok, kultúrhetek, népkönyvtárak, téli és esti iskolák, előadássorozatok, munkásakadémiák, parasztfőiskolák stb. szervezését, szakszervezetek és más társadalmi tömegszervezetek oktató munkájának felkarolását.”¹³

1949 júliusának végén – a Rajk elleni hajsza kezdetén – megjelenik az „éberség” lidérce a könyvtárak „frontján” is. Szántó Miklós, a szerveződő Népművelési Minisztérium egyik főosztályvezetője ír cikket e sokat mondó címmel: *Ellenség a könyvtárakban!*¹⁴ „A munkásmozgalomnak – írja – mindig egyik erős fegyvere volt a könyv”. Ez a szerep változatlanul érvényesül, ám sok üzemi vezető felelős „megfelekezett erről”. „Könyvtáraink tömve vannak fasiszta, népellenes szemetekkel.” A nagy üzemi könyvtárak (MÁVAG, Salgótarjáni Acélgyár stb.) állományának felét, sőt akár 70%-át kellett kiselejtezni, s még jó, ha ezeket nem küldték – „támogatás” gyanánt – újonnan szerveződő gépállomásokra. A cikkíró szerint „van igény az olvasásra”, sőt, „dolgozóinkban hallatlan igény van a tudásra”: „egyik textilgyárunkban 2000 dolgozóból 1000 rendszeresen olvas” [kiemelés az eredetiben]. Követni kell a szovjet példát: ott a „könyvtárak a népművelés fontos eszközei”, „szakképzett könyvtárosok százazrei segítik a dolgozókat az olvasásban”. A szerző következtetése: „Itt az ideje, hogy helyrehozzuk a hibákat, söpörjük ki a fasiszta és burzsoá szemetet könyvtárainkból! Vizsgáljuk át a könyvtárosok széles hálózatát [sic! S. P.], és szabadítsuk meg könyvtárainkat az oda nem való ellenséges elemektől.” Mindezt a legelső cél végett: „az olvasás mindenkor segítse munkásmozgalmi

céljaink gyors megvalósítását. A könyvtár segítse a politikai feladatok végrehajtását.” Targyszavakban: selejtezni kell könyvet és könyvtárost egyaránt, a politika (a párt politikájának) érdeke érvényesüljön mindenekfelett.¹⁵

Októberben Dobos Piroska pártmunkás szól az induló olvasómozgalomról és az első hathetes könyvtárosképző tanfolyamról.¹⁶

1949 novemberében rövidebb cikk ismerteti az Országos Dokumentációs Központ (ODK) feladatkörét.¹⁷ A cím a szovjet tudomány eredményeinek jobb hozzáférését emeli ki, emellett megtudható, hogy a központ tartja majd nyilván az országba érkező tízezer külföldi folyóirat lelőhelyét, a szovjet szakmunkák fordításait.

Az országgyűlés decemberben tárgyalta az ötéves terv előirányzatát. A preambulumból és 51 paragrafusból álló dokumentumot közölte a lap is.¹⁸ A 45. par. 2) alpontja szól a könyvtárakról: „Messze-menően ki kell fejleszteni a népkönyvtári hálózatot az üzemekben, a falvakban, a gépállomásokon és a szövetkezetekben. A tervidőszak alatt 20 új körzeti könyvtári központot kell létesíteni.” A tudományos és szakkönyvtárakról vagy dokumentációról egyetlen szó sem íródott.

Az MDP 1951 februárjában tartott II. kongresszusán Révai József népművelési miniszter (egyben az ideológiai tevékenység irányítója) hosszú beszédben foglalta össze az eredményeket és a célkitűzéseket. A könyvtárak vonatkozásában – meglepő módon – csupán számokat sorolt:

- 1948-ban 600 falusi népkönyvtár 1950-ben 1600 (450 ezer kötet állománnyal),
- 1954-ig (az első ötéves terv végére) 4000 falusi népkönyvtár lesz,
- 1951 februárjában 2358 üzemi könyvtárban egy milliós állomány,
- 1954-ben már 3000 könyvtárban 3 milliós állomány lesz.¹⁹

Szeptember elején országos népművelési konferenciát tartottak, ahol felszólalt Révai József is.

Beszédét a központi pártlap kivonatolva közölte.²⁰ Révai a kultúra terén egyfajta Hamupipőkének látta a könyvtárosokat: „Nem kevésbé fontos része a mi munkánknak a könyvtármunka. Nyomatékosan figyelmükbe ajánlom ezt az intenzív, szerény, csendes, lassú, de annál fontosabb munkát.” Szerinte a „művészeti tömegmunkával” szemben a „könyvtárosi és könyvtármunkát kissé elhanyagoltuk”. A mai olvasó valami leereszkedő vállon veregetést, sőt, akár enyhe (merő?) cinizmust is kiérez Révai szavaiból.

Októberben Lenkei Lajos ír elvi fontosságú cikket, melynek már a címe is „magasröptű”: „A könyvtárak a népművelés várai”.²¹ Igen jól megkerüli azt a kérdést, hogy a papírhány miatt minden kiadvány (még a Szabad Népét is) példányszámát csökkenteni kényszerülnek. A szerző „pozitív” módon adja elő a helyes felfogást: „könyvkiadásunk nehezen tart lépést a dolgozók egyre növekvő olvasási igényével. Egyre inkább az lesz a helyzet, hogy távolról sem tudjuk könyveinket annyi példányban kiadni, ahány vásárlójuk akadna. Ezért egyre nagyobb szerep vár könyvtárainkra, egyre növekszik azoknak az olvasóknak a tömege, akiket könyvtárainknak kell kielégíteniük.” A szerző Révai félévvel korábbi számaait már felüllicitálja: szerinte az ötéves terv végére nem három, hanem négyezer népkönyvtár lesz az országban.

Az év novemberében a pártlap vezércikkben elemzi a falu kulturális életének helyzetét, az itt elvégzendő feladatokat.²² A könyvtáraktól – mi mást lehetne!? – a „reakció és a maradiság elleni harcot” várja el, ugyanakkor önkritikusan megállapítja, hogy bár egy év alatt a falusi olvasók száma megnégyszereződött (45-ről 170 ezerre), „ez azonban még mindig kevés”. E téren a helyi tanácsok végrehajtó bizottságainak kell komolyabb szerepet vállalniuk.

1952: a minisztertanácsi határozat (az „első könyvtári törvény”)

A határozatról a lapban Nemes Dezső népművelési minisztériumi vezető számolt be.²³ Természetesen azal kezd, hogy ez „pártunk kezdeményezésére” született meg, ami nem is kétséges. Az átfogó határozat megszületését a már elért jelentős eredmények tették lehetővé. A 150 éves Országos Széchényi Könyvtár olvasóinak száma 15 év alatt 17-ről 84 ezerre nőtt, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózata 1951-ben 1,8 millió kötetet forgalmazott, a legjobban fejlődő „üzemi könyvtárak” rendszere havonta 300 000 kötet olvasmányt adott a dolgozó tömegeknek, 1700 falusi könyvtár márciusi jelentése 180 000 kölcsönzésről számol be stb.

A határozat „végrehajtásával a könyvtárak munkája szervezettebbé válik”. Létrejön az „állami könyvtárak egységes rendszere, amely biztosítja a tudományos könyvtárak segítségét a városi, községi, szakszervezeti és szövetkezeti könyvtárak számára”. Ennek érdekében létrehozzák a megyei és járási könyvtárak hálózatát. „A határozat a helyi tanácsokat teszi a könyvtárak gazdáivá” (elhelyezés, anyagi szükségleteik kielégítése stb.). A cikk szól a könyvtárosképzés

fejlesztéséről (nappali és esti-levelező képzés, tanfolyamok). Végül Gorkij-idézet fejezi ki az eszmei mondanivalót: „*A könyv a szocialista kultúra leghatalmasabb fegyvere*”.

1952 augusztusának végén megszületik a központi pártlap első vezércikke a könyvtárakról, már címmel is felszólítva azok munkájának fejlesztésére.²⁴ E fontos írás két gondolati egységre tagolható. Közel a fele arról szól, mekkora utat tett meg a könyvkiadás és a könyvtárhasználát a háború előtti helyzethez viszonyítva.

Élénk színekkel – Mikszáth- és Móricz-idézzel is alátámasztva – állítja szembe a hajdan nem olvasó, könyvhöz szinte nem jutó dolgozó népet a mostanáig elért eredményekkel, mikor egyes nagykönyvtárak egy hónap alatt fogadnak annyi olvasót, mint régen egy év alatt. A tömegkönyvtárak hálózata (3000 szakszervezeti és 3200 városi-falusi könyvtár) havonta egymillió kötetet forgalmaz. A vezető szakmák (nyomdászok, vasasok) képviselőinek mintegy negyede rendszeres olvasóvá vált. A korábban legelmaradottabb falun a már egy milliós állományból a „nyári hónapok alatt is 160 ezer rendszeresen olvasó család kölcsönzött ki könyveket.”

„*Mégsem lehetünk elégedettek az elért eredményekkel*” – folytatódik az írás. Révai kongresszusi beszéde is arra figyelmeztetett, hogy „*nem minden könyv, ami ott van a könyvtárak polcain, egyben olvasott könyv...*” Az olvasók számát néhány év alatt többszörösére kell emelni: „*ennek érdekében született meg a nagyfontosságú kormányhatározat*”. Nem elsősorban a hálózatot kell nagyobb mértékben bővíteni a továbbiakban, hanem főként a működést kell javítani. A körzeti könyvtáraknak több megyében 100–130 könyvtárat kellett gondozniuk: „*az irányítás ilyen módon lehetetlenné vált*”. A májusi könyvtárhatózat „*legfontosabb célja*”, hogy „*megyei és járási könyvtárak felállításával gondoskodjék a tömegkönyvtárak támogatásáról*”. A fejlődést hátráltatja a „*könyvtárosok hiányos képzettsége*” is. A könyvkölcsönzés lebonyolítása már nem elég: „*olyan emberekre van szükség könyvtárainkban, akik a könyvek kiadása mellett [...] tervszerű munkával segítik az új olvasók fejlődését*” (mindez kurzívval kiemelve). Egyelőre kevesen felelnek meg e célnak. Most arra van szükség, szögezi le, hogy „*szakértelemmel párosítsuk*” a munkaszeretetet. A helyi tanácsok és sok szakszervezet vezetősége keveset tesz a „*félfüggetlenített vagy függetlenített*” könyvtárosok beállítására. Sőt, egyes helyeken könyvtári vezetőket „tagosítási” és egyéb munkákra vonnak el az

új megyei könyvtár szervezése idején. A könyvtárosi tanfolyamokra meg alig küldenek jelölteket vagy épp alkalmatlanokat küldenek az illetékesek. „*Meg kell érteni, hogy a könyvtáros a kultúrforradalom rendkívül fontos szakaszának harcosa*”, figyelmeztet szigorúan az írás. E téren a pártszervezetek is az eddigieknél lényegesen többet tehetnek. A most megrendezésre kerülő ünnepi könyvhét során új olvasók tízezreit lehet megnyerni, egyben ez is mutatja majd, „*milyen nagy fontossága van építőmunkánkban a könyvnek*”, zárul a vezércikk.

Tartalmát tekintve eléggé halovány írás, állapíthatjuk meg. Előbb hatalmas öndicséret, majd a továbblépés tekintetében alig fogalmazódik meg érdemi tennivaló. De hisz a vezércikk nem is a szakmabelieknek íródott, hanem az irányító elvtársaknak (párt, tanács, szakszervezet) szóló figyelmeztetés, hogy a párt e téren is elszámoltatja majd őket. Meglepő viszont, hogy mennyire nincs jelezve aktuális ideológiai kötelezettség. Alig tíz nappal korábban egy másik vezércikk a falu „*második otthonának*” szánt kultúrotthonokról szólt, s ott a testvéri Szovjetunió iránti tisztelet, a szeretett Rákosi elvtárs életének megismerése, a „*Tito-banda*”, illetve a „*klerikális reakció leleplezése*” stb. mind-mind a helyi kultúrotthon iránti sarkalatos elvárásaként jelenik meg.²⁵

A nemzeti könyvtár 150 éves évfordulójához kapcsolóan szervezték meg az „első országos könyvtáros konferenciát” az MTA dísztermében.²⁶ A lapszám második oldalának legalján elhelyezkedő rövid, talán egy gépelt oldalnyi cikk alig több mint az előadók (Jánosi Ferenc miniszter-helyettes, Varjas Béla, Sallai István, Goriupp Alisz) és témáik felsorolása. Érdemes megjegyezni, hogy a fő referátumot ezúttal nem minisztériumi vezető, hanem Varjas, az OSZK főigazgatója tartotta. Ez annak tudható be, hogy az OSZK lett a könyvtári hierarchia csúcshintézménye, miután a megszüntetett Országos Könyvtári Központ helyett itt jött létre 1952-ben az országos irányítást segítő „módszertani kabinet” (a későbbi Könyvtártudományi és Módszertani Központ, illetőleg a mai Könyvtári Intézet elődje).

A decemberi parlamenti ülésen pedig maga Rákosi elvtárs foglalta össze (valószínűleg életében először és utoljára) – egyebek mellett – a kulturális fronton, s ezen belül a könyvtárak terén elért eredményeket.²⁷ Szerinte 8536 nyilvános (települési és munkahelyi köz-) könyvtár működik az országban, miközben az iskolai és egyéb könyvtárakkal együtt a „*könyvtárak jelenlegi száma 16 000–17 000*”. Ezáltal elmondható, hogy „*jelenleg nálunk körülbelül majdnem*

600 lélekre jut már egy könyvtár”. (A kommentálást kerülve annyit kérdezhetünk, vajon egy Szabó Ervin-típusú könyvtárpolitikus ezt pozitív tényként minősíthetné-e?)

1953: új szakasz? 1954-1956: ellenmozgások?

1953 elején a pártlap közli a Központi Statisztikai Hivatal éves beszámolóját: az eddig ismert adatok mellett innen megtudhatjuk, hogy 1952 augusztusában a „8500 nyilvános tömegkönyvtár működött, 4,3 millió kötettel”. Az év folyamán 400 új „népkönyvtár” létesült.²⁸

1953 őszén a Nagy Imre kormánya által elindított „új szakasz” jegyében olvashatunk a lapban kritikus olvasói levelet. A Magyar Optikai Művek könyvtárosa panaszt emel amiatt, hogy a helyi szakszervezeti vezetés nem törődik könyvtárával, például ígéretük ellenére nem biztosítottak helyettesítést a könyvtáros tíz napos szabadsága idején. „A tíz nap alatt 200–300 embert ért csalódás a könyvtár zárt ajtaja előtt”.²⁹

Ez a kritikus „levél” mintegy alátámasztotta a pár nappal korábbi vezércikket, mely épp *Üzemi könyvtáraink* témában született, – igaz, ez a társlap *Nép-szava* hasábjain látott napvilágot.³⁰ Igen érdekes az írás olyan szempontból, mint keveredik benne az átmeneti időszak „két hangja”: az emberi szükségletekre és igényekre figyelni akaró új szakasz hangja és a korábbi évek pártos stílusa. A vezércikk számos visszasszólást sorol fel (pl. épp a MOM-ban a „gyönyörű kultúrpalota talán legkisebb helyiségét adta a szakszervezet a már 11 ezer kötetes könyvtárnak, az olvasószobát meg mindenféle más célra foglalják le.” Alig van képzett üzemi könyvtáros. A cikk elvárja, hogy az „aktivisták és a szakszervezeti vezetők maguk is olvassanak többet”, „viseltessenek nagyobb szeretettel és figyelemmel a művelődés, a kulturális felemelkedés nagyszerű, gyönyörködtető eszköze, a könyv iránt”. Ugyanakkor a második oldalra átnyúló cikk utolsó szakasza Lenin tevékenységét teszi mércéül. „Nagy tanítónk” szerint a „könyvtár és az olvasóterem a tömegek politikai nevelésének egyik fő forrása, fontos eszköze”. „Világítson szüntelen szemünk előtt Leninnek ez a nagy tanítása, [...] fejlesszük naggyá, gazdaggá üzemi könyvtárainkat”. Figyelmes olvasás révén azt tapasztaljuk, hogy elég „laza” a szöveg, sok a jelző, nem elég erős a mondandó kifejtése. Tetten érhető a belső bizonytalanság.

1954 márciusában olyan párt dokumentum jelent meg a magyar irodalom helyzetéről – cikk formájában – a Szabad Nép hasábjain, amely Rákosiék iránymutatására készült. Ennek első visszhangja a március végi

„országos könyvtáros értekezlet” keretében elhangzó Darvas József népművelési miniszter (ő vette át Révaitól e minisztérium vezetését, miközben megvált a közoktatási minisztériumtól) által elmondott beszéd, illetve főosztályvezetőjének, Mikó Zoltán főosztályvezetőnek a bevezető előadása. Darvas-tól idéz a lap: „Kérjük a könyvtárosainktól azt is, hogy adjanak nekünk és íróinknak is segítséget az új magyar irodalom fejlesztéséhez. A *'Szabad Nép'*-ben megjelent iránymutató cikk az irodalom feladatairól nem teljes akkor, ha a nép igénye, az olvasók igénye nem társul ehhez az általános iránymutatáshoz.”³¹ Csak aki tisztában van a korszak áramlataival, az képes e felszólítás mögött meglátni Darvas és megbízói perfid szándékait: Darvas arra szólít fel, hogy az olvasó „tömegek” a könyvtáros közvetítésével – a párt szándékát követve – zabolázzák meg a renitenskedni kezdő írókat.

Az év őszén Mikó Zoltán fontos – terjedelmileg is figyelmet érdemlő – írását, a *Teremtsünk rendet a könyvtárak körül!* címűt közölte a lap. A szerző kendőzetlenül ír számos anomáliáról.³² Előbb azonban – a kialakult szokások jegyében – ő is néhány komoly eredményt sorol fel. 1953-ban a vidéki „állami” könyvtárhálózatban „mintegy 9 millió könyvet kölcsönöztek, s idén az első háromnegyed év adatai szerint már megközelítik a 11 milliót.” Az összes könyvtárhálózatban – beleértve a tudományos és szakkönyvtárakat, sőt pártszervezeti könyvtárakat is – az állomány megközelíti a 30 milliót, a rendszeres könyvtárlátogatók száma meghaladja a másfél milliót, ezeröttszázzal növekedett a függetlenített könyvtárosok száma. E rövid pozitív adatsor után jön a kritika. „Könyvtáraink [...] a jelentős fejlődés ellenére sem töltik be kellőképpen feladataikat. Nem terjesztik kielégítően az általános műveltséget, nem nevelik, nem szórakoztatják kellőképpen a dolgozókat.” Itt érdemes felhívni e hármasság utolsó tagjára a figyelmet: a „kultúrforradalom” beindítása óta nem esett szó a szórakoztatásról mint alapfeladatról, sőt, szinte tiltott volt ilyen gondolatot szóba hozni. Továbbá nem eléggé fejtik ki a szakkönyvek „munkaeszköz” hatásukat, és „kiváló szakkönyvek porosodnak a könyvtárak polcain”.

A cikk terjedelmének harmadához közelítünk, mikor felhangzik a kérdés: „Mi akadályozza könyvtáraink fejlődését, hatékonyabb munkáját?” Elsőként azt említi Mikó, hogy a könyvtáralapítás hullámát minden szervezet gerjesztette, ezért lehet Hajdúszoboszlón 30 különféle könyvtár. Ez a tervszerűtlen fejlesztés pénzpocsékolást okozott. Néhány példa. A szakmun-

käsügyet irányító Munkaerő Tartalékok Hivatala sok tízezer könyvet vett a tanulóotthonoknak, majd ezek, feleslegessé minősülve, elindultak a Népkönyvtári Központba, amely szétküldte sok-sok falusi könyvtárba, ahol semmi hasznot nem hajthattak. Sokhelyütt gyakori a „*parancsszóra*” történő állománygyarapítás. Mit kezdjen a MASZOBAL (az egyik szovjet-magyar „közös” vállalat) könyvtára Plehanov: Monista történelemfelfogás című könyvének 15 példányával? Tipikus, hogy „*szakszerűtlen*” az állomány kezelése, hiányzik a leltár stb.

A cikk új fejezettel (*Egységesebb könyvtárhálózat kiépítése*) folytatódik. Ezer falusi könyvtárnak nincs helyisége, a vidéki közkönyvtárakból ötmillió értékű könyv „*veszett el*” (legalább 300-szal szorozhatunk, ha mai értékre vagyunk kíváncsiak), a többi könyvtárhálózat ilyen „*vesztése*” garantáltan ennek többszöröse. Feltűnő, hogy a könyvvásárlások értékének fele közületekhez kötődik. Az „*elaprózott könyvtárakat jövőre összevonjuk*”, ígéri a szerző. A könyvtárak „*egészséges hálózati rendszerét*” dolgozzák ki és valósítják meg, például „*központi és megyei könyvtáraink ellátják majd az üzemi könyvtárosok szakmai és módszertani segítségét és továbbképzését*”. Az „*állami tömegkönyvtári hálózat*” fogja segíteni az iskolai könyvtári hálózat létrehozását, a tanulók kötelező olvasmányokkal való ellátását.

A talán legfontosabb kérdés: a könyvtárak vezetésének kérdése. A tanácsok és szakszervezetek is „*súlyos hibákat*” követtek el e téren. A függetlenített könyvtárosok fele még középiskolai végzettséggel sem rendelkezik. Sok helyütt olyan embert neveztek ki könyvtárvezetőnek, aki más területen nem bizonyult alkalmasnak, de úgy gondolják róla: „*jó lesz könyvtárosnak*”. Igen gyakran e mögött „*személyi kapcsolatok*” fedezhetők fel. Megjelent a könyvtárosok képzettségi feltételeiről szóló miniszteri rendelet, ideje – két hónap elteltével – hozzálátni a megvalósításhoz. A cél: a „*dilettáns, alkalmatlan embereket jól képzett pedagógusokkal, szakképzett könyvtárosokkal váltsák fel*”. A könyvtárosok pedig sokkal többet foglalkozzanak az olvasókkal. Végül feladat az is, hogy a pártfunkcionáriusokkal, vállalati, tanácsai és szakszervezeti vezetőkkel „*még jobban megszeressük a könyvtárt, a könyveket, hogy maguk is használják*”. A mai olvasó értékeli az őszinte szavakat, egyben elcsodálkozik a mérhetetlen naivságon, vagy tehetetlenségen?

1955 márciusában a párt központi vezetősége leváltotta Nagy Imrét, így Rákosi ismét teljhatalmat kapott.

A SZN júniusban megjelent vezércikke ennek megfelelően újrafogalmazza a „*könyvtárak hivatását*”.³³ Ez az írás is a töretlenül fejlődő könyvtárügy számainak összefoglalásával kezdődik:

- a felszabadulás előtti 1008 könyvtárhoz képest a „*Népművelési Minisztérium és a SZOT hálózatába tízezernél több könyvtár tartozik*”, 1954-ben a hat milliós állományból az egy millió olvasó 21 millió kötetet kölcsönzött;
- „*tizenkét legnagyobb tudományos könyvtárunk összkötet-forgalma [...] 1954-ben az 1938. évi kölcsönzés ötszörösét, több mint két és fél millió kötetet ért el*”;
- nemcsak mennyiségi növekedés ment végbe: új olvasótábor használja a könyvtárakat, melyek a „*munkások és parasztok, egész dolgozó népünk intézményeivé váltak*”;
- az olvasók nemcsak több, hanem „*más könyveket kölcsönöznek*”: a népkönyvtárak korábbi „*silány irodalmával szemben ma nagy tömegek számára hozzáférhetők a marxizmus-leninizmus klasszikusainak művei*”.

A büszkeségre jogosító fejlődés mellett meg kell látni a hibákat is: a „*nagy eredmények mellett éppen az utóbbi hónapokban mutatkoztak [...] aggasztó jelenségek*” is. Az utóbbi két évben ugyan megduplázódott a kölcsönzők száma, a kötetforgalom pedig még ennél is jobban nőtt. A Központi Vezetőség határozata nyomán vizsgálva a helyzetet kitűnik, hogy a „*könyvtárosok nem kis része elhanyagolta a politikai és a népszerű tudományos művek beszerzését*”, sőt egyes könyvtárak a marxista-leninista sorozatok beszerzésének folytatását is abbahagyták. Egyoldalúan az olvasó – főként szépirodalmi – igényeit követték. Mind a könyvkiadás, mind a könyvtárak tekintetében „*hiba volna megfedkezni arról, hogy <az olvasók spontán igénye csak kiindulási alap> [kiemelés az eredetiben] a „szocialista öntudatra való nevelés szempontjából*”. A „*szocialista könyvtáros nem lehet csak egyszerű kiszolgálója olvasóinak, egyúttal tanítója és nevelője is kell, hogy legyen*”.

Sok a tennivaló a munkásosztály könyvtári ellátása terén: mielőbb érvényt kell szerezni a SZOT által az év elején hozott üzemi és szakszervezeti könyvtári határozatnak. Az ifjúság nevelése hasonlóan fontos teendő, hisz a „*könyvtárak olvasóinak csaknem a fele iskolás fiatal*. Ennek alapján a „*DISZ segítségével széleskörű olvasómozgalmat kell kifejleszteni*”, „*növelni kell az ifjúsági könyvtárak számát*” (a kor terminológiája szerint ez gyermekkönyvtárat jelentett).

A vezércikk állítása szerint „*könyvtárosaink ma már*

nagyrészt jól képzett, művelt emberek”, – mi pedig emlékezzünk Mikó jó fél évvel korábbi soraira, mely szerint a könyvtárosok fele érettségivel sem rendelkez, viszont tovább kell javítani politikai képzettségüket. „Meg kell érteni – szögezi le a pártlap –, hogy a könyvtáros munkája tömegek közt végzett mozgalmi munka, hogy a könyvtáros nem hivatalnok, hanem propagandista”, hisz a könyvtárosok a „kulturforradalom első vonalában harcolnak a szocializmus építéséért.”

1955 szeptemberének végén a lap szintén címdoldalon – a rövidebb vezércikk alatti két hasábon – foglalkozik az üzemi könyvtárak terén jelentkező tennivalókkal.³⁴ Az eredmények rövid felsorolása után a cikk utal a SZOT sokadik könyvtári határozatára, majd rátér a problémákra és feladatokra. Itt is előkerül a politikai és szakmai könyvek elhanyagolása, s elutasítja azt a feltételezést, miszerint a munkás ne fogadná szívesen a szakmájába vágó olvasnivalókat „vagy olvasatlanul adná vissza az ilyen könyveket.” A SZOT határozat nyomán törekedni kell a szétaprózottság megszüntetésére, központi könyvtárak létesítésére. A központosítás hozzájárul a könyvvállomány megvédéséhez, egyben „lehetővé teszi, hogy kevesebb, de képzettebb könyvtáros lássa el ezt a felelősségteljes munkát”. A központosítás előnyét bizonyítja például, hogy az építőipari szakszervezet könyvtárainak adatszolgáltatása szerint az előző évi 24-ről az „idén 35%-ra emelkedett a rendszeresen olvasók száma”. (Itt a mai szakmai olvasó aligha tud elnyomni egy enyhe mosolyt vagy fejcsóválást: 35%?!)

1956 elején folytatódik a Rákosi-vonal szigorú hangütése. Jellemző az orwelli cím – *A kultúra demokratizálásáról* –, hogy azután épp az ellenkezőjéről értesüljenek Non György népművelési miniszterhelyettes cikkének olvasói.³⁵ Egyesek a „kultúra demokratizálásának jelszavából a legutóbbi években fegyvert kovácsoltak a párt- és az állami vezetés ellen”, a „jobboldali törekvések a kultúra demokratizálásán nem a szocialista kultúra felkarolását, hanem a polgári kultúra restaurálását értették. Nem az élénjárókra akartak támaszkodni a kulturális tömegmozgalmakban, hanem azokra, akik visszafelé sandítanak”. Témánkhoz közelebb megállapításokat is tartalmaz a miniszterhelyettes megnyilatkozása. „Egyesek olyan megállapításokat is megkockáztatnak, hogy olvasóink nem szeretik a szocialista-realista regényeket, filmeket [...]. A tények, a számok az ellenkezőjét bizonyítják”, szögezi le Non (ám tényeket nem közöl). Jellemző, hogy a cikk végén található egy „harcos” felhívás is. „Demokrácia az új kultúrát létrehozó

millióknak – következetes harc a „kizsákmányolók és ’kultúrájuk’ ellen – ez a kulturális forradalom sikerének feltétele”. A gondolkodó olvasó talán (magában) megkérdezte, de hol is vannak a „kizsákmányolók”? Aki „visszafelé sandít”?

A „kultúra demokratizálása” akkor felkapott jelszóvá vált. A februárban meghirdetett „könyvbarát-mozgalm” felhívásában³⁶ is helyet kapott: aláírói Darvas népművelési miniszter, Gáspár Sándor SZOT-elnök, Veres Péter írószövetségi, Mód Aladár TIT- és Rusznyák István MTA-elnök. A felhívás utal arra, hogy „gyarapodik az olvasók tábora. 1953-tól 1955-ig megkészszerződött az ország könyvtáraiból kölcsönzött kötetek száma”, majd kezdeményezi: az alkalmi olvasók váljanak rendszeres olvasókká, s ennek érdekében „gyűjtsenek saját könyvtárat”, amihez 20%-os vásárlási kedvezményt biztosít az állam.

Tavasszal lezajlott a szovjet kommunista párt XX. kongresszusa, mely a sztálinista vonal újabb vereségét hozta. Lassú nyitás kezdődött idehaza is...

1956 májusában a lap hozzászólási lehetőséget biztosított a készülő második ötéves terv tervezetének jobbitása végett. Ekkor Kellner Bernát könyvtáros (Kaposvár, Megyei Könyvtár) is szóhoz jutott. Írásából érdemes rögzíteni, hogy „1960-ig minden járási székhelyen létesüljön járási könyvtár” (1952-ben két évet adott erre a feladatra a kormányhatározat), továbbá az ötezer lélekszámú vagy ennél nagyobb falvakban mindenütt legyen önálló községi könyvtár.³⁷

Szeptember közepén három napos reprezentatív kongresszust tartottak a magyar könyvkiadók az „Országház kongresszusi termében”. Köpeczi Béla, az állami irányítás csúcsszerve, a Kiadói Főigazgatóság vezetője beszámolójában előbb az eredményekre koncentrált. Büszkén említette, hogy hazánk az 1955-ben kiadott „17 500 mű” 45 millió példányával „világviszonylatban a 9-ik helyet foglalja el” az „egy főre eső könyvtermelés alapján”. Feladatként jelölte meg az „olvasó közönség kívánságainak” jobb figyelembe vételét, a dogmatizmus leküzdését, továbbá „szakítani kell a régi, helytelen lektori módszerekkel”. Vagyis a cenzúra mindenhatóságával, fordíthatjuk le szavait érthető nyelvre. A kiadói vezetők (Hegedűs Géza, Domokos János, Cserépfalvi Imre stb.) számos kritikát (a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat működése) és javaslatot (legyen saját boltjuk a kiadóknak) fogalmaztak meg.³⁸

Szeptember végén a SZOT ismét foglalkozik a szakszervezetek „nevelő munkájával”: a könyvtárak terén a felesleges állomány lecserélését, továbbá a „központi körzeti könyvtárak” létrehozását szorgal-

mazva.³⁹

Ugyancsak szeptemberben rövid címoldali cikk tudatja, hogy Magyarország fokozatosan bekapcsolódik az UNESCO munkájába.⁴⁰ *Luther Evans* főigazgatóra hivatkozva tudatja: „*Hazánk aktívabb részvételére van mód a dokumentációs szolgálat, [...] a könyvtári munka területén*”. Épp csak azt nem említi az írás, hogy utoljára 1948-ban nyílt erre mód.

Riportok, beszámolók, fontosabb hírek

Az 1945. március 25-én újraindított Szabad Nép – jellemző módon – első könyvtári témát érintő cikke a Szovjetunió „kultúréletéről” szólt.⁴¹ A „német barbárok” által elpusztított könyvtárak újjászervezésére egy központot hoztak létre, mely eddig már 10 millió kötetet juttatott e célra. Január 1-ig már újra megnyitottak 45 ezer közkönyvtárat, 40 ezer klubot és kultúrházat. Épül a tudományos akadémia hatalmas moszkvai székháza, benne hat millió kötetes könyvtár kap helyet.

1946 nyarán ismétlődő cikkek fontos kezdeményezésről számoltak be: szó van arról, hogy a kollektív szerződések írjanak elő egy 1%-os kulturális munkaadói hozzájárulást: a keret lényegében az üzemi könyvtár finanszírozását szolgálja majd.⁴²

1947 elején elhangzik az a tézis, amely a korszak egészének egyik jellemzője: a munkások és parasztok könyvellátásának egyik legfőbb eszköze a létrehozandó üzemi és népkönyvtárak működése. A *Fórum* című folyóiratban indult könyvkiadási vita keretében szögezi le ezt *Vértess György* szerkesztő (aki később a Kiadói Főigazgatóság elődjének számító Könyvhivatal élére került).⁴³

1947 áprilisában *Molnár Miklós*, a lap újságírója himnikus cikket szentel annak a hírnek, hogy az MKP által életre hívott Népkönyvtárakat Szervező Országos Bizottság kezdeményezésére május elsejére százezer kötetet küldenek száz falusi népkönyvtár létrehozására.⁴⁴ Egyébként ötszáz levél érkezett hasonló – könyvtáralapítási – kéréssel.

1947 őszén már Rajk László belügyminiszter rendőrségi könyvtárhálózat kiépítését kezdeményezte. 600 rendőrőrsön 20–25 kötetes hoznak létre, majd ezek egymás közt cserélik könyveiket, végül a vármegyék rendőrhatalmái könyvtárai cserélik ki állományukat. A rövid hír szerint főként szépirodalmi anyag kerül e kis gyűjteményekbe.⁴⁵

Novemberben hosszabb cikk örvendezik a Gorkij Könyvtár megnyitása felett, – s elkezdődik a legendás munkásolvasók galériájának megteremtése. „*Laka-*

tos Géza ifjúmunkás minden nap 3 órát gyalogol – 1 könyvért” – így a beszámoló címe.⁴⁶ Amilyen szép a hősiess olvasói kedv, annyira lehangoló a szervezés. És mikor olvasott e derék ifjú? Az 1947-es ősz a könyvtári propaganda megszületésének időszaka: nézzük meg újra Keszi Imre cikkét (ld. 10-ik jegyzetünkben): „*Olvas a nép...*”

1948 tavaszán vitriolos hangú vitacikk utasítja vissza a *Hazánk* című lap szemforgató állításait. A *Hazánk* szerint 1942-ben többet olvastak, mint 1946-ban, ráadásul a munkások olvasása visszaesett a négy év előttihez képest. A pártlap szerint „*1946 jó része a létért folytatott nehéz küzdelemben*” telt el, s 48-ban lehetne újabb adatokkal is szolgálni. Különben is a *Hazánk* miért nem gondol arra, hogy a „*munkások a nehezebben megközelíthető nyilvános könyvtárak helyett most már többnyire az üzemi, párt- és szakszervezetük könyvtárába járnak olvasni*”?⁴⁷

Bár kétségtelenül az üzemi (szakszervezeti) könyvtárak a lap elsőszámú kedvencei, számos beszámoló ecseteli a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egységeinek egyre élénkülő forgalmát. 1948 márciusának végén éppen harminc katona lepi el a 9-ik fiókkönyvtárat. Ki lélektani, ki pedig filmtechnikai könyvet kér a fiatal alhadnagy irányítása mellett.⁴⁸ Pár nappal később megtudható, hogy a FSZEK fiókkönyvtárai között verseny indult új olvasók szerzése és a marxista irodalom kiemelt kezelése terén.⁴⁹

Szeptember elején rövid hír tudatja, hogy az Országos Könyvtári Központ megkezdte a rendszeres könyv- és folyóirat-cserét szovjet partnerével, az ottani akadémiai társadalomtudományi könyvtárral.⁵⁰

A szakszervezeti (üzemi) könyvtárak hálás témát szolgáltatnak a munkásoksztyál idealizált képének megteremtésével. 1948 szeptemberében Csepelen megnyílik a Munkásotthon szakszervezeti könyvtára: a beiratkozás ára már csak két forint (az üzemi étkezdében egy ebéd egy forint).⁵¹ Az MDP helyi könyvtárától átvettek több száz szépirodalmi könyvet, minthogy ebből „*pártmunkás-könyvtár lesz*”. A nyitva tartás elég szűk: szerdán délután két, vasárnap délelőtt négy óra. Hamarosan egy olvasói levél kritizálja a könyvtárak nem szerencsés nyitva tartását, s utal a szovjet példára, ahol esti órákban is látogathatók a könyvtárak.⁵²

Az 1949 nyarán kitört éberségi roham (ld. fentebbi és 11-ik jegyzetünket) több olvasói levél érkezett a laphoz, amely ezek áttekintését terjedelmesebb cikkben oldotta meg.⁵³ Szó esik a selejtezésről, amit az Orion B-gyárában a munkások ellenőriztek (sok „szemetet” találtak még, hasonlóan a Láng gépgyárhoz), a szov-

jet művek példamutatásáról, a műszaki könyvek fontosságáról. Egyesek óvnak a túlzott óvatosságtól, nehogy csak a pártkiadó (*Szakra*) kiadványait szerezzék be. Elégtelen a könyvtárak propagandája, ezért lehetséges, hogy egyesek ponyvaregényeket szereznek be zugkölszönzökből, trafikokból. A cikk eszmei mondanivalója az utolsó szakaszban fogalmazódik meg. „*A dolgozó nép államában az irodalom is a dolgozó nép ügye.*” Ez már csaknem csasztyuska-szöveg... A dekadens irodalom elleni harc is a munkásosztály ügye, természetesen a Párt vezetésével. „*Ennek a harcnak a feltétele, hogy [...] kisöpröjjük a szemetet az üzemi könyvtárakból, és terjesszük, propagáljuk a jó könyvet, az igazi irodalmat.*”

Olvasómozgalom 1949-től

Rideg Sándor író december elején hosszú cikkben számol be szikszói élményeiről.⁵⁴ Az osztályharcos „szociográfiai” felvezető után az író érdeklődik kísérőjétől, „*van-e valamennyi könyvük és könyvtáruk [sic! S.P.] a községben*”. Beniczkyne Bajza Lenke könyveket várt, s e helyett legnagyobb ámulatára „*egy pesti mintájú, fényűző berendezésű*” könyvtárba vezették, ahol az „*állványokon arany díszítésű kötésben ezrével ragyogtak előttem a világirodalom remekei*”. A mai olvasó kissé felderül, hisz itt van már a Kánaán, legalábbis Rideg szemével nézve (vagy tréfált a kiváló író?). Szikszóról érdemes megjegyezni, hogy korántsem egyszerű „község”, hanem 1945–1950 között Abaúj vármegye központja (a korábbi Kassa helyett), egyben a frissiben létrehozott körzeti könyvtár székhelye.

A szikszói reflexiók voltaképpen egy nagyobb „projekt” keretébe illeszkednek. Az 1949 őszen létrehozott Népművelési Minisztérium – magyarul: propaganda minisztérium – által szervezett olvasómozgalom részét képezi. A Szabad Nép már október közepén bejelentette: „*Elindultunk kultúrfrontunk teljes meghódítására.*”⁵⁵ Az olvasómozgalom (is) szovjet példát követett: kijelölték az országos „hódításra” szánt négy-öt könyvet (első alkalommal *J. Iljin*: A nagy futószalag (sztálingrádi gyár), *Illés Béla*: Kárpáti rapszódia, *K. Szimonov*: Nappalok és éjszakák, *Sayers – Kahn*: Nagy összeesküvés (amerikai imperializmus), *Asztalos István*: Szél fúvatlan nem indul, *A. Bek*: A volokalamszki országút). Ezeket nagy (általában ötven-hetven) példányszámban szétküldték a városi és falusi nép-, valamint üzemi könyvtáraknak, hogy minél több ember elolvassa. Majd megjött Budapestről az „író elvtárs”, aki elmagyarázta, mit

olvastak, s miért olyan fontos a mű (a felszabadító Szovjetunió tisztelete – győzelme a fasizmus felett, a forradalmi hagyományok értékelése, az imperializmus kíméletlen leleplezése stb.). A Magyar Írószövetség tevékeny részt vállalt e mozgalomból. A helyi faliújságra pedig saját könyvismertetőket helyeznek el az olvasók. Ilyen „gyöngyszem” Illés Béla Fegyvert s vitézt énekek című művéről: „*Olvassátok el ezt a könyvet, hogy még elszántabban gyűlöljétek az ellenséget!*”⁵⁶ A lap januári számában Molnár Miklós mintegy összegző képet rajzol a „kultúrforradalom” diadalmas meneteléséről. *Azsajev Távol Moszkvától* című regénye harmincezer példányban napok alatt elfogyott, a képzőművészeti kiállítást 300 ezren nézték meg, az üzemi és a falusi könyvtárak látogatottsága „*ugrásszerűen emelkedik*”.⁵⁷ A kritika ezúttal az alkotókat éri: „*Irodalmunk és művészetünk nemcsak a politikai és gazdasági fejlődés mögött maradt el, hanem a tömegek gondolkodásában végbement változások mögött is*”. Vagyis a „tömegek gondolkodása” alig egy – másfél év alatt lehagyta az alkotókat: öröm ide – szégyen oda!

Nyáron országos „aktíva-értekezleten” értékelték az eredményeket, megszabva a további feladatokat is.⁵⁸ Horváth Vera, a minisztérium könyvtári főosztályának vezetője összegző adatokkal szolgált: „*eddig 68 író közreműködésével 300 ankétot rendeztek, amelyeken 57 ezer hallgató vett részt. Az olvasás erősítése mellett az ankétok „előre lendítették a termelést is*”. Egyes helyeken meg Solohov könyvének (Új barázdát szánt az eke) „*megbeszélése után új termelőcsoportokat alakítottak*”. Meglepő (mai szemmel) a cikk ezen mondata: „*Hiányossága az olvasómozgalomnak, hogy még kampányszerű.*” A továbbiakban az olvasómozgalmat ki kell szélesíteni, növelni az olvasókörök számát, továbbá a „mozgalom szorosabban kötődjék a napi kérdésekhez (békeharc, tévesztés, majd békekölcsön-jegyzés).

Nyáron egy kultúrházi felelős a kisüzemek olvasómozgalomba történő bekapcsolását sürgeti.⁵⁹ Egyedülálló az a pillanat a kultúrforradalom, vagy szűkebben az olvasómozgalom terén, amikor maga a „végső mozgató”, a „Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztálya” aláírásával jelenik meg felhívás, meghozza a Rákosi-per anyagának elolvasatása céljából.⁶⁰ Idézzünk e – stílusa tekintetében is – értékes forrásból kicsit hosszabban: „*Pártunk segítségét akar nyújtani az elvtársaknak az olvasáshoz, ezért felhívjuk az elvtársak figyelmét arra, hogy jelentkezni lehet a pártszervezeteknél az olvasómozgalomban való részvételre. Az olvasómozgalom július 1-től szeptember 25-ig tart. A*

pártonkívüli dolgozók a különböző tömegszervezeteken keresztül vehetnek részt 'A Rákosi-per' szervezett olvasásában.”

A hazai – mindvégig fentről vezérelt – olvasómozgalmakról kitűnő áttekintést nyújt egészen a nyolcvanas évekig Katsányi Sándor és Kamarás István tanulmánya, amely Kamarás könyvének egyik fejezeteként látott napvilágot.⁶¹

Fókuszban az üzemi (szakszervezeti) könyvtár

A magát a munkásság élcsapataként minősítő kommunista párt egyik szívügye volt a munkásság kulturális, szakmai és (nem utolsósorban) politikai színvonalának emelése. Eszközként kínálkozott – a sajtó, a film, a kultúrversenyek, az öntevékeny művészeti mozgalom mellett – a munkahelyi könyvtár.

Alábbiakban tucatnyi cikk alapján áttekintjük, miként szólt e kérdésről a központi pártlap.

Az első érdemi publikáció⁶² már címében hordozta az üzenetet: „*Betűre éhesek a dolgozók*”. A gondot az alcím hordozza: „*de nem tudják megfizetni*”. Nem csoda, ha az üzemi könyvtárakat szívesen használják: a „*MÁVAG gépgyárban 3113 munkás és 451 tisztviselő, A Telefongyárban 120 munkás és 30 tisztviselő, a Láng gyárban 130 munkás és 30 tisztviselő olvasó.*” A korábban már említett 1%-os keretből tudnak majd gyarapítani, a „*Szakszervezeti Tanács, a Magyar Írók Szövetsége és a Munkás Kultúrszövetség könyvlistákat fog az üzemi bizottságoknak ajánlani*”.

Emblematikus címe okán – „*Olvas a nép*” – már említettük Keszi Imre fontos riportját.⁶³ Pontos adatai szerint az Agrolux vállalat üzemi könyvtárának 2000 kötetét a 400 dolgozóból 180 használja. *Katajev*: Távolságban egy fehér vitorla című művét kilenc hónap alatt tizennégyen olvasták, de népszerűek *Steinbeck* „ellenállási regénye” (Lement a hold), továbbá *Fagyjev*, *Ilf* és *Petrov* könyvei is. A hazai klasszikusok közül *Jókai* és *Karinthy* népszerű. Keszi és a könyvtáros olyan személyt is talál a kartoték alapján, aki korábban sokat olvasott, de most felhagyott vele. Ám róla rögtön kiderül, hogy szakmai és nyelvi tanulmányokat folytat, mióta munkából irodai dolgozó lett.

A két munkáspárt egyesülésével 1948 közepén gyökeresen új (monopol) helyzetből bontakozott ki a kultúrforradalom. Ennek szakmai leképezése az a cikk, melyre szintén utaltunk röviden: egyszerűen „kiszolgáljon” vagy fejlesszen a könyvtár?⁶⁴ E kultúrpolitikai szempontból elsőrendű dilemma „helyszíneként” a Ganz Villamossági Gyár tűnt megfele-

lőnek. Mai szemmel is mesebeli számok: 3000 kötet, a 2600 dolgozóból 2000 olvasó. A névtelen cikkíró előbb három olvasóval ismerkedik. Egyikük a könyvtáros szerint a jelenlegi olvasók többségét képviseli *Harsányi Zsolt*, *Vicki Baum*, *Bozay Margit* és társaik könyveinek kedvelésével. Erről nem az olvasók tehetnek, tehet viszont – a cikkíró szerint – a könyvtáros, az üzemi bizottság és a helyi pártszervezet is. A háromezer kötetnek csak a fele hozzáférhető a két szekrényben, a többi, mely az MDP ajándéka, „*tehát nyilván a legjobb könyvek*” (a cikkíró szerint) még dobozban áll. Így Makarenko és más szerzők számos fontos könyve. Ismét szerepel az Agrolux könyvtára, majd az Elektromos Művek. Utóbbi állománya eléri a 11 ezer kötetet, a négyezer dolgozóból 2000 olvasó a könyvtárban, akik 1947-ben 44 ezer kötetet olvastak. Jóllehet több ezer kötet képviseli a szépirodalmat, de nincs a fentiekben példaként említett könnyű irodalomnak nyoma sem. Van viszont elég példány „*Rákosi, Révai elvtársak*” könyveiből, illetve *Nagy Lajos*, *Déry Tibor*, *Tersánszky* minden műve megvan. A szakszervezeti központ „*könyvtárellátójának képviselői több száz üzem könyvtárossal*” beszéltek: a kép nem rózsás, hisz a legtöbb „*kiszolgálni és nem irányítani akarta az olvasók ízlését. Ez nem véletlen, hisz eddig semmilyen segítséget nem kaptak: mi legyen könyvtárunkban, s mi ne legyen semmiképpen sem*”. De a szakszervezeti központ „*kulturális osztályára rövidesen kinevezik az üzemi könyvtárak felelősét*”, továbbá összel tanfolyamok várják a könyvtárosokat. „*Jobb későn, mint soha*”, – így zárul a cikk.

Ez az időszak (1948–1949) a „fordulat éve”, ahogy maga Rákosi elnevezte, így nem véletlenül 1949-ben több érdemi cikk is foglalkozik az üzemi könyvtárakkal. Az eddigi inkább leíró stílust felváltja a direkt felszólítás. Januárban „*Sürgős rendezést!*” követel a lap, minthogy „*rengeteg selejtes könyv /van/ az üzemi könyvtárban*”.⁶⁵ A Postás Szakszervezet könyvtárában kezdődő riport közli, hogy az eredetileg 14 ezres gyűjteményben „*fasiszta könyv volt 4000*”, majd a szakszervezet még megjelölt kétszer 1500-at, a könyvtáros az olvasók segítségével talált további 300-at. A Közlekedési Alkalmazottak szakszervezetének könyvtárában viszont a könyvtáros éberségével vagy tájékozottságával baj lehet, mert az 1948-ban beszerzett könyvek közt felbukkan *Herczeg Ferenc*, *Szomory Dezső*, *Zilahy Lajos*, sőt *Fekete István* („az Új Ember kedvelt tárcáírója” – minősíti a szerző, L. M.) nem egy könyve. A szerző következtetése: „*Az üzemi és körzeti könyvtárak fejlesztése, irányítása és kirostálása ez idáig elhanyagolt terület. f...]* Az üzemi

könyvtárak ellátását megszerezni kellene, fontossági sorrendet megállapítani a beszerzendő könyvek között. [...] A könyvtárosokat az ipari dolgozók közül kell kiemelni, oktatni, fejleszteni, tanácsokkal ellátni, ellenőrizni.” A következő hetekben a szerkesztőség még fokozza téma iránti hevületet (ld. 15-ik jegyzetpontunkat).

1949 júliusában a „kellene” stílust felváltja a kategorikus imperatívusz. Szántó Miklós hírhedt írását – *Ellenség a könyvtárakban*⁶⁶ – már ismertettük fentebb, most még a stílusra figyeljünk. „Itt az ideje, hogy helyrehozzuk a hibákat, söpörjük ki a fasiszta és burzsoá szemetet könyvtárainkból [...] A jövőben nézzék meg üzemeink alaposan, milyen könyveket vásárolnak és könyörtelenül dobják ki az üzemből az élősködő ügynökök hadát [...] A könyvtár segítse a politikai feladatok végrehajtását, a termelés emelését, dolgozóink tanulását. [...] ... az olvasást milliók népmozgalmává kell tenni. A könyvtárat igazi kulturális központokká, megsokszorozódott harci fegyverré kell újra tennünk” [kiemelések az eredetiben. – S.P.].

A következő év januárjában a lap a KISTEX gyáranak kulturális munkájával foglalkozott. Szeptemberben lecserélték a régi kultúrfelelőst, az új meg „nagy csomó slágerlemez, rossz operetteket és népszínműveket talált”.⁶⁷ A könyvtár még csak éledezik, hisz a 2800 kötetes könyvtárat az ötezer dolgozóból egyelőre csak 450 látogatja. Igaz, ők azután szinte csupa szovjet könyvet olvasnak (kapnak?): *Szimonov, Gorkij, Makarenko* könyveinek néhány példánya nem elégíti ki az igényeket. Sok gyermekkönyvet vásároltak a dolgozók karácsonyra (*Marsak, Katajev, Csehov*). Ám még nagy baj az „ideológiai képzetlenség”: a „150 párton kívüli kultúraktíva között sok képzetlen akad”. Elkészült viszont a három hónapos „kultúrmunkaterv”: megvalósítása nem kis dolog, minthogy „a szocialista termelést csak a kiművelt emberfők százazeivel lehet végrehajtani” [kiemelés az eredetiben. S.P.], – mondja „*Kakuk elvtársnő, párttitkár*”. Széchenyi István ígéje így válik „fegyverré” a KISTEX-ben...

1951 nyarán magabiztos országos adatok az MTI-től az üzemi könyvtárhálózat gyors bővüléséről:⁶⁸ 1949-ben „1933 könyvtár hétszázezer kötettel”, 1950 júniusában 2358 könyvtár egy millió kötettel, most pedig 2500-nál is több könyvtár 1,2 millió kötettel. „Az ötéves terv végére 3400 üzemi könyvtárunk lesz három millió könyvvel”.

Meglepő módon ennyi akarat és felszólítás után 1952 januárjában kritizálni kell a Ganz Vagongyár könyvtárának munkáját.⁶⁹ A könyvtár 1949-ben jött létre „alig ezer kötettel”, mostanra a központi és a 36 „mű-

helykönyvtárnak” 13 ezer kötete van, s 4500 olvasót látnak el, vagyis a dolgozóknak „mintegy 40%-a rendszeresen olvas”. Ám az eredmények mögött hibák húzódnak meg, az „olvasómozgalom nem fejlődik, sőt az 1951 elején elért eredményekhez képest visszaesett”. A 30 könyvtárosból csak 12 vesz részt a továbbképzésen, az új magyar irodalom olvasása gyenge. Hiányos is az állomány: nincs egy kötet sem *Benjámin László* vagy *Kónya Lajos* verseiből. Gond az is, hogy „nem olvassák eléggé a szakkönyveket”. A megoldási javaslat már ismert dolgokra tér ki: jobb irányítással és ellenőrzéssel, a könyvtárosképzés biztosításával, a „káderek alaposabb kiválasztása” révén kijavíthatók a hibák s „újra gyors fejlődésnek indulhat a Ganz Vagongyár olvasómozgalma”.

Hosszabb idő után – mikor Rákosi már újra kezébe kaparintotta a teljhatalmat, Nagy Imre leváltása után – 1955 szeptemberében jelent meg egy „kis” vezércikk (a nagyobb alatt, de az első oldal hasábjain). „Az üzemi könyvtárakról” címet viselő írásról már fentebb beszámoltunk.⁷⁰ A cikk a lendületes fejlődés újabb adatait sorolja: „Tavaly [...] a hétezer szakszervezeti könyvtárban több mint fél millió rendszeres olvasót tartottak nyilván, s több mint hat és fél millió könyvet kölcsönöztek”. Hogy is lett a tervezett 3400 könyvtárból hirtelen hétezer, ezzel az „aprósággal” a szerkesztőség nem bajlódik. A kicsengés itt is a tömegmozgalmi jelleg erősítése: a „könyvtárak aktíváinak tízezei” végezzék jól munkájukat, s akkor „válik majd a könyv az üzemi dolgozók nélkülözhetetlen táplálékává”.

Összegzés

A központi pártlap viszonylag gyakran foglalkozott a könyvtárak és az olvasás – többnyire inkább csak az olvasómozgalom – kérdéseivel. A kor stílusában hajszolta a Szabad Nép is a „kultúrforradalom” eredményeit, egyfajta számmisztikát követve, mintegy a sztahanovista mozgalom szovjet példája nyomán. Nagy, még nagyobb számok, s máris győzelmek születnek, a békétábor egyre legyőzhetlenebb, határ a csillagos ég...

Az írások színvonala elég alacsony, a kor szokásos agitprop stílusa eluralkodik még az egyébként tehetséges cikkírók (Keszi Imre, Molnár Miklós. Szántó Miklós stb.) munkáiban is. Meglepő, de tény, hogy tizenkét év alatt egyetlen szakmabeli sem kapott lehetőséget gondolatai kifejtésére. Sem a régi nagyok, mint Dienes László vagy Kőhalmi Béla, sem a jelentős intézményvezetők, mint Varjas Béla, Haraszthy

Gyula vagy Kovács Máté, sem a legjobb szakmai szerzők, mint Sebestyén Géza vagy Sallai István, sem a többszörösen kitüntetett Lipták Pál.

A pártállam kiépülése az üzemi (munkahelyi, szakszervezeti) könyvtárak terén is mesterséges „virágkorhoz” vezetett. Vagyis papíron: több ezer könyvtár, több százezer olvasó dolgozó, sok millió elolvasott kötet, erről szólt itt is a nagy „narratíva”.

Másrészt jellemző, mivel nem foglalkozott szakmai szempontból a pártlap? A II. Országos Könyvtári Konferenciával, az egyetemi könyvtárosképzéssel, a tudományos és szakkönyvtárak problematikájával, az 1956 márciusában kibocsátott (második) könyvtári törvényerejű rendelettel.

A Rákosi-kor pártsajtója szakmánk vonatkozásában is a naiv voluntarizmust képviselte: az akarat (értsd: a felülről érkező direktíva) mindenható, s ha még vannak hiányosságok, akkor vagy az ellenség kártevése vagy az ideológiai felkészítés gyengesége a hibás. Ezzel együtt aligha tévedünk, ha a könyvtár szerepét a diktatórikus pártállam keretében nem az „első hegedűsök” közt látjuk. Az a szerep a sajtóé és a filmé volt, amint erre Lenin is, Sztálin is rámutatott. Egyébként semmiben sem különbözve a náci Németország gyakorlatától.

Epilógus 1.

1956. november 1-én az új nevet felvevő állampárt a központi lap címét is megváltoztatta: ekkor indult a *Népszabadság* (továbbiakban: NSz) útjára. Ennek november 4-iki száma közölte az alábbi felhívást:

„Őrizzük meg a forradalom dokumentumait, emlékeit! Az Országos Széchényi könyvtár kér mindenkit, aki részt vett a forradalom bármely eseményében vagy szemtanúja volt bármely megmozdulásnak, hogy röviden írja le, foglalja össze az átélteteket, a hallottakat. Minden esemény, élményleírás lehetőleg rögzítse a pontos időpontot és helyet. A könyvtár kér mindenkit, aki fényképfelvételeket készített a forradalom napjaiban, juttasson el a felvételeiből egy-egy másolatot a könyvtárhoz. Címe [...]”. (MTI)⁷¹

Varjas Béla főigazgatónak és munkatársainak ez a fontos kezdeményezése végrehajthatatlanná vált a lapszám megjelenésének napján bekövetkezett szovjet megszállással, hisz minden dokumentum az érintettek elleni vádak alapját képezte volna. Tudomásunk szerint a könyvtárból Varjason kívül negyven munkatársat bocsátottak el a továbbiakban...

Epilógus 2.

A NSz 1958 januárjában összegző cikket közölt a „*könyvtárhálózat kilencévi eredményei*”-ről.⁷² A cikk a cím ellenére csak a szakszervezeti könyvtárakról szól. Ezek állományában 1949-ben csak félmillió kötet volt, majd 1955-ben meghaladta a 4 milliót, és pedig 6240 könyvtárban.⁷³ Kétharmaduk nagysága alig érte el az 500 kötetes szintet. Az olvasók száma az 1950-es 179 ezerről több mint háromszorosára, 543 ezerre emelkedett, s közülük 75% munkásolvasó. A cikkíró kiemeli a SZOT 1955-ös könyvtári határozata nyomán elindult központosítási folyamat fontosságát. A könyvtárak előtt álló legfontosabb feladat: „*Segíteniük kell az olvasókat, hogy megismerhessék [...] a magyar és a világirodalom legszebb [...] alkotásait, köztük a szovjet és a népi demokratikus írók műveit.*” Érződik a különbség: eltűnik az ideológiai (termelési, békeharcos stb.) feladat, s még a szovjet művek is csaknem belesimulnak a szélesebb fogalmat kifejező „világirodalomba”.

Új történet kezdődik vagy az eddigi új köntösben? Ez már egy másik elemzés tárgya lehet.

Jegyzetek

1. Áttekintésünk alapja az Arcanum cég által készített, s az MTA Könyvtárában használt digitális állomány. Az ismertető szavai: „Szabad Nép: 1945. június 2. (III. évfolyam 55. szám) és 1956. október 29. (XIV. évfolyam 297. szám) között, plusz még 1956. november 6. – 11. között 6 db számozatlan lapszám, összesen 22.385 oldal”. Megjegyzendő, hogy a szöveg már nem pontos, időközben ugyanis nyilván sikerült az 1945 júniusa előtti hónapok digitalizálása is, tehát az oldalszám néhány százzal növekedhetett. Egy gyenge pont derült ki tájékozódásunk során: a cikkek szerzőinek neve (általában? soha?) nem kerül be a keresési folyamatba, találatokba (egy példa: Dobos Piroska neve számos helyen felbukkan, de cikke kapcsán nem; írását az „olvasás” tárgyszóra történő keresés kapcsán találtuk meg). Forrás: <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Nepszabadsag/>

A Szabad Népet 1945-ben március 25-én indították újra Budapesten (a Népszava már január 26-án újraindult). Kerétként tehát csaknem 23 ezer oldalnyi anyagból kerestünk: ha a kiválogatott könyvtári vonatkozású szövegeket tömören egymáshoz illeszténénk, akkor hozzávetőlegesen 10–12 újságot kellett volna kiadni.

A Szabad Népről és a kor sajtójáról tömör összegzés olvasható HORVÁTH Attila tollából (A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején. Bp.: Média tudományi Intézet, 2013. 93 p. Média tudományi Könyvtár, 7.). Elérhető itt:

- http://mtmi.hu/dokumentum/410/a_magyar_sajto_tortenete_mk7_w.pdf
- A „fordulat éve” előtti időszakban az MKP a sajtó terén a – szovjet segítséggel működtetett – papírkiutalással biztosította vezető szerepét. A fő vesztes a katolikus egyház volt. Ld. SZAJDA Szilárd: Fordulat vagy a folyamat betetőzése = Médiakutató, 2003. tél http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_4_tel/03_fordulat_vagy/
- Címünkben idézőjelbe tettük az 1947-től gyakran használt „kultúrforradalom” kifejezést. Ismeretes, hogy Kodály Zoltán kényes volt a helyes magyar nyelvhasználatra, s „elutasította – germanizmusként – a kultúr-előtagú összetett szavakat”. V. ö. DOBOZI Eszter: Kodály Zoltán nyelvészeti munkái. 492. p. <http://www.c3.hu/~nyelvori/period/1314/131411.pdf>
- A SZN egyébként hol ezt a megnevezést használta, hol a „kulturális forradalom” jelzős szerkezetet (utóbbi fordult elő valamivel gyakrabban). Ez a pongyolaság még egy íráson belül is megjelent (pl. LUKÁCS György: Kultúrforradalom és népi demokrácia című (SZN, 1948. május 1. 8. p.) című írásában).
- Új magyar közkönyvtárakat a magyar dolgozóknak. A haladó szellemű könyv a lelki újjáépítés eszköze = SZN, 1945. október 21. 3. p. A SZN megindulásáról, működéséről eleven kép rajzolódik ki Vásárhelyi Miklós interjújából: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Evasarhelyi-elvtars-maga-nem-erti-mirol-van-itten-szo%E2%80%9D>
 - A totalitárius nyelvről célrátörő összefoglaló BARÁTH Magdolna írása: A nyelv elrablása (Nyelv és totalitarizmus) https://www.jtpunion.org/spip/IMG/rtf/A_totalitarius_nyelv.rtf
 - A reakció elleni fokozottabb harcot hirdette meg a Budapesti Nemzeti Bizottság = SZN, 1945. június 28. 1–2. p. Szeptember 2-án (5. p.) a lapban hír jelent meg arról, hogy Vas Zoltán (MKP) főpolgármester ismételten elrendelte az „iskolai könyvtárak újabb átkutatását”, mert csupán 150 ezer kötet fasiszta szolgáltattak be.
 - HORVÁTH Márton: Szívós harcban = SZN, 1946. január 6. 1. p.
 - MOLNÁR Miklós: Könyvet a nép kezébe = SZN, 1947. január 1. 13. p.
 - A népkönyvtárakért. (kurzív szedéssel kiemelve) = SZN, 1947. január 19. 11. p.
 - Ezer fáklya kigyulladt... Az ezredik népkönyvtár április 18-án nyílik meg = SZN, 1948. április 16. 4. p.; MÉRAY Tibor: Gondolatok az ezredik népkönyvtárban = SZN, 1948. április 18. 11. p.
 - HORVÁTH Márton: Munkásság és művészet = SZN, 1947. május 4. 9. p.
 - KESZI Imre: Olvas a nép... Egy üzemi és egy közkönyvtár napi életéből = SZN, 1947. szeptember 21. 9. p.
 - Kiszolgálja vagy fejlessze munkásolvai ízlését az üzemi könyvtár? = SZN, 1948. augusztus 11. 4. p.
 - LUKÁCS György: Kultúrforradalom és népi demokrácia = SZN, 1948. május 1. 8. p. Horváth Márton az MDP Politikai Akadémiáján tartott 1950 februárjában tartott előadása (Magyar irodalom – szovjet irodalom) nagy terjedelemben támadja Lukácsot. (SZN, 1950. február 12. 6. p.)
 - A Magyar Dolgozók pártjának programnyilatkozata. = Társadalmi Szemle, 1948. 4–5. 261. p.
 - SZÁNTÓ Miklós: Ellenség a könyvtárakban! = SZN, 1949. július 24. 9. p.
 - A cikk az ellenség-fóbiával nem áll egyedül. Már korábban követelte az újság, hogy „Tisztítsuk meg a munkáskönyvtárakat A SELEJT-KÖNYVEKTŐL” (kiemelés az eredetiben) = SZN, 1949. július 14. 6. p. Szántó cikkéhez pedig megérkeztek az „olvasói levelek”: az augusztus 4-i szám 6-ik oldalán egy segédmunkás (!) és egy ifjúsági vezető követeli, hogy a „káderesek” igazi könyvtárosokat válogassanak, az „elvtársak” pedig ahhoz, hogy haladjanak, rendszeresen olvassák a Szabad Népet. Majd a szerkesztőség is „ráerősít”, 10-én (6. p.) újabb terjedelmes cikk íródott: „Munkások, akik őrt állnak a kultúra frontján is” címmel. Ennek summája: „A munkásosztály megértette a Párt felhívását. Megértette, nem elég, ha őrt áll a termelés frontján, őrködni kell a kultúra harci szakaszán is.” Említsük még meg, hogy már az év elején is napvilágot látott ilyen tartalmú cikk. L. M.: Sürgős rendezést! Egyre növekvő olvasótábor – s rengeteg selejtes könyv az üzemi könyvtárakban. = SZN, 1949. január 25. 10. p.
 - DOBOS Piroksa: Olvasómozgalom = SZN, 1949. október 16. 11. p. Dobos neve után ez áll: „Nagybudapesti Pártbizottság Agit-prop Osztály politikai munkatársa”. Neve a lap hasábjain 1945–46-ban gyakran bukkan fel előadóként a pártnapokat felsoroló listákban. A következő időszak számos olvasómozgalmi beszámolót kínál: ezekről majd az olvasás fejezetben számolunk be.
 - Hozzáférhetőbbé teszi a szovjet tudomány eredményeit a most megalakult Országos Dokumentációs Központ = SZN, 1949. november 18. 6. p. – A cikk elég későn született, hisz ekkor már jószerevével eldőlt, hogy a központot létesítő, Gerő Ernő elnökletével működő Magyar Tudományos Tanács (MTT) nem veszi át az MTA helyett a tudomány irányítását, ehelyett a párt döntése az: meg kell szállni az MTA-t. – Az Országos Dokumentációs Központról ld. KÉGLI Ferenc: Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok = Könyvtári Figyelő, 2009. 3. sz. 445–457. p. Az MTT

- létrejöttét és gyors eltűnését kiválóan írja le HUSZÁR Tibor könyve: A hatalom rejtett dimenziói – Magyar Tudományos Tanács, 1948–1949. Bp.: Akadémiai K. 1995. 379 p.
18. Törvényjavaslat a Magyar Népköztársaság első öt éves teréről az 1950. január 1-től 1954. december 31-ig terjedő időszakra = SZN, 1949. december 4. 1–3. p.
 19. RÉVAI József: Kulturális és ideológiai téren is megkezdődött a felzárkózást a politikai és gazdasági téren elért eredményeinkhez = SZN, 1951. február 27. 4–8. p. (a könyvtári adatok a 6-ik oldalon)
 20. A népművelési munka valamennyi formáját fel kell használnunk kultúrforradalmunk továbbfejlesztésére. Révai József elvtárs felszólalása az országos népművelési értekezleten = SZN, 1951. szeptember 6. 5. p.
 21. LENKEI Lajos: A könyvtárak a népművelés várai = SZN, 1951. október 6. 6. p.
 22. A falu kulturális fejlődéséért = SZN, 1951. november 28. 1. p.
 23. NEMES Dezső: Könyvtáraink a fejlődés útján = SZN, 1952. május 8. 6. p. A lap két nappal korábban összefoglalta a kormányhatározat tartalmát: A minisztertanács határozata a könyvtárak fejlesztéséről = SZN, 1952. május 6. 5. p.
 24. Fejlesszük könyvtáraink munkáját! = SZN, 1952. augusztus 27. 1. p.
 25. A falu új kulturális és társadalmi életének központjai: a kultúrotthonok = SZN, 1952. augusztus 19. 1. p.
 26. Megkezdődött az első országos könyvtáros konferencia = SZN, 1952. november 29. 2. p.
 27. Rákosi Máttyás elvtárs beszéde = SZN, 1952. december 16. 3. p.
 28. A Központi Statisztikai Hivatal jelentése a népgazdasági terv teljesítésének 1952. évi eredményeiről = SZN, 1953. január 20. 1. p.
 29. KILIÁN Györgyné: „Szabadság miatt zárva” = SZN, 1953. november 3. 1. p. Kritikus olvasó levelet közöltek pár nappal előbb is, akkor falusi gondokról tudósítva. MOLNÁR Lajos: A könyv a falu dolgozóinak jó barátja = SZN, 1953. október 29. 1. p.
 30. Üzemi könyvtárainkról = Népszava, 1953. október 29. 1–2. p.
 31. Megkezdődött az országos könyvtáros értekeztet = SZN, 1954. március 26. 2. p.
 32. MIKÓ Zoltán: Teremtsünk rendet a könyvtárak körül. = SZN, 1954. november 10. 4. p. Az 1954-es ősz még Nagy Imre miniszterelnök dominanciája jegyében tel(het)et, talán a lapnál is, vagyis a SZN sem volt ekkor olyan zárt „pártköz-ponti” lap, mint előtte és (egy darabig, 1956 nyaráig) utána. Könnyen lehet, hogy Nagy veje, Jánosi Ferenc népművelési miniszterhelyettes látta jónak (segítette elő) Mikó cikkének publikálását.
 33. Könyvtáraink hivatása = SZN, 1955. június 14. 1. p. A DISZ (Demokratikus Ifjúság Szervezete) teendőit az NON György, illetékes népművelési miniszterhelyettes korábban külön cikkben elemezte: Ifjúságunk kulturális nevelésének megjavításáért = SZN, 1955. június 5. 5. p. Non is említi: „A könyvtárakban jelvénytörzsszerű mozgalmat indítunk az úttörő- és DISZ-szervezetekkel karöltve.” A vezércikk írásakor építettek Darvas József népművelési miniszternek a Központi Vezetőség márciusi határozata és kulturális forradalmunk helyzete, különös tekintettel az állami irányítás megszilárdítására címmel tartott május végi előadására is (SZN, 1955. május 25. 3–4. p.). Darvas a könyvtárakról is szólt, a cikk ezt így foglalta össze: „könyvtáraink munkája a párt 1953. júniusi határozata után meggyorsult. [...] Ugyanakkor azonban a könyvtárosok nem kis része az utóbbi időben elhanyagolta a politikai és népszerű tudományos művek beszerzését és szinte kizárólag csak szépirodalmat vásárolt.” (i. m. 4. p.) Mindezen ideológiai és kultúrpolitikai manőverek közepette került sor a II. országos könyvtáros konferencia megrendezésére május 26–27-én. (Megkezdődött a II. országos könyvtáros konferencia. (SZN, 1955. május 27. 4. p.) A fő előadásokat Non miniszterhelyettes és Újhelyi Szilárd, a könyvtári főosztály új vezetője tartotta. A DISZ, a SZOT, a Népművelési, illetve az Oktatási Minisztérium által szervezett olvasómozgalom 1955 novemberében indult útjára, József Attila nevével díszítve. (Felhívás a József Attila olvasómozgalom elindítására = SZN, 1955. november 11. 4. p.)
 34. Az üzemi könyvtárakról = SZN, 1955. október szeptember 24. 1. p.
 35. NON György: A kultúra demokratizálásáról = SZN, 1956. január 29. 5. p.
 36. A könyvbarát-mozgalom felhívása az olvasókhöz. = SZN, 1956. február 3. 4. p.
 37. KELLNER Bernát: Bővítsük, fejlesszük a könyvtárak hálózatát! = SZN, 1956. május 27. 2. p.
 38. A könyvkiadásban is tovább lépünk a kultúra demokratizálásának útján. Megkezdődött a magyar könyvkiadók konferenciája = SZN, 1956. szeptember 14. 4. p.
 39. A SZOT IX. teljes ülésének határozata a szakszervezetek kulturális nevelő munkájáról. = SZN, 1956. szeptember 29. 4. p.
 40. Magyarország fokozatosan bekapcsolódik az UNESCO

- munkájába. = SZN, 1956. szeptember 22. 1. p. A nyugat felé történő szakmai nyitás első jeleként még 1955 szeptemberében Varjas Béla főigazgató – hosszas főhatósági hezitálás után – végül részt vehetett az IFLA brüsszeli konferenciáján. = SZN, 1955. szeptember. 11. 6. p.
41. Kultúrélet a Szovjetunióban. = SZN, 1945. március 29. 23. p. A kor levegőjét érzékeltetve idézzük a lap május 12-i száma címloldalának felső sarkában olvasható Sztálin-idézetet: „Európa felett ezentúl a népek szabadságának és a népek közötti békének nagyszerű zászlaja fog lengeni”. Cserépfalvi Imre könyvkiadó moszkvai látogatásáról hozott érdemi könyvtári híreket (B. T.: Szabad nép, szabad kultúra. Cserépfalvi Imre Moszkva kulturális életéről. = SZN, 1945. július 25. 6. p.). Egy másik szovjet vonatkozású hír decemberben (8. 11. p.) azt közli, hogy a Szovjetunióban 77000 „nyilvános könyvtár” működik, az Egyesült Államokban viszont csak 7000. A 175 moszkvai könyvtárnak 1944-ben 7 millió látogatója volt, kik 20 millió kötetet kölcsönöztek. 1948. október végén (A világ legnagyobb könyvtárában. = SZN, 1948. október 31. 6. p.) a moszkvai Lenin Könyvtárról szól hosszú beszámoló, - ott már a mikrofilm használata is megvalósult. A továbbiakban nem célunk a szovjet információk közvetítése, annyi talán máris látható, hogy a propaganda elsőszámú feladatának tartotta a követendőnek állítandó szovjet példa megvilágítását.
42. Miért maradt ki az egy százalék kulturhozzájárulás a kollektív szerződésből? = SZN, 1946. július 26. 6. p.
43. Küzdelem az új olvasó közönségéért = SZN, 1947. február 12. 4. p.
44. MOLNÁR Miklós: „Küldjétek könyvet...” = SZN, 1947. április 20. 3. p. – A NSZOB működéséről érdemi feldolgozás: CZIGLER Róbert: A Magyar Kommunista Párt törekvései a falusi lakosság könyvtári ellátásáért a koalíciós időszakban (1945–1948) = Magyar Könyvszemle, 1984. 4. 363–373. p.
45. Rendőrségi könyvtárak = SZN, 1947. október 10. 4. p.
46. F. K.: Lakatos Géza ifjúmunkás minden nap 3 órát gyalogol – 1 könyvért. = SZN, 1947. november 9. 9. p.
47. Visszhang = SZN, 1948. április 10. 7. p. – Az év augusztusában már kiderült, hogy vigyázni kell az üzemi könyvtárakkal is, nehogy mételety terjesszenek, ld. 11-ik jegyzetünket.
48. Katonák a könyvtárban. Barányi tizedest a lélektan érdekli... = SZN, 1948. március 25. 4. p.
49. Könyvtárak munkaversenye = SZN, 1948. március 28. 9. p.
50. Rendszeres folyóirat- és könyvcseré-akció a Szovjetunióval = SZN, 1948. szeptember 5. 13. p.
51. Vasárnap megnyílik a Munkásotthonban a szakszervezeti könyvtár = SZN, 1948. szeptember 17. 7. p.
52. A legtöbb könyvtár látogatási ideje egybeesik az üzemi és közhivatali munkaidővel, – írja Dr. Szentgyörgyvölgyi Artúr a lapban: SZN, 1949. április 13. 7. p.
53. Munkások, akik őrt állnak a kultúra frontján is = SZN, 1949. augusztus 10. 6. p.
54. RIDEG Sándor: Tízezer könyv, új iskola Szikszón = SZN, 1949. december 3. 6. p.
55. K. L.: Kultúr munka kritika előtt és kritika után = SZN, 1949. október 12. 6. p.
56. Néhány cikk az olvasómozgalom témájában: Dobos Piroska (ld. 11. jegyzetpontunkat); SZN, 1950. február 1. 4. p.; J. L.: A Ganz Vagonban indult meg az iparostanuló iskolák olvasómozgalma = SZ, 1950. február 8. 6. p. – Az Illés Béla-könyv értékelése itt: Munkások irodalomról, színházról, filmről = SZN, 1950. január 22. 11. p.
57. MOLNÁR Miklós: Kultúrforradalom = SZN, 1950. január 26. 3. p.
58. Az olvasómozgalom eredményei és feladatai = SZN, 1950. június 25. 10. p. November közepén átfogó cikk szolgál új számokkal. Eszerint kilenc hónap alatt 371 ankét zajlott le, mintegy 65 ezres hallgatósággal. Országosan a szerző szerint több ezer olvasókör működik, ebből csak Csongrád megye „18 községében 245 a számuk, mintegy 2200 résztvevővel.” F. S. [talán Fekete Sándor]: A békeharc jó fegyvere: a könyv = SZN, 1950. november 18. 6. p. Decemberben már olyan erős lehetett az olvasómozgalom, hogy a kor „szatirikus” hetilapja is megcsipkedhetette, miközben a címlapon Sztálin elvtárs képe alatt „Sztálin elvtárs vezetésével harcolunk a békéért!”-jelszót olvas a fiatal család. Több „szösszenet” – olvasói ankét felszólalói típusai - közül idézünk kettőből. A „kihangsúlyozó” így szólal fel: „Az előadó elvtárs az ő kitűnő, tökéletes, nagyszerű előadásában arról beszélt, milyen fontos az olvasómozgalom az ideológiai fejlődés szempontjából. Én csak ezt akarom, elvtársak, aláhúzni, kihangsúlyozni és kidomborítani.” A „konkrét” felszólaló szövege: „Az előadó nem mondott elég konkrétumot. Nem beszélt például az olvasómozgalom és a horgászat összefüggéseiről.[...] Eddig mindig csak a vizet bámultam, most egy idő óta közben olvasok. Elvtársak, nem fogják elhinni, de azóta több halat fogok.” Típus-felszólalók = Ludas Matyi, 1950. 52. sz. (december 22.) – Az olvasómozgalom széles merítéséről (egyben a fentről jövő direktívák hatalmáról) tanúskodik a Magyar Irodalomtörténeti Társaság szerepvállalása is, amelyről VIHAR Béla költő számolt be az Irodalomtörténet című folyóiratban. Írásának címe: Az irodalom útja a néphez. Az irodalom-népszerűsítési munka szervezési és módszertani kérdéseiről = Irodalomtörténet, 1952. 1–2. sz. 248–254. p. Vihar nyíltan megírja, hogy a Társaság ebbéli

- munkáját a Népművelési Minisztérium irányítja. Jellemző a cikk vége. „Befejezésül ismét Zsdanov elvtársat idézzük: 'Egy sikeres mű egyenlő értékű egy megnyert csatával.'[...] Fegyvereket, ilyen fegyvereket kér és vár a magyar nép kultúrforradalma íróinktól, tudósainktól!” (254. p.)
59. A kisüzemi dolgozók kultúrotthonáról = SZN, 1950. július 27. 6. p.
60. Párthírek – Felhívás „A Rákosi-per” olvasására = SZN, 1950. június 27. 8. p.
61. KAMARÁS István – KATSÁNYI Sándor: Irodalomközvetítés az 1950–80-as évek olvasómozgalmaiban. In: KAMARÁS István: Olvasásügy. Pécs, Iskolakultúra, 2005. 23–69. p. (korszakunkról: 23–30. p.)
62. Betűre éhesek a dolgozók – de nem tudják megfizetni a könyveket = SZN, 1946. június 20. 6. p.
63. KESZI Imre: Olvas a nép... Egy üzemi és egy közkönyvtár napi életéből = SZN, 1947. szeptember 21. 9. p.
64. Kiszolgálja vagy fejlessze munkásolvási ízlését az üzemi könyvtár? = SZN, 1948. augusztus 11. 4. p.
65. L. M.: Sürgős rendezést! Egyre növekvő olvasótábor – s rengeteg selejtes könyv az üzemi könyvtárakban = SZN, 1949. január 25. 10. p.
66. SZÁNTÓ Miklós: Ellenség a könyvtárakban! = SZN, 1949. július 24. 9. p.
67. JURMICS László: Egy üzem, ahol a kultúra kezd igazi fegyverré válni = SZN, 1950. január 21. 6. p.
68. Több mint kétezeröttszáz üzemi könyvtárban... = SZN, 1951. június 20. 6. p.
69. KOVÁCS Gábor: Több gondot a Ganz Vagongyár könyvtárának munkájára = SZN, 1952. január 11. 2. p.
70. Az üzemi könyvtárakról = SZN, 1955. október szeptember 24. 1. p.
71. Őrizzük meg [...] = Népszabadság, 1. évf. 3. sz. 1956. november 4. 2. p.
72. BARANYAI Ilona: A kulturális forradalom szolgálatában – A könyvtárhálózat kilencéves eredményei = NSZ, 1958. január 16. 4. p.
73. Külön áttekintést érdemelne, hogyan dobálózta a lap szerzői a számokkal (könyvtárak, állományok, gyarapítás, olvasók, kölcsönzés).

Beérkezett: 2017. április 4.

A tanulás és a tanítás értékelése

Az ELTE Tanárképző Központja által az Eötvös Kiadó gondozásában megjelentetett *Diszciplínák tanítása – a tanítás diszciplínái sorozat 4., A tanulás és a tanítás értékelése* címet viselő lektorált tanulmánykötet (szerk. Károly Krisztina és Homonnay Zoltán) 7. fejezetében olvashatók az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet oktatóinak közleményei:

7. Könyvtár és értékelés

Kiszl Péter: *Mérés és értékelés könyvtári környezetben* 299–315. p.

Barátné Hajdu Ágnes – Németh Katalin:

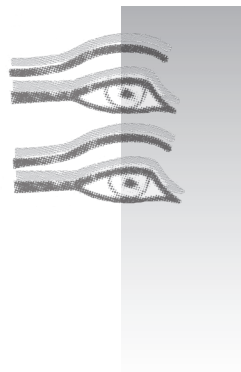
A könyvtárhasználati órák értékelésének speciális módszerei 316–327. p.

Senkei-Kis Zoltán: *A könyvtárosképzés értékelése a hallgatók szemével* 328–338. p.

A tanulmánykötet-sorozatot szerkesztőbizottságának tagja Barátné Hajdu Ágnes tanszékvezető és Kiszl Péter intézetigazgató is.

A kiadvány letölthető: www.eltereader.hu/kiadvanyok/karoly-krisztina-homonnay-zoltan-szerk-a-tanulas-es-a-tanitas-ertekelese/

Forrás: <http://elte-lis.blogspot.hu/2017/09/a-tanulas-es-tanitas-ertekelese.html>

Olvasómozgalmak, olvasói kampányok 1945-1956 között*

POGÁNY György

A tanulmány „A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban 1945-1956” című kutatási program keretében készült.

„A magyar nép olvasó néppé válik, olvasva és tanulva építi a szocializmust” – jelentette be elégedetten Révai József 1951-ben az MDP II. Kongresszusán.¹ A statisztikai adatok valóban soha nem látott olvasói forgalomról tudósítottak, sorra létesültek a népkönyvtárak, és Nemes Dezső kétségtelenül jogosan jelenthette ki 1951-ben, hogy a következő évben nem lesz olyan település Magyarországon, ahol ne lenne könyvtár.² Az adatok mögé nézve azonban nyilvánvalóvá válik, hogy részben a statisztikák „kozmetikázása” révén születtek az imponáló eredmények, illetve a pártállami diktatúra erőfeszítéseinek volt köszönhető az olvasók számának extenzív növekedése. Különböző kampányok, olvasómozgalmak szervezésével valamint a könyvtári propagandamunka előtérbe állításával fokozták az olvasói aktivitást. A korabeli népkönyvtárosok számára 1954-ben készült segédkönyv, Sallai István írása³ – a közkeletűen csak „Kis Sallaiként” emlegetett kötet megelőzte a két év múlva megjelent, Sallai István és Sebestyén Géza által írt A

könyvtáros kézikönyve című szintézist – önálló fejezetben tárgyalta a propagandát. Eszerint a könyvtári tömegnevelő munkának két főága van: szemléltető és szóbeli propaganda. A szemléltető propaganda eszközei: faliújság készítése, könyvtári gyűjtők, albumok összeállítása, könyvkiállítások szervezése, könyvtári plakátok megjelentetése, tematikus polcok kialakítása. A szóbeli propaganda alapvető formái pedig felolvasások tartása, könyvismertető meghirdetése, irodalmi esték és ankétok szervezése.⁴ A könyvtári propaganda sokszor mozgalmi jellegűvé válik, nagyobb tömegeket mozgósít és akár szervezeti formát is ölthet, ezért a könyvtári propagandamunkát gyakran olvasómozgalomnak nevezik.⁵ A továbbiakban a mozgalmi jellegű propagandamunkáról lesz szó. Az „olvasómozgalom” fogalomnak az 1945 utáni korszakban kettős jelentése volt. Jelentette egyrészt a többnyire spontán módon kibontakozó irodalom- és könyvnépszerűsítő társadalmi akciókat, másrészt pedig a hivatalos szervek által megindított, a köny-

vek előre meghatározott, ideologikus alapon kijelölt, majd jegyzékbe foglalt körének propagálására vonatkozó és az olvasói irodalmi ízlést befolyásolni, az olvasó személyiségét nevelni szándékozó kampányokat. Míg az előző értelemben vett olvasómozgalom hozzávetőleg 1948-ig létezett, utána viszont már egyértelműen gyanús, károsnak és így visszaszorítandónak ítélte a politika a nem irányított tömeges olvasást, a második típusba tartozó kampányokat viszont 1948 után a diktatúrát kiépítő hatalom szervezte és indította el.

Az 1945 utáni esztendő első néhány évében, a koalíciós időszakban a művelődéspolitikai a szabadművelődés jegyében bontakozott ki. Alapvető jellegzetessége volt, hogy a program szakember kidolgozói a kultúra demokratizálására, az intézmények autonómiájára, valamint a falu és a város közötti kulturális különbség csökkentésére törekedtek. A kormánykoalíció pártjai a részletekben ugyan nem értettek egyet, abban azonban konszenzus volt közöttük, hogy az előző korszak uralkodó osztályai művelődési privilégiumának véget kell vetni és a társadalom legszélesebb rétegeit is be kell vonni a művelődés egészének folyamatába. Fő vonalaiban egyetértés volt abban is, hogy a korábbi műveltségismény revízióra szorul, új értékekre van szükség, hogy elkerülhetők legyenek a politikai gondolkodás és közfelfogás torzulásából következő újabb nemzeti tragédiák. A korábbi időszak felülről szervezett paternalista jellegű népművelése helyett az öntevékenységre épülő és a pártpolitikától mentesnek vélt intézményrendszer kísérletet meg kialakítani. A viták ennél a pontnál kezdődtek, a koalíciós pártok ugyanis politikai befolyásuk növelése céljából igyekeztek a saját értékrendszerüknek megfelelően megszervezni a művelődés folyamatának egészét és megkísérelték az intézményeket is érdekkörükbe vonni. A kezdeti években, 1945–1946 körül kibontakozó demokratikus kulturális program a politikai élet mind diktatórikusabbá válásával párhuzamosan szűkült és torzult,⁶ 1948 után pedig már egyértelműen felváltotta a kommunista párt által meghirdetett „kulturális forradalom”. Ennek *Lenin* által kidolgozott, *Sztálin* és *Zsdanov* révén a szovjet valóságban kiépített és *Révai József* írásaiban a magyar viszonyokra áttüztetett teóriának a lényege az volt, hogy a kulturális forradalom a társadalmi, gazdasági és politikai átalakulás szerves része, a szocializmus megteremtéséhez ugyanis meghatározott kulturális színvonal elengedhetetlen előfeltétel. A kulturális forradalom az osztályharchoz tartozik és így szükségszerűen pártos, vagyis a proletariátus

ügyét kell szolgálnia. Lényegében a művelődés egészének átalakítását jelenti, fontos része a párthoz hű új értelmiség kinevelése. Mindent, ami az emberiség szellemi örökségéből érték, fel kell használni – érték azonban csak az lehet, ami a haladás, a szocializmus, a kommunizmus ügyét szolgálja.⁷

Ez a tézis határozta meg a Rákosi-korszakban a magyar művelődés célrendszerét és tartalmát, de lényegében 1989-ig éreztette hatását és szemléletét a kulturális életben. E felfogás következtében tekintették a könyvtárakat és a könyvtárosokat – elsősorban természetesen a közművelődést szolgáló népkönyvtárakat és az ott dolgozókat – a politikai agitáció fontos tényezőinek,⁸ és ennek köszönhetően vált a könyvtári munka kiemelt területévé az olvasók nevelése.

Olvasók és olvasmányok a koalíciós korszakban

Az 1945 körüli évek olvasmányairól, olvasóiról készült néhány korabeli helyzetelemzés. Ezek a felmérések ugyan új szempontokat is megállapítottak az olvasmányok összetételében, alapvető változásokról azonban még nem adtak hírt, vagyis továbbra is a két világháború közötti irodalom és az akkori népszerű szerzők voltak a legkedveltebbek és az olvasóközönség is elsősorban a régi polgári, értelmiségi volt. A kommunisták által meghirdetett „kulturális forradalom” éppen ennek a régi olvasóközönségnek a felszámolását és az új, szocialista típusú olvasók kinevelését tűzte ki célul.

A fővárosi olvasóközönségét azonnal az ostrom után, még 1945-ben vette számba *Sziklay László* tanulmánya.⁹ A szerző elsősorban közvetlen megfigyelés alapján kísérelt meg képet adni az olvasók érdeklődéséről. Helyszíne a *Fővárosi Könyvtár*, illetve annak a Bosnyák téren működő villamoskocsiban kialakított kölcsönzője volt. Felhasználta továbbá főiskolai hallgatói ismerőseik körében végzett anyaggyűjtését és a könyvkereskedők adatait is. Inkább az újságíró, mint a tudós módszere alapján készült tehát az összegzés, de ez volt a háború utáni első kép a budapesti olvasóközönségről, és elnagyoltsága ellenére is értékes adalékokkal szolgál a kérdés megismeréséhez.

Egyik érthető sajátossága volt a vizsgálat következtetéseinek, hogy a közelmúlt tragikus történéseire reflektáló aktuális irodalom iránti megnövekedett az érdeklődés. A keresett és kedvelt olvasmányok másik nagy csoportjába a lelki vigaszt nyújtó könyvek tartoztak, részben vallásos művek, de azonos lelki beállítottságból, a menekülést keresve fordultak nagyon sokan a ponyva felé. Utóbbi művek kedvelt-

ségében minden osztály, minden réteg osztozott. Az igényesebb olvasók a magyar klasszikusok, *Jókai, Mikszáth, Gárdonyi* műveit keresték és olvasták, mondván, hogy „*Oly jó egy kicsit elfelednünk a zordon jelen gondjait.*” A középosztály jellegzetes olvasási stratégiája volt ez, közülük került ki *Gulácsy Irén, Komáromi János, Herczeg Ferenc, Zsigray Julianna, Bozzay Margit* írásainak olvasója. Az igényesebb értelmiségi olvasók elsősorban *Márai Sándor, Kassák Lajos, Ambrus Zoltán, Krúdy Gyula* és *Móricz Zsigmond* írásait keresték, a világirodalomból pedig megnőtt az érdeklődés a kortárs francia, angol, amerikai és orosz írók iránt. A német szerzők közül *Thomas Mann* és *Stefan Zweig* voltak kedveltek. A társadalmi kérdések iránt mélyebben érdeklődő értelmiségi olvasók körében fokozott érdeklődést figyelt meg Sziklay a népi írók művei iránt, *Erdei Ferenc, Kerék Mihály, Györffy György, Kovács Imre* tanulmányai, könyvei voltak a legkeresettebbek. A munkásság olvasmányait elsősorban szellemi és politikai vezetői irányítják – írta Sziklay László – és a mondanivaló, nem pedig a forma a meghatározó a könyvek, az irodalom választásában. Mindenesetre körükben tapasztalta *József Attila, Illyés Gyula, Ady Endre, Juhász Gyula* műveinek, illetve Sztálin néhány írásának olvasását. A 16-24 év közötti ifjúság által kedvelt és keresett irodalom meglátása szerint bizakodásra adhat okot: „*a magyar értelmiség jövő munkásai mind világnézeti, mind pedig irodalmi szempontból magas színvonalon igyekeznek*” tájékozódni.¹⁰

A falusi értelmiség olvasmányairól *Orosz László* számolt be.¹¹ Alapvető tézise, hogy a könyv falun ritkább és nagyobb tiszteletnek örvend, mint városban. A könyvvásárlás még ma is szinte áldozat a kultúra oltárán. A tanulmány írásakor megfigyelt legértékesebb könyvek még I. világháború előtti kiadásúak voltak, az akkor megjelent sorozatok, a *Magyar Remekírók, Magyar és Külföldi Klasszikusok, Külföldi Regénytár* értékes műveket tettek közzé. A két világháború közötti időszak hasonló sorozatai is megfigyelhetők a vidéki értelmiség házi könyvtáraiban, így a *Magyar Klasszikusok* vagy *Jókai* centenáriumi kiadása. Egyébként – egyáltalán nem meglepő módon – Jókai volt a legnépszerűbb szerző a falusi értelmiség körében, utána az *Erdélyi Helikon* írói következtek, főleg *Nyírő József* művei voltak nagyon kedveltek, de sokan olvasták *Makkai Sándor* történeti regényeit is. *Orosz László* megállapítása szerint nemcsak irodalmi érdeklődés motiválta megvásárlásukat, egyfajta hazafias áldozatvállalás is közrejátszott az erdélyi írók könyveinek beszerzésében és olvasásában.

A *Petőfi Társaság* égisze alatt a *Singer és Wolfner* kiadásában megjelent könyvek, így *Babay József, Bókay János, Bónyi Adorján, Dénes Gizella, Zsigray Julianna, Harsányi Zsolt, Gulácsy Irén, Csathó Kálmán, Somogyváry Gyula, Kosáryné Réz Lola, Herczeg Ferenc* művei képviselték a modern magyar irodalmat. A népi írók írásai, a *Magyar Élet* kiadó könyvei nem találtak igazán közkezdveltségre körükben, ezeket a köteteket inkább a városba került tanulóifjúság olvasta. A külföldi irodalmat egyértelműen a bestsellerek reprezentálták, főleg *Bromfield, Cronin, Margaret Mitchell, Knittel* könyvei. Körükben az értékes irodalom képviselői közül egyedül *Roger Martin du Gard* rendelkezett némi ismertséggel. A magyar klasszikusokat ugyan nem olvasták, de büszkéek voltak rájuk, értékvilágukban magas helyen álltak.

1945-ben rövid ideig keresettek voltak a falusi értelmiség körében a népi írók művei. Elsősorban a politikai szerepet is vállaló szerzők írásait olvasták, de ez hamar lecsengett, megszokottá váltak a politizáló írók. A szerző végkövetkeztetése szerint az olvasási igény folyamatosan csökken, az emberek kezdenek napirendre térni az új események felett.

A falusi lakosság olvasmányairól *Takács Lajos* adott hírt.¹² Várong Tolna megyei falu, 1941-ben 334-en éltek a községben, közülük 42 fő analfabéta volt. *Takács Lajos*¹³ 1943-ban térképezte fel a falu olvasmányait, 1947-ben a „lényeges pontokon” kiegészítette a felmérést. Megfigyelése szerint az első nyomtatványokat a mesemondók vitték be Várongra és ők szóban adták tovább a megismert szövegeket, vagyis az első olvasók és könyvtulajdonosok a mesemondók voltak. Az olvasók másik csoportja a jobb módúak közül került ki, akik a naptárakat igyekeztek beszerezni. A kalendáriumok kezdetben gyakorlati szükségleteket elégítettek ki, csak később került előtérbe olvasmány funkciójuk. A naptárak, kalendáriumok ezen szerepét 1914 után átvették a viszonylag gyorsan terjedő képeslapok. Klasszikus értelemben vett könyv azonban mind a két világháború közötti években, mind 1945 után alig akadt a várongi parasztok között, részben a munka annyira lekötötte a falu népességét, hogy nem maradt idejük „henye” olvasmányokkal bajlódni, részben pedig azért, mert a falu értékrendje nem igazán fogadta el a férfiak olvasását. Azon kevesek, akik a parasztság közül olvastak, inkább asszonyok voltak, a falu tradicionális értékvilága az ő olvasásukat – „henyelésüket” – inkább eltűrte. Ők elsősorban füzetes regényeket és a modern értelemben vett ponyvát forgatták, *Takács*

Lajos csupán egy esetet említett, amikor egy nő Jókait, Gárdonyit, Nyíró Józsefet olvasott.

Az olvasó férfiak jellemzően kispolgárok vagy kispolgárosodó félparasztok voltak: iparosok, kereskedő-kupecsek. A falu borbélyja például 17 *Tolnai Világlapja* füzetet, 20 darab ponyvával és a *Magyar Népművelők Társasága* sorozatából 11 nyomtatvánnyal rendelkezett. Ezen kívül birtokolt egy *Petőfi*-kötetet és valahogyan hozzá került két festészettel foglalkozó könyv. Nála is gazdagabb kollekciónal büszkélkedhetett a cipész, 75 ponyvát birtokolt és megszerezte valahonnan *Zilahy Lajos Halálos tavaszát*. A kupec-kereskedő 58 ponyvafüzetet őrzött, egy tejszövetkezeti alkalmazott pedig 48 detektívtörténet gazdája volt. Két másik személynek is akadt 17 ponyvája.

Takács Lajos összesítő adata szerint Várongon 647 ponyva volt, a nyomtatványok kevés tulajdonos között oszlottak meg. A meglehetősen lehangoló képet csupán a molnár szellemi érdeklődése árnyalta. 1942-ben előfizetett a *Magyar Csillagra*, majd árát sokallva a *Sorsunk* prenumeránsa lett. Egészen komoly kis könyvtárral rendelkezett: *Pauler: Bevezetés a filozófiába*, *Ortega: Tömegek lázadása*, *Illyés Gyula összegyűjtött versei*, *Babits Összes verse*, *Tolsztoj Háború és béke*. Pár kötetet őrzött *Dosztojevszkijtől* is. 1945-ben ő alapította meg a faluban a *Nemzeti Parasztpárt* helyi szervezetét és egy mintegy százkötetes jó színvonalú ifjúsági könyvtárt is szervezett.

Takács Lajos tanulmányában arra a végkövetkeztetésre jutott, miszerint a falu művelődési helyzetében nem várható jelentős és gyors változás, illetve csak akkor következhet be pozitív fordulat, ha érezhetően emelkedik a falusi népesség életszínvonala.

Hogy miért nem olvastak az emberek, ezzel a kérdéssel több írás is foglalkozott a koalíciós években. *Czibor János*¹⁴ cikkében elsősorban a még kapitalista jellegű könyvkiadást hibáztatta a tömegek olvasás iránti érdektelensége miatt. Az 1946-os karácsonyi könyvvásár könyveit vizsgálva állapította meg, hogy a könyvkiadás kétségtelenül újraéledt, mennyiségileg jelentős a produktuma, de nem éledt újjá, vagyis változatlanul a kapitalista módszerek jellemzik. A mai olvasóközönség végső soron még a régi, vagyis elsősorban a pesti kispolgárság ízlése határozza meg a kiadók kínálatát. A feladat az, hogy meg kell teremteni a haladó tömegek találkozását a tiszta műveltséget nyújtó irodalommal. Írására a *Szabad Nép* cikke reagált.¹⁵ A lap által megkérdoztetek általánosságban visszautasították észrevételeit, mondván, hogy az új olvasóközönség megszületőben van, azonban le kell számolni azzal az elképzeléssel, hogy rövid idő alatt

kialakulhatnak az új szellemű és értékrendű olvasók. Vagyis ekkor még általánosságban elutasították a doktriner nézeteket.

Mária Béla cikke¹⁶ szerint a nem olvasásnak egyaránt vannak lelki és gazdasági okai. Az olvasásnak főleg akkor van jelentősége az egyén életében, amikor az pótszert, egyfajta menekülést jelent a valóság elől. Az irodalomnak ez a szerepe most már megszűnt, a helyzet kezd konszolidálódni, jelenleg átmeneti idő van, amely nem kedvez az olvasás lelki feltételeinek. A régi olvasóközönség egy része szellemileg elsatnyult vagy élesen szemben áll a demokráciával, az új olvasóréteg viszont még nem alakult ki. Ez az egyik oka az olvasóközönség eltűnésének, a másik viszont egyértelműen gazdasági, a könyv drága, a megélhetés pedig nehéz. *Mária Béla* írásához *Kovács Endre* véleménye kapcsolódott.¹⁷ Szerinte az irodalom hosszú időn keresztül a középosztály problémáival foglalkozott, csak az I. világháború után jelent meg a nép szociális helyzete az irodalomban. A munkásság a jövő társadalmának építésében döntő szerephez jut, ugyanakkor viszont még csak mostanában kezd méltó módon megjeleníteni a munkás alakja és problémája az irodalomban.

1948-ra megváltozott a publicisztikai íráskor jellege. A két munkáspárt egyesülésével a nyílt diktatúra kezdődött el. Ennek egyik ideológiai jellegű következménye volt, hogy megszületett – legalábbis az újságcikkekben – az olvasó nép. *Vészi Endre* egyenesen azt vizionálta, hogy az egykori analfabéták lesznek könyvet fogyasztó tudatos olvasókká.¹⁸ A cikk nem kevesebbet állít, mint hogy a Szikra és a Népszava kiadó kiürült raktárai tanúsítják, miszerint „soha nem tapasztalt érdeklődés mutatkozik a társadalomtudomány és a marxista tanok iránt. [...] A társadalomtudomány iránt megnyilatkozó érdeklődés már-már túlszármalyja a szépirodalom eredményeit.” A cikk végkövetkeztetése, hogy kezd kialakulni az új olvasóközönség, parasztok, munkások, értelmiségiek körében válik egyre általánosabbá a könyvolvasás és a „demokrácia, de különösen a szocializmus offenzívát indít a nem-olvasó Magyarország ellen.” Hasonló szellemben írt *Böloni György* is.¹⁹ A régi olvasóközönség szétforgácsolódott, a régi rend értelmiségének be kell látnia, hogy „nemcsak politikailag és a társadalmi rend fejlődési irányában kell bekapcsolódnia az új életbe, hanem ehhez kell igazítani szellemi vágyait is.” A felsőbb rétegekből származó olvasók tétova átalakulása elkezdődött, de közben már itt van „a népi rétegekből felemelkedő fogékony olvasóközönség. [...] Itt van tehát az új közönség, melyet minél

gyorsabban és okosabban megfelelő könyvekkel kell kiszolgálni. Meg kell szervezni az olvasókat, egybe kell fogni a sokféle futó sokféle tevékenységet és az így megnövekedett olvasók számára meg kell teremteni az olcsó magyar könyveket.”

Könyvbarát szervezetek, mozgalmak

Az olvasóközönség Bölöni György által sürgetett megszervezésére 1949 után került sor. Igaz, már a koalíciós időkben is szerveződtek elsősorban a baloldali pártok könyvkiadói által működtetett könyv- és olvasóbarát mozgalmak. Ezek a korai kezdeményezések elsősorban a könyvvásárlás növelését, támogatását tűzték ki célul és ennek megfelelően a könyvtári, illetve kulturális jelleg ekkor még némileg háttérbe szorult, vagyis a könyvbarát szervezetekben, mozgalmakban az olvasóközönség eszmei irányítása még másodlagos szempont volt. A *Szociáldemokrata Párt* 1946-ban hozta létre *Szocialista Könyvbarátok* elnevezésű szervezetét.²⁰ Hármast tűzött maga elé: elsősorban azt, hogy a tagok ízlése érvényesüljön a kiadó működésében; másodsorban pedig hogy a vállalat pénzügyi helyzete az előfizetések révén jobban tervezhető legyen. Harmadikként azonban a művelődéspolitikai cél is megjelent, vagyis azokat a rétegeket szándékozott a szervezet megtanítani a könyv, a tudás szeretetére és kívánta bevonni a kultúra világába, amelyek eddig nem tartoztak akár anyagi, akár kulturális okokból a könyvolvasók táborába. A tagsági díj évi hatvan forint volt, amit havi részletekben lehetett törleszteni, és ezért négy illetménykötetet kaptak, amelyeket tizenkét könyv közül választhattak ki. A mozgalomnak bő egy év alatt hatezer tagja lett.²¹

A *Magyar Kommunista Párt* a *Magyar Könyvbarátok Kultúregyesületét* alapította meg. A példát nyilván az *Egyetemi Nyomda* könyvbarát mozgalma és lapja, a *Diárium* adta, ugyanis az Egyesület *Irodalmi Szemle* címmel havonta megjelenő lapot bocsátott közre 1947 januárja és 1950 júniusa között. A Könyvbarátok megkísérelte látóhatárába vonni a teljes szellemi életet, kedvezményes áron színházjegyeket, hangversenybelépőket is forgalmazott, tárlatlátogatásokat szervezett. A tagdíj havonta 2,50 Ft volt és ezért évi négy illetménykötetet kaptak a résztvevők. 1948-ra már tizennégyezres létszámmal büszkélkedhetett az Egyesület,²² illetve ennél a számnál valamivel szerényebb taglétszámot említett az *Irodalmi Szemle* cikke.²³ A lapban *Aczél Tamás* tollából egyébként egy felmérés is napvilágot látott.²⁴ A szerző a *Magyar*

Magánalkalmazottak Szakszervezete Könyvtárában vizsgálódott, és meglátása szerint a 100 olvasóra korlátozódó felmérés tisztázta, hogy a magánalkalmazottak érdeklődését még a régi értékek határozzák meg, Cronin, *Vicki Baum*, *Bromfield* voltak a legkedveltebb szerzők. Aczél Tamás egyébként nagyon károsnak tartotta, hogy a kedvelt szerzők elsősorban angolszászok, az orosz irodalom népszerűségét messze megelőzte az angol és amerikai írók olvasása. Összegző megállapítása szerint „teljes erőnket a magyar értelmiség értékbeli és kulturális színvonalának emelésére kell fordítanunk. [...] Az értelmiség még mindig az elmúlt rendszer” irodalmának befolyása alatt áll.

A Magyar Könyvbarátok Kultúregyesülete 1949-ben célul tűzte ki, hogy nem egyes könyveket kell eljuttatni a dolgozókhoz, hanem az olvasást kell a dolgozók mindennapi szükségletévé tenni.²⁵ Céljait jól jellemezte egy 1950-es állásfoglalás: „Fel kell venni tehát a polgári irodalommal szemben a harcot, ki kell szorítani azt nemcsak a könyvtárakból, de az egyes olvasók kezéből is úgy, hogy helyette haladó szellemű, az olvasót kulturális és politikai szempontból egyaránt felemelő műveket nyújtunk”.²⁶ Az Andrássy úti volt Japán Kávéházban nyílt meg a Szikra Kiadó klubhelyisége, és itt kapott helyet a Könyvbarátok Kultúregyesülete is. A klubban rendszeresen tartottak olvasásnépszerűsítő programokat, melyekről az *Irodalmi Szemle* folyamatosan hírt adott. A lap egyébként következetesen beszámolt az olvasás helyzetéről, *Hegedüs Géza* cikkében például arról adott hírt, hogy Kunhegyesen 34 olvasókör alakult és aki valamit olvas, elmeséli a többieknek.²⁷ Egyik első említése volt a nagy jövő előtt álló új típusú olvasókörieknek az írás. Az MKP egyébként a számára kudarcra végződő 1945-ös választások után fordult intenzívebben a falu problémái felé és ennek hatására kezdeményezte többek között falusi könyvtárak létesítését.²⁸ *Illés Béla* cikkében²⁹ a falusi lakosság könyvvel való ellátást különösen fontosnak tartotta, a könyveket „*Rákosi lámpár*”-ként emlegette, vagyis olyan eszközöknek, amelyek a falu sötétségében, elmaradottságába elviszik a fényt, a tudást. (Az illusztris szerző elárulta, hogy a hasonlatot a szovjet publicisztikából vette. A szovjet parasztok a 20-as években megszervezett kolhozkönyvtárak köteteit *Lenin lámpáinak* nevezték el.)

Az *Irodalmi Szemle* hírt adott Magyar Könyvbarátok Kultúregyesülete 1950. január 30-án az olvasómozgalomról tartott klubnapjáról, melyen *Dobos Piroska*, *Palotai Boris*, „*Szíjjné elvtársnő*”, *Solt Andrásné* és

Zelk Zoltán vett részt. Dobos Piroska szerint az olvasómozgalom célja az, hogy a dolgozók össze tudják kapcsolni a könyvekben lévő szempontokat a maguk üzemi munkájával, vagyis megfogalmazódott az az igény, amely közvetlen kapcsolatot tételezett fel az elolvasott könyvek és a munkaversenyben elért eredmények között. Szíjné (a Minisztérium könyvtáros iskolájának volt vezetője) kifejtette, hogy a vidéki könyvtárak nagy feladata a régi, használhatatlan könyvek selejtezése. Solti Andrásné a könyvtáros munkájának lényegét nem az igények kielégítésében, hanem azok megteremtésében látta. Zelk Zoltán szerint az olvasómozgalom nem néhány könyvre vonatkozó kampány, hanem a haladó irodalom állandó propagálása.³⁰

A harmadik irodalombarát szervezet széles társadalmi összefogással és a köztársasági elnök erkölcsi patronálásával alakult meg. Az *Irodalombarátok Szövetsége* célja az volt, hogy a szellemi élet egészét, különösen a könyvkiadást és az irodalmat támogassa. A *Corvina* 1946. november 29-ei száma adott hírt a Szövetség megalakulásáról, melynek elnöke *Ries István* igazságügyi miniszter lett. *Tildy Zoltán* köztársaság elnök támogatta a kezdeményezést, kijelentette, hogy a grémium ügyében levelet ír a nemzeti bizottságoknak és a főispánoknak a hatáskörükbe tartozó intézmények munkatársainak belépése ügyében.³¹ Sőt, *Tildy Zoltán* kijelentette: „Szívesen ajánlkozom a magam személyében könyvügynöknek és minden barátomat és mindazokat, akik velem érintkezésbe kerülnek, versenyre fogom hívni a könyvterjesztés munkájának érdekében.”³² Budapest Főváros polgármestere az elnök kezdeményezésének hatására 1947. január 28-án bocsátotta ki 220.507/1947-XI. számú határozatát az Irodalombarátok Szövetsége támogatásáról.³³ A Főváros kétségtelenül nagyvonalúan pártolta a Szövetséget, ennek ellenére nem vált valóban sikeres, tömegeket megmozgatóvá a kezdeményezés, amely 1950. április 24-re meghirdetett rendkívüli közgyűlésén mondta ki feloszlását.³⁴

Az irányított olvasómozgalmak

Az olvasás irányított formájának kezdete 1949-re nyúlik vissza, egyik formája volt, hogy a munkahelyeken is előírták a kötelezően elolvasandó és megvitandó műveket. Az *Országos Könyvtári Központ* munkatársaira szintén vonatkozott mindez, így nekik is olvasniuk kellett a kijelölt irodalmat. Egy újonnan előkerült forrás világítja meg az OKK-ban folyó kötelező olvasást és olvasmányokat. *Fitz József* ezekben

az években az Országos Könyvtári Központ munkatársa volt, 1950. július 16-án kolléganőjének, *dr. Mészöly Dezső*nének írott levelében³⁵ a következőket olvashatjuk: „*Mostanában elégedetlen vagyok életem folyásával. Gyakran eszembe jut Schopenhauer; az ember csak akkor él igazán, ha önmagát éli. Ezt pedig csak akkor teheti, ha ideje van. S a hivatal elvesz minden időt. Kora reggel és vacsora után olvashatnék. De az olvasmányokat is előírják, – Manhattan, Rákosi-per stb. – s Bálint*”³⁶ munkaversenyben vizsgáztatni fog belőlük. *Zujeva is kötelező olvasmány, meg a párt története. Igazán már csak a borotválkozás alatt lophatok egy negyedórát az irodalomnak.*” A régi vágású értelmiségi ezután beszámol vasárnapi igazi olvasmányairól, és gálánsan bókol: „*egy fejezetet Koepfel Byron-életrajzából és Shelley életrajzából. (Maurois: Költő a máglyán.) Angol anthológiámban is lapozgattam, de az idézett Byron-vers nincs bennük. Más angol verseket fogok olvasni a múlt század elejéről – mindennap egyet s mindegyik egy-egy összekötő szál lesz Magához.*”

Az ekkoriban felülről megszervezett olvasómozgalomnak két változata alakult ki. Az egyik típus a mindenkinek meghirdetett volt, a másik viszont meghatározott réteget célt meg. Az első változatba tartozott a *Nagybudapesti Olvasómozgalom*, amely egyébként nevével ellentétben nem korlátozódott a fővárosra, néhány nagyobb vidéki városban is elindult az akció.³⁷ A mozgalom 1949 őszén kezdődött, amikor a *Nagybudapesti Könyvtárosi Aktíva* – a *Nagybudapesti MDP Pártbizottság* mellett működő *Nagybudapesti Könyvtárbizottság* hívta össze – a szovjet irodalom népszerűsítésének tervével foglalkozott. A mozgalom tervezetét a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* dolgozta ki.³⁸ Az elgondolás 4-4 hónapos szakaszokból álló akciót vázolt fel, első alkalommal 1949 októbere és 1950 januárja között négy könyv – *Iljin: A nagy futószalag*, *Illés Béla: Kárpáti rapszódia*, a *Michael Sayers–Albert E. Kahn* amerikai szerzőpáros sztálinista propagandamunkája, *A nagy összeesküvés* és *Szimonovtól a Nappalok és éjszakák* – propagálását tűzte ki célul.³⁹ A kötetek népszerűsítésének legfontosabb eszköze a könyvtárak volt, amelyet a kiküldött előadókön kívül hivatalos és előre felkészített hozzászólók részvételével tartottak. Az előadók figyelmét előzetesen felhívták, hogy a fő hangsúly nem a művek irodalmi értékén és az előadáson van, hanem a szovjet és általában a szocialista realista regények megkedveltetésén, vagyis – mint a szervezők megfogalmazták – „*Elsősorban a politikai szempontokat tartottuk szem előtt.*”⁴⁰ Az ankétok mellett az elgondolás szerint a négy könyv

dramatizált és egyszerűsített változatát kultúrcsopor-
toknak kellett volna bemutatni. Ennek az lett volna a
célja, hogy a dolgozók kedvet kapjanak a regények
elolvasásához és megismerjék a haladó irodalmat,
illetve meggyűlöljék a nyugati burzsoá irodalom se-
lejtés termékeit.⁴¹

A négy könyv propagálására három hónap alatt 47
ankétot szerveztek, ezen összesen 3871 fő vett részt.
A négy művet ez alatt az idő alatt 7661 alkalommal
kölcsonőzték a FSZEK fiókjaiból (Illés Béla: 2122,
Iljin: 1992, Szimonov: 1961, Sayers–Kahn: 1568
kölcsonőzés). 1950-ben az olvasandó művek számát
ötre emelték, az ankétok szervezője a *Népművelési
Központ* lett. Az öt kötet *Azsajev: Távol Moszkvától,*
Asztalos István: Szél fúvatlan nem indul, Iljin–Szegal:
Hogyan lett az ember óriás, Iljin: A nagy futószalag,
Sayers–Kahn: A nagy összeesküvés. Az új akció ered-
ményei felülmúlták az előző mutatóit: *Azsajev* 3567,
Asztalos 2888, *Iljin–Szegal:* 2787, *Iljin:* 2570, *Sayers–*
Kahn pedig 2089 olvasóra talált, vagyis összesen
10 901 kölcsonőzést regisztráltak.⁴² Az 1950-es őszi
ciklusra már tíz könyvet jelöltek ki, a hét szovjet író
mellé már három magyar szerző (*Déry Tibor, Veres*
Péter és Mikszáth Kálmán) került. Hiába bővült az
olvasásra kijelölt könyvek köre, és valamelyest lazul-
tak az előírások, a mozgalom csak részsikereket ért
el, és Dobos Piroska későbbi összegző megállapítása
szerint „nem jelentett tömegméretekben olyan ízlés-
és igénynevelést és átnevelést, amilyen szükséges lett
volna” és a könyvtáros és az olvasó közötti kapcsola-
tot megrontotta, megszüntette a bizalmat.⁴³ A mozga-
lom olvasásra kijelölt könyveinek jobb megismerését
szolgáltatta az is, hogy a *Népkönyvtári Központ* önálló
füzetben tette közzé a kötetek ismertetését.⁴⁴

A Nagybudapesti Olvasómozgalom elvileg minden-
kinek szólt, a résztvevők körét nem igyekeztek befo-
lyásolni, bár természetesen kiemelt mértékben propa-
gálták a mozgalmat a munkások körében. Akadtak
olyan olvasómozgalmi kezdeményezések is, ame-
lyek meghatározott rétegnek szóltak, így hirdettek a
nőknek és az ifjúságnak is. Elsősorban ezt a két cso-
portot érezték veszélyeztetettnek, vagyis olyanak,
amelyek ellen az ellenség összehangolt támadást
indít a kezükbe adott ponyvával.⁴⁵ A nőknek hirde-
tett mozgalom felelőse a *Magyar Nők Demokratikus*
Szövetsége volt. Elsősorban a falusi, alacsony iskolai
végzettségű nők körében hirdették meg a kampányt
és nem is annyira önálló olvasásra, mint inkább kö-
zös felolvasására törekedtek. A mozgalom számára
javasolt olvasmányokról külön olvasókönyvet adtak
ki,⁴⁶ és a többnyire rövid olvasmányok feldolgozá-

sára jelentették meg az *Útmutatót*.⁴⁷ A felolvasások
után megvitatásra javasolt témák között többek között
Rákosi védőbeszéde, Lenin, Sztálin élete, *Latinka*
Sándor balladája szerepelt.

Az ifjúság olvasását kiemelten fontosnak tartotta a
kor művelődéspolitikája. A DISZ 1951-ben foglalko-
zott a fiatalok körében megindítandó olvasómozga-
lommal.⁴⁸ A dokumentum megállapította: a könyv-
propaganda a kulturális tömegmozgalom fontos
része, a teendők összehangolására a *DISZ KV Intéző*
Bizottsága ezért határozatot hozott. A *Dolgozó Ifjú-
ság Szövetsége* remélte, miszerint a haladó könyvek
elősegítik a fiatalok kommunista jellemvonásainak
kialakulását és hogy a szövetség alapszervezetei
rendszeresen foglalkoznak a könyvpropagandával.
Deklarálta a könyvpropagandisták feladatait, esze-
rint folyamatosan tartaniuk kell a kapcsolatot a helyi
könyvtárral, valamint előírta, hogy a DISZ szerveze-
tek szervezzenek felolvasásokat, könyvismertetése-
ket, kiállításokat és az olvasott könyvekről vitákat. A
téli hónapokban főleg a falusi fiatalok között szük-
séges az olvasómozgalom erősítése. Felszólította az
alapszervezeteket, hogy rendezzenek be olvasóter-
meket vagy olvasósarkokat, hozzanak létre olvasó-
köröket és vitassák meg az olvasmányokat. Ezeknek
a javaslatoknak egy részét egyébként valamivel ko-
rábban *Tóth Cecília* is felvetette,⁴⁹ elsősorban a fa-
lusi fiatalok körében végzett munkát sürgette, illetve
indítványozta, hogy a munkásszállásokon, főleg az
építőipari szállásokon szervezzenek olvasóköroket
és tartsanak irodalmi esteket.

Részben a DISZ javaslatait volt hivatva elősegíte-
ni a *Közkultúrálisügyi Miniszter* E 1.202-39-34/1951.
számú, az általános és középiskolai DISZ (úttörő)
ifjúsági olvasómozgalom megindításáról szóló ren-
delete.⁵⁰ A rendelet szerint a mozgalmat az 1951/52-
es tanévben kellett megszervezni. Célként az sze-
repelt, hogy az iskolán kívüli olvasást mozdítsa elő,
segítse az olvasott művek jobb megértését, járuljon
hozzá az irodalom nevelő hatásához és az olvasás
járuljon hozzá a tanulók kommunista neveléséhez.
A jogszabály megszabta, hogy évente 2–3 könyv-
vitát kell szervezni, középiskolában egy vita helyett
szervezhető irodalmi est is. Ennek két fajtája lehet:
témaest, illetve „nagy írók estje”. Az olvasómozgal-
mat a DISZ (illetve úttörő) szervezet keretében kell
megindítani. A rendelet megszabta, hogy a tantestü-
leteknek kötelessége a szükséges szakszerű segítséget
megadni a mozgalomnak és előírta, hogy a könyvvi-
tákat pedagógus, lehetőleg irodalom szakos vezesse
és feladatokat rótt az iskolai könyvtárosokra is: az

ifjúsági könyvtárosnak az olvasómozgalmat minden töle telhető eszközzel támogatnia kell. Konkrét feladataként határozta meg, hogy a kötelező és ajánlott olvasmányok megszerzésén túl szerezze be a mozgalom könyveit, valamint egyéni tanácsal és propagandával serkentse olvasásra a tanulókat.

Az olvasómozgalom sikerének elősegítésére módszertani útmutató kézikönyv és utasítás látott napvilágot,⁵¹ illetve a Köznevelésben több cikk jelent meg a mozgalom egyes kérdéseiről.⁵² A kötet és az utasítás a rendelet értelmezését segítette, és konkrét példákkal igyekezett támogatni a pedagógusokat, illetve részletesen taglalta a jogszabályban említett könyvvita, témaest és nagy írók estje megszervezésének módszertani kérdéseit, bár a kötet szerzői hangsúlyozták, hogy a mozgalomnak nincsenek megkötött formái, lényege a mozgékonyosság, a lehetőségek kiaknázása, és a jogszabályban említett formák csupán alaptípusok. A kézikönyv végén terjedelmes könyvjegyzéket közöltek az olvasásra javasolt könyvekről. Az általános iskola negyedik osztályában indult a mozgalom, minden osztályban két csoportban, elkülönítve szerepeltek a magyar és az egyetemes olvasmányok címei. Az általános iskolásoknak 261, a középiskolásoknak 195 művet ajánlottak, sokszor egyébként nem önálló kötetet, hanem meghatározott verset, elbeszélést. A kötetek egy része több évfolyam olvasmányai között is megtalálható volt, így összesen mintegy 400 ajánlott mű adatai szerepeltek a jegyzéken. Az egyetemes irodalom műveinek túlnyomó többsége szovjet író alkotása volt és így erősen átpolitizált könyveket vettek jegyzékbe, a magyar részben azonban viszonylag nagy számban kaptak helyet klasszikusok, így *Jókai, Mikszáth, Móra, Krúdy, Móricz, Arany János, Fáy András, Petőfi, Gárdonyi, Ady, Eötvös Károly, Kaffka Margit, Eötvös József* művei. A körülményekhez képest tehát kiegyensúlyozott és a régebbi magyar irodalomból is válogató jegyzék született. A standard ifjúsági könyvek közül talán egyedül *Molnár Ferenc-től A Pál utcai fiúkat* lehet hiányolni.

Az olvasómozgalom módszerei

Az olvasók nevelése az olvasómozgalmi munka fontosságát jelezte, hogy az újonnan megalakult megyei könyvtárak mellett könyvtári albizottságokat szerveztek. A testületek a *Népművelési Állandó Bizottság* keretében működtek és feladatuk a megye könyvtári és olvasómozgalmi munkájának megszervezése, a könyvpropaganda segítése volt,⁵³ illetve a munkahelyeken a könyvpropaganda fokozására agitációs

brigádokat állítottak fel, melynek tagja lett az MDP alapszervezet népművelője, a szakszervezeti bizalmi és a tömegszervezetek egy-egy képviselője.⁵⁴

A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban* 1951-ben olvasóértekezletre került sor az olvasómozgalom addigi eredményeinek megvitatására.⁵⁵ A tanácskozás sorra vette a szocialista kultúrforradalom könyvtári vonatkozású feladatait és problémáit. A teendők között említette a katalógusok megtisztítását az ideológiai szempontból káros művektől, a könyvtári propaganda fejlesztését a szovjet példák nyomán, a marxista-leninista kézikönyvtárak kialakítását az olvasótermekben, az aktuális könyvek állandó kínálatát és könyvismertető előadások tartását.

Az olvasóközönség növelésének helyességét csak kevesen kérdőjelezték meg. A művelődéspolitikai az ipari termeléshez hasonlóan tervszámokat írt elő, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban például 1951-ben meg kellett duplázni, 40 000-ről 80 000-re kellett emelni a beiratkozott olvasók számát. *Dienes László* az *I. Országos Könyvtári Konferencián* elmondott felszólalásában⁵⁶ ugyan elismerte, hogy nem volt igaza, amikor teljesíthetetlennek vélte a tervszámot, hiszen 1952-re már 120 000 olvasója van a bibliotékának, azonban – folytatta felszólalását – „*Tapasztalatunk az, hogy nem mind arany, ami fénylik, s hogy ez a nagy szám nem jelent mindig ugyanilyen eredményes kultúrmunkát. Mert mi történt? Nem tudtuk ugyanilyen arányban gyarapítani a könyvtárak személyzeti létszámát. Most itt állunk 110 000 olvasóval, akiknek nagy részével nem tudunk eredményesen foglalkozni. Az eredmény az, hogy az olvasók egy része elmarad. [...] Én azt hiszem, hogy itt meg kell találni az egészséges középutat a számbeli terjeszkedés és az olvasatás minősége között, a mennyiséget nem szabad olyan mértékben eltúlozni, hogy az erősen az olvasók rovására menjen.*” *Dienes* véleményét a konferencia elvetette és az olvasók számának további erőteljes növelése mellett foglalt állást. Nyilván a többi közművelődési könyvtárban is hasonló, ha nem rosszabb volt a helyzet.

Az olvasómozgalmi munka és a könyvpropaganda fokozását szolgálta a *Magyar Irodalomtörténeti Társaság* kezdeményezése is. A szervezet 1951 augusztusában megalakította előadói szakosztályát azzal a céllal, hogy a fővárosban és a megyeszékhelyeken irodalomnépszerűsítő előadásokat tartson. A Társaság egyrészt 30 tagú központi előadó csoportot hozott létre, másrészt pedig megszervezte a megyei szervezeteket is egy-egy felelős összekötő irányításával. Budapesten 80, megyénként pedig 20–25

tagú szervezetek alakultak meg. Az alakulás évében, 1951-ben októbertől decemberig már 1030 előadást tartottak többnyire könyvtárakban és üzemekben 67 ezer hallgatónak.⁵⁷

Enczi Endre cikkében⁵⁸ kifejtette, hogy az író és a könyvtáros a kultúrforradalom két fontos munkása, kapcsolatukat erősíteni kell. Ennek elősegítésére javasolta, hogy növelni kell az ankétok számát, erősíteni kell az olvasói levelezői mozgalmat, olvasói tanácskozásokat és szemináriumokat kell szervezni írók részvételével. Indítványozta továbbá, hogy a könyvtárak rendszeresen, három havonta adjanak jelentést a legkeresettebb könyvekről, az *Írószövetség* vitáin legyenek jelen a könyvtárosok, és a *Népkönyvtári Központ* évente számoljon be az Írószövetségnek a könyvtárak munkájáról. Mivel a felvetések nem valósultak meg, nem lehet tudni, hogy mennyiben szolgálták volna az olvasómozgalom ügyét.

Irányított olvasókörok

A régi értelemben vett és társadalmi szervezetként működő olvasókörok 1949-re eltűntek, fokozatosan felszámolták őket és vagyonuk állami kezelésbe került. Az elnevezés azonban tovább élt, alaposan megváltozott tartalommal. Olvasókörnek nevezték a párt és tömegszervezetek által életre hívott és egy-egy könyv vagy kiemelten fontosnak vélt téma tanulmányozására megszervezett csoportokat. Ilyen alkalom volt például Rákosi Mátyás 60. születésnapja, 1952. március 9-e. Sztálinvárosban a DISZ kezdeményezésére kétszáz olvasókör szervezését határozták el a *Rákosi-per* és *Vas Zoltán Tizenhat év fegyházban* című művének tanulmányozására.⁵⁹ A mozgalmat a DISZ 1951-es őszi, a könyvpropaganda javításáról hozott határozata indította el. A határozat leszögezte, hogy a fiatalok olvasásának felelősei a DISZ könyvtárfelelősök legyenek, és ők szervezzék meg a Rákosi születésnaphoz kötődő olvasóköroket. Márciusban országszerte mintegy 1400-1500 olvasókör alakult meg, különösen eredményes volt a toborzás Sztálinvárosban, annak ellenére, hogy a tervvel szemben nem kétszáz, hanem „csak” 137 kör jött létre 2640 résztvevővel. A kezdeményezés az adatok tanúsága szerint sikeres volt, mégis vita kezdődött, hogy fenn kell-e tartani a körok működését. A DISZ állásfoglalása szerint igen, sőt továbbfejleszteni szükséges a kezdeményezést. Legjobb módszere az olvasóköroeknek a felolvasás, amely elősegíti a kollektív szellem megerősödését, az utánuk következő viták, beszélgetések pedig javítják a megértést. A fel-

olvasás segít a kevés könyvből adódó gondokon is, illetve lehetővé teszi az értékes művek megismerését az analfabéták számára is. Továbbá előnye az olvasóköroeknek, hogy jól lehet irányítani munkájukat azzal, hogy milyen művek feldolgozását, olvastatását tűzik ki. Gondot okoz azonban, hogy a DISZ szervezetek egy részének nem megfelelő az együttműködése a könyvtárossal, és nem kielégítő az idősebb személyek bevonása az olvasókörok életébe. Mindenesetre állandósítani kell az olvasókörok működését, és ki kell terjeszteni a feldolgozandó könyveket a szépirodalmon túl a szakmai, ismeretterjesztő vagy helyi kiadványokra is. Hetente egy-két alkalommal célszerű az összejöveteleket meghirdetni, de ahol igény van rá, akár minden este lehet felolvasás. Az olvasóköri programokat jól egészíthetik ki az ankétok, irodalmi estek, kiállítások, illetve egyéni olvasások.⁶⁰

A Magyar Nők Demokratikus Szervezete – korábban szó volt róla – már 1949-ben támogatta és meghirdette olvasómozgalmát. Az MNDSZ 1952. május 24-25-én tartott *III. Kongresszusán* hozott határozata alapján új mozgalom indult olvasókörok szervezésére. Az olvasómozgalom célja kettős volt, egyrészt az ötéves terv sikeres teljesítése melletti kampány, másrészt pedig a békeharc támogatása. Az MNDSZ hétnapos tanfolyamot szervezett az olvasóköri vezetők részére. A vezetők feladata volt Rákosi, a párt, a Szovjetunió, a haza és a békét védő néphadsereg iránti szeretetre nevelés, a harcosságnak mint erénynek a fokozása, továbbá erősíteniük kellett a fegyelmet az ötéves terv sikere érdekében.⁶¹ Az olvasókörok működéséről nem maradtak fenn források, feltehetően a munkahelyeken tevékenykedő MNDSZ alapszervezeteken belül alakultak meg.

Az olvasókörok szervezését támogatta az I. Országos Könyvtáros Konferencia is, a tanácskozás 4. pontjának határozata kimondta, hogy „*A könyvtárak fontos feladata, hogy az irodalmi és olvasókörok megalakulását és működését támogassák, s maguk is szervezzenek irodalmi, valamint a könyvek csoportos olvasását szolgáló köroket a könyvtárak mellett kultúrotthonokban stb.*”⁶²

Egyes könyvek elolvasására és kiemelt politikai célok támogatására külön kampányt indítottak. Az a feltevés mozgatta ezeket az akciókat, hogy közvetlen kapcsolat van valamilyen könyv elolvasása és a termelés növekedése, a munkaverseny hatékonysága között. Ezért kísérelték meg elolvasatni minden bányással *Gorbatov Donyeci bányászok* című kötetét,⁶³ illetve előírták a könyvtárosok számára a Gazda-mozgalom⁶⁴ támogatását.⁶⁵

Sztálin halála után politikai változások kezdődtek a Szovjetunióban, melynek következtében megbukott Magyarországon Rákosi Mátyás, a miniszterelnöki tisztségben Nagy Imre követte. Az új kormányprogram 1953. július 4-én hangzott el és jelentős korrekciókat tartalmazott a gazdasági életben, főleg a mezőgazdaságban. Érezhető enyhülés kezdődött a szellemi életben is, az új kormányprogram hatására megerősödött a kritikai szellem a kulturális élet egész területén. Mindezek befolyásolták a könyvtárak helyzetét is: a propagandamunka fókuszába az új kormányprogram került.⁶⁶ A szakma igyekezett alkalmazkodni az új helyzethez. Sallai István arra is felhívta a figyelmet cikkében, hogy a könyvtáraknak jobban figyelembe kell venniük az olvasói igényeket, mert „Központi szerveink eddig meglehetősen egyoldalúsággal a könyvtárak politikai nevelő funkcióját emelték ki”, és ezzel háttérbe szorult a könyvtárak szerepe az általános műveltség terjesztésében, illetve arról sem szabad megfeledkezni, hogy az olvasók sokszor szórakozásból akarnak olvasni.

A politikai változások egyik jele volt az 1953-ban kezdődött vita az olvasókörökről. Nem az irányított, hanem a régi, többnyire a XIX–XX. század fordulóján alapított autonóm és a kommunista diktatúra által megszüntetett egyesületekről. A vita ismertetése azonban szétfeszítené jelen előadás kereteit.⁶⁷

A József Attila olvasómozgalom

A Rákosi-korszak utolsó, ugyanakkor legátfogóbb olvasói mozgalma a József Attila jelvénytípusú olvasómozgalom volt. Kezdetei a DISZ és a Népművelési Minisztérium 1955. júniusi közös határozatára nyúlnak vissza. Céljaiban bizonyos mértékig különbözött a korábbiaktól. Elsősorban azzal, hogy ez kifejezetten az ifjúságot, a 14–26 év közötti korosztályt szólította meg, körükben próbálta az olvasást népszerűsíteni. Érzékelhető különbség volt az is, hogy az egyoldalú szovjet orientáció helyett kiemelten igyekeztek József Attila költészetét népszerűsíteni. Bár nem zárták ki a középiskolásokat, a fő cél az volt, hogy elsősorban a munkás és parasztfiatalok nevezzenek és vegyenek részt az olvasómozgalomban, azok, akik már nem vesznek részt rendszeres iskolai képzésben.⁶⁸ A kiírók igyekeztek figyelembe venni az eltérő műveltségi színvonalat és egyéni olvasói teljesítményt, ezért három fokozatra – bronz, ezüst és arany – lehetett pályázni a különböző mennyiségi és minőségi feltételek teljesítése után. Igaz, az arany fokozatra a jelentkezés előfeltétele az ezüst megszerzése volt és

a tervek szerint erre 1957-ben lehetett volna először pályázni.⁶⁹

A bronz fokozatú jelvény megszerzésének követelménye két meghatározott kötet és öt szabadon választható csoportból egy-egy könyv elolvasásán túl a megadott jegyzékben szereplő filmek közül kettő megnézése volt, továbbá aktív részvételt írtak elő legalább két irodalmi rendezvényen (ankéton), ezen felül egyszerűsített olvasónaplót is kellett vezetniük a pályázóknak. A vállalások teljesítéséről a fiataloknak külön bizottság előtt kellett számot adniuk. A két kötelezően előírt olvasmány József Attila válogatott versei és Osztrovszkijtől Az acélt megedzik volt. Az öt csoport közül a Magyar klasszikusok – új magyar irodalom között Jókaitól az És mégis mozog a föld, Mikszáthtól a Különös házasság, Móricztól az Árvácska, Illés Bélától a Kárpáti rapszódia, Veres Pétertől a Próbátétel és Karinthy Ferentől a Budapesti tavasz szerepelt, a Világirodalomból Gogol: Bulba Tarasz, Dickens: Copperfield Dávid, Balzac: Goriot apó, Julis Fucik: Üzenet az élőknek, Sadoveanu: Mitrea Kokor útja és André Stil: Az első összecsapás, a Szovjet irodalomból Gorkij: Gyermekéveim, Solohov: Új barázdát szánt az eke, Alekszej Tolsztoj: A kenyér, Gajdar: Iskola, Fagyajev: Az ifjú gárda, Bek: A volokalamszki országút, az Ismeretterjesztő irodalomból Voroncov – Veljaminev: A világmindenség, József Jolán: A város peremén, Sztrókay Kálmán: A technika ábécéje, Öveges József: Az élő fizika című könyvek közül kellett választani. Az ötödik csoport a Szakmai irodalom volt, a kiírás szerint a jelentkezőnek szakmájának megfelelően egy szakkönyvet is el kellett olvasni.

Az ezüst fokozathoz négy meghatározott művet és kilenc csoportból egy-egy kötetet kellett elolvasniuk, három filmet tartoztak megnézni a jegyzékben megadottak közül és legalább két irodalmi rendezvényen megjelenést írt elő a kiírás. További feltétel volt, hogy vagy valamely könyvtár beiratkozott olvasója legyen, vagy előfizetője az Olcsó Könyvtár sorozatnak, illetve valamelyik lapnak a Szabad Ifjúság, Új Március, Új Hang vagy az Ifjú Technikus közül. Ezekon kívül részletes olvasónaplót kellett vezetniük. A kötelező olvasmányok csoportjában az alábbi művek voltak: Lenin: Az ifjúsági szövetségek feladatai, Gorkij: Az anya, Móricz: Rokonok, Szabó Pál: Új föld, a szabadon választható könyvek közül a Politikai művek kategóriában Zetkin – Milovidova: Az ifjú Lenin, A Rákosi-per, Kalinyin: A komzomol dicső útja, A komzomol négy kitüntetése, Hősi harcok emlékei, Vas Zoltán: A fény felé, Kelen Jolán: Törtélen úton,

Szerémi Borbála: *Schönherz Zoltán, a Magyar klasszikus irodalomból Jókai: A köszívű ember fiai, Rab Ráby, Mikszáth: Új Zrinyiász, A Noszty-fiú esete Tóth Marival, Gárdonyi: A lámpás, Móricz: Úri muri, Betyár, Móra Ferenc: Aranykoporsó, az Új magyar irodalom csoportból Darvas József: Törökverő, Gergely Sándor: Dózsa György, Déry Tibor: Szégyenfa, Illés Béla: Honfoglalás, Aczél Tamás: A szabadság árnyékában, Veres Péter: Rossz asszony, Kovai Lőrinc: A nagy virradat, a Világirodalom klasszikusai közül pedig Cervantes: Don Quijote, Csehov: Novellák, Stendhal: Vörös és fekete, Tolsztoj: Anna Karenina, Jack London: A vadon szava, Gorkij: Artamonovok, Andersen Nexö: Szürke fény közül választhattak. A Szovjet irodalomból Msztyiszlavszkij: Tavasz madár a varjú, Groszmann: Sztjepan Kolcsugin, Furmanov: Csapajev, Solohov: Csendes Don, Katlinszkaja: Az ifjú város, Makarenko: Az új ember kovácsa, Akszajev: Távol Moszkvától, Birjukov: Sirály. A Mai haladó világirodalom nevű rész Newerly: Egy boldog élet, Anna Seghers: A hetedik kereszt. Csou-Li-po: Orkán, Pratolini: Szegény szerelmesek krónikája, Howard Fast: Amerikai legenda, Aldridge: A diplomata, Vojnich: Bögöly, Aragon: A baseli harangok című művét ajánlotta. Külön csoportba kerültek a Versek: Heine Válogatott versei, Petőfi: Az apostol, Madarász Emil: Csihajda, Ady Endre válogatott versei, Majakovszkij: Lenin, Tvardovszkij: Vaszilij Tyorkin, Juhász Ferenc: A Sántha-család, Illyés Gyula Válogatott versei. Az Ismeretterjesztő irodalom hét könyve az alábbi volt: Nyikolszkij: A vallás keletkezése, Iljin: Hegyek és emberek, Lipin: Az ékírás regénye, Budincsevsz: Az atomok világában, Öveges József: Elektronok nyomában, Zerinváry Szilárd: Nap, föld, emberiség, Illyés Gyula: Puszták népe. Az utolsó csoport a Szakmai irodalom volt, a résztvevők – a bronz fokozat követelményeihez hasonlóan – szakmájuknak megfelelően egy szakkönyvet tartoztak elolvasni. A középiskolás fiataloknak a szakkönyv helyett két ismeretterjesztő könyv olvasását írták elő – ugyanakkor sajtóságság, hogy a bronz kategóriában ezt a lehetőséget nem adták meg.⁷⁰*

A mozgalomba néhány hónap alatt hatvanezer fiatal kapcsolódott be. Az előzetes tervek szerint a DISZ szervek végezték volna a szervezőmunka nagy részét, a valóságban azonban a könyvtárak és a könyvtárosok lettek az ágensek, vagyis egyre inkább elszádkadt a DISZ-től a mozgalom és könyvtárává vált. Az elképzelésekkel szemben viszonylag alacsony volt a munkás- és parasztfiatalok száma, elsősorban a középiskolás fiatalok voltak a részt vevők. Ennek

okát a szervezők abban látták, hogy az iskolákban egyszerűen könnyebb volt mozgósítani a diákokat; egyébként voltak helyek, ahol az indulók 60 %-a gimnáziumi tanuló volt. A gondok között említették azt is, hogy nem volt megfelelő az egyéni meggyőzés, nagy számban voltak kollektív nevezések. További hibaként említették, hogy az olvasmánynapló vezetését egységesen írták elő, holott jobb lett volna külön szempontokat megadni a falusi, a városi és az üzemi résztvevőknek.⁷¹ Ugyanakkor kiderült, hogy sok helyen kevés volt a könyv és nem mindenhol voltak eredményesek az ankétok, ennek okát abban látták az elemzők, hogy nem mindenki ismerte a tárgyalt művet. Az irodalomjegyzék erősen magán viselte a kor irodalmi kánonját, annak ellenére, hogy a korábbi olvasómozgalommal szemben valamivel változatosabb műveket vettek fel. Mindenesetre néhány hónap múlva egy kiegészítő könyvjegyzéket is megjelentettek, ebben bővítették a szabadon választható művek körét.⁷²

A mozgalom 1956 őszére gondolt folytatásának tervezésekor bizonyos korrekciókra készültek, nevezetesen az ankétokon való részvételt, a filmek megnézését, az olvasónapló vezetését és a pontrendszer mellőzni szándékoztak, illetve a feltételek között nem szerepelt volna lapok előfizetése. A könyvjegyzéken szintén változtatni kívánták a szervezők. A szabad választás lehetőségének erősítésére törekedtek az egységes, 200–250 tételes bibliográfiával és a fiatal korosztály, illetve a lányolvasók igényeihez jobban igazodó népszerű műveket vettek volna fel.⁷³ A módosított koncepcióban egyébként – a lassan változó viszonyok jeleként – már nem esett szó a szocialista nevelésről, a pártos irodalom fontosságáról, helyettük az elsődleges célként az szerepelt, hogy „az ifjúságot megnyerjük a jó irodalom rendszeres olvasásának, s ezzel növeljük az általános műveltséget.” Végül 1957-ben tervezték elindítani az arany fokozat megszerzését is. A forradalom miatt azonban csak három évvel később indult újra a József Attila olvasómozgalom.⁷⁴

Hogy az eredeti elképzelésekkel szemben nem DISZ, hanem könyvtári mozgalom lett, bizonyítja az is, hogy a korabeli könyvtári sajtóban rendszeresen hírt adtak a mozgalom eredményeiről, eseményeiről.⁷⁵

*

Ha mérleget próbálunk vonni a Rákosi-korszak irányított olvasómozgalmairól, olvasói kampányairól, kevés pozitívumról számolhatunk be. A mennyiségi növekedés a statisztikai adatok tanúsága szerint

tény, azonban erősen kétséges a korabeli statisztikai adatok megbízhatósága. De ha el is fogadjuk, hogy bővült az olvasók köre, nem lehet megelégedezni arról, hogy az irányított olvasás a kommunista diktatúra próbálkozása volt a totális szellemi alávetésre, a kommunista ideológia terjesztésére. Vagyis a Rákosi-korszak olvasómozgalmai és -kampányai a homo politicus és nem a homo aestheticus nevelésének voltak eszközei.⁷⁶

Jegyzetek

1. RÉVAI József elvtárs felszólalása a Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusán 1951. február 26-án. [Bp.] : MDP Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztály, [1951]. 26. p.
2. NEMES Dezső felszólalása az Országos Népművelési Értekezleten = Könyvbarát, 1951. 4. 2-3. p.
3. A könyvtári munka. Üzemi és falusi könyvtárakban. 1954. Bp. : Művelt Nép, 1954. 232 p.
4. SALLAI István i. m., 151–177. p.
5. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. Bp. : Művelt Nép, 1956. 366. p.
6. Ezeknek a folyamatoknak volt egyik jele, hogy 1949-ben a még megmaradt kulturális jellegű egyesületeket, köztük az olvasóköröket belügyminiszteri rendelettel feloszlatták. KOVALCSIK József: A kultúra csarnokai 3., A társadalmi-kulturális tevékenységek szinterei a felszabadulás után. Bp. : Művelődéskutató Intézet, 1987. 85. p.
7. DRABANCS M. Róbert – FÓNAI Mihály: A magyar kultúrpolitika története 1920–1990. Debrecen : Csokonai Kiadó, 2005. 121–147. p. ; T. KISS Tamás: Fordulatok, folyamatok. Fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikáiról 1867–2000. Bp. : Új Mandátum, 2002. ; Magyar művelődéstörténet. Szerk. Kósa László. Bp. : Osiris, 1998. 453–458., 460–462. p. ; ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. 3., jav. és bőv. kiad. Bp. : Osiris, 2005. 320–333., 359–377. p.
8. Egy jellemző idézet: „A könyvtár kultúrforradalmunk előretolt őrhelye, a könyvtárosok élvonalban küzdő harcosok.” János Ferenc elvtárs, a népművelési miniszter első helyettese nyitotta meg a minisztérium öthónapos könyvtárosiskoláját = Könyvbarát, 1952. 1. sz. 1–2. p. Dobos Piroska egyik cikkében a Pravda nyomán az alábbiakat írta a könyvtárosról: „A könyvtáros nem csupán technikai munkaerő. A könyvtáros a bolsevik kultúra propagandistája és agitátora. Egész munkáját át kell, hogy hassa a bolsevik ideológia, a pártserűség.” DOBOS Piroska: Olvasómozgalom = Szabad Nép, 1949. október 16. 11. p. – A korabeli terminológia erősen háborús frazeológiát használt, olvasási harcról, kultúrharcról írtak a
- cikkekben, a könyv pedig fegyver.
9. SZIKLAY László: Budapest olvasóközsége 1945-ben = Magyar Könyvszemle, 1946. 70–89. p.
10. U. o. 89. p.
11. OROSZ László: Egy alföldi falu „intelligenciájának” olvasmányai (Keresztmetszet a két háború közötti időtől napjainkig) = Válasz, 1948. [4. sz.] 363–366. p.
12. TAKÁCS Lajos: Mit olvasnak a várongiak? = Valóság, 1947. 5. sz. 370–373. p.
13. Takács Lajos etnográfus (1921–1985) Várongon született, egyetemi hallgatóként és az Eötvös Kollégium tagjaként kezdte el szülőfaluja szellemi életének feltárását.
14. CZIBOR János: Küzdelem az új olvasóközségért = Forum, 1947. 1. sz. 63–67. p.
15. Küzdelem az új olvasóközségért = Szabad Nép, 1947. február 12. 4. p.
16. MÁRIA Béla: Miért nem olvasnak az olvasók? = Művelt Nép, 1947. 6. sz. 3. p.
17. KOVÁCS Endre: Irodalmunk és a munkásság = Válasz, 1947. 3. sz. 241–249. p.
18. VÉSZI Endre: Könyvolvasó nép lesz az egykori analfabétákból. = Népszava, 1948. május 9. 13. p.
19. BÖLÖNI György: Könyv és olvasóközség = Diárium, 1948. 3. sz. 80–81. p.
20. Corvina, 1946. 4. p., Jó és olcsó könyveket adunk részletre. Megalakult a Szocialista Könyvbarátok Szervezete = Népszava, 1946. október 28. 11. p.
21. Víg István: Hatezer könyv és broszúra jelent meg 1947-ben = Népszava, 1948. január 4. 8. p.
22. „Olvasni, olvasni – mert megéri” Kultúrát visz mindenhová a Könyvbarátok Egyesülete = Népszava, 1948. július 20.
23. BARÁT Endre: 10 000 könyvbarát = Irodalmi Szemle, 1948. 8–9. sz. 9. p.
24. ACZÉL Tamás: Mit olvasnak? Egy kis statisztika a könyvek és olvasók világából = Irodalmi Szemle, 1948. 10. sz. 3–5. p.
25. Az olvasás a dolgozók mindennapi szükséglete legyen! = Irodalmi Szemle, 1949. 12. sz. 29. p.
26. A Magyar Könyvbarátok Kultúregyesülete januári közleménye: A Könyvbarát-megbízottak feladatai kultúrfrontunkon = Irodalmi Szemle, 1950. 1. sz. 27–28. p.
27. HEGEDÜS Géza: Olvas a magyar vidék = Irodalmi Szemle, 1950. 6. sz. 5–6. p.
28. CZIGLER Róbert: A Magyar Kommunista Párt törekvése a falusi lakosság könyvtári ellátásáért a koalíciós korszakban (1945–1948) = Magyar Könyvszemle, 1984. 4. sz. 363–373. p.
29. ILLÉS Béla: Rákosi lámpái = Forum, 1950. [3. sz.] 331–333. p.

30. Az olvasómozgalomról = Irodalmi Szemle, 1950. 3. sz. 19–20. p.
31. Corvina, 1947. január 10. 1. p.
32. Népszava, 1946. december 21. 2. p.
33. Fővárosi Közlöny, 1947. 7. 151. p.
34. Fővárosi Közlöny. 1950. 10. 54. p.
35. A missilis a Nyugat Antikvárium 2016. október 21-én tartott 34. aukcióján bukkant fel, és Miklós Péter gyűjtő szerezte meg. Ezúton is köszönöm hozzájárulását a levél felhasználásához és vonatkozó részének közléséhez.
36. Bálint: Török Bálint, ezekben az években az OKK munkatársa.
37. KAMARÁS István – KATSÁNYI Sándor: Irodalomközvetítés az 1950-80-as évek olvasómozgalmaiban. In: Kamarás István: Olvasásügy. Pécs : Iskolakultúra, 2005. 23–24. p.
38. KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula: A Főváros Könyvtárának története 1945–1998. Bp. : Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2008. 87–89. p.
39. DOBOS Piroska: Olvasómozgalom = Szabad Nép, 1949. október 16. 11. p.
40. KATSÁNYI – TÓTH, i. m. 87. p.
41. Az olvasómozgalom műsorfüzete. Budapest : Pm. XI. Kulturális Ügyosztály Népművelési Osztálya, 1949. 24 p.
42. KAMARÁS – KATSÁNYI, i. m. 25. p.
43. Idézi KATSÁNYI – TÓTH, i. m. 89. p.
44. Olvasómozgalom. Könyvismertetés. Kiadja a Népkönyvtári Központ. Bp., 1950. 30 p.
45. Használjuk fel a könyveket a népnevelő munkában! = Népművelő, 1954. 1. 50–54. p.
46. Olvass velünk! MNDSZ olvasókörök számára. Bp. : MNDSZ, 1949. 134 p.
47. Útmutató az MNDSZ olvasókörök vezetői számára. Bp. : Szikra, 1949. 12 p.
48. Az olvasómozgalom fejlesztése az ifjúság között = Új Március, 1951. 3. sz. 19–22. p.
49. TÓTH Cecília: Ifjúságunk kulturális neveléséről = Új Március, 1951. 1. sz. 22–24. p.
50. Közoktatásügyi Közlöny, 1951. 5. sz. 89–90. p.
51. Iskolai ifjúsági olvasómozgalom: Huszti László, Keserű Jánosné, Seres József munkája : A Pécsi Olvasómozgalmi Munkaközösség anyaggyűjtésének felhasználásával szerkesztette Seres József. Bp. : Tankönyvkiadó, 1952. 145 p., illetve külön megjelent az utasítás is: Utasítás az általános és középiskolákban folyó DISZ (úttörő) olvasómozgalomhoz. Budapest : Tankönyvkiadó, 1951. 22 p.
52. Az olvasómozgalom könyvei = Köznevelés, 1951. 18. sz. 775–776. p. ; SERES József: Olvasómozgalom iskolánkban = Köznevelés, 1951. 23. sz. 935–936. p. ; TÓTH Béla: Az olvasómozgalom megszervezése a nyári szünetben = Köznevelés, 1952. 12. sz. 384–386. p. ; Az iskolai könyvtárak fejlesztéséről = Köznevelés, 1953. 2. sz. 40. p.
53. A könyvtári albizottságok szerepe a megyei könyvtárélet fellendítésére = Könyvbarát, 1951. 2. sz. 41–42. p.
54. NYÍRI Zoltán: Feladataink a SZOT határozata után = Könyvbarát, 1951. 3. sz. 54. p.
55. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár olvasóértekezlete = Könyvtárügyi Szemle, 1951. 2. sz. 68–74. p.
56. A Népművelési Minisztérium Könyvtári osztálya rendezésében megtartott 1. Országos Könyvtáros Konferencia teljes anyaga. Bp. 1952. Gépirat 443 p. Idézi KATSÁNYI Sándor–TÓTH Gyula, i. m. 80. p.
57. VIHAR Béla: Az irodalom útja a néphez. Az irodalom-népszerűsítési munka szervezési és módszertani kérdéseiről = Irodalomtörténet, 1952. 2. sz. 248–254. p. – Az írás számos esetet említ, amikor a sikeres előadás hatására jelentősen megnőtt a könyvtárba beiratkozók száma.
58. ENCZI Endre: Az irodalmi közvélemény rejtett tartaléka = Művelt Nép, 1953. 1. sz. 24. p.
59. Z[OLNAY] V[ilmos]. Készülődés az ünnepre = Könyvbarát, 1952. 2. sz. 4–5. p.
60. MIKUSIK Árpád: A szépirodalmi olvasókörökről = Könyvbarát, 1952. 5. sz. 10–13. p.
61. Olvasókörvezetők tanfolyamának módszertana. Kiadja a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége Népművelési Osztály. Bp. : MNDSZ, [1952], 24 p.
62. I. Országos Könyvtároskonferencia határozata = Könyvbarát, 1952. 12. sz. 26. p.
63. K.F.: Könyvtári feladatok Rákosi elvtárs november 30-i beszéde után = Könyvbarát, 1952. 1. sz. 34. p.
64. A Gazda-mozgalom névadója Gazda Géza (1889–1981) sztahanovista mérnök volt, aki kidolgozta és mozgalommá tette a hulladékanyagok hasznosítását.
65. SZEKERES Pál: Könyvtárosok a Gazda-mozgalomért = Könyvbarát, 1951. 4. sz. 37. p.
66. SALLAI István: Könyvtáraink és az új kormányprogram [sic! P. Gy.] = A Könyvtáros, 1953. 10. sz. 7–9. p.
67. A kérdésről a szakajtóban külön tanulmány jelenik majd meg.
68. Hogyan foglalkozzon a könyvtáros a József Attila olvasómozgalommal? Útmutató. Bp. : Szikra ny., 1956. 38 p.
69. MIHÁLYI Imre: A József Attila olvasómozgalom 1957. évi előkészítéséről = A Könyvtáros, 1956. 10. sz. 721–722. p.

70. A József Attila jelvénytípusú olvasómozgalom zsebkönyve. Bp. : DISZ, 1956. 51 p. ; A József Attila olvasómozgalom bronz és ezüst fokozatára kijelölt könyvek ismertetője. Bibliográfiai segédkönyv az olvasómozgalmat szervező könyvtárosok és az olvasómozgalomban résztvevő ifjúság számára. Összeáll. Polgár Erzsébet. Bp. : FSZEK, 1956. 40 p.
71. A József Attila olvasómozgalom időszéri kérdései. Bp. : OSZK, 1956. 14 p.
72. Hogyan foglalkozzon a könyvtáros a József Attila olvasómozgalommal. Útmutató, i. m.
73. MIHÁLYI Imre, i. m.
74. Uo.
75. VARGA Imre: A fiatal olvasók érdekében = A Könyv, 1955. 7. sz. 289–291. p. ; ZALAI Sándorné: A József Attila jelvénytípusú olvasómozgalomról = A Könyv, 1955. 10. sz. 438. p. ; KORDOS László: A József Attila olvasómozgalom megindítása Borsodban = A Könyv, 1955. 12. sz. 569–570. p. ; József Attila olvasómozgalom hírei = A Könyvtáros, 1956. 1. sz. 32. p. ; TÓTH Béla: A József Attila olvasómozgalom nyomában Hajdú és Szolnok megyében = A Könyvtáros, 1956. 2. sz. 87–88. p. ; MARÓT Miklós: Vonzóan, érdekesen ajánljuk a József Attila mozgalom könyveit = A Könyvtáros, 1956. 2. sz. 84–85. p. ; GASCHLER Rezső: A József Attila olvasómozgalom nyilvántartási rendszeréről = A Könyvtáros, 1956. 3. sz. 190. p. ; BIKÁCSI Lászlóné: A József Attila olvasómozgalom a kerületi Szabó Ervin könyvtárakban = A Könyvtáros, 1956. 3. sz. 164–166. p. ; KERESZTESI Mihály: Zuglói tapasztalatok a József Attila mozgalom szervezésében = A Könyvtáros, 1956. 4. sz. 269–270. p. ; Kik kaphatják meg a József Attila mozgalom pénztartalmaikat? = A Könyvtáros, 1956. 4. sz. 270. p. ; SZURDI Márta: Gondolatok a József Attila mozgalomról = A Könyvtáros, 1956. 4. sz. 255–256. p. ; A József Attila olvasómozgalom híre = A Könyvtáros, 1956. 4. sz. 249. p., SIMON Mária Anna: Az első jelvénytípusú beszámoló tanulságai = A Könyvtáros, 1956. 5. sz. 327–328. p. ; GYÖRI György: A József Attila olvasómozgalom a budapesti üzemekben = A Könyvtáros, 1956. 6. sz. 410–412. p., BECSKI Andor: A József Attila-mozgalom első beszámolóinak tapasztalata Kispesten = A Könyvtáros, 1956. 6. sz. 427–428. p.
76. KAMARÁS István – KATSÁNYI Sándor i. m. 23. p.

Beérkezett 2017. január. 10.

MEK-ben a Világ 1915-ös évfolyamának repertórium

Kereshető lett a Magyar Elektronikus Könyvtárban (MEK) a Világ című polgári radikális napilap 1915-ös évfolyama is, így az 1910 és 1926 között megjelenő napilap 1910 és 1917 közötti számai összefüggően váltak kereshetővé. Az 1910 és 1914 közötti időszakot Czére Gyöngyvér repertorizálta a nyolcvanas években, az 1915 és 1917 közötti évek Lakatos Éva (1931–2014) és Borsos Attila összeállításában készültek. A bibliográfusok a vezércikkek mellett a lapban közölt szépirodalmi, művészeti és kritikai írások bibliográfiai adatait is kereshetővé tették.

A repertóriumban személyek, intézmények, egyesületek, körök, szövetségek, szabadkőműves páholyok, díjak nevei, újságok címei szerint lehet keresni. A gyász/halál/temetés híreiről, a hadikölcsönről és az orosz harctérről külön mutató készült. A repertórium elérhetősége:

<http://mek.oszk.hu/17000/17022>

Katalist, 2017. június 19. Borsos Attila híre alapján

Elhunyt Barlai Róbert

2017. július 29-én, 74 éves korában elhunyt dr. Barlai Róbert okleveles munkapszichológus, szervezettefejlesztő, tréner, a Szervezettefejlesztők Magyarországi Társaságának alapítója.

Több egyetemen tanított, könyveit a mai napig használják a diákok.

A Könyvtári Figyelő 1997. 2. számában jelent meg Csapó Edittel közösen publikált alapműnek tekinthető tanulmánya a Szervezettefejlesztés és stratégiai vezetés.

A módszer (<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00022/barlai.html>).

Források: <http://szmt-hu40.webnode.hu/>;

<http://katalist-to-feed.blogspot.hu/2017/07/katalist-barlai-robert.html>

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2017. szeptember —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

ProQuest Library Science adatbázis

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfoO keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

Olvasótábori lélekipendítés

Forráskiadvány közeli múltunk könyvtár- és művelődéstörténetéről

„Mint gyökerétől elvágott fa, úgy sorvad el az a nép is, amely nincs tisztában nemzeti történelmével, nemzeti kultúrájával, hisz nincs miből és nincs mire felépíteni jövőjét. Ezért bölcs az a nemzet, aki népe és saját írott, íratlan történelméből merítve, abból okulva építi jövőjét.”

Martin Buber

Előzmények

Tartsuk magunkat távol a következő néhány oldal értelmezése közben a legelső asszociációktól! Nem egy adott mű, szerző, netán egy könyvtár többé-kevésbé meghatározható elkötelezett olvasóinak, kedvelőinek, használóinak köréről esik szó az alábbi bekezdésekben. Sokkal inkább egy történelmi korszakhoz kötődő közművelődési, de azon belül hangsúlyosan a könyvtárakhoz kapcsolható, főként a gyerekeket, a fiatalokat megcélzó mozgalom egyik legjobb példájához kerülhetünk közelebb a csaknem 450 oldalas, A4-es méretű, tehát meglehetősen vaskos, puhafedelű, fizikailag nem könnyen kezelhető mű képeinek nézegetése, böngésző lapozgatása, elmélyült olvasása közben.

Az első olvasótábort – a megszokott unalmas nyári napközi helyett – 1972 nyarán felső tagozatos diákoknak *Kocsis István* segítségével Felsőtárkányban szervezték „új üdülési-nevelési” módszert teremtve, főként fiatal írók *Mócsi Ferenc*, *Kovács István*, *Ratkó József*, *Szentmihályi Szabó Péter*, *Vasy Géza*, *Varga Csaba* kezdeményezése nyomán. A visszaemlékezésekből tudjuk, hogy az akkori „csalafinta” tárgyalásmód itt ugyancsak bevált. Ti. az Írószövetségben a helyi erők egyetértéséről, anyagi tá-

Lélekipendítés 1 : a hatvani olvasótáborosok kalandozása a Kárpát-medencében 1972–2001 / [szerk. Bacsa Tibor, Kocsis István, Kovács Gábor és Vass György] – Hatvan, 2016. – 448 p.
ISBN 978-963-126885-4

mogatásáról beszéltek és fordítva. „*Ha az elvtársak ott fent Budapesten támogatják, akkor ez nekünk is kötelességünk. Különös tekintettel a szociálisan, anyagilag, intellektuálisan, fizikailag, érzelmileg hátrányos helyzetű családokból érkező, ám mégis motivált gyerekekre!*”

Az ifjabb olvasók kedvéért itt néhány pillanatra meg kell állítanunk az ismertető mondatokat, hogy a tisztánlátás esélyét valamelyest erősíthessük. 1972 nem egyszerűen az 1956-os „tragikus események” (sohasem ellenforradalom!) utáni évek egyike. Már 1968 is jól felismerhető szakaszhatár mind az európai, mind a hazai történelemben, közéletben. Elsőként az 1968. január 1-jén itthon bevezetett „új gazdaságirányítási mechanizmust” (a korábban kizárólagos tervutasításos gazdaságpolitika vegyítése, oldása a piacgazdaság bizonyos elemeivel), tehát egyértelmű liberalizálási tendencia megjelenését kell tudatosítanunk. Majd a párizsi, főként egyetemista fiatalság által vezetett súlyos utcai zavargásokat követő politikai „földrengésre” kell emlékeznünk. 1968. augusztus 20-án hajnalban pedig északi szomszédainknál „*feldübörögnek a testvéri tankok*”, a Varsói Szerződés tagállamainak hadseregei „*elvtársi segítséget nyújtottak*” a prágai és pozsonyi fejlemények azonnali „befagyasztásához”. Vagyis 1968-at követően a szocialista országokban is megindult egy itt és most nem részletezhető „erjedési”, változási folyamat, amelynek célja főként az 1956-hoz hasonló, újabb súlyos konfliktusok kipattanásának megelőzése volt.

E sorok írójának 1969. február elején jutott tudomására, hogy az OSZK KMK fiatal munkatársat keres az 1968. július 1-jén megalakult igénykutató csoportjába, ahol a jelölt a következő években, évtizedekben gyerekek, fiatalok körében végzendő lélektani, szociológiai vizsgálatok, felmérések, kutatások tervezését, szervezését, lebonyolítását, az eredmények értelmezését irányítaná. S ezzel a látszólag végletesen szubjektív közbevetéssel indirekt módon egy belső társadalmi önmozgás létre is felhívhattuk a figyelmet. Az 1968 júliusában alakult kutatócsoport munkájának előkészítése, többek között *Ughy Jenő* (hosszú évekig málenkij robotos, majd recski rab, később könyvtáros) 1965-ös „*1000 falusi lakos és a könyv*” című kutatási jelentésével, valamint *Szelényi Iván* szociológus 1968. januári keltezésű, programadó dolgozatával ugyancsak szoros összefüggést mutat. Egyébként a korszakot jellemző feszültségek egyik megvilágító erejű példája éppen az olvasásszociológiai kutatások eredményei közül idézhető. A politikai deklarációk szerint hatalmas sikereket (sic!) értünk el az iskoláztatás, valamint a kulturális javak egyenlő elosztása terén, bár *Mándi Péter** 1965-ös országos felmérésének adatai szerint a háztartások harmadában egyetlen könyv sem volt, és a felnőtt lakosság 40%-a saját bevallása szerint évente egyetlen könyvet sem olvasott el. Tegyük valamit! A Magyar Írószövetség meghirdeti az *Olvasó népért* mozgalmat! *Fábián Zoltán* a szövetség akkori titkára az első években – mind személyesen, mind a Hazafias Népfront közvetítésével – valóban hathatós anyagi és szellemi segítséget nyújtott az olvasótábori mozgalom elindításához, első sikeres „ütközeeteinek” megvívásához.

* MÁNDI Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon Budapest, KTK. 1965.

Olvasótáborok

Az előzmények, a háttér felvillantása után szólaljanak meg röviden a jelzett olvasótáborok kitervelői, szervezői, az elméletet a gyakorlattal ütköztető, egyeztető fáradhatatlan munkatársai.

Ratkó József: *„Olyan nevelési helyzetet kell teremtenem, amelyben a gyerek megérzi és természetesen veszi, hogy egyenrangú és egyenjogú velem, a felnőttel.”*

Varga Csaba: *„Az olvasótábor nem futószalagon gyártható kulturális program, hanem olyan eredeti, megismételhetetlen nevelési helyzet, drámai esemény, amelynek saját koncepciója, atmoszférája, stílusa és sokrétű hatása van.”*

Kocsis István: *„Az olvasótáborok mindig a történelmi, irodalmi, zenei, művészettörténeti értékek mentén szerveződtek, és ezt látom ma is az egyetlen kiútnak. Az értékek átöröklésére kell törekednünk az óvodától az egyetemig. Az egész országnak egy nagy olvasótáborra lenne szüksége!”*

Kamarás István: *„A legfontosabb – és nemcsak ebben a táborban, hanem az összesben – a napi, legalább 3–4 órás kiscsoportos beszélgetés volt, amely élmények, értékek (kiemelten is a szabadság, alkotás, szeretet, szerelem), életcélok, konfliktusok, világképek, életmodellek körül forogtak.”*

Lukács László: *„Búvópatak voltunk a polgári, nemzeti értékeink megőrzése, átmentése érdekében. Magyarországon tízezrek táboros élményei váltak halhatatlanná mindazok által, akikkel – atyamesterként, költőként, íróként, csillagászként, képzőművészként, tanárként, könyvtárosként – olyan sorsfordító kérdésekről beszélhettünk őszintén, szemtől szemben a kallódó ifjúsággal, amire sem a családban, sem az iskolában, sem a kortársi közösségekben nem találtak, avagy nem kapták meg a választ.”*

Mérei Ferenc: *„Valószínűleg jó úton jártok. Amit műveltségi anyagban a tábor nyújtott, megfelel a kornak és a „műveltség = a függetlenség egyik lehetséges útja” elgondolásának, és nagyon megfelel az olvasótáborban részt vevő nemzedéknek.”*

No és voltak, léteznek további – a fentieket nem cáfoló, csupán kiegészítő – a kissé visszafogottabb, megengedőbb a jelentősen eltérő társadalmi háttérű fiatalok lehetőségeihez, igényeihez, belső feszültségeihez és felkészültségéhez rugalmasan igazodó megközelítések is. *„Az olvasótábor intellektuális és*

érzelmi élményekkel telített két hetes együttlét, amelyet leginkább 10–18 éves hátrányos helyzetű tanulók számára szerveznek az élet legfontosabb dolgairól, kérdéseiről töprengve, beszélgetve, olvasva, vitázva nyugtalan szellemű, fiatal értelmiségiek.”

A mozgalom hazai forrásvidékét a Sík Sándor és Karácsony Sándor által formált cserkészlet, a reformpedagógia szellemisége, a népfőiskolák, a KALOT, a KIE, valamint a Soli Deo Gloria Szövetség szászói – különösen az 1942–43-as – táborainak hatásában, utóéletében is érdemes keresnünk. Bőven voltak követendő, aktualizálható példák. Végül néhány szám a mozgalom megerősödésének kezdeti lendületéről: 1972-ben egy, 1973-ban tíz, 1977-ben nyolcvannégy, majd az 1978–1984 közötti nyarakon évente átlagosan száz, százharminc tábor működéséről vannak adataink (i. m. 13–15. p.). A folyamatosan biztonságos pályázati forrás eltűnése, a Hazafias Népfront megszűnése másutt részletezendő küzdelmekre késztette a mélyen elkötelezett szervezőket. 1989. szeptember 3-án a Magyar Garabonciás Szövetség megalakulásával új szakasz kezdődött az olvasótáborok szervezésében, működtetésében, felügyeleti rendjében, valamint mozgásterének alakulásában is.

Mielőtt a valóban forrásértékű könyv központi magvához érnénk, megkerülhetetlen kötelességünk egy bő hatvan oldalas esszé, párbeszéd, disputa jellegű fejezet létét (*Írások a magyar olvasótábori mozgalomról*) és legalább a megszólalók részleges névsorát megemlítenünk*: Bánlaky Pál, Fábíán Zoltán, Kamarás István, Kercsmár Zsolt, Kocsis István, Lukács László, Magyar Istvánné, Varga Csaba.

A hatvani középiskolás olvasótáborokról

A kötet csaknem felét, több mint 220 oldalt, egyetlen hatalmas naplófolyam tölti ki. Mikor, hol, milyen hazai tájakon és határon túli területeken jártak, melyek voltak a legfontosabb találkozások, témák, műalkotások, olvasmányok, viták, színpadi produkciók az adott év diákjai, csoport és táborvezetői számára? Az események szellemi atyja, kitervelője, szervezője, vezetője – számos segítőjével, könyvtárosokkal és a csoportvezetőkkel – egy húron pendülve vitathatatlanul és folyamatosan Kocsis István, az Ady Endre nevét viselő Hatvani Városi Könyvtár igazgatója volt. Következetessége révén évtizedeken át egy folyamatosan változó tartalmú, de szerkezetében ismétlődő

* A jóval méltányosabb tartalmi ismertetés azonban kitöltené a rendelkezésünkre álló oldalak összességét.

szokásrend szerint működtek. Minden évben megfogalmazódott egy központi téma, amelyet néhány nagyobb plenáris előadással, valamint naponkénti kiscsoportos beszélgetésekkel, vitákkal, eszmecserekkkel tettek a maguk számára mind világosabbá.

1982. július 17–28. Hatvan – Felvidék

A hosszabb sorozatból most szinte véletlenszerűen vágunk ki egy 1982-vel kezdődő rövidebb szakaszt! A tábori meghívót (hely, időpont, téma megjelölésével) már tavasszal megkapták a helybeli középiskolások és szakmunkástanulók, majd válaszaik nyomán rövidesen megérkezett a jelentkezőkhöz az éppen aktuális program gerincét hordozó, 44 oldalas szöveggyűjtemény (először 1982-ben), melynek szerzői között a jól ismert klasszikusok mellett *Szent-Györgyi Albert*, *Csoóri Sándor*, *Illyés Gyula*, valamint néhány népdal kottája és szövege is helyet kapott. A csoportvezetők névsora több éven át azonos maradt: *Chikán Bálint* művészettörténész, *Havas Judit* előadóművész, *Kulcsár Katalin* szerkesztő-műsorvezető, *Zombori Ottó* csillagász. Az Illyéstől származó „Ötágú síp” gondolat jegyében az előző év erdélyi kirándulása után ekkor a felvidéki magyarság emlékhelyeinek felkeresése, nevezetes személyiségeinek meglátogatása mellett döntöttek. S a fentiekkel egyenrangúan komoly feladatként vállalták *Németh László Mathiász panzió* című színművének betanulását, előadását Chikán Bálint vezetésével (106. p.). Ugyanezen tábor egyik fontos szereplője *Pánczél Anikó* több előadásban *Bartók* és *Kodály* életművének jelentőségét hozta közelebb a nem zenész, de általában érdeklődő hallgatósághoz. Losonc, Rimaszombat, Krasznahorka és Stósz után *Gál Sándor* vezetésével, verseinek részleges megismerése közben Kassán a méltán híres emlékhelyek sorát felkeresve Eperjesen, Késmárkon, Lőcsén keresztül – természetesen nem egyetlen nap alatt – Híbbére is eljutottak, kezükben koszorúval, hogy a katolikus templomban nyugvó, az „*Emberségről példát, vitézségről formát*” adó ifjú vitézek emlékét megéneklő *Balassi Bálint* sírja előtt fejet hajtván, lélekben találkozhasanak felejthetetlen költőnkkel. A konokul zárva tartott templomajtó máig sajgó emlék az akkori „*hosszú úton járók*” szívében. A koszorú a falon kívül, de a bent lévő emléktábla közelében „*felejtődött*”. Másnap a szülőhely, Zólyom hozott némi vigaszt, ráadásul sok más látnivaló mellett a nagyszombati egyetemalapítás éve (1635), valamint a barokk püspöki székesegyház pompája mindenkit lenyűgözött. Záróakkordként Po-

zsonyban *Dobos László* író gondoskodott a személyes találkozás megrendítően hiteles élményéről.

Két sűrű hét történéseinek összefoglalása, lezárása három sornyi kiragadott idézettel az aktuális évi szöveggyűjtemény egyik fontos szerzőjétől. (111. p.): „*A magyar az, aki bátran szembenéz a nép bajaival: a nemzet fejlődésének akadályai. Aki a szabadságot ma is minden téren meg akarja valósítani. Aki a népnek műveltséget, egészséget, jólétet akar.*” (*Illyés Gyula: Ki a magyar? Bp., 1939.*).

1983. aug. 11–21. Hatvan – Alföld – Nagykovács – Hortobágy – Szatmár

A kiscsoportvezetők névsora alaposan megváltozott: *Arató Antal* könyvtárigazgató, *Kisterenyi Ervin* restaurátor, *Tóth Zsuzsanna* pedagógus, *Ördög Mária* karnagy, *Zombori Ottó* csillagász. Már a tavaszi levél komoly fizikai és szellemi megterhelést ígér a jelentkezőknek, hiszen az ország negyedét tervezik felfedezni, és közben fontos múltbeli emlékekkel, s a jelen szellemi kiválóságainak képviselőivel találkoznak. Jászberény városi könyvtárában előbb az egykori igazgató Arató Antal, majd egy lepkegyűjtő Tápiószentmártonban *Bozsik József* fogathajtó világbajnok, másnap pedig *Buda Ferenc* költő, szerkesztő volt a csoport vendéglátója, a bemutatkozó, a kecskeméti tanyavilág felfedezését vezető szellemi partnerei voltak mind a középiskolásoknak, mind a tábor szervező felnőtteknek. Délutánonként azért itt is rendületlenül zajlik a kiscsoportos munka: népdalok, irodalmi műsor, valamint a csillagász végtelen előadásának napi töredéke a végtelenről.

Karcagon a „Nagykovács fővárosában” *Bellon Tibor* múzeumigazgató többek között *Győrffy István* gondolatát idézi: „*Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkból mivel gyarapítottuk az európai művelődést*”. Néhány órával később *Győrfi Sándor* helybéli szobrászművész műtermében, majd még mindig a városban maradván *iffi Szabó Mihály* fazekasmester alkotásaival, az őket foglalkoztató témákkal, tervekkel ismerkedhettek a vándortábor résztvevői. Másnap Hortobágy, ahol a 82 ezer hektáros táj legilletékesebb „gazdája”, *Kovács Gábor* természetvédelmi felügyelő varázsolja el hallgatóságát a természet iránti szerelmének, tárgyi tudásának mélységével, gesztusainak (a pusztá fűvén cipőjét levéve, mezítlábasan vezette a rábizottakat), szavainak többrétegű tömörségével. (A Hortobágyi Természetvédelmi Terület jelentős mértékben „a hazánk-

ban ideiglenesen állomásozók” repülő alakzatának gyakorló terepeként, nekik köszönhetően lett önálló intézmény.) De jön még Debrecen *Görömbei András* irodalomtörténész kalauzolásával, a Tisza partján Gergelyugornya, majd Csaroda és Tákos szépséges templomai, Vaja várkastélya. A szatmárcsekei temető csónakos fejfáinak, valamint a fehér márvány Kölcsény emlékmű kontrasztját, együttes hangulati erejét pedig Vasy Géza irodalomtörténész előadása teszi jól megragadható, szavakba, gondolatfüzerekbe foglalható egészszé. Az éves szöveggyűjtemény utolsó három sora *Hankiss János* Miatyánk című verséből: „Jöjjön el a mi emberi országunk, / a bennünk lévő indulatok, irigység és kegyetlenség nélkül. / Hogy a szívekben béke legyen.” (119. p.)

1984. június 18–29. Nagykökényes – Őrség

A tábor központi témája: „*A honfoglalás, a magyar államiság kialakulása, I. István király műve – mai magyarságtudatunk*” Kiscsoportvezetők: Arató Antal könyvtáros, Kisterenyey Ervin restaurátor, *Román Éva* könyvtáros, Zombori Ottó csillagász. Valódi összművészeti tábor, amely Ratkó József *Segítsd a királyt!* drámájának szereposztásával, első olvasópróbájával kezdődik, jurta építésével folytatódik, majd az István a király videójának megtekintése következik, hogy az este *Koltay Gábor* rendezővel szervezett beszélgetéssel záruljon. A következőkben hasonló erejű élménykötegek egymásutánja: *Rigó Béla* szerkesztő, Cs. *Varga István* irodalomtörténész, Kulcsár Katalin szerkesztő-riporter, *Montágh Imre* gyógypedagógus, Zombori Ottó csillagász előadásai előtt, után népdalokat tanít *Román Éva*, és sportversenyek zajlanak. Miközben szó szerint folyamatosan születik a dráma, mert próbál az ifjúság, a szerző pedig átír, javít, betold, kihúz. Alkot! Június 24-én este bemutató, hatalmas siker. Másnap Budapesten az Országház és a Magyar Nemzeti Múzeum megtekintése. Fehérvár és Veszprém alig felfogható gazdagsága után Pannonhalmán *Csóka Gáspár* perjel úr nyomatékossá teszi az apa, Géza nagyfejedelem előkészítő, István országlását megtervező tevékenységét, például az apátság 996-os megalapításával, Gizella, a majdani feleség kiválasztásával. Csúcsélmény első nyelvemlékünk (1055) megtekintése. Végezetül két nap az őrségi látnivalók tengerének válogatott felkeresésére. Még három évtized múltán is felkavaró az események felidézése, mert a „krónikás 11 lapja” után Ady Endre lázasan kavargó képei, vádjai, végletesen feszített

kérdései – két teljes oldalon (131–132. p.) – Európa és a magyarság küzdelmes kapcsolatáról. (Ismeretlen Korvin kódex margójára.)

1985. augusztus 9–23. Nagykökényes – Körösfő – Kolozsvár

Téma: „*A XVII. századi magyar reformáció – Bethlen Gábor és Pázmány Péter*”.

Kiscsoportvezetők: Arató Antal könyvtáros, *Kovács Gábor* filozófiatörténész, *Ördög Mária* karnagy, *Román Éva* könyvtáros. Nagykökényes a táborozás ideális helyszíne volt hosszú éveken át. Hatvan város közelében igazi falu, működő általános iskolája az egykori Dessewffy család kúriájában, vastag falakkal, hatalmas boltíves tornáccal és tágas, levegős, fás, árnyékot és szabad napfényt egyaránt kínáló kertrészekkel. Böven volt hely mozgásra, játékra, sportra, meg a csendesebb csoportmunka számára is. *Török László* igazgató úr mindenkor örömmel, érdeklődéssel fogadta a hozzá érkező, kérdezőgő, hangoskodó táborlakókat. Aki csak egyszer találkozott vele, tehát mindannyian bizonyára tisztelettel, szeretettel őrizzük emlékét.

Az év produkciója *Sumonyi Papp Zoltán: Pázmány* című darabjának bemutatása volt, melynek próbái az első naptól kezdődtek. Közben Kovács Gábor és *Vekerdi László* a jelzett korszakot bemutató történelmi tárgyú előadásai, *Ördög Mária* karnagy és *Kátai Zoltán* énekmondó zenei beavatásként értelmezhető tanításainak átélői, részesei lehettek a diákok. Majd egy előre nem tervezett, kezdetben csupán hitvitának induló, mégis több órán, napokon átívelő módon, időnként váratlanul és megállíthatatlanul a verbálisból fizikai küzdelemmé alakult a „Luciferiánusok”, valamint az „Angyaliak” kaotikus összecsapása, ahol egyre kevésbé a felekezetek közötti különbségek (reformáció – ellenreformáció), de sokkal inkább maga a hit, a spiritualitás jogosultságának kérdései kerültek középpontba. Tanultunk-e bármit a történelemből? Racionális lény-e az ember? Ismerjük-e önmagunkat, alkalmasak vagyunk-e a magunk reformjára, újraalakítására, megtisztítására, bármiféle korrekciójára? Nagyvárad, Csucs, Körösfő, majd Sztána, s a híres Varjúvár. A meglepett *iff. Kós Károly* lassan oldódik a hívatlan vendégekkel szemben. Kolozsvárott a Szent Mihály templom oldalában találkozó *Kányádi Sándorral*, aki helybeliként mindent tud a városról, mesét idéz Mátyás király ottani kalandjáról, szülőházat, szobrot, székesegyházat, aztán a Farkas utca református – ugyancsak általa kezdett – templomot

mutatja, Szabók tornya, Takácsok bástyája, sok más után verset is mond, végül Házsongárd lesz a legcsendesebb pihenőhely. Itt nincs terünk a legméltóbb nevek sorolására, mert megbántanánk az akarva, akaratlan kimaradókat. Magyarvistán rezignált beszélgetés *Szallós Kiss Ferenc* nagytiszteletű úrral a temetések és keresztelők egyre szomorúbb arányairól. Az utolsó napon még Marosvásárhely, Torda, Nagyenyed, Torockó megszentelt helyei, és amerre szem ellát: mindenütt, házfalakon, országúton Ceaușescu fotók és dicsőítő feliratok. „*Vannak vidékek / ahol az ének / kiment a szokásból / ha van is élet / azt hihetnétek / mindenki gyászol / pedig csak védett / helyen az ének / valahol mélyen / szunnyad a lélek / legjobban féltett / gyöngye csücskében / vannak vidékek / ahol a népek / csöndben az ágak / jelekkel élnek / beszélni félnek / viharra várnak*” (Kányádi Sándor, 145. p.)

1986. augusztus 13–25. Nagykökényes – Vajdaság

Kiscsoportvezetők: Arató Antal könyvtáros, Chikán Bálint művészettörténész, Kovács Gábor filozófiatörténész, Ördög Mária karnagy, Román Éva könyvtáros.

A megérkezést követő órákban elkezdődik *Tamási Áron: Az énekes madár* című székely komédiájának szereposztása, a jókedvű próbák sorozata. Ezzel párhuzamosan a vajdasági kirándulás lelki, szellemi, intellektuális, érzelmi előkészítése. Énektanítás és közismert, nagyra becsült előadók fontos alapozást jelentő tényeket, összefüggéseket megvilágító mondatai. *Czine Mihály, Grezsa Ferenc, Kovács Gábor, Vekerdi László, Chikán Bálint* és feltehetően évtizedek múltán is felejthetetlen emlékű, találkozás, beszélgetés *Cseres Tiborral*, a *Hideg napok* szerzőjével a kisregényből készült, *Kovács András* rendezte film után. Szembenézés tetteinkkel, történelmünkkel, bűnvallás, de a viszonzást, nevezetesen az 1944-es megtorlást, a partizánok által végrehajtott rettenetes vérengzés megvallását, az áldozatok síremlékeinek védelmét, felállítását máig hiába várjuk.

Augusztus 19-én este elindul „a nagy székely népi játék” a kicsi Magdó, a vén legények és leányok, valamint Kömény Móra tündéri, fordulatos, szívderítő vetélkedése, szópárbaja, a dolgok elrendezése, hogy a végén mindünk számára tisztább, reménytelibb, igazabb, szebb legyen a világ néhány órára, napra, hétre, évtizedre.

Majd a régen várt, alaposan előkészített út Szabadka, Újvidék, Temerin, Eszék, Doroszló, Szentlászló,

Magyarkanizsa, Zenta, Ada, és emlékezetes beszélgetések mások mellett *Daróczi Zsuzsa, Bicskei István* színészházaspárral, *Fehér Ferenc* költővel, *Csorba Béla* költő, néprajzkutató tanárral, *Losonc Alpár* filozófussal. Végül egy „meglepő” közjáték: a hivatlan vendég *Kocsis Istvánt* a tábor vezetőjét meginvitálja a helyi milíciára, hozza magával a résztvevők útleveleit, és szokatlan kérdések tömegére kell válaszolnia. Ettől a gesztustól visszatekintve válik mindenki számára érthetővé, miért is maradt el az órára, percre a hónapokkal korábban megbeszélt találkozók döntő többsége. „...valakit a napok épp így felnégyeltek / valakiben épp így otthalnak a versek / valaki épp ilyen törzse-vesztett sámán / s önnön erét metszi pipacszín oltárán...” (*Fehér Ferenc: Ráolvasó* 157. p.)

1987. július 16–26. Nagykökényes – Alsóőr (Burgenland)

Kiscsoportvezetők: Arató Antal könyvtáros, Chikán Bálint művészettörténész, *Könnnyű Judit* szerkesztő, Román Éva könyvtáros. A tábor szinte minden órája intellektuális, valamint érzelmi felkészülést jelentett a nyugat (elszakított), végekre tervezett kiránduláshoz. *Varga Domokos* és *Vekerdi László* kiváló tudósok egymást kiegészítő előadásai, majd a következő beszélgetések középpontja az 1867-es kiegyezéstől gyakorlatilag a trianoni döntések utáni helyzetig tekintették át az eseményeket és azok következményeit. Varga Domokos összegző megjegyzését kell betűhíven idéznünk: „*Megszülettettük és eltemettük az Osztrák–Magyar Monarchiát a ma délelőtti eszmecserénken, de valójában nem a Monarchia miatt fáj a fejük, még kevésbé a szívük, hanem szegény magunkért, akiknek akkor mégiscsak jobb volt, de azóta hétszer és hatvanhétszer jaj!*” (161. p.)

Chikán Bálint Bécs műemlék épületeinek néhány példáját mutatta be, majd *Gereben Ferenc* már az ausztriai magyarság gondolkodásmódjáról, olvasási szokásairól villantott fel néhány adalékot.

A határ túloldalán *Galambos Iréneusz* vezetésével műemlékek, templomok, fogyatkozó magyarok, élethelyzetek – erős kontrasztok. Kismarton, Ruszt, Fraknó, Doborján, Alsóőrben a magyar nyelvű könyvek gyűjteménye, Felősőőr után Őrszigeten *Szépfa István* szavai: „*Itt van szükség az egyházra, mert a jólét a problémákat nem csökkenti, inkább fokozza azokat.*” Bécsben a kihagyhatatlan Burg és a felfoghatatlanul gazdag Művészettörténeti Múzeum, ahol Rafaello, Rubens, Breughel után

a nagyszentmiklósi kincs ugyancsak jól megközelíthető helyen szinte hívja a magyar tisztelgőket, hogy a meglepő „Altbulgarische Schätze” feliratot értelmezve ki-ki vérmérséklete szerint reagálhasson. Este Alsóór paplakában, majd temetőjében találkoznak a helybeli magyarok és a vendégek. Az évi szöveggyűjteményből versek hangzanak el, sötétedik, gyertyagyújtás, egymás kezét megfogva rendezett sorok indulnak, énekszó a régi magyar fejfák mellett megállva, az emlékezés, az összetartozás lélekemelő, torokszorító érzése mindenkit átölel. (164. p.)

1988. július 25–augusztus 5. Nagykényes – Kárpátalja (akkor még Szovjetunió)

Kiscsoportvezetők: Kisterenyi Ervin, Kovács Gábor, Ördög Mária, Román Éva.

Itt már az első perctől 3 középpont, 3 jelentős feladat rögzül a résztvevők fejében: Az éves aktuális színmű a *Ratkó József* fordításában átdolgozott *Antigoné* előadása; a *Parlament a fűvön* című dokumentumfilm felvétele *Magyar József* rendezésében, és kárpátaljai kirándulás az akkori „Birodalom” magyarlakta végvidékére. Ennek megfelelően feszített kezdés. *Magyar József* korábbi dokumentumfilmjeiből többet (*Mi, büszke magyarok*, *A mi családunk*, *A mi iskolánk*) megnéznak, megvitatnak. Az *Antigoné* olvasópróbái, valamint az első naptól a tábor végéig a folyamatosan felmerülő aktuális közéleti kérdések: 1956 hőseinek újratemetése, többpárti parlament? Ellenpontként Ördög Mária Bartók és Kodály életművét méltatja, zenével illusztrálja, majd énekszóval élménnyé varázsolja. S az esti derű alapanyagát *Bacsó Péter Tanú* című filmje szolgáltatta. Többek között *Gróh Gáspár* érkezett az 1945 utáni magyar történelmi sorsfordulókról, '56-ot sem megkerülve, Kovács Gábor „*A szocializmus: az utópiától a valóságig*” című témát vázolta sok hazai példával, Kulcsár Katalin pedig „*A mai magyar irodalom gyökerei*” gondolatkörrel készítette fel a „majdani parlamenti képviselőket”, s hogy a szálak a legjobb értelemben összefuthassanak „*Szárszó 1943!*” *Kodolányi János*, *Németh László*, *Erdei Ferenc*, *Veres Péter* egymással ütköző szavait, gondolatait idézte *Vekerdi László*. (Ezeket jelentős részben az előre megkapott szöveggyűjtemények is tartalmazták.)

1988. július 29-én összeült a „frissen választott Országgyűlés” a Dessewffy kúria fűvén, hogy heves vitákban követelhesse – az elvtárs és az úr megszólítást gyakran keverve – az oktatás és az egészség-

ügy finansziális gondjainak megoldását, a gondolat és szólás szabadságát, a többpártrendszer törvényessé tételét. A fentiek után másnap a korabeli Kossuth rádió *Kerekes András* nevű riporterének „*Éretlen még a magyar nép a demokráciára*” mondata nyomán olyan heves felzúdulás keletkezett, melynek eredményeként az előadó a tervezettnél jóval korábban távozott. Az utolsó nap este osztatlan sikerű *Antigoné* előadás, nehezen megnyugvó kedélyek, reggel a tervezettnél jóval későbbi indulás, némi szorongással a „Birodalom” határai felé. Némelyekben akaratlanul feltolulnak a *Dinnyés Jóskától* hallott, énekelt szavak „*Mindkét hazából kiárvulva, / csak hitünkben töretlenül,*” (*Vári Fábán László: Útban Törökország felé*). Beregszász, Verecke, az újjáépítés alatt álló Munkács várát a hivatalos vezető ellenére egy magyarul is tudó éjjeliőrnek köszönhetően láthatja a mindenre kíváncsi ifjúság. (*Munkácsy Mihály* emléktábla csak cirill betűkkel!) Ungváron nagy beszélgetés *Balla D. Károly*val, *Dupka Györggyel*, végül Nyevicek várában szép számú közönség előtt az *Antigoné* külföldi bemutatója. A korábbiaktól eltérően internetes hivatkozással zárjuk a kirándulást. Ilyen énekelhető versek is születtek ezen a vidéken, a „Birodalmon” belül az 1980-as években. (<https://www.youtube.com/watch?v=ZDgj7VujDsk>)

Összegzés

Az aprólékos, „tömörített”, tárgyyszerű, hiteles bemutatást kényszerűen félbehagyva, befejezve már csupán néhány kiegészítő megjegyzésre marad lehetőségünk. A legfontosabb annak tudatosítása, hogy a maradandó, mélyebb lelki történések a kiscsoportos beszélgetések sorozatában zajlanak. Az előadások folytatásaként a párbeszéd, a disputa, a visszakérdés, az új értelmezés megfogalmazása, a hallgatás és a napok múltán is újra felvehető szálak, utalások hálóját. Rendre itt születik, itt válik érzékelhetővé, amit Fábán Zoltán nyomán azóta is gyakran „lélekpendítésként” emlegetünk. Egy mondat nekem szólt, mert szíven talált, egy összefüggés, a megértés dermedt csendje, a felcsattanó nevetés boldog pillanata, egy költői kép, egy dallamhoz köthető sor, netán egy teljes versszak, egy történet, egyetlen feszülten figyelő vagy felfénylő, gyönyörködő arc, egy váratlanul nekünk szegzett kérdés, valami csaknem misztikus „együttes élmény”, például az alsóóri temetőben a régi fejfák mellett megállók felhangzó éneke, Hibben a közeledő csoport láttán a „bezáruló” templomajtó, Fehér Ferenc doroszlói kertje, Török László igazgató

úr „régészeti leleteinek” értelmezést kereső kézbevétele, Magyarvistan a templomból kilépő kalotaszegi pompás viseletben egymás karjába kapaszkodó lányok, asszonyok csapatának lélegzetelállító látványa, Kolozsvárott Kányádi nekünk mondja: *Vannak vidékek legbelül...*

Talán nem szükséges külön érvelnünk, miért is ezeket az éveket idéztük fel. Úton voltunk, de a végét nem láthattuk. A következő tábor az 1956-os helytállásuk miatt 1958. június 16-án meggyilkoltak 1989-es újrateremtése után már jóval nagyobb szellemi mozgástérben működhetett. 1990-ben pedig nem volt olvasótábor, mert a Városi Könyvtár az üresen hagyott, a főtéren álló MSZMP székházba költözött a Városi Tanács 1989. decemberi döntése nyomán. Kell ennél méltóbb elismerés egy könyvtár igazgatójának és minden munkatársának?

Mennyi mindenről nem beszéltünk! A felső tagozatosok táborairól, *Sütő András*ról, a táborba három alkalommal is kilátogató *Faludy György*ről, a Kézdivásárhelyen, a Kommandón rendezett hasonló, de mégis egészen más hangulatú találkozásokról. Külön hosszú oldalakat kellene, kellett volna megtöltenünk az olvasótáborok hatását mérlegelő valómásokkal (357–414. p.), a szervezést segítő hátrországban fáradozók, főként könyvtárosok csapatának bemutatásával (436. p.), valamint az immár negyedik évtizede működő táborok „végleg szabadságra ment” egykori hűséges, tevékeny barátaira emlékező bekezdésekkel (415–434. p.).

A recenzens nem titkolhatja hiányérzeteit, de nem sorolja. Marad a kesernyészájíz: egy baráti lektorálással tévedések, betűhibák sorát lehetett volna időben javítani. A könyvkészítés egyik alapszabálya az idegen szem szükségessége! Továbbá nem titkolható, de itt és most nem hivatkozható – ez nem az önreklám helye – a táborok egy részében előadóként, hallgatóként magam ugyancsak jelen voltam. Vagyis a leírt mondatok, állásfoglalások, értéktételek nem egyszerűen az előttem fekvő könyvből, hanem jelentős részben személyes élményeimből származnak. Mindent összevetve a Kocsis István szellemi vezetése nyomán összeállt eseménytörténet könyv alakú összefoglalása első renden *Bacsa Tibor* évekig tartó, megbízható, rendületlen alázatos író és szerkesztő

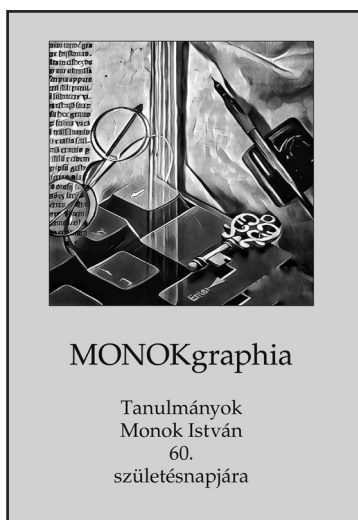
munkájának köszönhető. Kovács Gábor filozófiatörténész, valamint minden csoportvezetőként megnevezett kolléga ugyancsak társszerzője ennek a vaskos kötetnek s akkor még a kiváló, méltán országos híré előadók névsorát nem is említem.

Véleményem szerint a 20. század utolsó harmadának művelődés és könyvtártörténetének hiteles megírásához erre a kötetre szükség lesz. Megkerülhetetlen forrásmű! Tehát mind a pedagógus, mind a könyvtárosképzés intézményeiben *beszerezendő*, valamint a megyei, a városi, továbbá az iskolai könyvtárak polcairól sem hiányozhat, mert kötelező/ajánlott olvasmány!

Zárásként nagy kérdőjel, hogyan tovább? A jövőben nem lesz szükségünk ilyen és hasonló a könyvtárak kapuit a lehető legszélesebbre nyitó gesztusokra, kiköltözésekre, kirándulásokra, olvasótoborzó akciókra? Megtervezhető-e a köznevelés rendszerének 12 hónapos folyamatos működése, különös tekintettel a kevésbé iskolázott családok gyermekeinek versenyképessé tételére? Az otthonról hozott szűkösebb kulturális tőke meggazdagításának van-e jobb eszköze, mint az éppen erre a célra megszervezett közkönyvtárak összessége? Ki és mi akadályozza, hogy a jelentős mértékben megváltozott társadalmi, politikai feltételek mellett az eddigieknél is hatékonyabb szövetségek köttessenek – a fentiekben jelzett célok érdekében – az iskolák, a könyvtárak, a diákok, valamint a szülők társadalma között? Országunk versenyképessége jelentős mértékben ezen rétegek gyermekeinek sorsától függ. Az előttünk álló években milyen ütemben tudjuk csökkenteni a korai iskolaelhagyók, illetve a szakképzésbe még bekerülőket, de onnan az írás és olvasás rendkívül alacsony szintje miatt lemorzsolódók létszámát, arányát?

Nagy Attila

A könyv megrendelhető a KELLO Könyvtárellátó Nonprofit Kft-től, illetve megvásárolható a KELLO Könyváruházában (1054 Budapest, Honvéd u. 5), az OSZK könyvesboltjában, valamint a hatvani Ady Endre könyvtárban (3000 Hatvan, Radnóti tér 2).

MONOKgraphia

Tanulmányok
Monok István
60.
születésnapjára

MONOKgraphia : tanulmányok
Monok István 60. születésnapjára / szerk. Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina. – [Budapest] : Kossuth, cop. 2016. – 847 p. : ill. ; 30 cm

ISBN 978-963-09-8702-8

Elektronikusan: <http://mek.oszk.hu/16200/16282/16282.pdf>

Tanulmányok Monok István hatvanadik születésnapjára

Közel négy évtizede, 1979-ben a Magyar Könyvtárosok Egyesülete könyv- és könyvtártörténeti – azóta megszűnt – bizottsága megkereste tagjait: jelöljék meg azt a tíz személyt, akinek a munkássága a magyar könyvtári életben szerintük a legkiemelkedőbb. Különösebb megkötetést nem tartalmazott a felhívás, csak annyit kértek, hogy elhunytakat javasoljanak, vagyis lehetett említeni könyvtáralapítót, bibliográfust és természetesen könyvtárost is. (A felmérésről beszámolt *Somkuti Gabriella: Kik a magyar könyvtártörténet jeles alakjai?* címmel a Könyvtáros 3. számában.) A szakma összesen 92 személyt sorolt fel. A legtöbbször említettek: *Szabó Ervin, Köhalmi Béla, Széchenyi Ferenc, Szinnyei József, Gulyás Pál, Sebestyén Géza, Szabó Károly, Fitz József, Petrik Géza, Kovács Máté*. Kétségtelenül meggyőző a névsor, és vitathatatlanul tanulságos lenne napjainkban megismételni az elemzést, amelyből kiderülne a szakma mai identitásképe, és az, hogy a felmérés óta elhunytak közül kiket sorol a hazai könyvtárosság hivatásunk legnagyobbjai közé, illetve kik azok, akik kiestek a figyelem fókuszából. Egy majdani, sok évtized múlva elvégzett közvélemény-kutatás eredményét persze fölötébb bajos most megjósolni; de nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy a 2050–2060 körüli szakma a mostani pályatársak közül a hatvanadik születésnapját 2016-ban ünneplő *Monok Istvánt* a legjelesebbek között fogja számon tartani.

Kiemelkedő szakmai teljesítményt nyújtó tudós esetében a betöltött hatvan év furcsa érzéseket kelt a kortársban, amelyek a *már* és a *még* határozószókkal írhatók le. Már hatvan éves Monok István? – hüledezik, majd eredményeit, kiterjedt munkásságát, publikációinak számát felidézve azon csodálkozik, hogy még csak hatvan esztendő? Vitathatatlan, hogy a hatvanadik születésnapnak az életben önmagán túlmutató, szimbolikus jelentősége van, olyan életkor elérését jelzi, amikor az egyén többnyire már inkább az elért eredmények kiteljesítését tartja céljának, semmint új területek meghódítását. Természetesen akadnak szép számmal kivételek, amikor az illető új célokat és megoldandó feladatokat tűz maga elé. Monok István a kivételek közé tartozik: változatlan dinamizmussal és hatalmas munkabírással kutat, ír, publikál, tanít, szervez, vagyis változatlan intenzitással végzi feladatait. Publikációinak száma folyamatosan gyarapodik, az MTMT adatbázisának tanúsága szerint 2017. február 28-ig csaknem ezer, egészen pontosan 956 közleményt jelentetett meg. Egy alkotó értelmiségi pálya három területen teljesezhet ki: a kutatásban, vagyis a tudomány művelésében, az oktatásban, a tudományos eredmények és módszerek átadásában a következő nemzedéknek és a kutatási

eredmények hasznosítását lehetővé tevő tudományszervezésben. Ritka, felettébb ritka, hogy valaki mind a három területen kiemelkedő eredményeket érjen el. Monok István közéjük tartozik.

Kutatóként a koraujkori olvasástörténetet új alapokra helyezte, és a hazai kutatást beleillesztette a nemzetközi trendekbe. Kutatói ars poeticája, hogy a nagyvonalú elméletek önmagukban mit sem érnek, ha nem a tények jelentik aranyfedezetüket. Ezért átgondolt és szervesen egymásra épülő alapkutatásokkal sokszorosára növelte szakterülete forrásbázisát. A kútfők pozitívista összegyűjtése és közreadása önmagában is jelentős tett, azonban a Kárpát-medence egészére vonatkozó tényanyag publikálását követően tanulmányok, monográfiák imponáló sorában dolgozta fel, rendszerezte az anyagot. Következtetései nyomán a hazai értelmiség és az arisztokrácia olvasmányműveltsége európai összefüggéseiben tárul az olvasó elé és meggyőzően bizonyítja, hogy a Mohácsot követő politikai katasztrófa ellenére a szellemi élet gazdagabb volt, mint korábban vélte a művelődéstörténeti szakirodalom. A hazai könyves infrastruktúra – könyvkereskedelem, könyvkiadás, nyomdászat – viszonylagos fejletlensége miatt a XVI–XVII. század értelmiségi vagy főrangú olvasója elsősorban külföldön szerezte be könyveit, és vált az európai művelődés egyenjogú tagjává. Kutatásainak köszönhetően a Mohács utáni koraujkori magyar könyvkultúra és nemzeti művelődés intézményrendszere vált jobban megismerhetővé és eredményei hozzájárultak (vagy remélhetően hozzájárulnak) egy egészségesebb, realisabb nemzettudat kialakulásához.

Monok István a dolgok, jelenségek közötti összefüggéseket kutatja. A könyv- és olvasástörténet megalapozott véleménye szerint a tágan felfogott művelődéstörténet szerves része. Meggyőződéssel vallja, hogy a kutatásban is egymásra épülnek, egymást kiegészítik a tudósi életművek. Az általa kidolgozott módszerek hazai előzményeként tartja számon Kornis Gyula (1885–1958, filozófus, kultúrpolitikus, az MTA tagja) munkásságát, illetve mesterei, Klaniczay Tibor és Keserű Bálint törekvéseit. Egyik írásában elődeiről az alábbiakat írta: „Az a gondolat, amely Klaniczay Tibor és Keserű Bálint programjában fo-

galmazódott meg az 1980 körüli években, több tekintetben Kornisra köszön vissza. Feltárni, ki hol tanult egy adott korban. Középfokú iskolázás idején ki tanította. Aki tanította, hol járt felsőbb iskolába és kiktől tanult. Ő maga, ha tovább tanult, hol és kiktől tanult. Felmérni, melyik iskolában, milyen könyvek voltak a könyvtárban, amikor egy-egy alkotó – író, jogász, orvos stb. – ott tanult, mit olvasott tanulmányai idején és milyen könyvei voltak. A „szellemi erőter” az a koordináta rendszer, amelynek keretében a magyarországi alkotások megszülettek. Az oktatás-, a nevelés-, a könyv- és olvasmánytörténet művelődéstörténetté válik és az irodalomtörténet háttérévé.”*

A hazai előzmények mellett merített a nemzetközi, mindenekelőtt a francia könyv- és olvasástörténeti kutatásokból, és az, hogy a hazai közönség megismerkedhetett ezekkel a törekvésekkel, neki is köszönhető, hiszen a 2000-es évek elején kezdeményezte a standard könyves szakirodalom alpmunkáinak magyar fordítását és kiadását. Így láttak napvilágot *Fritz Funke* (Könyvismeret), *Lucien Febvre és Henri-Jean Martin* (A könyv születése), *Frédéric Barbier* (A könyv története; A modern Európa születése: Gutenberg Európája) című művei. Ugyanakkor nem csak a külhoni kutatási eredmények hazai recepcióját tartotta fontosnak: célul tűzte ki, hogy a nyugat számára a második világháború után mellőzött és elfelejtett Közép- és Kelet-Európa ismét bekerüljön az európai szellemi élet vérkeringésébe, ezért publikációnak tekintélyes része külföldi folyóiratokban látott napvilágot.

A Monok által felfogott művelődéstörténet egyúttal a „könyves emberek”, illetve a könyves intézmények története. Egyik tanulmányában fejtette ki az intézmények fontosságát a művelődés áthagyományozásának folyamatában: „A hagyományok írásbeli rögzítése, a szövegek alkotása, azoknak sokszorosítása, elterjesztése, a szövegkorpusz felhalmozása és ennek megőrzése a nyugati kereszténységben egy számban folyamatosan bővülő csoport feladata, lehetősége, felelőssége és egyre inkább üzleti vállalkozása lett.”** Az általa művelt könyv- és olvasástörténet elsősorban ennek a csoportnak, a „könyves embereknek” az erudícióját vizsgálja.

* MONOK István: Magyar, művelődéstörténeti és lexikon = Történelmi Szemle, 2013. 4. sz. 657–665. p. https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2013_4/monok.pdf [2017. jún. 10.]

** A könyves kultúra a művelődéstörténeti alpművekben. In: Mérföldkövek a magyar művelődéstörténet-írásban. Tanulmányok. Szerk. Monok István. Budapest – Eger, 2015. 41–52. p.

Monok István szerepe és jelentősége a magyar felsőoktatásban is megkerülhetetlen. Szegeden, illetve Egerben megszervezte a régi könyves képzést, és a tanítványokat, későbbi munkatársait fokozatosan bevonta a kutatómunkába. Nagy formátumú oktató, igazi iskolateremtő mester, aki a nemzetközi akadémiai életben kivívott tekintélyét, kapcsolatrendszerét felhasználva egyengeti tanítványai pályáját és számos PhD értekezés témavezetőjeként szilárdan megalapozta a szakmai utánpótlást.

Monok István azonban nemcsak kiemelkedő kutató és professzor: tudományszervező, igazi menedzser-szemléletű vezető is, aki a nemzeti könyvtár főigazgatójaként új alapokra helyezte a bibliotéka működését. Lényegében vezetésével indult el az *Országos Széchényi Könyvtár* a digitális korszak felé vezető úton. Vagyis ízig-vérig történeti vénájú kutató létére volt, és van affinitása a könyvtári élet aktuális technológiai kérdéseinek megoldására. A korlátolt rosszindulat ugyan nem engedte végig vinni a megkezdett reformokat, de jelenlegi helyén, az *Akadémiai Könyvtár* élén is szükség van menedzseri adottságaira, képességeire. Felsorolni is nehéz volna a kezdeményezésére elindult könyves vállalkozásokat, kiadványokat, és ami szintén elismerésre méltó az, hogy képes volt az anyagi fedezetét is előteremteni a programoknak.

Ahogy kiemelkedő kutatók esetében természetes, kerek évfordulóik elérése alkalmából a pályatársak emlékkönyvet, *Festschriftet* tesznek közzé. A Monok István 60. születésnapja alkalmából közreadott kötet kiemelkedik a hasonló kiadványok sorából. Kiemelkedik egyrészt tartalmi gazdagsága, sokszínűsége és a közölt írások magas szakmai színvonala miatt, másrészt pedig nem mindennapi terjedelme (847 oldal) okán. A *Festschrift* egyébként elektronikus formában is hozzáférhető: <http://mek.oszk.hu/16200/16282/16282.pdf>.

A három szerkesztő, *Nyerges Judit*, *Verók Attila* és *Zvara Edina* rövid előszava után sorakoznak a *Köszöntők* című részben a laudációk: tizenhárom hazai és külföldi személy – *Géczi János*, *Jankovics József*, *Ötvös Péter*, *Frédéric Barbier*, *Farkas Gábor Farkas*, *Holl András*, *Dušan Katušćák*, *Kiss Barbara*, *Kis-Tóth Lajos*, *Mader Béla*, *Németh S. Katalin*, *Gernot Nussbächer* és *Csapó Mónika* – Monok Istvánt megszólító sorai olvashatók. A köszöntők műfaja változatos, akad verses, akad esszé, van szubjektív hangütésű, és van tárgyyszerű, gyakorlatilag tanulmány. Közös azonban bennük, hogy eleven vonásokkal járulnak hozzá az ünnepelt emberi és tudói portréjának megrajzolásához.

A viszonylag rövid terjedelmű első rész után *Tanulmányok* cím alatt következnek szerzői betűrendben az ünnepelt munkásságához többnyire kötődő tudományos közlemények. Csaknem száz (kilencvenhét) írás található a kötet gerincét képező részben, melyek a tágan felfogott művelődéstörténet valamely hazai vagy egyetemes kérdését elemzik. Tematikájukban a színháztörténettől és a filozófiatörténettől a nyelvtudományon és irodalomtörténeten át az egyháztörténetig és a könyv-, könyvtár- és olvasástörténetig érintik a művelődéstörténet egyes területeit. A kötetben közreadott írások módszere, szempontrendszere, megközelítési módja különböző, közös azonban bennük, hogy új forrásanyag alapján íródtak. Monok István fentebb már említett írásában (*Magyar, művelődéstörténeti és lexikon*) némileg ironikus módon a következőket írja a művelődéstörténetről: „*A művelődéstörténet olyan a bölcsészethez tartozó szakmák világában, mint néhány tevékenységforma a mindennapi életben: mindenki ért hozzá, ennyiben hasonlós az oktatáshoz és a labdarúgáshoz. Sőt, mindenki jobban ért hozzá. Ezért aztán számos művelődéstörténet – köztük sok jól megírt, hasznos, tanulságos – létezik.*” A *Festschrift* írásai meggyőzően bizonyítják a tétel igazságát, a tematikai és nyelvi sokszínűség egyik nagy erénye a kötetnek, amely – ez biztosan állítható – a művelődéstörténet valamennyi hazai – és az idegen nyelvű közlemények révén – külföldi művelőjének alapvető segédlete lesz. A nyelvi kérdés érintésénél azonban egy sajátos jelenséget lehet említeni: a 77 magyarul közölt tanulmányon túl az idegen nyelvű közlemények között akad németül (11), franciául (6), olaszul (1), szlovákul (2) publikált, de nincs angol nyelvű, pontosabban az egyik köszöntő írás kétnyelvű, a szlovák mellett angolul is olvasható a laudáció. (A köszöntők közül 10 magyar, 1 német, 1 francia és 1, fentebb említett szlovák-angol kétnyelvű). Kétségtelenül szokatlan napjaink tudományos kommunikációjában az angol mellőzése, talán ez a tény is jelzi, hogy az ünnepelt szakmai és tudományos kötődése, kapcsolatrendszere elsősorban a frankofon világra és a közép-európai térségre irányul.

A közel száz tanulmány vázlatos bemutatása is meghaladja jelen ismertetés lehetőségeit. A közölt tanulmányok mintegy harmada kötődik szorosabban az ünnepelt által művelt könyvtár- és olvasástörténethez, és lapunk, a *Könyvtári Figyelő* is elsősorban e diszciplínára fókuszál, ezért ezeket az írásokat ismertetjük meglehetősen röviden a továbbiakban.

A könyvtár- és olvasástörténeti publikációk száma harmincnolc. Közülük két közlemény elsősorban

elvi, módszertani jellegű. Az egyik, *Elmar Mittler Von der Bibliotheksgeschichte zur Bibliothek als Geschichte. Neue Konzepte kulturanthropologischer bibliothekshistorischer Forschung* című írása a kulturális antropológia kutatási szempontjainak alkalmazását indítványozza a könyvtártörténetben, *Marisa Midori Deaecto* közleménye pedig Monok István eredményeit állítja európai összefüggésbe: *István Monok: un historian à l'échelle européenne*.

Néhány tanulmány XX. századi kérdést elemez. *Z. Karvalics László: A műszak a háborúban sem hallgatnak. Szempontok és példák egy furcsa fogalmi négyyszög értelmezéséhez* c. tanulmányában az első világháború hatását vizsgálja a tömegműveltségre, és ennek kapcsán tárgyalja a frontkönyvtárak szerepét a katonák olvasásában. *Christian Rother* a németországi (akkor még nyugat-németországi) Gundelsheimben 1955-ben alapított erdélyi könyvtárat mutatja be: *Zwanzig Jahre EDV in der Siebenbürgischen Bibliothek Gundelsheim. Erweiterter Aufsatz der auf der Jubiläumstagung des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde am 12.09.2015 Vorgetragenen PowerPoint-Präsentation*. *K. Lengyel Zsolt* egy szintén németországi magyar vonatkozású gyűjteményről ír: *Bogyay Tamás* (1909–1994) történész, művészettörténész, *Borbándi Gyula* (1919–2014) történész, szerkesztő és *Molnár József* (1918–2009) író, szerkesztő, könyvkiadó az emigráció emblematisztikus személyiségei voltak, jelenleg Regensburgban található hagyatékukat ismerteti a szerző (*Bogyay, Borbándi, Molnár: Három hagyaték egy bajorországi magyar gyűjteményben*). *Eva Márza* és *Iacob Márza* írása az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött régi román könyveket mutatja be *Alte rumänische Bücher in der Széchényi-Nationalbibliothek in Budapest* című közleményében.

Középkori, pontosabban reneszánsz kori témával mindössze egy tanulmány foglalkozik, *Mikó Árpád* értekezésének címe *A Bibliotheca Corviniana és az aranyozott corvina-kötések*. A többi tanulmány XVI–XIX. századi kérdéseket vizsgál.

A XVI. századi könyvtár- és olvasástörténetre fókuszáló publikációk közé tartozik *Fazekas István* írása, *Egy könyvjegyzék tanulságai. Heresinczy Péter győri püspök, kancellár és a hagyatékában összeírt könyvek 1590*. *Orlovsky Géza Istvánffy Miklós* egykori könyvtárának egy fennmaradt tomosát ismerteti (*Az Istvánffy-könyvtár egy kötete a Pálos Könyvtárban*). *Klára Komorová* a pozsonyi káptalani könyvtárba bekerült könyvekről ír *Torzá súkromných knižnic z*

bratislavskej Kapitulskej knižnice című tanulmányában. *Ősz Sándor Előd* a Vizsolyi Biblia egy eddig ismeretlen példányát, illetve a tomosban található és 1596–1630 között keletkezett bejegyzéseket tárgyalja: *A Vizsolyi Biblia eddig ismeretlen példánya a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárában*. *Ursula Rautenberg Zsámboky János* könyvtárának egyik ősnymotványát taglalja: *Eine Inkunabel, die Johannes Sambucus besessen hat. Der 'Herbarius latinus' (Mainz, Peter Schöffer, 1484) im Besitz der Universitätsbibliothek Erlangen-Nürnberg*.

A XVII. századi könyvtár- és olvasástörténet egy-egy területét hét közlemény vizsgálja. *Zrínyi Miklós* könyvtárával és olvasmányaival két tanulmány foglalkozik, az egyik *Balázs Mihály: A Zrínyi-könyvtár három tételéről (Könyvjegyzékmérgezés ellen való orvosság)* című, illetve alcímű, a másik pedig *Bene Sándor* terjedelmes közleménye *A sztoikus Zrínyi*, melyben a költő-hadvezér által tanulmányozott műveket vizsgálja. *Bitskey István* Pázmány könyvtáráról, olvasmányairól szolgáltat új adalékokat (*Pázmány Péter és a Reihing-vita. Adalék az érseki könyvszerzéshez*). *Ötvös Péter* a gyulafehérvári akadémia híres professzorának, *Martin Opitz*nak (a szerző írásmódja szerint *Opitz Márton*nak) az olvasmányait elemzi *Opitz Márton olvas* című cikkében. *Ferenc Postma* a franekeri egyetem egykori diákja, *Debreceni Gele János* fennmaradt könyvjegyzékét ismerteti (*Warum Johannes Gele Debreceni bei Nacht und Nebel aus Franeker verschwunden ist. Die Franeker Inventarliste seiner dort hinterlassenen Bücher und Güter /1661/*). A hosszú életű történetíró, *Cserei Mihály* (1667–1756) fiatalkori olvasmányait vizsgálja *Tóth Zsombor Cserei olvas. Írásantropológiai és olvasástörténeti megfontolások az ifjú Cserei Mihály íráshasználati habitusában* című, a szerző műfaji meghatározása szerint *Esettanulmányban*. *Viskolcz Noémi* egy főúri könyvgyűjtő, *Joachim Enzmilner*, Windhag grófja könyvtárát mutatja be (*A Bibliotheca Windhagiana. Egy különleges arisztokrata könyvtár a 17. századból*). *Sz. Kristóf Ildikó: „Indi legendi & scribendi usum mirantur”*. Egy kulturális sztereotípiát a múltjáról és régi magyarországi előfordulásáról című, illetve alcímű közleményében a szóbeliség–írásbeliség ellentétét vizsgálja a XVI–XVII. századi Amerikáról szóló olvasmányok alapján.

A XVIII. század valamely kérdésén tizenhárom publikáció tárgyalja. A korszak egyik főúri könyvtárát ismerteti *Bujtás László Zsigmond: Egy elfeledett 18. századi erdélyi főúri könyvtár nyomában*. *Kendeffi Elek hollandiai könyvvásárlásai 1761–1762. Deé*

Nagy Anikó forrásközlése is a főúri bibliofília alaposabb megismerését segítheti; írása *Teleki Sámuel végakarata* címen látott napvilágot és a könyvtár-alapító gróf 1800-ban keletkezett végleges végrendeletének fogalmazványát tette közzé. *Granasztói Olga: Litteris in Patria Augendis? Könyvtártörténeti elmélkedések a „másik” Apponyi könyvtár sorsának apropóján 1774–2014* című és alcímű dolgozatában az Apponyi I. Antal György által alapított bibliotékáról írt, végül pedig Krász Lilla a keszthelyi könyvtár orvosi műveit ismerteti *Bibliofil főurak: gróf Festetics György orvostudományi könyvgyűjteményéről* címmel.

A kor egyházi és főpapi gyűjteményeit több cikk tárgyalja. Jan-Andrea Bernhard: *Die alte Klosterbibliothek Disentis. Ein buchgeschichtlich bemerkenswerter Fund* címen megjelent írásában a svájci Graubünden kanton egyik kolostori könyvtáráról írt, Emődi András: *A Schola Rivulina Nagybányán fennmaradt köteteiről* címmel a hajdani nagybányai református kollégiumi könyvtár köteteit veszi számba 13 tomust ismertetve. Knapp Éva a Somogy megyei Mesztegnyőn 1744-ben alapított könyvtár sorsát tárgyalja (*Egy ismeretlen mariánus ferences könyvtár a 18. században*), Véghseő Tamás: *Bacsinszky András munkácsi püspök könyveinek jegyzéke 1790-ből* címmel publikálja forrásközlését. Pintér Márta Zsuzsanna két szerzetesi könyvtárról ad számot: közelebbről az 1786-os abolíció során felszámolt pápai és sátoraljaújhelyi pálos rendház könyveit taglalja a fennmaradt könyvjegyzékek alapján (*Két pálos könyvjegyzék tanulságai*).

A szász Andreas Teutsch (1669–1730) sokoldalú személyiség volt, író, fordító, orvos, politikus; könyveiről Font Zsuzsa értekezett (*A spiritualizmus és a radikális pietizmus irodalma Szebenben. Andreas Teutsch könyvei a Brukenthal-gyűjteményben*). Brigitte Klosterberg egy németországi gyűjteményben található hungarikákról ír (*Hungarica in den Beständen der Bibliothek und des Archivs der Franckeschen Stiftungen zu Halle*). Hegyi Ádám egy 1800-ban összeállított könyvjegyzéket tárgyal *Fábián János békési református tanító veszedelmes könyvei* című írásában, amelyben a felvilágosult nézeteket valló és csaknem 300 kötetes – közülük 75 francia nyelvű volt – gyűjteménnyel rendelkező tanító 24, a cenzor által veszélyesnek tartott könyvét tárgyalja. P. Vársárhelyi Judit írásában (*Bibliaolvasási kalauz a 18. században*) egy, a Szentírás olvasását megkönnyítő *Mutatót* ismertet.

Néhány közlemény XIX. századi kérdéseket jár körül. H. Hubert Gabriella: *Az Evangélikus Országos Könyvtár korai történetének vázlata* című írása az intézmény 1812–1957 közötti történetét vizsgálja, Lengyel Réka a XIX. század egyik legjelentősebb hazai bibliofil könyvtárának sorsával foglalkozik, illetve a jelenleg Prágában őrzött gyűjtemény feldolgozásának szükségességét és lehetőségét taglalja (*A Széll Farkas gyűjtemény feldolgozásának lehetőségei a 21. században*).

A kötet könyvtár- és olvasástörténeti vonatkozású tanulmányai hozzájárulnak a terület kutatásához és megkerülhetetlen forrásai a kérdéskör kutatóinak.

Pogány György

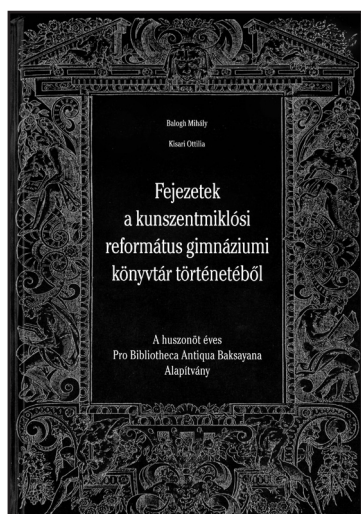
Felavatták Stumpf Benedek András emléktábláját a beregszászi magyar főiskolán

2017. március 29-én a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán felavatták Stumpf Benedek András (1947–2009) Arany János-díjas író, költő, irodalomtörténész, szerkesztő, könyvtáros domborművét (<http://www.karpatjalap.net/?q=2017/04/04/s-benedek-andras-hazatert>).

Stumpf Benedek András 1976-ban települt át Beregszászról Budapestre, ahol először az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjában, majd 1979-től az Állami Gorkij Könyvtárban (később Országos Idegennyelvű Könyvtár) dolgozott és a magyarországi nemzetiségek könyvtári ellátásával foglalkozott.

Lánya, Lángné Stumpf Benedek Anna összegyűjtötte a megemlékezéssel kapcsolatos információkat

Id.: <https://drive.google.com/drive/folders/0B1mf2ZdNhj2gRF9Ib3JLb0lJUKk>.

BALOGH Mihály – KISARI Ottília
 Fejezetek a kunszentmiklósi református gimnáziumi könyvtár történetéből : a huszonöt éves Pro Bibliotheca Antiqua Baksayana Alapítvány / Balogh Mihály, Kisari Ottília ; [kiad. a Magyarországi Református Egyház Zsinati Hivatala]. - [Budapest] : Mo. Református Egyh. Zsinati Hiv. ; [Šamorín] : Méry Ratio, 2016. - 149 p. : ill., részben színes ; 26 cm
 ISBN 978-80-8160-051-7

Könyvbemutató és konferencia a kunszentmiklósi református gimnáziumban

Az évfordulók közeledtével valamiféle összegzés igénye – olykor kényszere – támad az érintettekben, a kerek évszám óhatatlanul fokozza ezt. A református gimnázium muzeális dokumentumainak gondozását vállaló Pro Bibliotheca Antiqua Baksayana Alapítvány fennállásának negyedszázados jubileuma is jó lehetőség volt erre, az összegzés pedig a lehető legjobb módon történt. Az ebből az alkalomból megjelent kötet nem csak a mindenképpen tiszteletre méltó alapítványi törekvésekről és eredményekről szól, vezetői megragadták a lehetőséget arra, hogy magára a támogatott intézményre és – annak legszélesebb értelmében – a támogatott ügyre, a megőrzésre hívják fel a szakma figyelmét. A huszonöt éves jubileum alkalmából megjelent kötet – amellet, hogy nagyon részletesen megismerhető belőle az alapítvány eddigi tevékenysége – egyben a könyvtár történetének eddigi legalaposabb feldolgozása is. A könyvbemutató ugyanakkor színvonalas szakmai találkozó, az elmúlt évek talán egyik legnagyobb, a muzeális dokumentumok megőrzésével kapcsolatos konferenciája is volt.

A kötet

Az egykori török hódoltsági területen a 18–19. században – a protestáns egyházak tevékenységének nem akadálymentes térnyerésével párhuzamosan – sorra alakultak (részben újra) a különféle szintű iskolák. A folyamat magától értetődő része volt az egyházak tevékenységének; sok intézményre lehet igaz, amit a kunszentmiklósi iskola történetének egyik korábbi feldolgozója megfogalmaz: „non condita, sed facta est” (nem alapították, hanem lett). A kunszentmiklósi iskola működésében és működtetésében is jól követhetők a magyarországi – főleg a korábbi hódoltsági területen található – protestáns intézményekben lezajló folyamatok. Az ellenreformáció megerősödésének, valamint az állami adminisztráció ezt támogató intézkedéseinek megfelelően időről időre nehézségek adódtak a működésben, egy-egy magasabb szintű iskola visszaminősítésére is sor kerülhetett, míg a 18. század végétől, a *Budai Ézsaiás* által összeállított *Ratio Institutionis* kiadásától kezdve, a partikuláris rendszer részeként meg nem erősödtek.

Az ünnepi kötet egyik bevezetőjének címe *Töprengés a könyvtártörténet-írás lehetetlenségéről*. A rövid írás egyben a kötet könyvtártörténeti részét is megalapozza: ahogyan egyetlen könyvtár története sem választható szét a fenntartóétól, az iskolaiak esetében talán még kevésbé tehető ez meg. De nincs is erre szükség: ahol iskola van, ott könyv is, a

könyvek tervszerű gyarapítása, használata pedig az oktatás eszköze és szerves része. Az állítás tehát igaz: iskolai könyvtár történetét az iskoláé nélkül megírni nem lehet, hiszen az nem lenne más, mint a gyarapodási napló ismertetése. A magyarországi iskoláknak a bennük létező könyvtárakkal közös története nem mellőzhető, és sokszor fájóan hiányzó forrása az olvasás- és művelődéstörténetnek. A közelmúltban megjelent néhány hiánypótló tanulmány éppen az egykori hódoltsági területek protestáns iskoláinak és iskolai könyvtárainak történetéről¹ szól. Ezt a sort folytatja Balogh Mihály és Kisari Ottilia – szerényen „fejezetekként” aposztrofált – alapos és minden lehetséges forrást megszólaltató összefoglalója a kunszentmiklósi református gimnázium könyvtára tekintetében. A település és az intézmény működésének történetét annak korábbi könyvtárosa, *Illyés Bálint* a hetvenes években több megjelent munkájában feldolgozta, a könyvtártörténetet is megírta, az azonban kéziratban maradt. A most megjelent tanulmány egyik fő érdeme, hogy szerzői az eddig megjelent feldolgozásokon túl a református gyülekezeti és iskolai levéltár anyagának idevonatkozó részét, nemkülönben a históriát kiegészítő vagy megerősítő könyvbejegyzéseket is felhasználták. Ők maguk tökéletes biztonsággal mozognak a sokféle forrás között, de – és talán ez az egyetlen, ami az olvasóban némi hiányérzetet kelt – hiányzik egy rövid áttekintés a kiadott és eddig kiadatlan forrásokról. A könyvtár feldolgozottsága teljes, története forrásainak (feljegyzések, levelezések, könyvlisták, leltárkönyvek) megléte vagy hiánya, feldolgozottsága fontos és érdekes lehet a későbbi kutató, akár a laikus érdeklődő számára is. Mindezt nem pótolja a gazdag bibliográfia. A tanulmány másik fő érdeme az állomány alapos ismerete, és a sorok mögött érezhető személyes kapcsolat minden egyes dokumentummal és a gyűjtemény egészével. Csak az állományt szakmai okokból vagy kényszerűségből sokszor átrendező, az egyes köteteket nem csak a címlapon szereplő bibliográfiai adatok alapján ismerő könyvtáros tud ilyen közeli, talán nem túlzás: szeretetteljes kapcsolatba kerülni könyvtárával.

Szintén – bevallottan – személyes hangvételű a jubileumi kötet másik tanulmánya. A szerző, aki az alapítvány alapítója és motorja, a huszonöt év történetét feldolgozva valóban magával ragadó olvasmányban osztja meg az olvasóval mindazt, ami az elmúlt negyed században történt: adminisztratív, pénzügyi, jogi procedúrákat, sok-sok nehézséget és sikert, nem utolsósorban pedig az ezalatt végzett munka

eredményeit. Ezek minden megpróbáltatás mellett is példaértékűek: az alapítványnak és az elkötelezett munkatársaknak köszönhetően az eltelt idő alatt folyamatos és tervszerűen zajló állományvédelmi munka folyik az intézmény könyvgyűjteményében. Az állományvédelem annak minden vonatkozásában megvalósul: a dokumentumok állapotának folyamatos nyomon követésében, a veszélyeztetett darabok vagy állományrészek kiemelésében, a szükséges fertőtlenítések, kisebb-nagyobb javítások elvégzése mellett újrakötésben és restaurálásban. Mindez csak az állomány pontos és szakszerű feltárása alapján lehetséges, ezért külön megemlítené az a tény, a könyvtár állományának modern és szakszerű feldolgozása is az alapítvány támogatásával vált lehetségessé: 1992-ben, az országban az elsők között került erre alkalmas számítógépes program a gimnázium könyvtárába.

A kötetbemutató

A 2016. szeptember 30-án megrendezett jubileumi emlékülést az alapítvány tevékenységének megfelelő szakmai konferencia tette még ünnepibbé. A meghívott előadók az állományvédelem különféle aspektusait járták körbe. Az egyházi könyvtárak muzeális állományának számbavételével, védelmével kapcsolatos helyzetjelentés és elképzelések ismertetése mellett² helyi jó gyakorlatok bemutatására került sor egyházi (Ráday Könyvtár és Múzeum³, Csurgói Református iskola⁴) és közgyűjteményi oldalról (Somogyi Könyvtár, Szeged⁵) egyaránt, és magától értetődő módon a vendéglátó intézmény is szót kapott.⁶ A számbavétel fontosságáról, az ennek eredményeképpen létrejött adatok és források összekapcsolásának lehetőségeiről a MOKKA-R és az azt kiegészítő olvasástörténeti adatbázisok bemutatása révén esett szó.⁷ A dokumentumok állagmegőrzéséhez kapcsolódó konkrét tevékenységekről és lehetőségekről – az alapítvány munkájában is tevékeny – szakértő restaurátorok beszéltek⁸, és egy előadás erejéig a digitalizálás is szóba került⁹.

A konferencia előadásait meghallgatva és a beszélgetések során megint érzékelhetővé vált: a muzeális gyűjtemények szakértő számbavétele és megőrzése ebben a pillanatban az azokat aktuálisan gondozó, elkötelezett szakemberek és az érveiket elfogadó, erre áldozni kész és képes fenntartók érdeme. Az állományvédelem feladata azonban a legtágabb értelemben – mint azt a megnyitóban *Hoppál Péter*, a kultúráért felelős államtitkár is hangsúlyozta – a

kulturális örökség megőrzése és a hozzáférés biztosítása. A bemutatott jó gyakorlatok, egy-egy alapítvány sikeres működése, egy-egy megnyert pályázatból megvalósított restaurálás, feldolgozás, vagy digitalizálás azonban nem tudja kiváltani az ehhez szükséges állami koncepciót és stratégiát: a szakmai szervezetek által kidolgozott cselekvési tervek nem működnek mögójük tehető források nélkül. Az intézmények, szervezetek, ha az ünnep rövid időre feledtetni is ezt, annak elmúltával egyelőre csak magukra számíthatnak.

Keveházi Katalin

Jegyzetek

1. A tiszántúli református iskolák 18. századi könyvöröksége: tanulmányok/ szerk. Monok István. Budapest Eger, 2012. Kossuth ; Eszterházy Károly Főiskola
2. ÁSVÁNYI Ilona: Állományvédelmi trendek, feladatok és források az egyházi könyvtárakban
3. BERECS Ágnes – FOGARASI Zsuzsa: Állományvédelmi fel-

adatok és megoldások a Dunamelléken. A Ráday Könyvtár és Ráday Múzeum gyakorlata

4. VIOLÁNÉ BAKONYI Ibolya: Kis gyűjtemény – nagy feladatok: hogy csináljuk Csurgón?
5. SZŐKEFALVI-NAGY Erzsébet: Az idős bölcs ráncai szépek. Nagy gyűjtemény – nagy feladatok az állományvédelemben
6. KISARI Ottilia: Régi könyvtár, új alapítvány a kunszentmiklósi református gimnáziumban
7. KEVEHÁZI Katalin: „a’ könyveknek ... lajstromozása kívántatik”, avagy az állományvédelem a katalógussal kezdődik
8. PELLER Tamás: Állományvédelmi tanácsadás és eredmények egyházi gyűjteményekben; FEHRENTHEIL Henriette: Negyedszázados munkánk a kunszentmiklósi gimnáziumi könyvtár állományvédelméért; HAJDU Zsófia Edit: Állományvédelmi tapasztalatok, alkalmazott eljárások bemutatása
9. KELEMEN Eörs: Régi könyvek új köntösben. A könyvdigitalizálástól a facsimile kiadásig

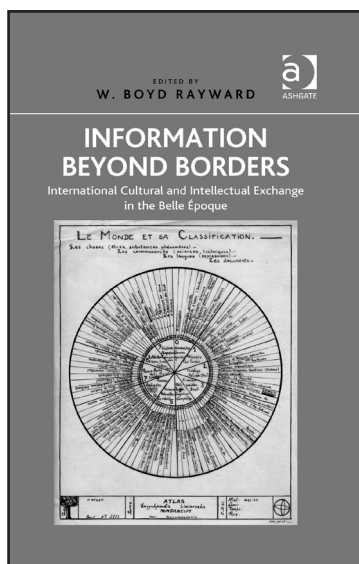
Kovács Mária (1941–2017) halálára

2017. július 28-án 76 éves korában elhunyt dr. Kovács Mária főiskolai docens, a Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár- és Információtudományi Tanszék nyugalmazott oktatója, aki 1974 és 2004 között tanított az intézményben.

„2004-ben történt nyugdíjazásáig kiemelkedő szerepe volt az olvasóvá nevelés, a gyermek- és iskolai könyvtárosképzés, a könyvtárhasználati ismeretek elsajátítása a főiskolán, az iskolai könyvtárosok és pedagógusok felkészítése a modern információk oktatására témákban” – olvasható róla az egyetem Facebook oldalán megjelent szép emlékezésben (ld.: http://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/meghalt_dr_kovacs_maria_az_elte_sek_foiskolai).

Kollégái és tanítványai a temetés utáni összefüggésben felidéztek Kovács Mária emlékét, és visszaemlékeztek a szombathelyi könyvtáros- (és népművelő-) képzés megindulásának 50. évfordulója alkalmából öt évvel ezelőtt tartott konferenciára (ld még: https://issuu.com/sekkvt/docs/50_eve_indult_2013).

Katalist, 2017. augusztus 18. Murányi Péter tájékoztatása alapján

A boldog békeidők (*Belle Époque*) nemzetközi kulturális kapcsolatai információtörténeti perspektívában

Information beyond borders :
international cultural and
intellectual exchange in the Belle
Époque / [ed.] by Warden Boyd
Rayward
[et al.]. – London ; New York :
Routledge, cop. 2014., 2016. –
336 p.
ISBN 978 1409442257
Ebook: 978 1315588513

Általános áttekintés a tárgyalt korszakról és nézőpontról

A kötet szerkesztője *Warden Boyd Rayward* az amerikai Illinois Egyetem, illetve az ausztráliai Új Dél-Wales egyetem emeritus professzora. Nagy ívű szerkesztői bevezetőjének első felében színes áttekintést ad a nálunk boldog békeidőknek nevezett *Belle Époque* világról, az 1880-as évek elejétől az első világháború kitöréséig tartó időszak Európájának politikai és kulturális viszonyairól. Olyan időszak volt ez, ahol bár a mély ellentétek formálódtak a nemzetközi politikai erőter körül, a szereplői között mélyben, de ezek kitörése a felszínen földrajzilag meghatározott szűk keretek között maradt, és nem volt jelentősége az egész földrész számára egészen a végzetes sarajevói pisztolylövés eldördüléséig. Európát addig a gazdasági, kereskedelmi és kulturális fejlődés eufóriája hatotta át. A fokozatosan egyre erőteljesebbé váló nemzeti nacionalizmusok ellentételezéseként a nemzetközi szellemi, kulturális és kereskedelmi kapcsolatok egyre szélesebben és mélyebben intézményesednek. A közlekedés és a kommunikáció egymást követő forradalmainak hatására úgy tűnt, fokozódik a különböző országok és kontinensek egymásra utaltsága. A kulturális és a szellemi életben a kommunikációs és közlekedési infrastruktúra fejlődésével párhuzamosan új nemzetközi struktúrák, erőterek jelennek meg. Ezek sikerrel fejeztek ki olyan nemzetek feletti értékeket, erős pacifizmussal áthatva, melyek semlegesíteni tudják a főként gazdasági és kereskedelmi alapú konfliktusok hatásait Európa nagyhatalmai között. Úgy tűnt továbbá, hogy sikeresen egységes keretek közé terelhetők a nemzeti keretek között megfogalmazódó dinamikus szellemi és kulturális fejlődés energiái. Európán belül szabad volt az utazás, az információk, a tudás, az áruk, illetve a szolgáltatások áramlása. Rayward számos idézettel támasztja alá a korszaknak a gazdasági és tudományos fejlődés iránt érzett optimizmusát, annak szédítő távlatainak megfogalmazásával együtt. A bevezetőt olvasva határozottan az az érzés támad a recenzióban, hogy a korszakra jellemző, egyre in-

kább globalizálódó szellemi, gazdasági és kulturális tér formálódása sokkal nagyobb hasonlóságot mutat napjainkkal, mint a nemzetállami kisállamiságban és totalitárius ideológiák érvényesülésében elmerülő rövid huszadik századdal. Persze azok az ellentmondások is fájdalmasan ismerősnek tűnnek, melyek a nemzeti alapú gazdasági, kulturális, szocializációs minták és érdekek, lokális konfliktusforrások, valamint a kialakuló nemzetközi szellemi és gazdasági erőterek között fennálltak. A kötet esettanulmányai információtörténeti szemszögből ábrázolják annak az egyre jobban egységesülő szellemi és kulturális világnak a különféle mintázatát, melyet oly fájdalmasan szakított szét később a nagyhatalmi érdekütközések és a nemzeti ideológiák harapófogója.

Az írások nagy figyelmet szentelnek a technológiai és a kereskedelmi fejlődés hatásaként a kultúra és a tudásáramlás területén fellépő átalakulási irányok meghatározásának. A bevezetés kiemelten foglalkozik az 1889-es párizsi és az 1897-es brüsszeli világkiállításokkal, melyek remekül összegezték a korszakra jellemző fejlődési mintákat. Ebben az időszakban alakulnak ki – alapvetően nemzeti keretek között – a tudományos társaságok, egyesületek és akadémiák. Mindezzel összhangban addig soha nem látott mélységű, szélességű tudományos, kulturális nemzetközi kapcsolatrendszer kezdi intézményesülve behálózni az öreg kontinenst, sőt lép ki globális keretek közé is. A távíró megjelenése, az európai és amerikai földrész közötti kábelek forradalmasítják a kommunikációt. Az egész kötetet áthatja annak ábrázolása, hogy az információs infrastruktúra fejlődése, az új kommunikációs lehetőségek megjelenése egyre meghatározóbb jelentőséggel bír a kulturális és tudományos fejlődés irányainak kijelölésében. Voltaképpen egy a XIX. század végén lezajló kommunikációs forradalom különféle szempontból ábrázolt következményei kerülnek itt kifejtésre. Már a bevezetőben (*Introduction: international exhibitions, Paul Otlet, Henri La Fontaine and the paradox of the Belle Epoque*) megjelenik például a nemzetköziség szellemi és intézményi megalapozódása a bibliográfiai munkában, melynek egyes elemeit részletesen kifejti azután a tanulmányokban.

A tanulmányok írói és a szerkesztője sem törekedett valamilyen egységes összkép megfogalmazására az egyre jelentősebbé és sokszínűbbé váló információáramlás különféle lenyomatainak ábrázolásában. A szerzői kör igen sokszínű. Ausztrál, amerikai, közép- és nyugat-európai szerzők egyaránt felvonulnak. (Közös publikációjuk révén ketten még a belgiumi

vallon-flamand, erőteljes kulturális választóvonalon is túllépnek). Az egész mű egyfajta szellemi utazás térben és időben.

A szerkesztő szerint ennek az utazásnak az a fő célja, hogy egy rövid történeti időszak kapcsán bemutasson olyan szervezeti kereteket, ahol a tudás teremtődött és újjászerveződött. A tanulmányok egyaránt foglalkoznak az egyre erősebbé, sokszínűbbé váló információáramlás kézzelfogható dokumentumszerű lenyomataival és az emberekkel, akik előállították, közvetítették, kifejezték és felhasználták az adott információkat. Feltárják, hogyan hatottak vissza a tudományos és a szellemi életben érvényesülő személyes ismeretségek a tudás a korábnál szélesebb körű terjesztési és felhasználási formáinak érvényesülésére. (Az intenzív tudás- és információáramlás hatására új értelmezési keretek közé kerülő különféle tudományos területek és ismeretelméleti iskolák egymásra hatását tanulmányozva is színesedhet a történeti időszakról alkotott képünk.) A határok átlépéséről, új hidak építéséről van tehát szó mind a kötetben tárgyalt témakörök ábrázolása, mind a változatos szakmai háttérű és különféle nézőpontokkal bíró szerzői gárda összetétele kapcsán. A kötetet és a különféle szerzőket az a fajta információ-történeti nézőpont köti tehát össze, mely a kommunikációs technológiák és információs infrastruktúrák fejlődésére, a tudásáramlás különféle intézményes és egyéni nézőpontú útjainak alakulására összpontosít. Az egységes nézőpont hiányát kitűnően ellensúlyozza az a szerkesztői gyakorlat, amely a különféle tanulmányokat különféle részmakörök köré rendezi, s úgy ad azokról bevezető áttekintést. Ennek segítségével mégis összeállhat valamiféle egységesebb kép a boldog békeidőket idéző információs és kommunikációs keretek fejlődéséről és az ebből fakadó kihívásokból. A recenzióban sem a tanulmányok sorrendjét követem tehát, hanem a szerkesztő által adott értelmezési keretek között adok rövid áttekintést az egyes tanulmányokról.

A korszak információtörténetének kereskedelmi vonatkozásai

A globális kereskedelem megindulásával számos olyan nagy kereskedelmi cég jött létre, amelyek kontinenseken átnyúlva szerveztek kirendeltségeket. A különféle kereskedelmi helyszíneken zajló tevékenységeket egységes keretbe foglaló vállalati identitás kialakítása igen fontos kérdéssé vált ebben az időszakban. Mindez persze szoros összefüggésben az

adott cégek információs-kommunikációs kultúrájának alakításával. Az *Alistair Black* által írt tanulmány (*An information management tool for dismantling barriers in early multinational corporations: the staff magazine in Britain before World War I*) arról ad áttekintést, miképpen próbálják a cégek maguknak biztosítani az üzleti életben kompetitív előnyt biztosító információk megszerzését és a megfelelő időben történő biztonságos célba juttatását. Black tanulmányában azokról az üzleti célú belső vállalati publikációkról ad áttekintést, melyek fő eszközként szolgáltak mind az egységes vállalati kultúra alakításának, mind a kulcsfontosságú információk megosztásának. A szerző az információ-menedzsment és a vállalati kommunikációs kultúra forradalmi jellegű átalakulását konkrét példákkal illusztrálja, egyebek között a nagy-britanniai Ford érdekltség vállalati kiadványának vagy a Brit Westinghouse energetikai cég kiadványának esetében. Utóbbi példa kapcsán érdemes kiemelni, hogy nem csak a globális vállalatcsoport szervezeti kultúrájának erősítésére került a különféle cikkek hangsúlya. A brit kiadványban nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy pozitív visszajelzést, motivációt adjanak a dolgozóknak a brit részleg vállalatcsoporton belüli jelentőségével, eredményeinek felmutatásával kapcsolatban.

Dave Muddiman tanulmánya (*From Display to data: the commercial museum and the beginnings of business information, 1870–1914*) egy másik nézőpontból közelít az üzleti információk kezelésének kérdésköréhez. Ő az úgynevezett kereskedelmi múzeum kialakulásáról beszél. (Maga a terminus huszonegyedik századi szemmel kissé furcsának hangzik, a XIX. és a XX. század fordulóján azonban a múzeumi feladatokat jóval tágabban értelmezték, mint manapság.) Fontos feladatuk volt olyan múzeumi tárgyak bemutatása, melyek oktatási, illetve ismeretterjesztő jelentőséggel bírtak, tehát ebben az időszakban rengeteg olyan tárgyat és a hozzájuk kötődő információt tároltak és jelenítettek meg. Fontos feladatuk volt, hogy a helyi érdekelt üzleti közösségnek külföldi piaci lehetőségeket mutassanak be, a külföldi vásárlóknak pedig ráirányítsák a figyelmet az adott ország kínálatára. Ablakot nyitottak az új, modern, dinamikus változó kereskedelmi világra. A tanulmány tehát kereskedelemfejlesztésben játszott üzleti információs szerepüket elemzi. Az intézmények a Brüsszeli Kereskedelmi Múzeum (1882–1897), a londoni Imperial Institute (1886–1903) és az amerikai Philadelphia Kereskedelmi Múzeum (1893–1926). Egy idő után a kereskedelem világának dinamikus

változását, fejlődését statikus múzeumi környezetben bemutató vállalkozásokon túllépett a fejlődés iránya. Ennek ellenére érdekes kuriózzummal találkozunk. Fontos rámutatni, milyen fontos szerepet játszott a múzeumok némelyike a határok nélküli információáramlás kezdeteinek megalapozásában.

A nemzetközi szervezetek és a pacifizmus

Daniel Laqua tanulmánya az *Alfred H. Fried* és a 'tudományos pacifizmus' kihívásai a Belle Époque időszakában (*Alfred H. Fried and the challenges for „Scientific Pacifism” in the Belle Époque*) címet viseli. A tanulmány a nemzetközi információáramlás egyre intenzívebbé válására és az ebből fakadó eredményekre összpontosít *Fried*, *Paul Otlet*, *Henry Lafontaine* és társaik tevékenységére alapozva. E társaság igen aktív volt brüsszeli Nemzetközi Intézmények Központi Irodája (1907), illetve a Nemzetközi Szervezetek Uniója (1910) felépítésében. Előbbi szervezet évkönyvei számot adnak arról az igen alapos kérdőíves felmérési tevékenységről, mellyel a különféle hivatalos és nem-hivatalos formában létrejött nemzetközi szervezetek létrehozásának körülményeit, arcélét, tevékenységi irányait és esetleges megszűnésének hátterét próbálták felmérni. A széleskörű szervezeti dokumentációs munkálatok kiteljesedésének az első világháború kitörése vetett sajnálatosan véget.

Laqua tárgyalja még azt a holland *Pieter Eijkman* nevéhez fűződő alternatív kísérletet, mely az orvosi, illetve egyéb tudományos világ szervezeti szereplőinek felmérésére irányult. Írásos eredményei 1910-ben láttak napvilágot. Eijkman gondolatait részletesebben *Geert J. Somsen* tanulmánya tárgyalja (*Global government through science: Pieter Eijkman's plans for a world capital*). Eijkman nagy gondot fordított arra, hogy meggyőzze a holland hatóságokat, hogy a nacionalizmus és az internacionalizmus nem szükségszerűen antitézisei egymásnak. A nemzetköziség mélyülését és terjedését természetes és visszafordíthatatlan folyamatnak látta. Egy általa Világvárosnak nevezett intézményrendszer létrehozását vázolta fel. A főbb állami, birodalmi tökeforrások a Világtőkében egységesülnek, az összefogás pedig jótékonyan hat vissza az egyes államok fejlődésére beleértve a nemzeti ipart és kereskedelmet is. Mindennek az egységesülési folyamatnak a kívánalmát komoly tudományos háttérrel óhajtotta alátámasztani, ami annak fő legitimációs bázisát adta volna az adott korszak körülményei között.

A boldog békeidők korszakában a társadalomtudományok jelentős fejlődésnek indultak. *Wouter van Acker* tanulmányának (*Sociology in Brussels, organicism and the idea of a world society in the period before the First World War*) témája a szociológia tudományos kereteinek brüsszeli formálódása a Világtársadalom ideájának terjesztésére létrehozott különféle nemzetközi tudományos szervezetek működésének szemszögéből nézve. A különféle szervezetekben szocialista eszmei gondolatok által vezérelt elméleti szakemberek és későbbi politikusok vettek részt. A különböző találkozók a gazdasági és szociális jólét kiterjesztésére irányuló reformokhoz kötődő elképzelések, írásos publikációk és jelentések egymás közötti megtárgyalására szolgáltak. A korszak szellemi légkörét erőteljesen áthatotta a biológiai organikus fejlődés mintájára érvényesülő társadalmi organikus fejlődés eszméjéhez kötődő elképzelések előtérbe kerülése. A belga szociológusok ezen eszmék nevében fő szerepet játszottak a Párizsban, 1893-ban létrejött Nemzetközi Szociológiai Társaság megalakulásában. Van Acker arra is utal, hogy az organikus társadalmi fejlődés ideája alapvető háttérét adta Otlet és La Fontaine bibliográfiai jellegű munkájának és nemzetközi tudományszervező tevékenységének is. Laqua, Eijkman és Van Acker tanulmánya témáját tekintve tehát meglehetősen összefüggést mutat, mintegy az érem két oldalaként feltárva a tudományszervezési, osztályozási tevékenységek főbb jellemzőit s illetve az annak háttérül szolgáló szellemi, ideológiai kereteket. Ehhez a gondolatkörhöz csatlakozik *Cristophe Verbruggen* és *Julie Carlier* tanulmánya (*Laboratories of social thought: the transnational advocacy network of the Institut International pour la Diffusion des Experiences Sociales and its documents du progres (1907–1916)*), mely a társadalmi gondolatok laboratóriumaként szolgáló szakértői, tanácsadói hálózat formálódásáról ad számot. *Rudolf Broda* alapító egy olyan tudományos hálózatot kívánt megalapozni, mely lokális gyökerű, de mégis nemzetközi hatókörű, s összeköti a tudományos tevékenységet a társadalmi aktivizmussal. Fő feladatának a szellemi együttműködés fokozását, a társadalmat érintő tudományos vizsgálati tapasztalatok megosztását jelölték meg. Azt kívánták, hogy motorként szolgáljon a társadalmi fejlődés előmozdításának és a béke biztosításának érdekében. A tanulmány írói azt vizsgálják, miként érvényesült a hálózat tagjai nézeteinek befolyása angol, francia, német tudományos folyóiratokban. Ennek kapcsán előtérbe került a nők emancipációjának kérdése, melyet a társadalmi haladás garanciájaként

és a háború megakadályozásának fő ellenszereként tüntettek fel e szellemi kör képviselői. Az *Institut des Haut Études of the Université Nouvelle* tudományos szervezet kitűnő nemzetközi társadalomtudományi innovációs centrumként szolgált, segítve a feminista tanok terjedését.

Paul Servais tanulmányában (*Scholarly networks and international congresses: the orientlists before the First World War*) az orientalista tudományos hálózatokkal és nemzetközi kongresszusokkal foglalkozik 1873-tól 1912-ig: ekkor rendezték az utolsó nemzetközi összejövételüket az orientalisták, és arról ad számot, miként és milyen környezetben zajlottak le ezek a rendezvények, kik és honnan vettek részt rajtuk, milyen témaköröket tárgyaltak, illetve rekesztettek ki azokból. A kongresszusok személyi összetétele meglehetősen Európa-központú összetételt tükrözött. A különböző birodalmi, állami szereplők gyarmati politikájának lenyomata elég erőteljesen áthatotta a kutatási prioritások meghatározását s nagy hatással volt a kutatási eredményekben tükröződő közlések lehatárolt érvényességére is.

A nyelvhez kötődő nemzetközi kommunikációs problémák

Európa nemzeti nyelvek szerint megvalósuló széttagoltsága komoly akadályt jelentette a korábban említett tanulmányokban előkerült nemzetközi tudományos együttműködési törekvéseknek. Univerzális nézőpontú tudományos és egyéb szellemi közösségek ismerték fel, hogy tevékenységük hatékonyságának egyik fő akadálya a közös nyelvi keretek hiánya. A kötetben két tanulmány is erre a kihívásra reagál. Felidézük, hogy a boldog békeidők korszaka bővelkedett a nemzeti nyelveket helyettesítő közös nyelvek kialakításának kísérleteiben.

Markus Krajewski tanulmányának (*Organizing a global idiom: Esperanto, Ido and the world auxiliary language movement before the First World War*) becslése szerint mintegy 250 különféle kísérletről lehet e téren számot adni. Krajewski ennek a nemzeti nyelveket helyettesítő mozgalom két ágával, az eszperantó és az abból létrejött ido nyelvekhez kötődő törekvésekkel foglalkozik, de áttekinti a volapük nevű mesterséges nyelv fejlődését is. Feltárja e mesterséges nyelvek megalkotását övező különféle szándékokat, s hogy milyen szempontokat tartottak természetesnek és fontosnak egy adott mesterséges nyelv hatékony elterjedéséhez. Foglalkozik azzal a pacifista szellemi háttérrel is, ami fő mozgatórugóját adta a

nyelvi fejlesztési munkának. Korának emblemikus alakjaként mutatja be *Wilhelm Ostwaldot*, aki meglehetősen kacsaringós szellemi életpályát futott be. Eleinte az eszperantó mozgalom népszerűsítésében játszott főszerepet, majd az abból létrejött ido nyelv hívévé vált. Az első világháború kitörése után feladta pacifista és a mesterséges nyelvekhez kötődő meggyőződését. Egy olyan egyszerűsített, kevés erőfeszítéssel elsajátítható „világnémet” névre hallgató nyelvi forma kialakítása mellett kardoskodott, mely a németek által meghódított területek kommunikációs problémáin enyhített volna számottevő mértékben.

Fabian de Kloe is az eszperantó és az ido mesterséges nyelvekre összpontosít tanulmányában (*Beyond Babel: Esperanto, Ido and Louis Couturat's pursuit of an international scientific language*), Louis Couturat francia tudós a nemzetközi tudományos nyelvet megalapozni kívánó erőfeszítéseit tárgyalja. Couturat szintén elkötelezett pacifista volt, és elkötelezetten kereste a nemzetközi tudományos nyilvánosság egységesítésének, az információk, eredmények megosztásának leghatékonyabb formáit. Figyelme ennek kapcsán fordult először az eszperantó, később az abból kifejlődött ido nyelv felé. Utóbbit nyelviileg sokkal szabatosabbnak és semlegesebbnek állította be az előbbihez képest. Az ido logikai struktúrája és nyelvi karakterisztikája magában hordozta számára az igazságosság és semlegesség ígérését, valamint egy leendő, békés világállam megalapozásának fő eszközeként is kínálkozott számára.

Ha már a nyelvi széttagoltságról beszélünk, és Európát vizsgáljuk, természetes módon merül fel a korszak kapcsán az ennek egyik legkitűnőbb példjaként jelentkező Osztrák-Magyar Monarchia. *Jan Surman* tanulmányának címe *Megosztott tér – megosztott tudomány? A tudományos határok eltüntetése és átlépése Közép-Európában 1860 és 1900 között (Divided space – divided science? Closing and transcending scientific boundaries in Central Europe between 1860 and 1900)*. Az a kiindulópontja, hogy a Monarchiában működő egyetemek, tudományos akadémiák és egyesületek egyedülálló kihívásként szembesültek a nyelv és nemzeti ideológia kérdéseinek összetettségével. A birodalom közös adminisztratív és tudományos nyelve, a német nagy szerepet játszott a birodalmon belüli igazgatási keretek működtetésében és a közös tudományos nyilvánosság megalapozásában. Az egyre erősödő nemzeti mozgalmak azonban a területi szupremácia igényével léptek fel a Monarchia ausztriai felén, nem is beszélve a birodalom magyar felében a nemzeti nyelvet övező hegemónikus tö-

rekvésekről. Paradox módon a nemzeti nyelvű tudományosságnak persze egyre nagyobb igénye támadt arra, hogy bekapcsolódjon a nemzetközi tudományos vérkeringésbe, számot adva eredményeiről. Ennek eszközeként a német nyelvi dominancia mellett azonban egyre inkább előtérbe került a francia és az angol, illetve kisebb mértékben az olasz nyelv is. A Monarchia nemzeti konfliktusoktól terhelt társadalmi erőterében tehát a nemzetközi kommunikáció hangsúlya – a tanulmány szerint – inkább a természetes alapú közvetítő nyelvekre helyeződött, a mesterséges nyelvek előtérbe kerülése helyett. Ami persze abból is következett, hogy a saját nemzeti nyelv elsődlegessége mindenütt alapvető szempontként merült fel a birodalmon belül.

Kommunikációs technológiák és a hírszolgáltatás

A boldog békeidők korszakának egyik fő jellemzője volt a kommunikációs infrastruktúrák fejlődésének felgyorsulása, globális kiterjedése és ennek folyamán az információ terjedési sebességének radikális növekedése. *Frank Hartmann* találó hasonlata szerint az óceánok a tenger alatti távközlési kábelek lefektetésével a gondolatok közvetítésének legfőbb útjává léptek elő. Tanulmányában (*Of artifacts and organs: world telegraph cables and Ernst Kapp's philosophy of technology*) Ernst Kapp technológiai filozófiai tanait köti össze a távíró kábelek alkotta hálózatok fejlődésével. Kapp az újonnan létrejövő távíró és vasúti hálózatokat és azok alapelemeit az emberi szervrendszerekkel és azok összetevőivel állította párhuzamba, a biológiai test fizikai kiterjedéseként értékelve azok létrejöttét. Közvetlen párhuzamot kínált így a biológiai és a technológiai hálózatok felépítése között. Kapp azonban a technológiai-biológiai párhuzamok keresésén túl romantikus hajlamok nélkül értékelte az új technológia által keltett globális társadalmi változásokat. Úttörő médiaelméleti szakemberré avatja őt e változások egységes értelmezési keretrendszerbe foglalása.

Volker Barth a globális hírszolgáltatás történetének kezdeteibe vezet be minket az 1835-ben alapított francia Havas-, illetve az 1851-ben alapított Reuter-hírgyűjtemény történetén keresztül (*The formation of global news agencies, 1859–1914*). Barth kitér az 1848-ban alapított Wolf's Telegraphisches Büro, illetve a szintén ebben az évben alapított amerikai Associated Press kezdeti tevékenységére is. Tanulmányában rámutat, hogy a kartellbe tömörülés jelensége igen hamar érvényesülni kezdett a hírgyűjteményi

piacon. A globális kommunikációs hálózaton belül elhatárolták egymástól földrajzi alapon azokat az érdekeltségi köröket, ahol az egyes hírügynökségek üzleti aktivitást fejtettek ki. Részletesen megtárgyalja az operatív működés alapelemeit, s azt, hogy a tény-szerűség, elfogulatlanság, pontosság és semlegesség alapelvei milyen módon érvényesültek a gyakorlati hírügynökségi munkában. Elemzi azt politikai és kulturális környezetet, amely erőteljesen visszahatótt az egyes ügynökségek működésére. Végül (már a tárgyalt korszak határain túllépve) az 1920-as 30-as évek átalakulását mutatja be, amikor megtörik a kartelluralom, s az egyes hírügynökségek egymás konkurenséivé kezdenek válni.

Nader Vossoughian tanulmányában (*Collecting paper: Die Brücke, the bourgeois interior, and the architecture of knowledge*) Wilhelm Oswald tevékenységét elemezve mutat be egy érdekes publikációs kísérletet *A Híd* nevű hírhálózat kapcsán, ami volta-képpen nem csupán egy folyóirat és kiadó, hanem egy virtuális szerveződési technológia elnevezése volt. Fő célja a tudományos információáramlás szabványos mederbe terelése volt. Az iskolák, hivatalok, kormányzati szervek és magánszemélyek részvételével zajló információáramlásnak kívánt szabályozottabb kereteket adni. Oswald úttörő szerepet játszott a nemzetközi publikációs szabványok kialakításában és terjesztésében, *A Híd* által szorgalmazott szabványos publikációs formák bevezetése voltaképpen már a globális keresőrendszerek használatát vetítették előre, melyet a számítógépes világhálón megjelenő eszközök teljesítettek be, a kommunikációs forradalom már korszakunkon jóval kívülálló lépéseként.

Információ, osztályozás és nemzeti identitás

Heather Gaunt tanulmányával (*„In the pursuit of colonial intelligence”: the archive and identity in the Australian colonies in the Nineteenth Century*) kilépünk a európai keretek közül: ugyanis az ausztrál gyarmatok és az európai, illetve amerikai kontinens közötti hírszolgáltatás fejlődését mutatja be. A tengeri utazás sebessége és kapacitásnövekedése, valamint az 1871-re kiépült közvetlen távíró kábelkapcsolat Nagy-Britannia felől alapvetően megváltoztatta az információszerzés és információszolgáltatás környezetét az ötödik kontinensen is. A tanulmány számot ad a publikációk nemzetközi forgalmáról, a könyvtárak egyre dinamikusabbá váló fejlődéséről. Utal arra, hogy az európai, amerikai és brit birodalmi globális intézményi érdekeltségek megjelenése a hatékony

információs infrastruktúrára támaszkodva alapvetően változtatta meg az ausztrál gyarmatok gazdasági és politikai viszonyait. Ugyancsak érdekes figyelemmel kísérni azt a brit gyarmatokon végig terjedő és Ausztráliára is kiterjedő folyamatot, ahogy a saját történelmüket igyekeznek megragadni e területeken, hogy egyfajta saját identitásformát alakítsanak ki maguknak. Intenzívvé vált az Ausztráliára vonatkozó történeti források összegyűjtése és feldolgozása (beleértve az Ausztráliára vonatkozó londoni dokumentáció feldolgozását is).

Továbbra is Ausztráliában maradva, a globálissá váló információs környezet könyvtárakra gyakorolt hatásának egy érdekes epizódjáról ad számot Mary Carrol és Sue Reynolds tanulmánya (*The great classification battle of 1910: a tale of „Blunders and Bizzareries” at the Melbourne Public Library*). A melbournei nyilvános könyvtár 1910-es megalakulásakor valóságos szakmai háború robbant ki az európai indíttatású Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) illetve az Amerikából származó Dewey féle Tizedes Osztályozás ausztráliai adaptációjának hívei között. Mindkét irányzatnak volt olyan alakja, aki az európai könyvtárakat bejárva tapasztalatokat szerzett álláspontjának alátámasztására. Nézeteik összecsapásából aztán az ausztrál gyakorlathoz adaptált Dewey rendszer hívei kerültek ki győztesen. Érdekes látni, hogy a nemzetközi szellemű ETO hívei az egyre jobban szárba szökkenő ausztrál nacionalizmus szellemi háttérére támaszkodó szakmai elgondolásokkal talál-ták magukat szembe. A globálissá váló kulturális és szellemi minták érvényesültek az ausztrál helyi körülményekbe ágyazva. A tanulmány tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy az internacionalizmus és a nacionalizmus összecsapásából utóbbi került ki győztesen. Charles van den Heuvel tanulmányával (*Dynamics of networks and of decimal classification systems, 1905–35*) maradunk az osztályozás világánál, ám visszatérünk Európába, és túl is lépünk a kötetben tárgyalt korszak keretein. A tanulmány az ETO fejlődésére ható hálózati dinamikai elemeket vizsgálta 1905 és 1935 között. Frits Donker Duyvis főszerepet játszott a francia nyelvű revíziós munkálatokban, az angol nyelvű kiadás elkészítésében, sőt még az 1951-es kiadás megalkotásában is, ami igazán utat nyitott az ETO globális elterjedése előtt. A tanulmány bemutatja Duyvis kultúrdiplomáciai tevékenységét, amit a brit-francia viszonylatban, illetve Dewey rendszerével történő összehangolás terén Amerika irányába fejtett ki a szakmai párbeszéd folyamatos fenntartása, a dinamikus hálózatépítés szent célja érdekében. Ő

volt az a fő alak, aki közvetített Otlet és La Fontaine, illetve az amerikai (Dewey) rendszer fejlesztői között a konkordancia megteremtésének lehetőségeiről. Szívós szervezői tevékenysége kulcsfontosságúnak bizonyult az ETO fejlődése szempontjából. A tanulmány röviden utal a nemzetközi eszmecserék kapcsán *Walther Theodore Glineur* által képviselt álláspontra is, aki az ETO átalakításával a *Tíz Emberi Érzékelés Tizedes Osztályozása* néven új rendszert hozott létre. Ez a próbálkozás azonban hamar elhalt a két világháború közötti időszak forgatagában.

Befejezés

A tanulmánykötet igen színes áttekintést nyújt az információs globalizáció kezdetei között formálódó, szellemileg igen produktív időszakról. Mai szemmel is kifejezetten érdekes lehet végigkövetni, milyen elképzelések, kihívások, viták közepette formálódtak a tudományos kommunikáció intézményei, a kommunikáció társadalmi keretei és infrastruktúrája egy szemléletben folyamatosan táguló és rendkívül előre tekintő világban. A kiadvány elektronikus változatban hozzáférhető egyetemi könyvtárakban az érdeklődő magyarországi közönség számára is az Ebrary adatbázison keresztül. Jó szívvel ajánlom mindenki figyelmébe!

Németh Márton

Könyvtár- és információ- tudomány

Történet

131/2017

GUERRINI, Mauro – STAGI, Tiziana: Per un sistema bibliotecario nazionale : le biblioteche nei lavori della Commissione Franceschini. – Bibliogr. 14 tétel In: AIB studi. – 56. (2016) 3.

Res. angol nyelven

Egy országos könyvtári rendszer érdekében: a könyvtárak a Franceschini-bizottság munkáiban

Könyvtárügy története

Az 1964-ben alapított Franceschini-bizottság által közzétett dokumentumok mérföldkövet jelentenek az olasz könyvtárügy történetében, és igen hasznos eszközök annak megértéséhez, hogy milyen volt a könyvtári valóság a múlt század hatvanas éveinek közepén, és hogyan tekintettek a könyvtár kulturális funkcióira. A *Per la salvezza dei beni culturali in Italia* (Az olasz kulturális javak biztonságos megőrzése) címen kiadott tanulmányokban javasolták a kulturális örökség megőrzésével kapcsolatos jogszabályok revízióját és – legfontosabbként – a kulturális javak új fogalmának bevezetését, amely ne csak az értékes műalkotásokkal legyen azonos, hanem egy civilizáció anyagi kultúrájának minden bizonyítékával. E megközelítés szerint a könyvek és a levéltári anyagok is bekerülnek a kulturális javak körébe. Ez a meglehetősen forradalmi koncepció jelentős vitát váltott ki a levéltári és könyvtári csoport tagjai körében, és a 2. világháború vége óta először történt meg, hogy egy országos könyvtári rendszer megszervezését az ország fejlődése szempontjából

kritikus jelentőségűnek tekintsenek. Végre elkezdtek a könyvtárakról a szűk szakmai körökön kívül is beszélni. Ezért és sok más ok miatt a Franceschini-bizottság munkái sokáig – és ma is – a könyvtárügyi viták egyik vonatkozási pontja.

(Autoref.)

Kutatás

Lásd 190

Tudománymetria, bibliometria

132/2017

KRATOCHVÍL, Jiří: Comparison of the accuracy of bibliographical references generated for medical citation styles by EndNote, Mendeley, RefWorks and Zotero. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 1., p. 57-66.

Hivatkozás-kezelő szoftverek összehasonlítása pontosság alapján

Felmérés; Hatékonyság; Hivatkozás; Szoftver

Az EndNote, a Mendeley, a RefWorks és a Zotero által generált online és nyomtatott cikk, könyv, könyvrészlet és webes forrás bibliográfiai adatait hasonlították össze olyan kézzel írt hivatkozásokkal, melyek megfeleltek 15 orvosbiológiai folyóirat-hivatkozási előírásainak és az Országos Orvostudományi könyvtár (NLM) hivatkozási stílusának. A legkevesebb hibát a Zotero által generált 11 folyóirat hivatkozásaiban és az NLM stílusában észlelték, míg a második legkevesebb hibát a Mendeley-ben találták. 9 folyóirat legtöbb hibáját az EndNote által készített hivatkozásokban találták, míg 4 folyóirat esetében a RefWorks hivatkozásokban volt a legtöbb hiba. A dokumentumtípusokat tekintve a legalacsonyabb hibaszámot a Zotero, míg a legmagasabbat a RefWorks mutatta. Minden program esetében akadt gond, különösen az online dokumentumok URL-címeinek és a hozzáférés időpontjának generálásában. Azt is kiderült, hogy több hibát a hivatkozás-kezelők technikai korlátai okozták, míg más hibák a hivatkozási stílusok helytelen beállításából keletkeztek. Az összehasonlítás kimutatta, hogy Zotero és Mendeley a legmegfelelőbb hivatkozás-kezelő.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 136

Nemzetközi könyvtárügy

133/2017

BRADLEY, Fiona: 'A world with universal literacy': the role of libraries and access to information in the UN 2030 Agenda. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 2., p. 118-125.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

„Legyen az írás- és olvasástudás egyetemes a világon”. A könyvtárak szerepe és az információhoz való hozzáférés a fenntartható fejlődés 2030-ig szóló ENSZ-programjában

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Fejlesztési terv; Információs társadalom; Nemzetközi szervezet; Tájékoztatási politika

Az ENSZ tagállamai 2015 szeptemberében fogadták el az ENSZ 2030-ig megvalósítandó, a fenntartható fejlődésre összpontosító programját (a továbbiakban: 2030 Agenda), amely a 2015-ig érvényes Millenniumi Fejlesztési Célok helyébe lépett. A program megalkotása a 2012. évi Rio+20 konferencia után kapott lendületet. A dokumentum a fenntartható fejlődéssel

kapcsolatosan 17 átfogó célt tartalmaz, amelyek 169 részletesebb célra bomlanak le. A 2030 Agenda olyan egyetemes célokat tűz ki a tagországok elé, mint a szegénység megszüntetése, a klímaváltozás kezelése és az emberek fejlesztése. A célok elérésében elengedhetetlen szerep hárul a könyvtárakra, mégpedig az információhoz való hozzáférés, az IKT-hez való nyilvános hozzáférés, az információ hatékony felhasználásához szükséges képességek fejlesztése és az információnak a jövő generációk számára való megőrzése terén.

Az IFLA mint civil szervezet az ENSZ különböző szervezeteiben konzultánsi szerepkört vívott ki magának, és más globális szerveződések (WSIS, ITU, UNESCO, WIPO, ICA, EIFL) által kezdeményezett tárgyalásokon és rendezvényeken is képviselteti magát, és igyekszik érvényre juttatni a könyvtáros közösség érdekeit. Képviselői a 2030 Agenda előkészítése során folyamatosan részt vettek az online konzultációkon és egyéb fórumokon; és mindent megtettek annak érdekében, hogy a kulturális vonatkozások szerepeljenek a fenntartható fejlődési célok (SDG) között. Az IFLA érdekérvényesítési tevékenysége egy már létező programra (Action for Development through Libraries, ALP) épült. A könyvtárak szerepét az információhoz való hozzáférés szélesebb kontextusában foglalmazták meg. Arra törekedtek, hogy az Agenda 2030 előkészítésében a kezdetektől aktívan részt vegyenek, és sikerült elérniük, hogy az információhoz való hozzáférés mint cél megjelenjen a programban (a 16. átfogó cél és a 16.10 részletes cél).

Az IFLA sikeres szereplésében nagy szerepet játszott a hasonló témájú, 2014. évi lyoni nyilatkozat, amelyet 600-nál több könyvtári és más intézmény és egyesület írt alá, és amelyre számtalanszor hivatkoztak a tárgyalások során. Ez a nyilatkozat rögzíti – egyebek mellett –, hogy az egyetemes írás- és olvasástudás a fenntartható fejlődés igen fontos „tartóoszlopa”. A tárgyalások fő eredménye az volt, hogy ez a megfogalmazás belekerült a 2030 Agendába. 2015-ben az IFLA iránymutatást adott közre konkrétan arról, hogy a könyvtárakat hogyan lehet szerepeltetni az országos fejlesztési tervekben, az információhoz való hozzáférést milyen mutatókkal érdemes mérni, és a 2030 Agendát hogyan célszerű megvalósítani. Annak érdekében, hogy a kultúra szerepeljen a fenntartható fejlődési célok között, az IFLA aláírta a kultúráról szóló 2015-ös nyilatkozatot, és koalíciós partneri szerepet vállalt.

Az ENSZ 2030 Agenda több fejezetből álló dokumentum: szerepel benne egy nyilatkozat, egy vízió a 2030-as helyzetről, a fenntartható fejlesztési célok, mit kell elérni a világban 2030-ra (a szegénység megszüntetése, jó oktatás, fenntartható városok, béke és igazságosság), mik a megvalósítás eszközei, szó esik benne a forrásokról, a nyomon követés és áttekintés eszközeiről, a globális mutatókról. Az információhoz való hozzáféréssel kapcsolatos SDG esetében a következő mutatót fogadták el: „alkotmányos, jogi és/vagy politikai garanciák megléte és megvalósítása az információhoz való nyilvános hozzáférésre”. Maga a dokumentum politikai elköteleződést jelent, a fenntartható fejlődési célok megvalósítása pedig az egyes kormányok felelőssége.

Az IFLA megítélése szerint az ENSZ 2030 Agendával kapcsolatos tárgyalássorozat és kampány elérte, sőt meghaladta célját. Az IFLA a következő években is foglalkozik a programmal, nyomon követi annak fejleményeit, és részt vesz a kormányzatok tevékenységével kapcsolatos hatásvizsgálatokban és mérésekben.

(Hegyközi Ilona)

134/2017

DELVE, Janet: Tout cela est bien quelque chose : digital preservation today : how European Commission programmes and policy have brought us here : Festschrift for Patricia (Pat) Manson In: LIBER quarterly. – 26. (2017) 4., p. 308-324.

Digitális megőrzés ma: az Európai Bizottság programjai és a szakpolitikai törekvések

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Megőrzés

Patricia (Pat) Manson az 1990-es évek elejétől kezdve az Európai Bizottságnál dolgozott, kezdetben mint projektekkel foglalkozó munkatárs, majd mint a kulturális örökség és technológia által támogatott tanulás osztály vezetője az Információs Társadalom és Média igazgatóságon belül. Az osztály a digitális könyvtári kutatásokkal, digitális megőrzéssel és az i2010 digitális könyvtári stratégia kidolgozásával foglalkozott. Az 1990-es években az Európai Bizottság felismerte a kérdés jelentőségét, ezért számos projektet finanszírozott ezen a területen.

Az első kezdeményezések a digitális megőrzés terén a tudatosság növelését tűzték ki célul. Az

ERPANET (2001–2004) a szervezeteknél felhalmozott tudás, tapasztalatok megosztását kívánta ösztönözni. A DELOS (2004–2008) egy 57 partnerintézményből álló hálózatot alakított ki, amely digitális könyvtári területen a tudáscserét célozta. A DigitalPreservationEurope (2006–2009) együttműködés a digitális megőrzés terén szerzett európai tapasztalatok összegyűjtésével a digitális repozitóriumok fejlesztéséhez dolgozott ki eszközöket (pl. DRAMBORA, PLATTER)

2007 után az *i2010 digitális könyvtárak* kezdeményezés a digitalizálást tűzte ki célul a kulturális örökség megőrzésének fő stratégiájaként. Az információs társadalom technológiái (*Information Society Technologies*) kutatási program 2005–2006 között integrált projektek támogatásával kísérleti platformok fejlesztésére, webarchiválásra, szakmák közötti kapcsolatok kialakítására, dinamikus tartalmakra, valamint európai szintű kutatói mobilitásra koncentrált. A PLANETS (2006–2009) a hosszú távú megőrzésre épített eszközöket és szolgáltatásokat. A CASPAR (2006–2009) a teljes digitális életciklust támogató keretrendszert fejlesztett ki kulturális és tudományos tartalmakhoz. A SHAMAN (2007–2011) megosztott repozitóriumok számára dolgozott ki egy megőrzésre vonatkozó keretrendszert és elméletet. A PROTAGE (2007–2010) kutatási projekt a szoftverágensek digitális folyamatok automatizálásában való használhatóságát vizsgálta. A KEEP (2009–2012) az emulálást mint megőrzési stratégiát vizsgálta a gyakorlatban. A LIWA (2008–2011) az élő webes archívumok koncepcióját vizsgálta. Az IMPACT (2008–2012) az i2010 kihívásra adott válaszként az OCR és a tömeges digitalizálás technológiáit fejlesztette.

Az i2010 digitális könyvtárak kezdeményezést követően szintén számos követő projektet finanszírozott az Európai Bizottság. Az APARSEN projekt (2011–2014) egy virtuális digitális megőrzési központ fejlesztését célozta. A SCAPE (2011–2014) infrastruktúrát fejlesztett ki digitális megőrzési projektekhez. A 4C (2013–2015) a digitális gyűjtemények kurátori költségeinek a kiszámításához nyújt segítséget. A PRESTO PRIME és a DAVID projektek kifejezetten az AV tartalmak megőrzését támogatták. A TIMBUS (2011–2014) a digitális megőrzést az üzletmenet folytonosság-menedzsment világába hozta be. Az E-ARK (2014–2017) a levéltári források digitális megőrzéséhez fejlesztett infrastruktúrát, míg a THOR (2015–2017) a nyílt hozzáférés és az interoperabilitás érdekében az állandó azonosítók alkalmazását célozta.

Pat Manson az Európai Bizottságnál betöltött változatos szerepeiben nagyon sok, különböző szakterületek közötti együttműködést kezdeményezett, amelyekben nagyon sok tapasztalat és szakértelem összegyűlt. Vezetése alatt a digitális megőrzés néhány szakértőből egy nagy nemzetközi közösséggé formálódott, amely a megoldásokat ipari szinten fejleszti és szolgáltatja.

(Tóth Máté)

135/2017

LELIKOVA, Nataliâ Konstantinovna: Zarubežnaâ i otečestvennaâ bibliografičeskaâ deatel'nost' : sovremennye tendencii razvitiâ In: Bibliotekovedenie. – (2016) 5., p. 513-521.

Res. angol nyelven

A hazai és külföldi bibliográfiai tevékenység fejlődésének jelenlegi irányai

Bibliográfia; Bibliográfiai számbavétel; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Elektronikus publikáció; Jogszámbavétel; Kötelesempéldány

A bibliográfiai tevékenység oroszországi és külföldi fejlesztési tendenciáinak összevetése alapján érthetővé válnak az oroszországi problémák. Nemzetközi szinten a munkát az IFLA bibliográfiai szekciója szabályozza; a legnagyobb figyelmet a nemzeti bibliográfiákra helyezi, a többi típussal (tudományos, helytörténeti, ajánló stb.) nem foglalkozik, bár céljai és feladatai között ezek is szerepelnek. A szekció megerősíti a bibliográfia mint tudományág jelentőségét a könyvtári szakemberek, kiadók könyvterjesztők és a felhasználók számára.

Ma a nemzeti bibliográfia két irányban fejlődik: évente nő a nyilvántartásba veendő elektronikus dokumentumtípusok száma, és a legtöbb országban a nemzeti bibliográfia csak elektronikus formában érhető el. Az IFLA szekciója a nemzeti bibliográfiai ügynökségekkel van kapcsolatban; a nemzeti bibliográfiák szabad elérhetősége érdekében létrehozta és működteti a 44 ország adatait tartalmazó *Nemzeti bibliográfiák regiszterét*. A *Nemzeti bibliográfia a digitális korban* (National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions) c. kiadvány (K.G. Saur, 2009) pontosan meghatározza, hogy nemzeti bibliográfiai ügynökség nemzeti könyvtár vagy bibliográfiai intézet lehet. A kurrens nemzeti bibliográfia a kötelesempéldányra vonatkozó

jogszabályokra támaszkodik, sok országban ez az elektronikus forrásokra is kiterjed. A szekció munkájának másik fontos iránya az egyetemes bibliográfiai számbavétel, a 2014-ben Lyonban tartott konferencián az 1970-es években indult munka aktualitásaival foglalkoztak.

Oroszország sokirányú bibliográfiai tevékenységét a 2015-ben Moszkvában tartott nemzetközi kongresszuson mutatták be. A munka hét szekcióban folyt, köztük az egyetemes bibliográfiai források, a bibliográfia a tudomány, a technika, a kultúra, az oktatás szolgáltatában, a szabad személyiségfejlődés biztosítása, a helytörténeti és a szolgáltatási szekcióban. A kongresszuson több mint 900 fő vett részt. Tény, hogy Oroszországban a munka műszaki színvonala elmarad a külföldiektől, az IFLA konferencián elhangzott problémákat sokan nem is értették. A kurrens nemzeti bibliográfia az ITAR TASS-ba integrált Oroszországi Könyvkamara (RKP) feladata maradt; a nyomtatott bibliográfiai mutatók új címen jelennek meg, néhány kiadvány pdf formátumban az RKP honlapján is elérhető. Ugyanakkor a retrospektív adatbázishoz senki sem férhet hozzá; a magyarázat, hogy a kurrens bibliográfiai információ kumulálása és ennek megfelelő retrospektív adatbázis építése nem az RKP feladata, alapszabályában nem szerepel. Így viszont az IFLA vonatkozó ajánlását nem lehet teljesíteni.

Többek szerint az *Oroszországi könyvtárak közös katalógusa* a retrospektív nemzeti bibliográfia megfelelője; ez nem igaz, mivel különböző források alapján, eltérő célokra készültek. Az Oroszországi Könyvtári Egyesület (RBA) bibliográfiai szekciója által megfogalmazott, 2020-ig szóló program elsősorban koordinációs jellegű, meghatározza a kurrens és a retrospektív bibliográfiai projektek felelőseit. A nemzeti bibliográfia mellett sok nagy projekt formálódik, mint az *Oroszország irodalmi világa*, a nemzeti könyvtárak közös katalógusai és bibliográfiai mutatói, tematikus és helytörténeti, biobibliográfiai mutatók stb. Az adatbázisok és kiadványok sokféleségének oka, hogy az 1990-es években indult könyvtárgépesítésben különböző rendszereket használtak.

A legtöbb országtól eltérően Oroszországban a 2017. január 1-jén hatályba lépő új kötelezpéldány-törvény a nyomtatott dokumentumok elektronikus változatára (ún. analóg források) is kiterjed. A törvényhez még ki kell dolgozni a hálózati források (először az e-könyvek és folyóiratok) kötelezpéldány-szolgáltatására, a kurrens nemzeti bibliográfiai intézményeknél történő archiválására és nyilvántartásba vételére vonatkozó jogszabályokat. Az elektronikus források leírásához

új szabványra van szükség, amely rögzíti, hogy a forrás lelőhelyét az URL jelöli.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Nemzeti könyvtárügy

136/2017

FICHTELIUS, Erik: Swedish libraries : the current situation In: Scandinavian library quarterly. – 49. (2016) 4., p. 26-29.

A svéd könyvtárak jelenlegi helyzete

Általános helyzetkép: Könyvtárügy

Svédországban a könyvtárügyben rengeteg változás van folyamatban. A könyvtári stratégia első változatát benyújtották a kormánynak. Ebben két fő célt tűztek ki: a lakosság digitális készségeinek fejlesztését a közkönyvtárak által (a könyvtárosok ilyen irányú továbbképzésére 25 millió svéd koronát javasoltak előírányozni) és a regionális könyvtári együttműködés megvalósítását.

A digitális fejlesztés üteme a helyi adottságok függvénye (ennek elemei a társadalmi-demográfiai adottságok, az érkező menekültek száma, a széles sávú infrastruktúra megléte). A könyvtárak demokratikusa intézmények, ingyenes tudást biztosítanak mindenki számára. Eközben számos probléma is felmerül: a digitális szakadék, az információhoz való egyenlő hozzáférés korlátozása, az írástudás gyengülése. Minderről a svéd könyvtárosok egy Facebook-felmérés során nyilvánítottak véleményt; az eredmények 10 trendet azonosítottak.

1. Részvétel és hely – Az utóbbi évtizedben, amióta egyre több dokumentum hozzáférhető digitális formátumban, a könyvtárak egyre inkább olyan helyekké válnak, ahol a látogatók egymással szeretnének találkozni. Az egyetemi könyvtárak színvonalas szinteret biztosítanak a tanuláshoz, a települési könyvtárak pedig olyan „alacsony küszöbű” tereket, ahol az emberek közös programokon vehetnek részt. Minden könyvtártípusban nagyobb az igény a találkozásra alkalmas terekre, amelyek filmezésre, hangfelvételek készítésére, csevegésre, művészeti tevékenységekre is alkalmasak.

2. Média és digitális átállás – Elméletben a digitális fejlemények, a technológiai fejlődés révén javulnia kellene az egyenlő hozzáférésnek. A digitális hordozókra való átállás eltérő ütemben zajlik. A prognózis szerint a digitális gyűjtemény felváltja a fizikait. Azonban minden könyvtártípus arról számol be, hogy a digitális média egyes következményei és eredményei ellentétesek a könyvtár szerepével és a technológia által nyújtott lehetőségekkel.
3. Struktúra és együttműködés – A közös felelősségvállalás többletmunkát jelent, ezért tisztázni kell, hogyan oszlik meg a felelősség. A regionális együttműködésben számos dolog vár rendezésre, és a közigazgatási átalakítás is hatni fog rá. Ki kell jelölni, hogy ki a szektor fejlesztésének fő felelőse.
4. Város és vidék – A könyvtári törvény kívánalmait eltérően érvényesülnek az egyes svéd könyvtárakban, mind az egyes településeken, mind a városi és a vidéki környezetben. A hozzáférést mindig a helyi és a regionális adottságoknak megfelelően kell biztosítani.
5. Infrastruktúra – Ez az egyik legproblematisabb terület: különböző, egymással nem kompatibilis könyvtári rendszerek működnek; nem tisztázott a felelősség kérdése; megoldatlan a kutatási eredmények nyílt hozzáférhetősége. Sok helyi kezdeményezés állt le pénzügyi és működtetési támogatás hiányában.
6. A könyvtáros szerepe – Ez egyre sokoldalúbbá válik, szakértői tudásra, folyamatos készségfejlesztésre van szükség. A közkönyvtárakban újfajta kompetenciákra, a tudományos és szakkönyvtárakban például tudományos, kommunikációs és kiadói szaktudásra van szükség. Minden könyvtártípusban kívánatos a nyelvtudás.
7. Felsőoktatás és kutatás – A felsőoktatási autonómia reformja a könyvtárakat az egyes intézmények szerves részévé tette, az intézményi brand és marketing tekintetében is. A könyvtárak a tudás előállításában, kiadókként a közreadásában is szerepet vállalnak, felelősek a tudományometriai mérésekért, a fejlett keresési szolgáltatások üzemeltetéséért.
8. Gyűjteményépítés – A kötelezpéldány-szolgáltatásnak köszönhetően a svéd nemzeti könyvtár gazdag nyomtatott kulturális örökséget őriz. Az információhordozók fejlődése következtében megváltozott, és másfajta jogi szabályozást követel meg, hogy mit kell beszolgáltatni a kulturális

örökséget őrző gyűjtemény számára. A nemzeti könyvtár és a Lundi Egyetemi Könyvtár mellett 5 másik egyetemi könyvtár részesül nyomtatott kötelezpéldányban, rájuk nem vonatkozik a megőrzési kötelezettség. Még nincs szabályozva, hogyan őrizték meg a jövő számára a közösségi médiában zajló tevékenységek lenyomatát.

9. Iskolai könyvtárak – A könyvtári törvény szerint minden iskolában hozzáférést kell biztosítani egy iskolai könyvtárhoz. (Ez a hozzáférés szó nagy vitát váltott ki szakmai körökben.) A nemzeti könyvtár ezt követően az iskolai könyvtári szolgáltatást úgy definiálta, hogy hetente legalább 20 órát nyitva kell tartania. Kiderült, hogy ezt alkalmazva a svéd tanulók több mint fele számára nem áll rendelkezésre személyzettel rendelkező iskolai könyvtár. Az iskolai könyvtárak fejlesztése ezért bekerült a kiemelt feladatok közé.
10. Mindenkié! – Az 1994-es és a 2014-es svéd könyvtári törvény között az a különbség, hogy az utóbbi bevezette a „mindenki számára elérhető” megfogalmazást. Ez a fogalom kapcsolódik a szabad véleménynyilvánításhoz és az aktív, kifelé irányuló tevékenységekhez is, és elsősorban a közkönyvtárak esetében vet fel követelményeket. A gondolat gyakorlati megvalósítását az országos könyvtári stratégiában kell megfogalmazni.

(Hegyközi Ilona)

137/2017

ROSA, Kathy – STOREY, Tom: American libraries in 2016 : creating their future by connecting , collaborating and building community. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 2., p. 85-101.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Amerikai könyvtárak 2016-ban: jövőjük biztosítása összekapcsolódás, együttműködés és közösségépítés révén

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtárügy; Prognózis

A tanulmány áttekintés nyújt az amerikai könyvtárügyről, és bemutatja az amerikai könyvtárakat érintő trendeket és kihívásokat. Az Egyesült Államok könyvtárai bármilyen korú és háttérű látogatók számára nyújtanak hozzáférést az információhoz és a technológiához. Vannak települési és campus központok, amelyek feladata a használók számára a tanulmányaikhoz, a kutatáshoz és az élethosszig tartó

tanuláshoz szükséges szolgáltatások és támogatás nyújtása. A könyvtárak továbbra is próbálják újra feltalálni magukat a digitális korban felmerülő igények kielégítése érdekében, ugyanakkor olyan alapértékek megőrzésére törekednek, mint az együttműködés, megosztás és a szolgálat.

(Autoref.)

Lásd még 155

Központi szolgáltatások

138/2017

AVRAMOVA, Margarita Borisovna: Bibliotečnaâ statistika : v poiskah optimal'nyh rešenij In: Bibliotekovedenie. – (2016) 4., p. 386-392.

Res. angol nyelven

Könyvtári statisztika: az optimális megoldások keresése Oroszországban

Könyvtári rendszer; Közművelődési könyvtár; Statisztika

A közkönyvtárak szövetségi szintű statisztikai kövételéhez 2016-ban új űrlapot vezettek be; az esemény azért jelentős, mert a könyvtáros közösség évek óta szorgalmazta az egységes nyilvántartást. Az állami statisztikában először jelennek meg a más főhatósághoz tartozó városi közkönyvtárak adatai, másrészt nem kell támaszkodni a hivatalos statisztika objektív adataira. A fő problémát a szövetségi szubjektumnak nevezett közigazgatási egységek statisztikai beszámoltatása okozta.

Abban a helyzetben, amikor a hivatalos statisztikában a könyvtáraknak különböző beszámolási formanyomtatványokat kellett kitölteniük, és a látókörből több ezer könyvtár kikerült, a probléma megoldását az *Közös teljes szövegű adatbázisok össz-oroszországi projekt Az Oroszországi Föderáció szubjektumainak központi könyvtárai* fejezetében találták meg. Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka, RNB) és a központi könyvtárak közös erőfeszítésével már öt éve folyik a kulturális minisztériumhoz tartozó állami és városi könyvtári hálózat figyelése (monitoring). Az RNB adatai szerint 2016. január 1-jén 43,3 ezer közkönyvtár volt, ebből 256 a szubjektumok központi könyvtára, 36,6 ezer városi könyvtár, 6,5 ezer kulturális-szabadidős és más, a lakosságnak könyvtári szolgáltatást nyújtó intézmény

szervezeti egységei. A falvakban a könyvtárak száma 34,3 ezer, ami a kulturális minisztériumhoz tartozó könyvtárak 79%-a.

A közkönyvtári hálózatban a következő átalakítások mennek végbe:

- csökken a hálózat tagjainak száma, összefonódik a könyvtárak átszervezése és megszüntetése (3 év alatt összesen 1902 könyvtár szűnt meg, ebből 2015-ben 1113, köztük 700 falusi);
- megmarad a regionális könyvtári rendszerek felaprózottsága és sokfélesége (a kulturális-szabadidős intézményekben 6500 könyvtár működik);
- a legtöbb régióban a könyvtári hálózat instabil és változó struktúrájú, a városi könyvtárak átszervezése a Brown-féle mozgással jellemezhető: könyvtárak kerülnek át szabadidős intézményekbe, míg mások visszakérülnek a szakmai hálózatba. Előfordul, hogy a könyvtár többé nem önálló hálózati egység, másik könyvtárba integrálják, vagy fordítva: önálló hálózati egység lesz.

A gyermekkönyvtárak ismét önálló státuszt kapnak: ez szakmai önállóságot jelent a szolgáltatások szervezésében, vonatkozik rájuk az új beszámolási rend, minden alapjuk megvan ahhoz, hogy elérhessék a Nemzeti Elektronikus Könyvtárat (NEB). Az átszervezési folyamatok összefüggnek a helyi önkormányzati jogszabályok változásával; összességében azonban az egész a könyvtári szféra kiadásainak csökkentésére irányuló politika következménye.

A közkönyvtárak éves adatainak összesítéséről szóló paragrafusba bekerült a „Könyvtár típusa”, a mindössze egysoros „ezen kívül: a könyvtári szolgáltatást nyújtó szervezeti egységek” meghatározás miatt az összesítésből hiányoznak

- az összes könyvtártípus összesített adatai (beleértve a szervezeti egységeket is),
- a gyermek-, falusi és központi könyvtári hálózatok adatai,
- a szubjektumok központi könyvtárainak adatai,
- a szubjektumok központi könyvtári feladatait ellátó állami könyvtárak.

Az RNB-ben folytatott monitoring nyomán az összesített éves adatokra számos javaslat született:

- tartalmazniuk kell a városi könyvtárak, a szubjektumok állami könyvtárai és az egyéb, könyvtári tevékenységet folytató intézmények adatait;
- teljes és objektív képet kell adniuk a közkönyvtári hálózat struktúrájáról és szervezeti-jogi jellemzőiről a könyvtári hálózati egységek, a jogi szemé-

lyek (akiken keresztül folyik a finanszírozás) és a könyvtári egyesületek számáról.

Az összesített éves adatokra vonatkozó javaslatokat az RNB vezetésével működő módszertani munkacsoport dolgozta ki. Ezek beillesztése az összesítési folyamatba lehetővé teszi az egységesítést a regionális megközelítések helyett.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Együttműködés

Lásd 161, 167, 174, 179, 182

Könyvtárosi hivatás

139/2017

BEZZUBIK, Edyta: Úvaha o profesní situaci knihovníků v Polsku In: Čtenář. – 68. (2016) 11., p. 392-395.

Tanácskozás a lengyelországi könyvtáros hivatás helyzetéről

Felmérés; Konferencia -nemzeti; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

2016 júniusában Karvinában nemzetközi konferenciát szerveztek a lengyel könyvtárosok hivatásának társadalmi helyzetéről. A statisztikai adatok szerint 2014-ben Lengyelországban 16198 személy töltött be könyvtárosi állást. A könyvtárosok iránti elvárások az ismereteik és kompetenciáik tekintetében egyre nagyobbak, többségük a modern információs technológiákat jól ismerő képzett szakember, a saját szakmájuk reprezentálása azonban jóval kevésbé sikeres a médiában.

A társadalom többsége a könyvtáros hivatást nyugodt, többségük unalmas munkának tartja, amelyhez nem kell semmilyen képzettség. A könyvtáros kifejezés mögött az emberek többsége megsárgult katalóguscédulákat lapozgató és olvasgató, csendes, régimódi emberekre gondol. Ennek a közfelfogásnak a hatása a könyvtárosok megbecsültségében és finanszírozásában is érezhető.

A lengyel könyvtárosok többségének az a véleménye, hogy a mai feltételek között szakmájukban nem lehet karriert építeni. Ezt a tudományos könyvtárakban dolgozók nagyobb arányban vélik, mint a közkönyv-

tárakban. 2005-ben jelent meg kutatási eredmény a könyvtáros hivatás értékeléséről, annak pozitív és negatív befolyásoló hatásairól. A negatív hatásokat a következő szempontok erősítik:

- a fizetési feltételek nincsenek arányban az elvárt készségekkel és kötelezettségekkel, nincs karriertervezési lehetőség,
- a hivatás nem kellő tisztelete, alulértékelése a fenntartók részéről, a könyvtárosok fontosságának kétségbe vonása.

Az alacsony finanszírozás az egyik legfőbb ok, amely miatt a könyvtárosok nem elégedettek a foglalkozásukkal. A Statisztikai Hivatal 2014-es adatai szerint a könyvtárosok a szakemberek közé tartoznak, a fizetésük azonban a szakemberek közt a legalacsonyabb, feleannyi, mint az orvosoké, egyetemi tanároké és jóval kevesebb, mint a jogi végzettségüké. A 2008-as bérfelmérés szerint a könyvtárosok fizetése a legalacsonyabb kategóriába tartozik. A 2014-es adatok is ezt mutatják: egy kezdő könyvtáros átlagosan 1360 złotyt (97 ezer Ft), egy 17 éves praxissal rendelkező könyvtáros 1483 złotyt (106 ezer Ft), egy 38 éves szolgálati idővel rendelkező könyvtáros 1867 złotyt (133 ezer Ft) keres egy átlagos közkönyvtárban. Ha más foglalkozásokkal hasonlítjuk össze a könyvtárosok fizetését, egy átlagos könyvtáros fizetése a bolti eladóéval azonos, egy idősebb könyvtárossal a postai kézbesítőéval, egy kutató könyvtáros kevesebbet keres, mint egy egészségügyi ápolónővér. Az adatok könyvtáranként eltérőek lehetnek, a vezetők mindenhol magasabb fizetést kapnak.

Ha európai összehasonlításban nézzük az adatokat, a nyugat-európai országok könyvtárosai a legrosszabb esetben is kétszer annyi fizetést kapnak, a legideálisabb esetben pedig akár 8–11-szerese (Belgium, Írország, Nagy-Britannia) is lehet a fizetésük a poszt-kommunista országok könyvtárosainak (Csehország, Lengyelország).

A helyzet javításáért a könyvtárosok is tehetnek, ha erősítik lobbitevékenységüket, szerepük és fontosságuk elismertségének javítását a politikában és a társadalmi környezetben.

2013-ban Lengyelországban a politika deregulációról döntött 49 foglalkozás esetében, melyek között a könyvtárosság is szerepelt. Ez további értékcsökkenést és a hivatás presztízsének romlását jelenti, miután nem szükséges szakképzettség a szakma ellátásához. A feltételek könnyítése főként a tudományos könyvtárakban váltott ki nagy elégedetlenséget. Ezenkívül a gyakorlati időhöz kötött munka-

körökben (kutató) a más felsőfokú végzettségükkel való összehasonlíthatóság miatt eltörölték a korábbi előírásokat. Ezek a változások destruktív hatásúak a szakma egészét tekintve. Miközben a könyvtáros munkája nagy jelentőséggel bír, a foglalkozás presztízse változatlanul nagyon alacsony, melyen a lengyel dereguláció tovább rontott.

A könyvtárosok közötti szolidaritás sem megfelelő, kevesen tagjai a szakmai szervezetnek és a szakszervezetnek. Ezek a szervezetek tiltakoztak a deregulációs intézkedések ellen, javaslatokat tettek a könyvtáros szakma érdekeinek képviselésében.

(Prókai Margit)

Lásd még 173

Oktatás és továbbképzés

140/2017

BUBEKINA, Nataliâ Vladimirovna: Distancionnoe obučenje v bibliotekeh : informacionnyj obzor èlektronnyh istočnikov In: Vestnik BAE. – (2016) 3., p. 39-42.

Távoktatás a könyvtárakban: az elektronikus források áttekintése

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Tanterv, óraterv; Távoktatás; Továbbképzés

A távoktatás története az 19. század második feléig nyúlik vissza, amikor az Egyesült Királyságban és Amerikában elkezdődött a tanítás a tananyag postai úton történő továbbításával. Oroszországban 1917-ben hozták létre az első központot olyan gyerekek számára, akik valamilyen okból nem tudtak iskolába járni. A későbbiekben a Szovjetunióban kidolgozták az ún. konzultációs modellt, ami a levelező oktatás alapja. A távoktatás fejlődését az adatátvitel módja határozta meg: először a kézzel írott vagy nyomtatott anyagokat vasúton továbbították. Az 1920-as években a rádió feltalálásával a rádióban tartott előadásokat nyomtatott anyagokkal és élő foglalkozásokkal egészítették ki. Az 1950-es évektől a televízió vette át a vezető szerepet, a kapcsolatot a levelezés mellett nappali konzultációkon, rövid tanfolyamokon tartották. A 3. generáció az új információs és kommunikációs technológiára épült: a kétoldalú kapcsolatok mind szinkron (audio- és videokonferenciák), mind aszinkron (e-mail, internet, telekonferencia) üzem-

módban működtek. A következő lépést a multimédiás adatok megjelenítésére alkalmas grafikus interfészekkel felszerelt személyi számítógépek megjelenése hozta. A távoktatás népszerűsége a hagyományos oktatás hatékonyságát sok esetben felülmúló eljárásoknak köszönhető.

A szakirodalom sokat foglalkozik a multimédiás és internettechnológiára épülő oktatással, de a könyvtárakról alig esik szó. Elsőként 2002-ben az iskolai könyvtárosok számára szerveztek távoktatást a posta igénybevételével. Az Oroszországi Iskolai Könyvtárosok Egyesülete (RSBA) az RGB Oktató központjával együttműködve dolgozta ki az oktatóprogramot, publikálta az előadásokat, anyagokat, kérdéseket és feladatokat az *Iskolai könyvtár* c. folyóiratban. A továbbképzésben több mint 100 könyvtáros vett részt. 2006-ban az RSBA a számítógépek használatáról szervezett távoktatási tanfolyamot. 2009-ben a Moszkvai Állami Kulturális és Művészeti Egyetemmel (MGIK) indult kísérleti projekt keretében az RSBA mellett könyvtárosi iskolát hoztak létre távoktatási, át- és továbbképzési célra. Az iskolának nagy szerepe volt 2011-ben a könyvtárostánár státusz bevezetésében. Az MGIK és az RSBA összefogásával számos tanfolyam indult, köztük a *Tanulok blogban dolgozni* témájú a kisebb városok és falvak iskolái számára. A tanultak alapján prezentációk, iskolai könyvtári blogok jelentek meg. A könyvtárosok egyre többen használják a közösségi hálózatokat, ennek köszönhetően az olvasók partnereivé váltak, felkészülten tudnak segíteni a tanulóknak az információkeresésben és -feldolgozásban.

Az Oroszországi Állami Gyermekkönyvtárban (RGDB) olyan érdekes témákban indítottak távoktatást, mint 2016-ban az olvasás technológiájával és fejlesztésével foglalkozó ingyenes mesterkurzus, vagy a *Gyermekirodalom bibliográfiája* továbbképző program. A fogyatékkal élő gyermekek korszerű könyvtári ellátásáról 72 órás tanfolyamot szerveztek.

A nagy központi könyvtáraktól a kisebb településekig a távoktatási módszereket sokan alkalmazzák, ugyanakkor a tapasztalatokról az elektronikus forrásokban kevés információ található, nincs a témában adatbázis. A felső- és középfokú szakképzésben nem használják a távoktatási rendszert, amit az oktatási intézmények szegényes anyagi alapjaival magyaráznak, nem tanítják és alkalmazzák a korszerű információs technológiát, a könyvtáraknak általában nincs jogsziványa a képzésre.

Kevés az információ a FÁK-tagországok könyvtáraiban folyó távoktatás helyzetéről, pedig bizonyára

vannak tapasztalatok. Még az Oroszországi Népek Barátsága Egyetem *Képzés és távoktatás a FÁK-tagországokban* portálján sem található információ a könyvtárak szerepéről az oktatási folyamatban.

Az új eszközök és technológiák magukkal hozzák a távoktatás újabb szakaszát; a vezető szerepet minden valószínűség szerint a határtalan lehetőségekkel bíró mesterséges intelligencia fogja játszani.

(Viszocsekné Péteri Éva)

141/2017

DUDAREVA, Ekaterina Borisovna: Stanovlenie distancionnogo obrazovaniâ v Učebnom centre Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteki : ot koncepcii k realizacii In: Vestnik BAE. – (2016) 3., p. 37-38.

Távoktatás az Orosz Állami Könyvtár Oktatóközpontjában: a koncepciótól a megvalósításig

Nemzeti könyvtár; Távoktatás; Továbbképzés

Manapság nagy jelentősége van a folyamatos tanulásnak, ezen belül a más módszerek mellett távoktatással is megvalósuló kiegészítő szakképzésnek. A képzés fejlesztésének korszerű tendenciáit olyan paradigmaváltási folyamatok határozzák meg, mint a folyamatos változások a viszonylagos stabilitás helyett; a kommunikációban a földrajzi távolság nem jelent akadályt; az élet több területe lesz virtuális, az információs terek integrálódnak; a gazdasági élet a tudásra és az információs technológiára orientálódik. A képzés egyrészt az infrastruktúra humán potenciálját biztosító forrássá válik, másrészt a szolgáltatások folyamatosan bővülő piaca lesz. Ahhoz, hogy egy ország integrálódni tudjon a világ információs társadalmába, lényeges változások szükségesek az oktatás minden szakaszában. Az „életre szóló tanulást” az „egész életen át tartó tanulás” koncepciója váltja fel. Szükségessé vált a mai igényeknek megfelelő tartalmú képzési programok, módszerek és oktatási formák kidolgozása; ha mindez távoktatási formában működik, a résztvevők szakmai és személyiségi fejlődésükhöz egyéni tanulási pályát alakíthatnak ki maguknak.

Alapszabályzata szerint az Oroszországi Állami Könyvtár (Rosszijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka, RGB) egyik feladata a képzés. A posztgraduális és a kiegészítő szakirányú képzésre létrehozott oktató központ a könyvtár szervezeti egysége, ahol a korszerű technológia alapján megújították a képzési te-

vékenységet, megteremtették a távoktatási rendszert, áttértek a nyílt képzési rendszerre. A célok között szerepelt:

- innovációs módszerek és eljárások kidolgozása és alkalmazása az információs-kommunikációs technológiák bevezetéséhez;
- a szakemberek információs kultúrájának fejlesztése;
- a könyvtár információs forrásainak felhasználása a képzésben és a tudományos munkában;
- az oroszországi és a FÁK-tagországokbeli könyvtári szakemberek szakmai átképzése.

A képzés megszervezése egységes rendszer létrehozását feltételezi, amely magában foglalja az oktató központ ez irányú stratégiáját és a központi irányítást. Ez utóbbi elemei:

- normatív-jogi biztosítás – a vonatkozó oroszországi törvények és az RGB szabályzata alapján;
- anyagi-műszaki bázis – az oktató központ számára a megfelelő hardver/szoftver fejlesztése, a működő eszközök megújítása;
- oktatók – első lépés a tantárgyak elektronikus tananyagainak és módszertani anyagainak a kidolgozása; a hagyományos és a távoktatás integrációját figyelembe véve először rövid továbbképző tanfolyamokat szerveztek az alkalmazandó pedagógiai módszerekről az oktató központ munkatársainak és oktatóinak;
- tanítási-módszertani biztosítás.

A „Felsőfokú könyvtári kurzusok – távoktatás” szakmai átképzési program megvalósítása további fejlesztéseket és alapvető kérdések megoldását igényli:

- a távoktatás költségeinek meghatározása úgy, hogy azok megtérüljenek: az elektronikus kurzus költségei 30%-kal alacsonyabbak, mint a nappali képzésé;
- az RGB vezetőségének döntése a program megvalósításhoz szükséges platformról;
- olyan technológia alkalmazása, amely a hallgatók számára kényelmes, önálló munkalehetőséget biztosít a vizsgára készüléshoz;
- elektronikus oktatási-módszertani anyagok kidolgozása a kurzus számára: annotációk, munkaprogramok, útmutatók az egyes tantárgyakhoz, a tanulási segédletek, gyakorlati munkatémák, tesztek, elektronikus könyvtári programok jegyzékei;
- a jogi viszonyok szabályozása az RGB és az oktatók, a tantárgyak szerzői között a szellemi tulaj-

- donjogról;
- hallgatók toborzása;
- a képzési program 2015 februárjában indult, újabb évfolyamokat a tanév során két alkalommal (február–május, szeptember–december) indítanak.

(Viszocsekné Péteri Éva)

142/2017

FALLON, Helen – CONNAUGHTON, Laura: Using a World Café to explore new spaces and new models for front line services : a case study from the Irish university library sector. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 22. (2016) 1., p. 43-59.

Új terek és új modellek kipróbálása az ír egyetemi könyvtárak olvasószolgálatában. Esettanulmány a világkávéház-módszer alkalmazásáról

Egyetemi könyvtár; Esettanulmány; Továbbképzés

A Maynooth University Library 2015-ben innovációs továbbképzési napot szervezett. A program, amelyen 11 intézmény 61 munkatársa vett részt, három részből állt: a könyvtár bemutatásából, a CONUL (Consortium of National and University Libraries) könyvtárainak bemutatkozásából és egy világkávéházból (ezt tudáskávéháznak is szokták nevezni), amelyet az első két program voltaképpen előkészített.

A világkávéház a részvételi módszerek új generációját képviseli; egy helyen hozzák össze egy bizonyos, a résztvevők mindegyike számára fontos téma megbeszélésére az összes érintettet. A beszélgetések különböző asztaloknál zajlanak, az egyes asztaloknál házigazdák működnek, őket előzetesen kiképzik a módszerről. Nem moderátorai a beszélgetéseknek, hanem köszöntik az újonnan bekapcsolódó résztvevőket, és tájékoztatják őket a beszélgetések addigi lefolyásáról.

A módszer, amelyet 1995 óta alkalmaznak, hét alapelven nyugszik:

1. legyen egy világos cél – ebben az esetben az olvasószolgálatban bekövetkező változások (az önkiszolgálás terjedése és az információtechnológiával kapcsolatos szolgáltatások térhódítása) megvitatása;
2. legyen barátságos a környezet, ahol a beszélgetés zajlik – egy flexibilis oktatási termet rendeztek be a célra: poszttereket helyeztek el; az asztalokra firkáláshoz papírtérítőket tettek, továbbá írószert és

- ragasztós cédulákat bocsátottak rendelkezésre;
3. legyen a téma fontos a résztvevők számára – a cél nem az, hogy azonnal megtalálják a válaszokat, hanem hogy megvitassák a felmerülő kérdéseket, és bárki elmondhassa a véleményét; két kérdést tűztek napirendre: melyek az olvasószolgálat jelenlegi kihívásai és lehetőségei, illetve mit lehet tenni, hogy az olvasószolgálati munka folyamatosan magas színvonalú legyen;
4. mindenki hozzászólása számít – a résztvevők meghatározott időközönként költöznek az asztalok között (egyidejűleg legalább három beszélgetés zajlik); az élénk beszélgetések alkalmával mindenki lehetőséget kap arra, hogy megnyilatkozzon, feljegyzéseket készítsen, mondandóját illusztrálja, vagy csak megfigyelje a diskurzust;
5. a módszer révén lehetőség nyílik a különböző nézőpontok találkozására – az egyes asztaloknál más-más intézmények munkatársai ülnek, akik egymást nem ismerik, de az eseményt követően nem ritkán tartós munkakapcsolat jön létre köztük;
6. egymásra figyelés – az asztalok házigazdái azt szorgalmazzák, hogy a résztvevők reflektáljanak a felvetésekre, és előítéletektől mentesen fontolgassák meg azokat;
7. a program utolsó 20 percében nyílt ülésre kerül sor, a következtetések közös levonására.

Két hét múlva a résztvevők e-mailben megkapták a visszacsatolások összegzését, az eseményről készült fotókból és a feljegyzésekből készült kollázssal egyetemben. A program értékeléséből kiderült, hogy a résztvevők kedvezően ítélték meg a módszert: gyakrabban és hosszabb ideig is szívesen beszélgetnének fontos szakmai kérdésekről, más könyvtár típusokban dolgozókkal is konzultálnának. Többféle továbbképzést igényelnének, szeretnének többször találkozni és véleményüket megosztani kollégáikkal.

A beszélgetések rávilágítottak a felsőoktatási könyvtárak közös problémáira. Az ír egyetemeken bővül a külföldi hallgatók köre. Az újonnan felvettek közel 7%-a előzetesen jelezte, hogy valamilyen segítségre szorul. Az idősebb korú hallgatók is fokozottan igénylik a könyvtáros segítséget. Gondoskodni kell a nyugdíjba vonuló könyvtárosok pótlásáról és a fiatalításról, a munkahelyi elismerésről. A színvonalas szolgáltatásra való igényt össze kell hangolni a változó használói elvárásokkal. Az olvasószolgálat a könyvtári marketing kulcsfontosságú helyszíne; hatékony marketing viszonylag kevés pénzből is kivihető, például a közösségi média segítségével. A

könyvtárosok továbbképzését különböző együttműködési formák és egyesületi keretek között célszerű megvalósítani.

A világhálózati megrendezését követően jelentés készült, amely helyi és országos teendőket és ajánlásokat egyaránt megfogalmazott.

(Hegyközi Ilona)

143/2017

LEE, Jongwook – ANDERSON, Amelia – BURNETT, Gary: Peer relationships and mentoring between LIS doctoral students : a qualitative approach. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 49. (2017) 1., p. 115-124.

A könyvtár- és információtudományi doktoranduszok egymás közötti kapcsolatai: egy felmérés eredményei

Felmérés; Információáramlás; Könyvtáros-utánpótlás; Könyvtárosképzés -posztgraduális

Annak ellenére, hogy a csoporttársak rendkívül fontos szerepet játszanak a doktoranduszok specializációjában, viszonylag kevés kutató tanulmányozta a csoporttársak közti kapcsolatok típusait és a doktoranduszok között folyó információcserét. A tanulmány célja, hogy feltárja, mi a doktoranduszok véleménye a társaikkal való kapcsolatukról és a könyvtár- és információtudományi programon belüli informális mentorálásról. A szerzők Kram & Isabella (*The Role of Peer Relationships in Career Development*, 1985) keretrendszerét alkalmazták, melyet a szerzők szervezeti környezetben dolgoztak ki, hogy vizsgálják a könyvtár- és információtudományi doktoranduszok közötti kapcsolatok típusait. A 12 doktorandusz interjú feltárja egy kohorsz, társadalmi/tudományos és más csoportok létezését, melyek Kram & Isabella csoporttársi kapcsolatainak kontinuumába illeszthetők, s melyeket speciális, kollegiális és információs társként kategorizálnak. Ez a keret azonban nem tud választ adni a tanulmányban leírt diszfunkcionális kapcsolatokra. A csoporttársi kapcsolatok és a csoporttársi mentorálás közötti különbségek tekintetében a válaszadók hajlottak arra, hogy a mentorálást olyan fejlesztési funkciónak tekintsék, amely a csoporttársi kapcsolatokban működik. Ezután a szerzők a doktoranduszok információcseréjének öt típusát sorolják fel: a) alapvető (b) adminisztratív, (c) szakmai, (d) társadalmi és (e) személyes információkat, és úgy gondolják, hogy a

csoporttársi viszonyok befolyásolják az információcserében a témák változatosságát és a bennük való kibontakozás mértékét.

(Autoref.)

144/2017

MULLIKEN, Adina – DJENNO, Mireille: Faculty visions for teaching web accessibility within LIS curricula in the United States : a qualitative study. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 87. (2017) 1., p. 36-54.

A webes akadálymentesítés oktatása az amerikai könyvtárosképzésben

Egyetemi oktató; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Közvéleménykutatás; Tanterv, óraterv

Ez a minőségi tanulmány az Egyesült Államok könyvtár- és információtudományi (LIS) oktatóinak véleményét vizsgálja a webes akadálymentesítés oktatása terén. A „Webes akadálymentesítés” egyszerűen úgy definiálható, hogy mindenki számára hozzáférhetővé teszik a weboldaltakat, beleértve a fogyatékkal élőket is. A tanulmányhoz nyolc LIS professzorral és két végzős LIS-hallgatóval, illetve olyan nemrég végzett öregdiákokkal készítettek interjút, akik az akadálymentesítés iránt érdeklődtek. Az eredmények azt mutatták, hogy bár néhány kar már elkezdte, a megkérdezettek többsége úgy gondolta, hogy hasznos lenne tanítani a webes akadálymentesítést számos LIS-tanfolyamon. Azonban a látszólagos konszenzus ellenére ritka volt a webes akadálymentesítés tantervébe való beépítése. A tanulmány feltárja a webes akadálymentesítés marginalizálását a LIS-ben. A szerzők azt állítják, hogy a webes akadálymentesítésnek a LIS-tantervekbe történő integrálására irányuló kezdeményezések nagyobb támogatása elengedhetetlen ahhoz, hogy a végzett szakemberek megfeleljenek a jogi normáknak és a szakmai értékeknek

(Autoref.)

145/2017

SHU, Fei – MONGEON, Phillippe: The evolution of iSchool movement (1988–2013) : a bibliometric view. – Bibliogr. 31 tétel In: Education for information. – 32. (2016) 4., p. 359-373.

Az iSchool mozgalom kialakulása (1988–2013) bibliometriai nézőpontból

Disszertáció -könyvtártudományi; Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény

Az iSchool mozgalom vitatott téma a könyvtár- és információtudományi (LIS) közösségen belül. Sokan azt állítják, hogy a mozgalom elszigeteli a kisebb könyvtárosképző intézményeket, és megosztja a LIS-közösséget, míg mások szerint szélesíti a LIS területét, és egy nyitott és határtalan iField (i-terület) kialakulását segíti. A tanulmány az iSchool mozga-

lom fejlődését tekinti át az 1970-es évektől kezdve a könyvtár- és információtudományi doktori disszertációkban talált tárgykörök alakulásának elemzésével. Az eredmények szerint az iSchool mozgalom a könyvtár- és információtudomány trendjeit tükrözi a fő kutatási témák változásai és az interdiszciplinaritás tekintetében.

(Autoref.)

Lásd még 185

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

146/2017

BERTHIAUME, Guy – NICHOLLS, Sandra: The twain shall meet : 10 years of evolution and innovation at Library and Archives Canada. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 2., p. 140-145.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A fejlődés és innováció 10 éve a Kanadai Könyvtár és Levéltárban

Fejlesztési terv; Levéltár; Nemzeti gyűjtemény; Nemzeti könyvtár

Kanada a világ egyik első országa volt, amely egyesítette nemzeti könyvtárát és nemzeti levéltárát: 2004-ben így jött létre a Kanadai Könyvtár és Levéltár (Library and Archives Canada, LAC), egy újfajta tudásközpont, amely teljesen integrálta a két területet, és felkészült a 21. század információs kihívásaira. Az új intézmény a nemzeti kulturális örökség kétféle hagyományára építve olyan területek felé kívánt elindulni, amelyeket a múltban sem a könyvtárak, sem a levéltárak nem tudtak lefedni. A többféle médiumon létező, kiadott és nem publikált, köz- és magáncélú dokumentumokat egy példátlan egyesített gyűjteménybe foglalták, a „dokumentumörökség” kifejezés legtagabb értelmében. Ez a merész újítás látnokinak bizonyult, hiszen Kanada kollektív emlékezete az el-

múlt években olyan új formákban is megnyilvánul, mint például a rövid és mulandó tweet-üzenetek.

A 2002 és 2009 közötti évek a célkitűzések időszakát jelentették a LAC életében. Lefektették az új intézmény legfontosabb alapelveit, amelynek kulcsszavai: hozzáférhetőség, analóg helyett digitális és a felhasználóra való fókuszálás. Ezekben az években a kötelezpéldány-szolgáltatást is módosították, belefoglalva az elektronikus publikációkat, a digitális zenei anyagokat és az online hírlapokat is. 2006-ban a LAC megkezdte a kanadai weblapok archiválását. A könyvtár és levéltár egyesítése közös gyűjteményszervezést, gyarapítást, megőrzési tervet, metaadat-kezelést és közös olvasó/kutatószolgálatot volt maga után. Az egyesített intézmény egy új honlapot kapott, amely az összes szolgáltatáshoz hozzáférést biztosít.

A könyvtárügy és a levéltárügy összeházasítása természetesen problémákat is hozott, elsősorban területi feszültségeket, amelyeken a könyvtárosoknak és levéltárosoknak – önálló szakmai identitásukat nem feladva – felül kellett emelkedniük.

2009 és 2014 között a LAC-nak kormányzati forrás-csökkentés miatt újra kellett terveznie programjait. Ez egyben lehetőséget adott új ötletek kipróbálására, például egy új gyűjtemény létrehozására az őslakos közösséghez kapcsolódó forrásokból, vagy éppen a reprográfiai szolgáltatások modernizálására. Tárgyalások indultak az OCLC-vel az AMICUS integrált könyvtári rendszer lecserélésére. A digitális tartalom archiválásának kapacitását mindeközben havi 8 millió képre emelték.

A 2010-es évekre az online információ robbanásszerű növekedése és a kanadaiak megváltozott hozzáférési igényei a LAC fejlődésének is új irányt szabtak. A LAC társadalmi és szakmai vitát és partnerséget kezdeményezett a felhasználók, az egyéb közgyűjtemények, a kormány, a különböző civil szervezetek és a privát szektor bevonásával, hogy közös erővel hatékonyabbá tegyék a nemzeti könyvtár és levéltár működését. Ugyanez volt a célja annak a két független jelentésnek is, amelynek a tanulságait a LAC beépítette hosszú távú stratégiájába, melynek kulcsterületei a nemzeti digitalizálási stratégia, a nyílt kormányzati iratkezelés, a nemzetközi együttműködések és a partnerkapcsolat a *canadiana.org* és az *ancestry.ca* forprofit szervezetekkel.

A LAC jelenleg éppen egy új könyvtári integrált rendszer és nemzeti közös katalógus bevezetése előtt áll, ahogy nemsokára élesítik a nemzeti webarchívumot is. Ezzel párhuzamosan zajlik az 1. világháborúval kapcsolatos anyagok (mintegy 32 millió oldal) tömeges digitalizálási projektje – ez az a gyűjteményrész, amely a felmérések szerint leginkább érdekli a kanadaiakat.

A technológia, amely megszabja, hogy az emberek hogyan hoznak létre, osztanak meg és használnak fel tartalmakat, állandóan változóban van. Ehhez kell alkalmazkodnia a közgyűjteményeknek, hogy leképesszék világunkat, és a társadalom emlékezete lehessenek, s mint egy jó házasságban a két fél (könyvtár és levéltár) csak párbeszéddel, rugalmassággal, bizalommal tudja átvészelni együtt az időket.

(Szabó Piroska)

147/2017

REILLY JR., Bernard F.: Rethinking the national library : preserving a record of US life, achievement and history in a digital world In: American libraries. – 47. (2016) 11/12., p. 30-32.

A nemzeti könyvtár szerepének újragondolása

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Kulturális örökség; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A Kongresszusi Könyvtár – csakúgy, mint a nemzeti könyvtárak általában – alulmaradt a digitális technológia területén kibontakozó versenyben az úgynevezett „információs behemótokkal”, vagyis az Amazonnal, a Bloomberggel és a Google-el szemben. Az új könyvtárvezető, Carla Hayden (aki az in-

tézmény első női és egyben első afroamerikai igazgatója) kinevezése ugyanakkor kiváló lehetőségnek tűnik a könyvtár szerepének újragondolására, ugyanis szembe kell nézni az elmúlt időszak problémáival, és meg kell vizsgálni, hogy pontosan milyen szerepet tölt be ma a könyvtár az Egyesült Államok életében. Ideje van tehát a számvetésnek és az új célok megfogalmazásának.

Két évtizeddel ezelőtt, James H. Billington igazgatósága alatt jött létre az American Memory névre keresztelt digitális könyvtár, amely nemcsak sok terabyte-nyi könyvet, kéziratot, fényképet, újságot és filmet tett online elérhetővé, melyeket az oktatók, kutatók, és a nagyközönség is előszeretettel használnak, hanem mintaként is szolgált akkoriban a nemzeti könyvtárak számára.

Mindez igazán elismerésre méltó, hiszen óriási erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az Amerikai Egyesült Államok történelme, kulturális javai – ha úgy tetszik, kulturális öröksége – minél szélesebb rétegekhez jusson el, ráadásul ingyen, „open access” formában.

Vizsgont a korábbi intézményi attitűd – lásd tömeges digitalizálás, teljességre törekvő webarchiválás – már idejétmúltnak tetszik a Google és az Amazon korában, amikor a tudás alapvető infrastruktúrájának jelentős része privatizálva van, a digitális publikálás pedig relatíve olcsó és rengeteg „born digital” dokumentum jelenik meg nap mint nap. Mindazonáltal a digitalizálás önmagában kevés, gondoljunk csak a Holland Nemzeti Könyvtár esetére, amikor több mint 200 millió dollárt költöttek digitalizálásra, de a szomszédos jogok ingoványa csupán a digitalizált történelmi rádiófelvételek töredékének online publikálását tette lehetővé.

Avítt eljárásokra természetesen a Kongresszusi Könyvtárból is hozható példa: az intézmény webarchiválási projektje hibás adatkészleteket, hiányosan lementett weboldalakat és hibás linkeket eredményezett. Nem beszélve a 2010-ben indított nagy Twitter-archiválási projektről, amely még 5 évvel később is komoly fejtörést okozott, hiszen a tweetek és a feedek külön kezelése metaadatok, retweetek, geolokációs adatok elvesztését eredményezte, ami az archiválással kapcsolatos elavult szemléletmódra vezethető vissza. A folyamatosan változó, platformfüggő digitális tartalmak ugyanis a kommentekkel és megosztásokkal együtt képeznek egy egészet, és sok esetben a metaadatok megléte legalább annyira fontos, mint maga a tartalom.

A digitalizált dokumentumok használhatósága terén is lenne min változtatni. A szerzői jogi szabályozások ugyanis alaposan megnehezítik a hozzáférést, mivel helyhez kötik az információt, holott rengetegen tanulnak és kutatnak online.

Az egyik legégetőbb probléma mégis az, hogy a nemzeti könyvtár ma már szinte csak közvetítő szerepet játszik az adatbázis-szolgáltató, tehát a kiadói szféra és a felhasználó között. Kizárólag hozzáférést biztosít, de csak korlátozott mértékben rendelkezik a szolgáltatott tartalmak fölött, miközben bizonyos becslések szerint a felhőalapú rendszerekben már több tartalom van, mint a nagyobb országok nemzeti könyvtáraiban. A nemzeti könyvtárak kiemelt feladata lehetne a felhőalapú tartalmak hosszú távú megőrzése, a szolgáltatók ugyanis csődöt mondhatnak, a szellemi tartalmakat viszont kötelességünk megőrizni.

(Tóth Béla István)

Felsőoktatási könyvtárak

148/2017

BENJAMIN, Laura M. – DERMODY, Melinda: A family affair : library opportunities to connect with parents and families. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 23. (2016) 4., p. 442-451.

Családi ügy: a könyvtár lehetőségei a szülőkkel és családdal történő a kapcsolatteremtésben

Családi környezet; Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárpropaganda; Rendezvény

Az egyetemi könyvtárak folyamatosan keresik a kapcsolatteremtési lehetőségeket a hallgatókkal, ezt követi a találkozás a szülőkkel; a szoros kapcsolat velük és a családdal minden érdekelt számára hasznos.

Előnyök a diákok sikere számára: a szülők szerepe

A szülők szerepe a diákok sikerében nyilvánvaló. A korábbi „helikopter szülők” negatív megítélése pozitív irányba fordult: egy 2007. évi felmérés szerint azok a diákok, akik rendszeres kapcsolatot tartottak szüleikkel, minden téren jobb eredményeket értek el. Kutatások igazolják, hogy a tanulmányi eredményekben a könyvtár hasonló pozitív szerepet játszhat, segíteni tudja a szülőket gyermekeik támogatásában. A szülőknek fontos az a biztos tudat, hogy a könyvtár

az egyetemi élet központja, szeretnék azt részletesen megismerni. Ha ők elfogadják, hogy a hallgatók támogatásában a könyvtár van az első helyen, akkor erre biztathatják gyermekeiket.

Előnyök a könyvtár számára: kapcsolódás a felvételin, a pénzügyi támogatáson és a fejlesztésen keresztül

A könyvtár támogatásában nagy lépés, ha sikerül szoros kapcsolatot kialakítani a campus olyan egységeivel, akikkel a szülők gyakran érintkeznek. A felvételi és a pénzügyi hivatalokban a szülők biztosan megfordulnak, itt kell a könyvtárnak láttatnia, hogy azon túl, hogy a campus egyik alapegysége, nagy szerepe van a hallgatók sikereiben. A főiskolát bemutató túrákon a könyvtár általában az egyik megálló, jó erre már a felvételi irodában felhívni a figyelmet, például a szülőknek készülő anyagokban. A másik hely az iroda, ahol a szülők a pénzügyeket intézik, itt egyúttal a könyvtár fejlesztéséhez is hozzá tudnak járulni; szívesebben adakoznak, ha pozitív benyomásuk van a könyvtárról.

Előnyök az egyetem számára: a hallgatók toborzásának és megtartásának támogatása

Az egyetemi könyvtárak egyre jobban felismerik szerepüket a hallgatók toborzásában. A könyvtár részt tud venni a hagyományok megőrzésében is, a kutatások szerint az egyetem kiválasztására hat az, hogy egy testvér már odajár(t). A szülők nem szeretik, ha gyerekük abbahagyja tanulmányait; a hallgatóknak fontosak az emberi kapcsolatok, a könyvtár erőfeszítéseivel a diákok megtartásában is fontos helyet foglal el.

Lehetőségek a kapcsolatteremtésre

- események a campuson: bármely esemény, amelyen a szülők részt vesznek, lehetőség a könyvtár számára. Ilyen lehet a beköltözési hétvége, a végzett diákok visszatérésének napja (Homecoming Weekend) vagy a Szülők Hétvégéje.
- a szülői szervezetek bevonása: a főiskolákon és az egyetemeken általában működnek szülői egyesületek. Bár a szülői egyesületek honlapjaikon általában nem említik a könyvtárat, szerepük fontos, elérésükért a könyvtáraknak mindent meg kell tenniük (megoldás lehet: honlapjukról link a könyvtár honlapjára, információ a szülők tájékoztatójába, cikk az egyesület hírlevelébe).
- Együttműködés a campus egységeivel: ez természetesnek tűnik, de ebben az esetben is hangsú-

lyozni kell a könyvtár által nyújtott extra szolgáltatásokat, mint például különböző eszközök (iPad, laptop stb.) kölcsönzése, amikor a szülőknek nem kell azokat drágán beszerezniük.

- hagyományteremtés: ilyen alkalom lehet a végzősök avatása, amikor az egész család jelen van, és szóba jön a testvér továbbtanulása. A Loyola Egyetemen a végzetteknek évkönyveket készítenek, helyet adnak rendezvényeiknek, emlékeztetve őket a könyvtár támogatására tanulmányaik során. Ide tartozik még az a viselkedés, ahogy a könyvtárosok a campus bejárása során fogadják a látogatókat.
- kreatív segítség a szülőknek: új kezdeményezések is lehetnek, mint az üdvözlő rendezvény (Welcome Fest) alkalmával nyílt napok a hallgatók és a karok számára; a Syracuse Egyetemi Könyvtárban a hallgatók szelfijei alapján képeslapokat készítettek, amiket a diákok hazaküldhettek. Másik főiskolán a tudományos cikkekről és a könyvtári adatbázisokról tartottak előadásokat a szülőknek.

(Viszocsekné Péteri Éva)

149/2017

ERDMANN, Charlotte – SAUNDERS, E. Stewart – STEPHENS, Gretchen: Mission-focused collections : rebirth of the Seminarbibliothek as an ebook collection. – Bibliogr. In: Collection management. – 42. (2017) 1., p. 15-33.

Küldetesközpontú gyűjtemények: a szemináriumi könyvtár újjászületése e-könyv gyűjteményként

Állományalakítás; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár

A német egyetemek az évek során magasan specializált könyvgyűjteményeket építettek fel az oktatói kar és a hallgatók számára. A német kifejezést – szemináriumi könyvtár – gyakran alkalmazzák ezekre a gyűjteményekre, bár erre van példa más egyetemeken is Európában. A cikk célja, hogy egy hasonló típusú gyűjteményt vizsgáljon, amely állatorvosi témájú e-könyvekkel rendelkezik, és összehasonlítsa azt a szabványosan osztályozott e-könyvgyűjteményekkel. A főiskolai és egyetemi könyvtárak gyűjteményfejlesztésének zöme a tudományos témákra koncentrál. Az itt leírt gyűjtemény típusa egy küldetésre összpontosít. A küldetesközpontú gyűjtemény növeli a könyvtári állomány használatát, és nagymértékben

szolgálja az érdekelt feleket az intézményen belül. A tanulmány azt vizsgálja, hogyan lehetne kialakítani és meghatározni egy ilyen gyűjteményt, és milyen lehetséges hatása lenne ennek a gyűjtemények használatára.

(Autoref.)

150/2017

LOOS, Amber T.: The role of librarians in promoting digital wellness : a case study In: Public services quarterly. – 13. (2017) 1., p. 32-40.

A könyvtárosok szerepe a digitális wellness elősegítésében: esettanulmány

Felsőoktatási könyvtár; Használati szokások; Használók képzése felsőoktatásban; Információtechnológia

Videojáték-függőség, Facebook-depresszió, csuklóízületi gyulladások – csak néhány azok közül a fizikai és pszichológiai problémák közül, amelyek a digitális technológiák túlzásba vitt használatának köszönhetők. Időszerű kérdés ez a könyvtárosok számára, akik helyzetüknél fogva segítséget tudnak nyújtani az egyénnek megküzdenni a digitális technológia jelentette stresszfaktorokkal. A szerző a jelenséggel kapcsolatos szakirodalom összefoglalása után egy esettanulmányt mutat be: a Southern Illinois University főiskolai campusán lévő Morris Library 2016 őszi szemeszterében workshopot tartott a témáról az érdeklődő posztgraduális hallgatóknak, amelynek célja a probléma tudatosítása, a digitális kiegészítő elkerülése, a stresszfaktorokkal és a figyelmet elterelő tényezőkkel való megküzdési technikák elsajátítása volt. Bár a digitális eszközök és technológiák túlzott használatára nincs objektív definíció, az eddigi kutatások egyértelmű összefüggést mutattak ki a számítógép-, okostelefon- és internetfüggőség és a stressz, a szorongás, a csuklóízületi gyulladások, illetve a nyak- és hátfájdalom között. Főiskolai hallgatók körében végzett vizsgálatok szerint a jegyek romlásával, koncentráció- és alvászavarokkal, ritkább esetekben dühkitörésekkel vagy koffeinfüggőséggel is lehet számolni. Az úgynevezett digitális multitasking, azaz több eszköz vagy program egyidejű használata sem a hatékonyságot növeli, hanem a szétszórtságot és a stresszt. Az arra hajlamosaknál a stressz, az unalom és a levertség pedig a további kényszeres online tevékenységek kiváltója lehet, ami egy ördögi kört eredményez.

A Morris Library workshopján a résztvevők megismerhették ezeket a kutatási eredményeket, az összefüggések tudatosítása után pedig a munka–tanulás–magánélet egyensúlyáról, az ember energiájának és idejének végességéről, a digitális wellness és a digitális kiégés fogalmáról folyt a beszélgetés: arról, hogy mennyire fontos határt szabni online életünknek, és hogy nem érdemes engednünk a multitasking és a céltalan szörfölés csábításának, az online pótcselekvéseknek. A workshop végén a résztvevők gyakorlati útmutatásokat kaptak a digitális wellness megteremtésére az életükben, például saját motivációik vizsgálatával, eszközhasználati határok szabásával önmagunk számára, minél több természetben és barátokkal töltött idővel, és különböző koncentrációs gyakorlatokkal.

A kis létszámú workshop kapcsán az adatgyűjtés és az értékelés még folyamatban van; általánosságban elmondható, hogy az ülések végén a résztvevőktől pozitív visszajelzések érkeztek. A következő cél egy nagyobb szabású kezdeményezés, amely több embert meg tud szólítani a campusról, például létező tanuló-csoportokon vagy programokon keresztül.

A digitális wellnesszel kapcsolatos programok remek lehetőséget jelentenek a felsőoktatási könyvtáraknak, hogy más szervezeti egységekkel (például a kollégiumokkal, a karriertanácsadó vagy egészségügyi szolgáltatást nyújtó központokkal) együttműködve megszólítsák használóikat. A kérdés a tanulás hatékonyabbá tételén és a koncentrált munkavégzésen keresztül kapcsolódik a könyvtárakhoz, a könyvtárhasználat és a kutatómódszertan oktatását így be lehet illeszteni a digitális wellness-workshopokba is. A Liberty University-n 2015-ben bevezetett Digitális Wellness-Centrum példája nyomán pedig a Morris Library a következő wellness-programokat tervezi még megvalósítani a jövőben: „Digitális detoxkezelés” (egy hétvége digitális eszközök nélkül), „Digitális wellness-kihívás” (egészséges technológiahasználat népszerűsítése) és a „Vissza a beszélgetéshez! kampány” (eszközmentes társalgóklubok). Így a könyvtár egyszerre tudja szolgálni a hallgatók jó közérzetét és jobb tanulási eredményeit, adekvát választ adva egy sokakat érintő kortárs problémakörre.

(Szabó Piroska)

151/2017

SIMÓN-MARTÍN, José – ARIAS-COELLO, Alicia – SIMÓN-BLAS, Clara: Impacto de la crisis económica en las bibliotecas universitarias españolas. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 39. (2016) 3.

Res. angol nyelven

A gazdasági válság hatása a spanyol egyetemi könyvtárakra

Egyetemi könyvtár; Költségvetés; Személyzet; Szolgáltatások használata; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A spanyol állami egyetemek könyvtárai 2009-ben kezdtek tudatában lenni az általános gazdasági recesszió hatásainak, ám legtöbbjük számára ez 2012-ben vált nyilvánvalóvá, amikor anyagi ellátottságuk drámai mértékben lecsökkent. A recesszió hosszú időszak alatt (2008–2014) a könyvtárak egy sor negatív következményt szenvedtek el, melyek a következő kategóriákba sorolhatók: személyzeti ellátottság, az információforrások beszerzése és gyűjteményfejlesztés, a használóknak nyújtott szolgáltatások.

Ebben az időszakban csökkent a könyvtárosok és más könyvtári alkalmazottak száma, mivel – más országok gyakorlatához hasonlóan – jogszabály tiltotta a megüresedett álláshelyek betöltését. Csökkentek a fizetések is. Ráadásul jelentős mértékben csökkent az ösztöndíjas hallgatók száma is (akik legtöbbje könyvtári kisegítő munkát végez).

Az információforrások beszerzésének terén a következményeket alapvetően az egyetemek által a könyvtár számára leosztott költségvetés határozza meg és – valószínűleg – a kutatási alapoktól érkező támogatás csökkenése is. Hasonlóképpen csökkentették a konzorciumok az elektronikus források beszerzésére szánt összegeket. A bibliográfiai anyagok vásárlására fordított összeg több mint 28 százalékkal csökkent konstans euróban számolva (2008-at tekintve bázisévnek). Ezek a csökkentések azonban nem merültek fel minden könyvtárnál, hanem attól függtek, hogy az adott intézmény melyik tartományban van. A finanszírozás ilyen csökkenésének következményei igen nagy hatással voltak a gyűjtemények fenntartására és fejlesztésére, különösen a nyomtatott anyag tekintetében. Az adott helyzetben a vezetők úgy döntöttek, hogy az elektronikus források, főként az e-folyóiratok beszerzését helyezik előtérbe, amelyek alapvető fontosságúak az egyetemi kutatások számára. Az viszont, hogy a nyomtatott dokumentumok beszerzé-

sének csökkenése milyen hatással volt a hallgatókra, nem ismeretes. Az bizonyos, ezek a használók még nem szoktak át az elektronikus formátumú monográfiákra, ráadásul számos diszciplína tekintetében az elektronikus tankönyvek állománya meglehetősen szegényes.

Ami a szolgáltatásokat illeti, a kölcsönzött könyvek száma 2014-re csökkent 2008-hoz képest, ez a tendencia 2011-ben vált jelentőssé; feltételezhető, hogy összefüggésben áll a hallgatók számának csökkenésével. Am ugyanebben az évben indult meg érzékelhetően a hallgatók által használt monográfiák és tankönyvek forgalmának csökkenése is, így az okok feltárása további elemzést igényelne. A könyvtárközi kölcsönzési kérések száma is csökkent ebben az időszakban, ez azonban azzal magyarázható, hogy a kutatók egyre több, az egyetem vagy a konzorcium által beszerzett elektronikus dokumentumhoz vagy éppen a növekvő mennyiségű nyílt hozzáférésű publikációhoz férnek hozzá. Az éves nyitvatartási napok száma kisebb mértékben csökkent, és nem is volt jellemző az egész időszakban, különösen a 2011-ben az egyetemek által elindított hatékonysági programok következtében.

2013–2015-ben az elfogadott egyetemi költségvetések arra engednek következtetni, hogy az egyetemek finanszírozásának folyamatos redukciója véget érhet. Mindenesetre a makrogazdasági adatok arra utalnak, hogy a gyógyulási folyamat igen lassú lesz, tekintettel egyebek mellett a spanyol államadósság mértékére és az EU államháztartási hiány céljaira a következő évekre nézve. A könyvtári vezetőknek olyan stratégiát kell kidolgozniuk, mely egyrészt mérsékli a személyzet létszáma és fizetése, a működési költségek és az információforrások beszerzése csökkenésének hatásait, másrészt fenntartja a szolgáltatások szintjét és minőségét. Ugyanakkor szembesülniük kell az olyan jelen kihívásokkal, mint részvételük a virtuális oktatásban, az internetes versenyben. Gondolniuk kell szerepükre, mely mind a mai napig a tájékozódás/tájékoztatás elősegítése. A technológiai fejlődés jelen pontján ez a szerep kibővül a használókkal való proaktív tevékenység képességével. A munkához elérhető információs eszközök mennyisége miatt képessé kell válniuk friss és pontos információk nyújtására a magas színvonalú ismeretek létrehozásához.

A közösségi hálózatok és maga a válság világossá tették, hogy a hatékonyság eléréséhez nélkülözhetetlen az együttműködés más szervezetekkel a források integrációja, hozzáférésük biztosítása stb. ér-

dekében. Végül a gazdasági válság következményei rávilágítottak – más kérdések mellett – arra is, hogy a könyvtári és az egyetemi vezetőknek tárgyalási folyamatot kell megindítaniuk arról, mi legyen a könyvtár küldetése ebben az új gazdasági és társadalmi környezetben.

(Mohor Jenő)

Lásd még 142, 172, 174, 183, 185, 186, 187, 189, 195

Közművelődési könyvtárak

152/2017

BECH-PETERSEN, Sidsel: Dokk1 : la co-creazione come nuovo metodo di lavoro in biblioteca. – Bibliogr. 12 tétel
In: AIB studi. – 56. (2016) 3.

Res. angol nyelven

Az együtt alkotás mint a könyvtári munka új módja

Könyvtáráépület -közművelődési; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

A cikk a Dokk1 (Aarhus) mint a modern hibrid könyvtár új generációja egy példájának bemutatása. A Dokk1 a használók, a partnerek és az érdekeltek együtt alkotásának eredménye. Nyílt és flexibilis könyvtári térré vált, mely a technológiát is felhasználja arra, hogy hívja a használókat: váljanak maguk is a tér részévé. A munkának a *design thinking* alapján álló új módszereivel az együtt alkotás az új szolgáltatások, az új terek fejlesztésének és a könyvtári személyzet munkamódjának is részévé vált. A Dokk1 olyan könyvtár, amely az emberekért és nem a könyvekért van. A váltást mutatja be a könyvtárak fejlődésében a média-orientálttól a polgárorientált felé. A polgárorientált könyvtár különböző szinteken kívánja meg az együtt alkotást, például: 1. A munka új módja, tervezésvezérelt könyvtárrá válás; 2. Nyitott terek, melyek lehetővé teszik a polgárok, a partnerek és a könyvtár számára, hogy együtt tegyenek dolgokat; 3. technológia, mely alátámasztja azt a tényt, hogy ez a könyvtár a használóké.

(Autoref.)

153/2017

BURKE, Susan K.: Public library administration : transparency on the website. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 86. (2016) 4., p. 449-467.

Közkönyvtárak igazgatásának átláthatósága honlapjukon

Felmérés; Honlap; Közművelődési könyvtár

A kormányzati információk átláthatósága az utóbbi években nemzetközi figyelmet kapott, és ezzel a könyvtárak szerepe is ennek az átláthatóságnak a segítségével. A közkönyvtárak nemcsak információkat szolgáltatnak, köztük kormányzati információkat is, hanem maguk is közintézmények. Mennyire átláthatók ilyenként viszont saját igazgatási tevékenységük tekintetében? A tanulmány 2012-ben és 2015-ben vizsgálta az amerikai közkönyvtárak nagy, véletlenszerűen kiválasztott mintájának honlapjait, hogy megállapítsa, mennyire átláthatók a honlapon található igazgatási adatok elérhetősége révén. A könyvtár méretét és helyét használták fel annak a megállapítására, hogy ezek a változók hatással vannak-e annak valószínűségére, hogy a könyvtárak honlapján megtalálhatók az igazgatásra vonatkozó adatok. A honlapok változásait is elemezték e két időpont között.

(Autoref.)

154/2017

JAEGER, Paul T. – SARIN, Lindsay C.: The politically engaged public library : admitting and embracing the political nature of libraries and their goals In: Public library quarterly. – 35. (2016) 4., p. 325-330.

Politikailag elkötelezett közkönyvtárak: a könyvtárak és céljaik politikai természetének elismerése és elfogadása

Állampolgári nevelés; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A cikk szerzői azt állítják, hogy a politika szerves része a közkönyvtár vezetésének. A könyvtárosok által végzett munka nagy része az állampolgári ismeretek megszerzését és a társadalmi igazságosság bizonyos aspektusainak fejlesztését szolgálja. A politika fontos könyvtári feladat, mivel az intézményi források jelentős része a közfinanszírozáshoz kötődik, ami a könyvtár pénzügyi támogatásának nagyobbik részét teszi ki. A politikai megfontolások ezért fontos szerepet játszanak a támogatások megszerzésében és megtartásában, ami a könyvtáraknak és dolgozóinak derűsebb jövőt fog hozni.

(Autoref.)

155/2017

MITTROWANN, Andreas: Germany : with our libraries into a better future In: Public library quarterly. – 35. (2016) 4., p. 366-375.

Németország: könyvtárakkal a szebb jövőbe

Feladatkör; Középtávú terv; Közművelődési könyvtár; Prognózis; Társadalmi követelmények

A német könyvtárellátó (ekz) könyvtári igazgatója angol nyelvű cikkében azokat a kérdéseket és az erre adott német megoldásokat vázolja, melyeket a nyugati könyvtárak szakemberei is használhatnak. Németországban a könyvtárak léte nem olyan természetes, mint a skandináv országokban, Szingapúrban vagy az Egyesült Államokban, de stabilak a digitális kor kihívásai közepette a változások során. Ugyanakkor társadalmi szerepüket újra meg kell határozniuk, mert ez sikeres jövőjük feltétele. Ezt a tézist a szerző néhány könyvtár példáján szemlélteti.

Az *Allenbach-Institut für Demoskopie* 2016-ban végzett felmérése a könyvtárak jövőjéről világosan kimutatta, hogy a németek hisznek benne: a megkérdezettek 32%-a nagyon fontosnak, 55,6%-a fontosnak tartja a könyvtárakat. Ez nagyon pozitív adat, noha a könyvtárlátogatók száma alacsonyabb (2014-ban 118,1 millió), mint az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban vagy Skandináviában.

Mire koncentráljanak a könyvtárak? Mit vár tőlük az olvasó? Egy 2012-es vizsgálat szerint öt év alatt 65%-kal csökkent a kölcsönzések száma. Ugyanakkor az ismeretterjesztő irodalom és a tájékoztató kézikönyvek iránti érdeklődés csökkenése felveti a kérdést, mi legyen helyettük. Az egyik válasz a Kölni Városi Könyvtár digitális stúdiója (vagy makerspace) lehetne.

Az olvasók és a könyvtárosok eltérően vélekednek a digitális szolgáltatásokról: egy 2014-es felmérés szerint a „a könyvek és sokféle média háza” lett az első 96,8%-kal, a „tudás-, információ- és tájékoztató központ” a második 96,3%-kal, „az olvasásnépszerűsítés helyi központja” a harmadik 92,7%-kal, míg „a kapcsolódás és a találkozások helye” csak a negyedik (92,6%). Hasonló eredményeket hozott az *Allenbach-Institut für Demoskopie* felmérése is: a németek 76%-a sok könyvet, e-könyvet, magazinokat és filmeket vár a közkönyvtártól; a kellemes légkör és a felkészült könyvtárosok csak ezután következtek (71, illetve 70%). Jóval kevesebben említették a

technikai felszereltséget, a játékokat vagy a barkácsolás lehetőségét.

Ezután *Steve Jobs* gondolatát idézi: „az emberek sokszor nem is tudják, mit szeretnének, amíg meg nem mutatjuk nekik”; ebből következően a könyvtáraknak „permanens béta” verzióban kell dolgozniuk, vagyis meg kell tartani azt, ami bevált, és elvetni, ami nem. A régi és az új legyen az átfogó stratégiánk része! A stratégia a siker receptje. Milyen legyen a vezetés víziója? Miképp lehet a dolgozókat, döntéshozókat és az olvasókat bevonni a folyamatba? A Düsseldorfi Városi Könyvtár egynapos tanácskozáson dolgozta ki a könyvtárosokkal stratégiáját.

Egy erős könyvtári vízió persze csak az első lépés egy átfogó könyvtári stratégia felé, hiszen az sokrétű (elemzés, célok, célcsoportok, módszerek, partnerek kijelölése stb.) (Kiváló könyvtári stratégia született Kölnben, Oldenburgban, Hanauban, de remek projektek indultak Bajorországban, Alsó-Szászországban és Brandenburgban is.) Természetesen egy stratégia sohasem „végleges”, hanem élő folyamat, ami állandóan változik.

Ezt követően fontos szempontokat ad a szerző, többek között a használó-központúságra, jól felkészült könyvtárosokra, az önálló tanulás lehetőségére, alkalmas terekre és új könyvtárakra, majd a technológiákról közöl fontos információkat, végül a helyi könyvtárvezető közvetítő szerepét, az erős szakmai egyesületek fontosságát emeli ki.

A cikk végén a 2016 májusában közreadott közös stratégiára hívja fel a figyelmet, mely A könyvtárak mint a képzés és kultúra közvetítői a városokban és falvakban címet viseli (*Bibliotheken als Vermittler für Bildung und Kultur in Städten und Gemeinden*).

(Murányi Lajos)

156/2017

VOGT, Hannelore – SCHEURER, Bettina – POHLA, Hans-Bodo: Orte für Kreativität und Wissenstransfer : Bibliotheken als Makerspaces In: BuB. – 69. (2017) 1., p. 20-25.

Res. angol és francia nyelven

A kreativitás és a tudás átadásának színhelyei: a könyvtár mint közösségi műhely

Közművelődési könyvtár; Szabadidő felhasználása

Nagyon sok idő telt el azóta, hogy a *makerspace* (közösségi műhely) mozgalma Európában elterjedt,

amióta az USA-ból átkerült. A Kölni Városi Könyvtár volt az első németországi közkönyvtár, amely csatlakozott ehhez a trendhez, amikor létrehozott egy *makerspace*-t 2013-ban. Ez egy olyan nyitott terem, ahol új technológiák, eszközök és média áll rendelkezésre a szabadon választott, kreatív projektekhez, de emellett lehetőség van új dolgok megtanulására is (a *csináld magadtól* a *csináljuk együttig*). A létesítmények közé tartozik egy vinyl vágó eszköz, vinyl bár a hanglemezek digitalizálására, valamint egy filmbár, ahol az olvasók VHS kazettáikat digitalizálhatják. Mindezt integrálták a már rendelkezésre álló hangrögzítő eszközökkel és új hangszerekkel. Az új technológia közül a 3D nyomtató volt az első. Az újabb beszerzések közé tartozik a kiváló minőségű varrógép a kreatív kézműves projektekhez, valamint a legújabb virtuális valóság headset, egy *HTC Vive*, mellyel bármely virtuális tér felfedezhető. Mindez szabadon hozzáférhető bárki számára, és minden korosztály használja. A központi könyvtár *makerspace*-terében és a használt technológiában is bővült, és rendszeresen továbbfejlesztik. A technológiákat a társadalomban betöltött fontosság alapján választják ki, s nem a könyvtár költségvetése terhére, hanem ún. harmadik fél pénzügyi támogatásával és szponzorálással szerzik be. A *makerspace* következtében a könyvtár képe és értékelése drámaian megváltozott. Főleg az iskolákkal való együttműködés bizonyult gyümölcsözőnek mindkét fél számára. A *makerspace* nem ellentét a könyvtárak oktatási és kulturális küldetésével – éppen ellenkezőleg! A könyvtárra úgy tekintenek már, hogy az az innováció és az új trendek része.

(Autoref.)

Lásd még 138, 163, 176, 181, 184, 198

Tudományos és szakkönyvtárak

157/2017

ALSCHER, Hans-Joachim: Die Niederösterreichische Landesbibliothek In: Bibliothek. – 41. (2017) 1., p. 89-99.

Res. angol nyelven

AZ Alsó-Ausztriai Tartományi Könyvtár

Általános tudományos könyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti

Az Alsó-Ausztriai Tartományi Könyvtár (NÖLB) jelenét és múltját mutatja be cikkében az intézmény igazgatója. A tartományi könyvtár olyan tudományos könyvtár, melynek feladatai hasonlóak egy nemzeti könyvtárhoz (csak kisebb területen), így a kötelezpéldányokhoz való jog (1982 óta), illetve Alsó-Ausztria helyismereti bibliográfiájának elkészítése és közreadása. Emellett a tartományi kormány hivatali könyvtára is, illetve 1886 óta az 1864-ben alapított *Verein für Landeskunde von Niederösterreich* könyvtára is, melynek egykori könyvtára beolvadt az intézménybe, de alapjában véve általános tudományos könyvtár, melynek állománya jórészt kölcsönözhető. Erősségei közé tartoznak térképei és topográfiai látképei, de nincsenek kéziratai.

Honlapja mellett van online katalógusa, és saját adatbázissal is rendelkezik. A formai feltárásban az addigi RAK-WB-ről az RDA-ra térnek át, míg a tartalmi feltárás tárgyszó alapú. Sajátossága még, hogy a nyomtatványok mellett a térkép- és topográfiaillatképgyűjteményei, plakátgyűjteménye, régi könyvei és folyóiratcikkek stb. is szerepelnek a katalógusban a digitalizált történeti értékű dokumentumokkal egyetemben. (Az anyag nem szerepel a közös osztrák katalógusban sem, de a Karlsruhei Virtuális Katalógusban igen.)

A NÖLB a Tartományi Levéltárral együtt 2011 májusától szervezetileg a tartományi kormány egyik osztálya, melyet a levéltár igazgatója vezet. A könyvtárnak húsz munkatársa van; nagyobb egységei (1) az állományépítést és feltárást, (2) beszerzést, (3) olvasószolgálatot és raktározást végzik, de van pénzügyi, igazgatási, számítástechnikai, reprográfiai, restauráló, webes és közönségkapcsolati csoportja is. Évi költségvetése kétszázezer euró. Nyomtatott állománya 380 ezer kötet – éves gyarapodása 15 ezer –, 4000 kurrens hírlapja, folyóirata van, 4000 nem könyv-jellegű és 50 ezer helyismereti dokumentuma.

2014-ben a könyvtár 9500 regisztrált felhasználója 6000 médiát kölcsönzött ki, és 500 digitális másolatot rendelt; 70 rendezvényén 4000 vendég vett részt, katalógusát 10,8 millió felhasználó kereste fel.

Az 1997-ben elkészült, háromszintes könyvtárepület hasznos alapterülete 9 699 m²; a földszinti tömör raktár 13 ezer polcfolyóméteres. A könyveket numerus kurrens szerint a méretet is figyelembe véve tárolják.

2013-ban volt a könyvtár 200. születésnapja, melyet kiállítással (Aufhebenswert) és a szerző által

írt könyvtártörténettel ünnepeltek meg. A történeti részben a szerző a könyvtár fejlődését tekinti át – 1997-ig Bécsben volt, csak ezután került mostani helyére, Sankt Pöltenbe –, végül legfontosabb értékeit mutatja be.

(Murányi Lajos)

Lásd még 160

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 193

Magánkönyvtárak

158/2017

SABBA, Fiammetta: Biblioteche e carte d'autore : tra questioni cruciali e modelli di studio e gestione. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 56. (2016) 3.

Res. angol nyelven

Szerzői könyv- és levéltárak: elméleti problémák és kezelési modellek

Hagyaték; Magánkönyvtár

A Római Központi Nemzeti Könyvtár huszadik századi irodalmi gyűjteményeinek vezetője szerint a *szerzői könyvtár* olyan személyes jellegű magánkönyvtár, mely belső jellemzőivel, az egyedi dokumentumok és azok gyűjteményi összessége révén tanúsíthatja tulajdonosának intellektuális tevékenységét, kapcsolatainak rendszerét, történeti-kulturális környezetét.

Az olasz szakirodalomban az utóbbi húsz évben élénk érdeklődés tapasztalható a szerzői könyvtárak iránt, bár korábban is jelentős volt a termés, akkor inkább – általánosabban – a magánkönyvtárakkal foglalkoztak. Egyszerű megkülönböztetéssel: a magánkönyvtár az olvasó, a szerzői könyvtár az alkotó, kutató ember könyvtára, melynek fontos jellemzője lehet a proveniencia és a homogenitás. Az utóbbi időben szerzői könyvtárnak leginkább a huszadik századi alkotók könyvtárait nevezik, és egyre nagyobb figyelemmel fordulnak feléjük. (Egy 2000-ben rendezett konferencia nyomán szinte mozgalommá vált, hogy „örizzük meg a huszadik századot” – hiszen ez az

utolsó időszak, ami még teljes egészében feltárható és megőrizhető a papír alapú dokumentumok révén.) A szerzői könyvtárak – és még inkább az iratgyűjtemények, levelezések, azaz a szerzői levéltárak –, amelyek ajándékozás, hagyaték vagy vásárlás révén kerülnek könyvtárak birtokába (vagy használatába pl. tartós letétként) számos jogi problémát is felvetnek, a szerzői jogoktól a magánszféra és a személyes adatok védelméig, gyakran nemcsak jogszabályok, hanem a birtokba (vagy használatba) adással kapcsolatos szerződéses kikötések alapján is. Bibliográfiai szempontból – csak három évszázadot tekintve – jelentős különbségek tapasztalhatók: az 1700-as évek (magán)könyvtárai a kor enciklopédikus gondolkodását tükrözik; a 19. századot egyrészt az ismeretek (és a tudományok) mind erősebb specializálódása és a nyomtatás tömegtermeléssé válása, másrészt a nemzettudat megerősödése és a nagy főúri, egyházi gyűjtemények jelentős részének nyilvánossá válása (gyakran állami tulajdonba – vagy állami fenntartású intézmény, pl. egyetem – tulajdonába kerülése) jellemzi.

Míg a korábbi magánkönyvtárak többnyire főúri (uralkodói) családok, illetve egyházi intézmények (püspökség, monostor) tudatosan gyarapított gyűjteményei (még ha alapításuk vagy jelentős fejlesztésük személyekhez is köthetők), a huszadik századi szerzői könyvtár teljes mértékben egy (alkotó) személyhez kötődik. Állománya mégsem csak tulajdonosának munkásságát tükrözi, hiszen ott vannak az éppen csak elolvasott, kíváncsiságból vagy bibliofil szempontból beszerzett, és különböző alkalmakkor, innen-onnan kapott könyvek is.

Könyvtári szempontból a kérdések már a beszerzés (vagy elfogadás) előtt kezdődnek: illik-e a szerzői könyvtár a gyűjteményünkbe illetve feladatkörünkbe, a birtokba adás feltételei nem teszik-e nehezéssé használatát, tudjuk-e, akarjuk-e teljesíteni a kikötéseket? És ha a gyűjtemény már a falakon belül van: hogyan helyezzük el, megőrizzük-e eredeti felállítását (de mindenképpen dokumentálnunk kell azt); feltárása pedig olyan leírási módot igényel, mely egyaránt alkalmas a könyvek és az iratok feldolgozására, és lehetővé teszi együttes kezelésüket. Végül – de elsősorban – mindezt azért, hogy a szerzői könyvtár a kulturális örökség használható részévé váljék. A „szerzői könyvtár” könyv- és levéltári anyagot egyaránt tartalmaz: nyilvánvaló ez esetben is a kulturális intézmények (könyvtárak, levéltárak, múzeumok) mindig hangsúlyozott együttműködése.

(Mohor Jenő)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

159/2017

BREEDING, Marshall: Meeting the challenge of simultaneously managing digital, electronic, and print collections
In: Computers in libraries. – 37. (2017) 2., p. 16-18.

A digitális, elektronikus és nyomtatott dokumentumok egyidejű kezelésének kihívásai

Állományalakítás; Elektronikus dokumentum; Gépi állomány-nyilvántartás; Integrált gépi rendszer; Nem hagyományos dokumentum

A gyűjtemények hatékony és felelősségteljes kezelése a könyvtárakba bekerülő újfajta dokumentumok és

új formátumok miatt hatalmas kihívások elé állítja a könyvtárosokat. Manapság a nyomtatott dokumentumokon túl más formában is kerülnek anyagok a könyvtári állományba, így elektronikusak és digitálisak is szép számban megjelennek a gyűjteményekben. Ezeket a könyvtáraknak ugyanúgy tudni kell kezelni – beszerezni, leírni és a hozzáférést biztosítani – ahogy korábban a nyomtatott dokumentumokat. Minden könyvtártípusnál eltér a gyűjtött és szolgáltatott dokumentumok formátumának aránya, ebből következik, hogy más és más utat fognak választani a könyvtárak hibrid gyűjteményük minél hatékonyabb kezelésére és kereshetőségének biztosítására.

Mind a nyomtatott és a fizikai, mind az elektronikus és a digitális forrásoknak megvannak a buktatói. A nyomtatott és/vagy fizikailag megfogható dokumentumoknál az eddig általános, megszokott fajták mel-

lett megjelennek az egyéni kölcsönzési feltételekkel bíró technikai eszközök (tablet, wifi, hotspot), vagy a szolgáltatások bővítéseként például a festmények. Ezek is a gyűjtemény részét képezik minden kockázattal együtt, legyen az a kereslet csökkenése vagy rongálódás. Az elektronikus dokumentumok esetében kihívás a nyílt hozzáférésű tartalmak feldolgozása, visszakeresése és a hozzáférés biztosítása, ez különösen a helyi repozitóriumok tekintetében fontos. A digitális gyűjtemények digitalizált és digitálisan létrejött dokumentumai esetében egyre növekszik a nem szöveges formátumok, így a fényképek, képek, kéziratok, térképek, audio- és videoanyagok száma. A szerző számára a digitális és elektronikus források közti határ nehezen meghúzható, az előbbi kategóriába sorol minden általánosan elérhető vagy a könyvtár által válogatott dokumentumot, ami lehet helyi digitális gyűjtemény vagy egyedi tartalom. A digitális objektumok és a metaadatok kezelésére sokan választják a DAM (Digital Asset Management) rendszerek valamely típusát.

A könyvtáraknak a forrásokat komplexen, nem integrált rendszerben kell kezelniük, az eddig alkalmazott gyűjteménykezelési technológiák ívét az állomány és szolgáltathatóságának igénye rajzolja meg. A hibrid gyűjtemények forráskezelési stratégiájának kialakítása szorosan összefonódik a használt szoftverrel. Az integrált rendszerek nem elegendőek az elektronikus dokumentumok kezeléséhez, a könyvtáraknak más technológiai eszközökre van szükségük. Több könyvtár kezdeményezi dokumentumai digitalizálását és az egységes DAM rendszer létrehozását.

A gyűjteményekben megjelenő új formátumokkal a különböző könyvtár típusok eltérő pozícióból néznek szembe, és eltérő megoldásokat alkalmaznak. A felsőoktatási könyvtárakat az elektronikus folyóiratok kezelése állította nehézségek elé, céljuk, hogy egy platformon lehessen kezelni az elektronikus és nyomtatott dokumentumokat. A közkönyvtárak ezzel szemben kevésbé vannak még kitéve a kurrens, elektronikus folyóiratok nyomásának, az ő esetükben a nyomtatott dokumentumok teszik ki a gyarapítás nagy részét. Természetesen náluk is megjelennek más dokumentum típusok (e-könyvek, hangos könyvek), ám ezeket külső partnerek által szolgáltatják (OverDrive).

Sok szempontot figyelembe kell venni, mikor egy könyvtár megalkotja gyűjteménykezelési stratégiáját. A megfelelő humán és technológiai forrásokon túl azt, hogy a gyűjtemény milyen támogatókat tud megnyerni magának az új stratégia alkalmazásával,

hogy megfelelő minőségű metaadatok álljanak rendelkezésére, hogy együtt tudjon működni más intézményekkel gyűjteménye népszerűsítésében

A könyvtárak talán legfontosabb feladata a jövőre való felkészülés. A könyvtári gyűjtemények az utóbbi két évtizedben hatalmas átalakuláson mentek át. A gyűjteményhez alakított, előrelátó menedzsmenttel és egy kiterjesztett technológiai rendszerrel jól fel lehetne készülni a jövőbeli formátumok kezelésére. A MARC-nak a BIBFRAME-mel való végleges helyettesítése jó példa arra, hogyan változhat a technológia úgy, hogy az a könyvtárosnak és felhasználónak egyaránt megfelelő legyen.

(Horváth Adrienn)

160/2017

ROEDER, Corinna: Aussonderung von Printbeständen an wissenschaftlichen Bibliotheken in Deutschland : ein Überblick über die aktuelle Praxis und Rechtslage In: Bibliotheksdienst. – 50. (2016) 12., p. 1014-1039.

A nyomtatott dokumentumgyűjtemények selejtezése a német tudományos könyvtárakban

Állományalakítás; Állományalakítás; Felmérés; Tudományos és szakkönyvtárak

Az utóbbi két évtizedben egyre szélesebb körben vált elfogadottá a selejtezés a tudományos könyvtári hálózatban. Az új könyvtárvezetési kézikönyvek a selejtezést a tudományos könyvtárakban a gyűjteményszervezési gyakorlat integráns részeként tanítják. A tanulmány első része statisztikai adatok segítségével nyújt áttekintést a selejtezés gyakorlatáról. A második rész a jogi keretekre fókuszál, különös tekintettel az egyes szövetségi államok selejtezési irányelveire.

(Autoref.)

161/2017

SVOBODA, Martin: CzechELib – projekt 12:05 In: Čtenář. – 68. (2016) 12., p. 423-428.

A CzechELib – 12:05-ös projekt

Állománygyarapítás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus dokumentum

A CzechELib elnevezés az elektronikus információforrások nemzeti licencű kialakításának projektjét takarja, mely rendszerszerű változásokat hoz a for-

rások biztosításában a használók, a tudomány és a kutatás számára egyaránt. A projekt keretében az információforrások biztosítása a RIS3 (*Research and Innovation Strategy for Smart Specialisation*) nemzeti stratégiával összhangban valósul meg, 2017–2022 között, 2018–2020 között az EISZ forrásait is ebből biztosítva.

Miért 12:05? Mert a projektnek már jóval korábban, 2012 körül el kellett volna kezdődnie, ezért az utolsó utáni pillanatot jelenti az időpont. A Nemzeti Műszaki Könyvtár 2016 nyarán tudta meg, hogy a projekt megvalósítását 2017 elejétől 1,3 milliárd korona támogatással fogja megkezdeni, a finanszírozást az év végéig megkapja. A Cseh Köztársaságban jelenleg 18 konzorcium együttműködése biztosítja az EISZ-hez való hozzáférést 130 intézmény számára (felsőoktatási, tudományos, nagykönyvtárak). Ez azzal a problémával jár, hogy bizonyos források előfizetésében duplikálódás jelentkezik, más intézmények pedig saját forrásuk terhére fizetnek elő.

A problémák a következők: nem létezik nemzeti szintű felmérés az igényekről, a megállapodás nem hatékony és egységes, az adminisztrációs terheket tíz intézmény viseli, sokszor kiszámíthatatlanul, nincsenek egységes licencfeltételek, eltérőek a fizetési terminusok, nem léteznek EISZ portfóliós eszközök, az EISZ-használat statisztikái nem összevethetőek, gyakran nem elérhetők, a bibliometriai szolgáltatások számára nincs központi támogatás, a nemzeti reprezentációk nem jelennek meg nemzetközi szinten, nincs megállapodás a kiadókkal az előfizetéses EISZ és az OA (Open Access) tartalmak között.

A projekt globális célja ezért az információforrások hatékonyabb biztosítása a használók számára. Ezért alakul meg a nemzeti licenc központ, a CzechElib, mely egységes és költséghatékony módon változtatja meg az eddigi gyakorlatot. 2018–2020 között a projekt számára rendelkezésre álló keretből fizetik elő az információforrásokat, ami nemzeti és intézményi szinteken is megkönnyíti a kutatásokhoz való hozzáférést. Az EU-val társfinanszírozott projekt maximális átláthatóságot biztosít, szigorú szabályok alapján működő operációs rendszer és független szakértők ellenőrzése mellett.

A projektben bekövetkező változások eredménye a töredezettség megszüntetése, amely a Nemzeti Műszaki Könyvtár által a CzechElib-ben valósul meg. A nyilvános források biztosítása, az egységes nemzeti stratégia és a szolgáltatások professzionizálása kedvezőbb feltételeket és csökkenő adminisztrációs terheket jelent az intézmények számára. Javulnak

az EISZ-hozzáférés feltételei komplex információszolgáltatások keretében. Lehetővé válik az előfizetett tartalmak hosszú távú archiválása és a használók számára képzések tartása. Előnyösebb lesz a kutatási eredmények értékelésének támogatása, a fejlesztés és az innováció, erősödnek a nemzetközi keretek.

A szolgáltatás a nagyközönség, a kutatóintézetek és felsőoktatási szervezetek munkatársai és hallgatói, a nyilvános, állami szervek számára lesz elérhető.

A projektet hét kulcstevékenység fogja össze: projektirányítás, a CzechElib kialakítása és fejlesztése, az EISZ-források rendszerhasználati szabályainak, licencbiztosításának kialakítása és fejlesztése, az EISZ forrásaihoz való hozzáférés rendszerszerű adminisztratív feladatai, a központ működésének technikai megvalósítása, az EISZ népszerűsítése, közönségkapcsolatai, befejező munkálatok.

A projekt innovatív ereje abban rejlik, hogy egy központi helyre összpontosítja a know-how-t és a pénzügyi eszközöket a CzechElib keretében működő nemzeti licenc központban. Működése hatékonyabbá válik a források hozzáféréseinek biztosításában. A források 90%-át a 2018–2020 közti előfizetésekre fordítják, a többit, mintegy 122 millió koronát a központ kialakítására és működtetésére költenek.

Ezáltal a CzechElib a használók számára egységes, összevethető feltételeket és szabályokat, csökkenő adminisztratív terheket jelent intézményenként. A Cseh Köztársaság nemzetközi szinten is paradigmatisztikus változásokra készül, mely az eddigi előfizetéses modellről a nyílt hozzáférése megállapodására törekszik a kiadókkal.

(Prókai Margit)

Lásd még 149

Állományvédelem

162/2017

DAY, Michael [et al.]: The preservation of disk-based content at the British Library : lessons from the Flashback project In: Alexandria. – 26. (2016) 3., p. 216-234.

A lemezen tárolt tartalmak megőrzése a British Library-ben: a Flashback projekt tanulságai

Hardver; Mágneslemez; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Optikai lemez; Szoftver

A British Library az Egyesült Királyság nemzeti könyvtáraként hatalmas mennyiségű digitális tartalmat őriz, digitalizált és a digitálisan létrejött (*born digital*) dokumentumokat egyaránt. Ez utóbbiak száma 2013 óta ugrott meg, amikor a kötelespéldányrendeletet kiterjesztették a digitális dokumentumokra, e-folyóiratokra, e-könyvekre, és ekkor indult meg a brit webtér rendszeres webaratása is.

A könyvtár digitális megőrzési csapatának figyelemmel párhuzamosan egy más gyűjteményrész felé fordult: az 1980-as és a 2000-es évek közötti időszak öröksége, a könyvtár állományában lévő floppy, CD és DVD lemezek sokasága más jellegű problémákat vet fel – becslések szerint a CD-k és a DVD-k élettartama a tárolási körülményektől függően 5–10, a floppy lemezeké 1–30 év, arról nem is beszélve, hogy a lejátszásukhoz szükséges technológia sem áll már feltétlenül rendelkezésre. Mindezek gyors beavatkozást sürgetnek, ezért a British Library 2015–2016-ban működésképeségi projektet indított Flashback néven, amelynek keretében egy kisszámú mintán próbálták ki az adatmentési technológiákat azzal a céllal, hogy a kísérletezésből később mindennapi ügymenet lehessen, amelynek a költségvonzatát is fel lehet becsülni. A projektiroda digitális megőrzési munkatársak, informatikusok és az adott gyűjteményrész referenseinek részvételével állt fel.

A projekthez a gyűjteményrész összetételének vizsgálata után 50 lemezt választottak, amelyek több adathordozó-típust, hardverkövetelményt, rendszerkörnyezetet, fájl típust és dokumentumtípust reprezentáltak. A következő lépés az igazságügyi informatika módszereit használó adatmentés volt disk imaging eljárással, amelyet stabilitási- és vírusellenőrzés követett. A szerzők ismertetik az ezekhez használt szoftvereket is. Nem meglepő módon az adatmásolás a legrégebbi adathordozók esetén vetette fel a legtöbb problémát, a hibaarány itt 4,5% volt, jellemzően a lemez fizikai meghibásodása miatt.

Az adatok megőrzéséhez az emuláció és a migráció lehetősége közül kell választani – a Flashback projektben egy döntési fastruktúra volt hivatott szabványosítani ezt a folyamatot. Általánosságban elmondható, hogy a dinamikusabb, interaktívabb tartalmak esetén az emuláció, azaz az eredeti rendszerkörnyezet szimulálása mellett, míg a statikusabb tartalmak esetén a migráció mellett voksoltak. Forráskódok esetén pedig a bitszintű adatarchiválás bizonyult a

megoldásnak. A szerzők itt is részletesen ismertetik az általuk használt szoftvereket és azok hatékonyságát. Ahhoz, hogy ellenőrizni tudják, sikerült-e a tartalmak megőrzése, egy informatikai labort állítottak fel, amelyet két mai gép mellett immár muzeális számítógépekkel szereltek fel. Így „őshonos” és mai környezetben is tudták futtatni a programokat, az eredményeket pedig össze tudták hasonlítani. A kísérleteket minden esetben gazdagon dokumentálták. Az esetek döntő többségében az alkalmazott eljárások működőképességüknek bizonyultak, bár néhány esetben több próbálkozásra is szükség volt.

A Flashback projekt első fázisa után 2016-ban elindították a nagyobb mintán végzett második fázist, amely három fő területre fókuszál: elsőként az adatmentési eljárásra hosszú távon kijelölendő fizikai adathordozók körülhatárolására, másodszor a mentett tartalmak beillesztésére a British Library jelenlegi digitális repozitóriumába és a metaadatok katalógusba integrálására, harmadrészt az emulált/migrált tartalmak futtatására az olvasótermi számítógépeken.

A projekt gyakorlati eredményei remélhetőleg nemcsak a British Library, hanem az egész könyvtáros közösség számára hasznosak lehetnek.

(Szabó Piroska)

Lásd még 134, 164

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

163/2017

DUIĆ, Mirko – ANĐIĆ, Michaela – KOTARAC, Matea: Diversity of film collections in Eastern European public libraries. – Bibliogr. lábjegyzetben In: ITlib. – 19. (2016) 4., p. 44-48.

A filmgyűjtemények sokszínűsége a kelet-európai közönyvtárakban

Felmérés; Filmgyűjtemény; Városi könyvtár

A három zadari egyetemi oktató hat közép- és kelet-európai város, Budapest, Kolozsvár, Krakkó, Ljubljana, Prága és Zágráb nagy közönyvtárának a filmgyűjteményét tekinti át katalógusa alapján 600 filmes minta alapján. A szempont a filmek származási országa, készítésének éve és műfaja volt.

A közkönyvtárak gazdag választékkal szolgálják a használókat. Számos feladatukat felsorolja az UNESCO kiáltványa is (<https://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/publications/PL-manifesto/pl-manifesto-hu.pdf>). A könyvek mellett a filmek is nagyban hozzájárulnak a különböző kultúrák megismeréséhez, bár a választékot uralja az amerikai (hollywoodi) filmek túlsúlya, a könyvtárosok feladata, hogy a többi filmes, Európa és a világ filmművészeti alkotásait is beszerezzék. A cikk a már említett közép-európai városok gyűjteményeinek sajátosságaira próbált rávilágítani. Kutatási módszerük lényege, hogy a fenti könyvtárak online katalógusaiban keresve csak a DVD-ket elemezték, ezeket cím szerint betűrendbe rendezték, és csak az első száz címet vizsgálták meg a hat városi könyvtárban műfaj (animációs, dokumentum- és játékfilm), a gyártó ország és a gyártás éve szerint csoportosítva. A kapott eredmények azt mutatták, hogy a gyűjteményekben a játékfilmek vannak többségben: a 600-ból 468 (78%); a dokumentumfilmek száma 55 (9,2%), míg az animációsok 77 (12,9%).

A legtöbb film az Egyesült Államokban készült, 315 (52,2%), míg az Egyesült Királyságban 59 (9,8%), Franciaországban 46 (7,7%), Németországban 31 (5,2%), a fennmaradó 149 film pedig 34 országban. A 149-ből a legtöbb film *lengyel* (19), *csehszlovák* 16 volt, míg Magyarország a harmadik 15 filmmel. Régiók szerinti csoportosításban a legtöbb film Észak-Amerikából származik (327) Ázsiából 11, Dél- és Közép-Amerikából 4, Ausztráliából 3. Közép- és Kelet-Európa jóval változatosabb képet mutat: a már említett lengyel, csehszlovák és magyar filmek mellett Csehország és Románia 9-9, a Szovjetunió 4, Oroszország 3 filmmel szerepel. Nyugat-Európa többi országából Olaszország és Spanyolország 11-11, Dánia és Hollandia 4-4 filmmel van jelen.

Az elemzés kitér arra is, melyik tíz volt szocialista országból szerepel a legtöbb film a hat közkönyvtárban; a már felsorolt országok után a jugoszláv 2, az albán, bolgár, horvát és szlovén film 1-1 alkotással szerepel. Jellemző a gyűjteményekre, hogy elég magas az ország filmgyártásából beszerzett filmek aránya, kivéve Horvátországot és Szlovéniát, ahol csak 1-1 film található.

A viszonylag frissebb filmek vannak többségben a könyvtárakban, vagyis a 2000 és 2016 között készültek (56,5%). Az 1970 és 1999 között forgatott filmek 34,2%-ot, az ennél öregebb filmek 9,3%-ot tesznek ki, de az is kiderül a cikkből, melyik városban milyen időszakban készült filmek vannak többségben.

A cikk számos táblázattal és grafikonnal teszi szemléletesebbé a vizsgálat eredményeit.

(Murányi Lajos)

164/2017

GASSER, Michael: Innovating access to ETH-Library's Thomas Mann Archive : a project report. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 42. (2016) 2., p. 134-139.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A Zürichi Szövetségi Műszaki Egyetem Thomas Mann archívumának hozzáférhetővé tétele: beszámoló egy projektről

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár -műszaki; Hozzáférhetőség; Kéziratgyűjtemény -költői, írói; Kulturális örökség; Megőrzés

A zürichi Eidgenössische Technische Hochschule (ETH) őrzi a német író kéziratait, levelezését és utolsó dolgozószobájának rekonstruált mását. *Thomas Mann* (1875–1955) több szállal kötődött Svájcához, hiszen 1933-ban ide menekült Németországból a Nobel-díjas író, és bár 1941-ben elhagyta az országot – az Egyesült Államokba emigrált –, 1952-ben visszatért, és Zürich mellett telepedett le. Az ETH 80. születésnapja alkalmából díszdoktorrá avatta. Ennek a gesztusnak köszönhető az örökösök adománya az intézménynek.

A Thomas Mann Archívumot (TMA) 1956-ban alapították, és évekig az ETH könyvtárának része volt. Csak akkor lett az egyetem önálló egysége, amikor a város szívébe költözött. 2012 óta a könyvtárhoz tartozik. A TMA alapításától kezdve három alapvető feladatra összpontosít: az archív anyag megőrzése és gyarapítása, a kutatóközpont működtetése és a múzeum fenntartása egy kisebb állandó kiállítással. Az anyag nagyjából a következőkből áll:

- Mann irodalmi művei (kb. 2500 db), regények kéziratjai (*József és testvérei*, *Egy szélhámos vallomása*), naplói, feljegyzései, noteszai,
- kiterjedt levelezése (15 ezer eredeti és 18 ezer másolat), a hozzá és általa írt levelek
- újságkivágatok (kb. 82 ezer db) az író életéről és műveiről 1895-ig visszamenőleg, mely állomány folyamatosan gyarapodik.

Az anyag korszerű feltárását és digitalizálását célzó *Thomas Mann Archívum Online* projekt 2013 köze-

pén az egyetem Impulzus programja keretében és támogatásával indult az alábbi feladatok kitűzésével:

- egy archív információs rendszer bevezetése a meglévő anyag feltárására a nemzetközi szabvány (ISAD(G)) alapján (a digitalizált anyag online közreadása a szerzői jogi kötöttségek miatt nem volt lehetséges),
- az anyag tételenként való indexelése,
- a dokumentumok digitalizálása és házon belüli használatának biztosítása PDF formátumban.

A következőkben a szerző, aki az archívum vezetője, részletesen ismerteti a program megvalósítását (problémáit, az eljárásokat, annak sebességét) és a személyzet gondjait. (Több diáksegítőt is alkalmaztak, a munkatársak végezték az ellenőrzési feladatokat.) 2015 januárjára a munka nagy része – mind a kivágatok, mind a kéziratok leírása (118 ezer tétel) – befejeződött, és márciusra elérhetővé vált a projekt weboldala. (Az archívum címe a <http://www.tma.ethz.ch/>.)

A szerző írása végén a következő időszak várható feladatait és megoldásait is felvázolja.

(Murányi Lajos)

Lásd még 175

Feldolgozó munka

165/2017

CAVALERI, Piero: Perché non ci sarà una nuova edizione ridotta della DDC in italiano e perché passare alla WebDewey. – Bibliogr. 13 tétel In: AIB studi. – 56. (2016) 3.

Res. angol nyelven

Miért nem lesz új olasz rövidített Dewey-kiadás, és miért kellene helyette áttérni a WebDewey használatára

Tizedes Osztályozás

A Dewey-féle tizedes osztályozás (DDC) olasz kiadója – az olasz könyvtáregyesület – úgy döntött, hogy nem jelenteti meg papír formában a 23. kiadást. Inkább olaszul is elérhetővé teszi a WebDewey-t, mely teljes egészében tartalmazza a 23. kiadást, és az összes azt követő módosítást. Az olasz könyvtárak körében rendkívül népszerű a 15. rövidített kiadás, azonban ennek számos hátránya van a 20 ezer dokumentumnál nagyobb állományok katalógusai

esetében. A teljes kiadás újdonságainak redukálása a rövidített kiadás számára igen hosszadalmas és költséges munka lenne. A költségek és előnyök elemzése után az olasz kiadói testület úgy döntött, hogy inkább a WebDewey olasz változatának terjesztésére és karbantartására fordítja a megfelelő anyagi eszközöket, azt ajánlva az olasz könyvtáraknak a rövidített kiadás használata helyett, annál is inkább, mert a WebDewey lehetővé teszi rövidített jelzetek használatát is (az elhelyezés meghatározása érdekében), miközben a teljes jelzettel (a katalógus számára) a használatot segíti a dokumentum tárgyának mélyebb megismerésében.

(Autoref. alapján)

166/2017

MALMSTEN, MartIn: A step towards a distributed model for bibliographic data in Sweden In: Bibliothek. – 41. (2017) 1., p. 40-44.

Res. német nyelven

A bibliográfiai adatok osztott modelljének megvalósítása Svédországban

Adatcsere; Dokumentumleírási szabályzat; Formátum-gépi; Gépi dokumentumleírás; Integrált gépi rendszer

Az elmúlt években a könyvtáros szakmában sok szó esett a *Linked Data*-ról mint olyan technológiáról, amely segítségével lehetséges az információk modellezése, összekapcsolása és elérése. Sok tevékenység foglalkozott lehetőségeinek és a helyének a feltárásával is a bibliográfiai adatok és ellenőrzés ökoszisztémájában. Több projekt született a bibliográfiai adatoknak RDF-ben (Resource Description Framework) való kifejezésére, pl. az FRBRer, az RDA és a BibFrame. Mindezek ellenére a könyvtári katalógusok közötti adatcsere még jórészt MARC formátumban, a példányadatok átvételéből áll, vagyis a rekordok átmásolásából az egyik rendszerből a másikba. Ez többnyire azt jelenti, hogy ha az eredeti rekordot frissítik, a változtatás nem kerül át a másik rendszerbe. Nagyon kevés rendszer épül úgy, hogy figyeljenek a *Linked Data*-ra. A jelenlegi fő cél a *Linked Data* modellezése, konvertálása és publikálása. Mi lenne, ha kicsit messzebbre néznénk, és felismernénk nemcsak a publikált *Linked Data* lehetőségét, hanem a katalógizálás alapvetően különböző új megközelítését, ahogy a könyvtári állományokat

feltárjuk. Ugyanis a jövő útja ez, a bibliográfiai adatok megváltozott, megosztott ökoszisztémája.

Ezután a szerző, aki a Svéd Nemzeti Könyvtár rendszerfejlesztője, a következő területekre tér ki. 1) A rekordok többszörös leírásának elkerülése akkor lehetséges, ha a számos forrásból eredő rekordot egyesítjük egy nagy adattárban (aggregátorban), és a meglévő rekordokat használjuk újra. Ha ezt a központi adattárban való feltárással kombináljuk, elkerüljük a duplikálást. A kérdés az, hogyan hasznosíthatók újra a rekordok a kooperáción kívül. A közös katalógizáláson alapuló együttműködési tevékenységek ugyanilyen alapon működnek, csak nem mint szállító és kliens, hanem egyenrangú kooperációként, remélhetően szilárd alapokon, pl. nemzeti küldetéssel és finanszírozással. A bibliográfiai adatok terjesztésének, megosztásának két szintje lehetséges, a rekord és az infrastruktúra megosztása, melyeket részletesen ismertet a cikk, majd az osztott megoldások két forgatókönyvét olvashatjuk.

Végül az egy fokkal tovább lépő svéd osztott megoldásra tér ki a szerző. Az utóbbi három évben a svéd nemzeti könyvtár azzal foglalkozott, hogyan váltsa fel *Libris* rendszerét (a svéd központi katalógust) egy olyan megoldással, mely bibliográfiai és besorolási metaadatokat szolgáltat helyi rendszerek számára. Ez a megoldás – eltekintve a MARC21 börtönéből való szabadulástól – magasabb elvárású katalógusokkal, rugalmasabb és bővíthető leírású formátumokkal járna. Számos formátum létezik, de egyik sem olyan rugalmas, mint az RDF. A Librist infrastruktúráként nagyon sok könyvtár használja, és a nemzeti könyvtárnak, a Libris gazdájának egyik célkitűzése, hogy a svéd könyvtárak 85%-a kapcsolódjon be 2020-ra. Ez azt jelenti, hogy a már meglévő folyamatokat támogatni kell az átállás során, például a MARC-adatok exportálása a tagkönyvtárakhoz és importálásuk a szállítóktól. A MARC alapú formátumok problémát jelentenek mindenki számára, aki RDF-re akar átállni. Tehát a legnagyobb technikai akadályt a rekordok konverziója és rekonverziója jelenti. Bár a *BibFrame* jó kiindulás erre a konverzióra, még vannak nyílt kérdések, melyeket meg kell oldani (<https://id.kb.se/doc/issues/content-carrier>). Az egy adott infrastruktúrától független adatkészletek publikálása érdekében az átmenet egyik részeként speciális adatszolgáltatást hoztak létre, ami kizárólag a nemzeti könyvtár feladata. Ez jelenleg tárgyszavakat és műfaji elnevezéseket tartalmaz. Ez az első lépés az egyes adatkészletek elválasztására a Librisen belül, még ugyanannak az infrastruktúrának a használatával. Jelenleg senki sem

dolgozik olyan külső katalógussal, mely a Linked Data-t használja a bibliográfiai forrásokhoz, ezért indította el projektjét a Svéd Nemzeti Könyvtár, hogy ennek lehetőségeit kutassa.

(Murányi Lajos)

167/2017

MATTHEWS, Joseph R.: An environmental scan of OCLC alternatives : a management perspective In: Public library quarterly. – 35. (2016) 3., p. 175-187.

Az OCLC-szolgáltatások alternatíváinak vizsgálata a menedzsment szempontjából

Formátum -gépi; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi dokumentumleírás; Központi katalógus -online; Letöltés; Szolgáltatások átvétele

Az OCLC (amelynek 113 országban közel 17 ezer tagintézménye van) WorldCat katalógusa 320 milliónál több rekordot tartalmaz 2 milliónál több lelőhely-adattal. A világ könyvtárainak, levéltárainak és múzeumainak legtöbbje elsődlegesen ezt a forrást használja bibliográfiai rekordok átvételére. Az OCLC hatalmas adatbázisa igen sokféle szolgáltatást nyújt: WorldShare Metadata Management Services (felhőalapú integrált könyvtári rendszerek), WorldCat Discovery Services és CONTENTdm (digitális gyűjtemények menedzseléséhez). Az OCLC szolgáltatásai meglehetősen költségesek, ezért a cikk számba veszi, milyen alternatívák léteznek.

A könyvtárak beszerzési és feldolgozási gyakorlata általában háromféle: maguk végzik, vagy teljességgel másra bízják, vagy a két megoldást kombinálják. A könyvtárosok azt feltételezik, hogy az OCLC adatbázisa pontosan tükrözi, hogy mi található meg egy-egy könyvtár állományában. Ez a feltételezés felvet néhány problémát: sok könyvtár nem jelenti be teljes gyűjteményét, pl. a különböző forgalmazóktól rekordokkal együtt beszerzett köteteket és e-dokumentumokat, ezek mennyisége elérheti akár a rekordok egyharmadát is. Szintén nem jelenti be, hogy mit vontak ki az állományból. A külföldi gyűjtemények és a helytörténeti gyűjtemények anyaga legtöbbször soha nem kerül be az OCLC adatbázisába. Ugyanez vonatkozik a digitális repozitóriumokban szereplő dokumentumokra; az ezekről kinyerhető metaadatok gyakran nem kompatibilisek a hagyományos könyvtári katalógusok követelményeivel.

Az átvett rekordok letöltésénél a következő szabványok használatosak: MARC, ONIX, XMLMARC és MARCXML. A Kongresszusi Könyvtár új kezdeményezése a BIBFRAME.

Az OCLC alternatíváinak vizsgálata a cikkben a következőkre terjed ki: az adatbázis mérete, nyelvi és dokumentumtípusok szerinti sokszínűsége; minősége (a nem szabványos rekordok és a duplumok mennyisége alapján); mennyire könnyű az adatbázis használata; és végül mennyibe kerül a használat (a letöltés).

Egy 2009-es jelentés szerint kb. 200 intézmény van, amely MARC formátumú katalógusadatokat és/vagy MARC alapú szolgáltatásokat állít elő, forgalmaz és/vagy árusít észak-amerikai könyvtáraknak. Ezek az intézmények, amelyek szóba jöhetnek mint az OCLC alternatívái a következő öt kategória valamelyikébe sorolhatók:

1. Online elérhető szolgáltatások – Erre példa a SkyRiver, az Innovative Interfaces terméke; a cég korlátlan letöltési és felhasználási lehetőséget kínál ügyfeleinek. 100 ügyfelük között 8 könyvtári konzorcium van. Az adatbázis 70 millió egyedi katalógusrekordot tartalmaz. A szolgáltatás ára a könyvtár nagyságától és a használó könyvtárak számától függ, kb. a fele az OCLC-ének.
2. Más, Z39.50 szabványt használó könyvtárak szolgáltatásainak átvétele – Ilyen forrás például a Kongresszusi Könyvtár a maga 25 millió bibliográfiai rekordjával, amely naponta félmillió Z39.50-es keresést dolgoz fel. Egy felmérés szerint a könyvtárak 15%-a vesz át rekordokat más könyvtáraktól. Az üzleti MARC-szolgáltatók egyharmada is használja a Z39.50 szabványt. Az így hozzáférhető bibliográfiai rekordok száma minden bizonnyal meghaladja a 100 milliót. Ennél a módszernél nem merülnek fel költségek.
3. Internetes források – Ezeket manapság közösségi katalogizálási site-oknak is szokás nevezni. Érdekesség, hogy e források a könyvtárak által is használt szolgáltatásokat veszik igénybe a bibliográfiai rekordok létrehozásánál. Néhány példa: LibraryThing, Goodreads, Shelfari, Open Library. E szolgáltatások ingyenesen vagy csekély díj fejében vehetők igénybe.
4. Fizikai vagy elektronikus forrásokat forgalmazó cégek – A cégek 90%-a nyújt katalogizálási szolgáltatást a nála vásárolt címek esetében. Az adatok elsődleges forrásai a kiadók, de használják a Kongresszusi Könyvtár adatait is. Egyes szolgáltatók az OCLC katalogizálási rendszerét

is használják. Az e megoldás keretében kapott MARC rekordok egyszerűen feltölthetők a közös automatizált rendszerekbe. A költségek az évente megrendelt dokumentumok mennyiségétől függenek. Az egyes rekordok ingyenesen vagy maximum 1,25 dollárért vehetők át, az újonnan feldolgozott rekordok ára 4 dollártól 12 dollárig terjed.

5. Külső katalogizáló vállalkozások – A külső vállalkozások alkalmazása és annak költséghatékonyasága több évtizede folyamatos vita tárgya. Sok vállalkozás dolgozik az OCLC rekordjaival, de van olyan is, amely saját bibliográfiai adatbázist épít. Néhány példa: Cassidy Cataloging, LAC Group, Library Cataloging Solutions stb. E megoldás költsége MARC rekordonként 1 dollár kész rekord átvételekor és 3,75 dollár eredeti katalogizálás esetén.

Minden integrált könyvtári rendszer lehetőséget ad arra, hogy az importált adatokat összevessék a meglévő adatbázissal a duplumok kiszűrése érdekében. Erre különböző adatelemek kombinációját használják. Az adatelemek hasonlítási sorrendjét vásárláskor a rendszer üzemeltetője határozza meg.

Az alternatív megoldások jelentős költségmegtakarítást eredményezhetnek. A könyvtárak számára mindenesetre megnyugtató tudni, hogy vannak kivihető alternatívák az OCLC igénybevételéhez képest.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 135

Katalógusok

168/2017

MACHETTI, Clarissa: Biblioteche e discovery tool : il caso OneSearch e l'ateneo di Siena. – Bibliogr. 44 tétel In: AIB studi. – 56. (2016) 3.

Res. angol nyelven

Könyvtárak és discovery toolok: a OneSearch és a sienai felsőoktatás

Egyetemi könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Online katalógus

Az online katalógus – a könyvtár és a külvilág közötti közvetítés fő eszköze – fejlődése az 1970-es évek vége felé, az első generációs OPAC-ok meg-

jelenésével kezdődött, és azóta is a szakirodalom egyik központi témája. Az internet megérkezésével világossá váltak a hagyományos katalógus bizonyos hiányosságai, mindenekelőtt pedig képtelensége arra, hogy megfeleljen a használók új igényeinek. Következésképpen a web keresőgépei kezdtek egyre jelentősebb kereső és visszakereső eszközzé válni a dokumentációs források terén is.

Ezek a körülmények vezettek el két új eszköz: az új generációs katalógus és a *discovery tool* megszületéséhez. Az új generációs és a *webalapú* katalógusok számos hasonlóságot mutatnak a legnépszerűbb webes keresőgépekkel, és a hálón való navigáláshoz hasonló lehetőségeket kínálnak a használóknak. Ezen új eszközök egyike a toscanai egyetemek könyvtári állományait feltáró *OneSearch*. Toscana felsőoktatási könyvtárainak együttműködési rendszere (SBART) egyik fontos célja volt a különböző intézmények katalógusainak online integrációja, melyet 2015 októberében, a *OneSearch* aktiválásával valósított meg. A bibliográfiai keresések olyan technológiai platformja készült el, mely regionális szinten teszi lehetővé a csatlakozott intézmények állományában való integrált keresést. Toscana három egyetemén (Firenze, Pisa, Siena) kívül több főiskola, Siena megye közkönyvtári hálózata, intézete, alapítványok és a középkori latinítás nemzetközi társasága könyvtárai csatlakoztak a projekthez. A *OneSearch* egyesített hozzáférési pontként mindezen intézmények teljes állományát egyetlen kereséssel teszi elérhetővé mind a papíralapú, mind az elektronikus–digitális dokumentumok tekintetében. Mivel ezen új eszközök használata fontos jele a múlttal való szakításnak, részletes felmérést készítettek a Sienai Egyetem egyik könyvtárában a *OneSearch* fogadtatásáról és használatáról, amely a hallgatók körében igen magasnak bizonyult.

(Mohor Jenő)

Lásd még 167

Információkeresés

169/2017

BATES, Jessica [et al.]: Will web search engines replace bibliographic databases in the systematic identification of search?. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 1., p. 8-17.

Helyettesítik-e majd a webes keresőgépek a bibliográfiai adatbázisokat a kutatások azonosításában?

Adatbázis; Gépi információkeresés; Gépi információkeresési rendszer; Könyvtártudományi kutatás

A webes keresőgépek – csakúgy, mint a bibliográfiai adatbázisok – a tudományos irodalom megtalálását teszik lehetővé, de a kutatások visszakeresésében való hasznosságuk bizonytalan. A szerzők az egészségügy és a szociális gondozás empirikus kutatásait esettanulmányként használva precíz irodalomkeresést végeztek, hogy megvizsgálják, helyettesíthetik-e a webes keresőgépek a bibliográfiai adatbázisokat. 2015. július 20. és augusztus 6. között nyolc adatbázisban és öt webes keresőgéppel kerestek irodalmat. Tizenhat egyedi tanulmányt vizsgáltak meg, amelyeket legalább egy adatbázisban és legalább egy keresőgéppel hasonlítottak össze, és a szerzők saját keresési folyamatainak tanulságait is levonták. A webes keresőgépek korlátozottabbak abból a szempontból, hogy a kereső nem lehet biztos benne, alkalmazza-e a Boole-algebra elveit, és a bibliográfiai adatbázisokhoz képest sokkal korlátozottabbak funkcióikban, például a kivonatok exportálásában.

(Autoref.)

170/2017

BEHNERT, Christiane – LEWANDOWSKI, Dirk: Known-item searches resulting in zero hits : considerations for discovery systems. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 2., p. 128-134.

A nulla találatot eredményező ismert címek keresése: gondolatok a discovery rendszerekről

Gépi információkeresés; Gépi információkeresési rendszer; Információkeresési rendszer értékelése; Online katalógus

A cikk célja annak megértése, hogy az ismert címekre vonatkozó keresőkérdekek miért eredményeznek nulla találatot a discovery rendszerekben. A szerzők egy 708 ismert tételből álló mintát elemeztek, és osztályozták a nulla találatok négy kategóriájába aszerint, hogy a tétel (cím) a könyvtár állományában található-e, és a keresőkérdés helyesen lett-e megfogalmazva: (1) a cím állományban van, de a keresőkérdés helytelen, (2) a cím nincs az állományban, (3) a cím az állományban van, de nem teljesek vagy hibásak a metaadatok, (4) a keresőkérdés nem egyértelmű vagy nem érthető. A nulla találatok fő okát a szerzők a

zésben és a hibás keresőkérdésben találták meg. A nulla találatot eredményező ismert címek keresésére a rendszer oldaláról próbálták megoldást találni, és kimutatták, hogy a nulla találat 30%-a könnyen kiküszöbölhető lenne automatikus helyesírás-ellenőrzés alkalmazásával. Úgy vélik, a könyvtárak javíthatnák discovery rendszerük vagy online katalógusok hatékonyságát a nulla találatok elkerülése vagy csökkentése érdekében, ha a webes keresőgépekéhez és a kereskedelmi webes keresőrendszerekéhez hasonló stratégiákat alkalmaznának.

(Autoref.)

171/2017

GAYHART, Lisa – LOGAN, Judith: Improving the journal search experience : a mixed methods approach In: Computers in libraries. – 37. (2017) 1., p. 19-22.

A folyóiratcikkekre való keresés hatékonyságának javítása a Torontói Egyetemi Könyvtárban

Folyóirat; Gépi információkeresés; Igény; Információkeresési rendszer értékelése; Online katalógus

A Torontói Egyetem Könyvtárában 2016-ban gondok adódtak a katalógusban való kereséssel kapcsolatban: egyrészt az olvasóknak nehézségei támadtak a teljes folyóiratcímre való keresés során, és gyakran előfordult, hogy a keresett tételek a találati oldal aljára vagy második oldalára kerültek. Hogy javítsanak a helyzeten, módosították a katalógusnak a kereséseket értékelő eszközében a keresési stratégia modult. Amikor az olvasók keresési szokásait megvizsgálták, olyan apróbb hibákat találtak bennük, melyek könnyen elháríthatók lennének a keresési opciók megjelenítésének javítása révén.

Elsőként a *relevancia sorrend kérdése* merült fel az olvasók panaszai nyomán, ami frusztrációt okozott, késleltette a sikeres keresés befejezését, és más részlegek (pl. a könyvtárközi kölcsönzés) munkáját is terhelte. 2017 téli szemesztere alatt az IT-szolgálat gyakornoki programot indított: a gyakornoknak az lett a feladata, hogy elemezze az összes olvasói visszajelzést, amelyek a weboldalra és a katalógusra vonatkoztak. Kiderült, hogy a közismert tételek helyének megtalálása volt az olvasók egyik fő gondja. (Az olvasók köre az oktatóktól a doktoranduszokig terjedt.)

A legutolsó LibQUAL+ felmérés azt is kimutatta, hogy a használók elégedetlenek az online for-

rások otthoni vagy hivatali elérésével. Az utolsó LibQUAL+ időszakában a könyvtár weboldalát átalakították, a katalógus-interfész is frissült kicsit, de a keresési stratégia konfigurációja nem változott. Ebből arra következtettek, hogy a gondok gyökere a keresési stratégia konfigurációjában rejlik.

Az olvasói visszajelzésekből tudták, hogy fontos a folyóiratok relevancia-sorrendje, de kvantitatív adatokra volt szükségük ahhoz, hogy a probléma nagyságát felmérhessék, és meg tudják oldani a dolgot. Ezért készítettek egy folyóirat-tesztlistát. Először azok a címek kerültek rá, melyeket problematikusként jeleztek a használók, majd hozzáadták a *Google Analytics* is, végül a már keresett címek (100 oldalas) listája szerepelt az Excel-táblán. Ezután az olvasószolgálatos könyvtárosok segítségével a jelenlegi sorrendi stratégiát használva rákerestek egy-egy folyóirat nyomtatott és online változatának katalógusrekordjára. Ezután megállapították, hol jelenik meg az ideális online rekord az eredmények között a *Google Analytics* keresőfogalmai használatával. (Azért az online változatot választották, mivel a használók zöme azt keresi.) Az ideális online rekord átlagos sorrendi helye a jelenlegi keresési stratégiával 3. volt. (A legkisebb érték 1., a legnagyobb 18. volt a mintában.) Ezután kidolgozták a megoldást és megtervezték tesztelését. Mivel a listán majdnem 100 folyóirat szerepelt, a munkához kisebb számú címet választottak, elsősorban tudományos folyóiratokat, 25 címet. Mivel a katalógus az *Endeca* szoftvert használja, meghatározhatják az olvasók kereséssorrend-stratégiáját. Minden változtatás után tesztelték az eredményeket, és ha valamelyik modul jobb eredményeket hozott a jelenleginél, dokumentálták, és mind a 25 folyóiraton tesztelték. A kísérletezés során két szóba jöhető sorrendi stratégiát találtak alkalmasnak. Ezek a *RelRankA* és *RelRankB* nevet kapták. Ezután a könyvtárosok négy tudománycsoportra bontva teszteltek immár 100 folyóiratot. A *RelRankA* nyerte el a könyvtárosok tesztelését, majd megnézték, ezzel milyen eredményeket kapnak a folyóiratok címére való keresés során; az ideális rekordok 74%-a elsőként jelent meg a találati listán, 87,5% volt az első két találat között, így ez lett a végleges megoldás.

A könyvtár további lépéseket is tervez a jövőben szolgáltatásai javítása érdekében.

(Murányi Lajos)

Lásd még 168

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

172/2017

BUSS, Stephen B.: Do we still need reference services in the age of Google and Wikipedia? In: The reference librarian. – 57. (2016) 4., p. 265-271.

Szükség van-e még referenz szolgáltatásra a Google és a Wikipédia korában?

Egyetemi könyvtár; Tájékoztató munka

A könyvtárakat sokáig magával a referenz szolgálattal, a könyvtári dolgozókat pedig a referenz szolgáltatásokat nyújtó könyvtárosokkal azonosították. Az utóbbi évtizedekben azonban a tájékoztató szolgálat iránti kereslet – dacára annak, hogy a könyvtári szolgáltatások egyik nélkülözhetetlennek tartott eleméről beszélünk – folyamatos csökkenést mutat, ami jogos aggodalmat kelt a könyvtárosokban. Az internetes források és keresőmotorok ugyanis nagy változásokat eredményeztek, aminek köszönhetően a referenz szolgáltatás szerepe is folyamatosan változáson megy keresztül. A csökkenés azonban a hagyományos referenz szolgáltatást érinti igazán, szakértők szerint a széles körű keresés-támogatás igénye viszont előreláthatóan növekedni fog. Noha sokan ma már a tájékoztató szolgálat létét is megkérdőjelezik és megszűnését vizionálják, számos könyvtárban alternatív referenz szolgáltatási modellekkel kísérleteznek.

Van olyan könyvtár, ahol könyvtáros hallgatokat is segítségül hívnak, máshol chat szolgáltatásokkal egészítik ki az információs pultokat, virtuális referenz szolgáltatást nyújtva a látogatóknak, a cél viszont mindenhol közös: a tájékoztató módszereket, a szolgáltatási pontok kiépítését összhangba kell hozni a felhasználók igényeivel.

A tájékoztató szolgálatot azok tartják nélkülözhetőnek, akik csupán gyors, tényszerű válaszokat igénylő rövid kérdésekre asszociálnak a referenz szolgálattal kapcsolatban. Épp ezért szükséges tisztáznunk magát a fogalmat. 2008-ban két definíció is napvilágot látott az Amerikai Könyvtáros Egyesület Olvasószolgálati Tagozatának köszönhetően, lásd *referenz tranzakció és referenz munka*, de számos egyéb megközelítés is ismerhető a szakirodalomból. Ronald Solorzano 2013-as meghatározása, mely szerint a referenz munka olyan egymással összefonódó komponensekből tevődik össze, mint az információ-ellátás, információs tanácsadás és útmutatás, talán a legkifejezőbb.

Sokakat idézhetnénk még, de a definíciók többsége alapján bátran kijelenthető: konszenzus van a tekintetben, hogy a referenz munka jóval több, mint egyszerű adatszolgáltatás.

Számos kérdés megválaszolására alkalmas a Google, azonban nem minden kérdés tartozik ebbe a kategóriába. Gyakran szakszerű útmutatásra, kutatási stratégia kialakítására van szükség, gondoljunk csak a megfelelő adatbázisok kiválasztására vagy a különféle keresőrendszerek komplex, egyszersmind szofisztikált kereséseket lehetővé tevő alapos gyakorlati ismeretére.

A szerző egyebek mellett saját intézményének, a Philadelphiai Tudományegyetem J. W. England Könyvtárának gyakorlatát is bemutatja. Itt minden könyvtáros részt vesz a tájékoztatásban, s jöllehet az utóbbi 5 év referenz tranzakcióit szemlélve csökkenés mutatkozik, a kérdéstípusok aránya továbbra is konstans, a 10 percnél kevesebb időt igénylő, gyorsan megválaszolható kérdések továbbra is az összes beérkező megkeresés 44%-át adják. Miután ez egy igen speciális területtel foglalkozó könyvtár, hiszen gyógyszerészettel és gyógyszeriparral kapcsolatos anyagokat gyűjt, a referenz kérdések jelentős részére komplexitásuk miatt gyorsabb és hatékonyabb választ adnak az általuk használt speciális adatbázisok, mint a Google. Igaz ugyan, hogy fáradságos munkával talán a nyílt weben is megtalálhatók a keresett információk, de az egyes információelemek együttes előfordulása szinte teljesen irreális, ezért sokkal könnyebb speciális könyvtári forrásokból, adatbázisokból kinyerni a szabatos választ, ehhez pedig továbbra is professzionális referenz szolgálatra van szükség.

(Tóth Béla István)

173/2017

CONNOLLY-BROWN, Maryska – MEARS, Kim – JOHNSON, Melissa E.: Reference for the remote user through embedded librarianship In: The reference librarian. – 57. (2016) 3., p. 165-181.

Kihelyezett könyvtárosokkal végzett tájékoztatás a távoli felhasználók számára

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás; Tájékoztató munka

A kihelyezett könyvtárosok fontos szerepet játszanak a távoli felhasználók segítésében. A kihelyezés mér-

tékétől függetlenül mindannyian ugyanazt a magas színvonalú tájékoztatást nyújtják, amit a használók a hagyományos könyvtári környezetben elvárnak. A kihelyezett könyvtárosok úgy választják meg és használják a technológiát, hogy az a leghatékonyabban szolgálja ennek a sajátos használói rétegnek az igényeit. Ez a technológia magában foglalhatja a könyvtár honlapját, tanfolyamkezelő rendszereket, irodalomkutatói útmutatókat, előadás- és képernyőfelismerő szoftvereket, a távoli tájékoztatást (telefon, chat vagy e-mail formájában), a webes konferenciát, online felmérési eszközöket, a hivatkozások kezelését és a közösségi médiát.

(Autoref.)

174/2017

JOLLY, Liz – WHITE, Sue: Communication, collaboration, and enhancing the learning experience : developing a collaborative virtual enquiry service in university libraries in the north of England. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 22. (2016) 2-3., p. 176-191.

Kommunikáció, együttműködés és a tanulási élmény fokozása. Közös virtuális tájékoztató szolgáltatás létrehozása az észak-angliai egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Tájékoztató munka

A brit felsőoktatásban a tanulás támogatását és a hallgatói élmények fokozását holisztikusan közelítik meg, a könyvtári szolgáltatásokat közösen menedzselik és a „mindent egy helyen” szemlélet jegyében valósítják meg, a hallgatókat partnerként kezelik. A több intézményt érintő szolgáltatásokra van már néhány példa (Falmouth Exeter Plus, The Hive – Worcester), de még csekély az országos szolgáltatások száma, kivételt jelent a SCONUL Access kölcsönzési programja.

Az észak-angliai felsőoktatási könyvtárak együttműködési csoportja közös virtuális tájékoztató szolgáltatás kialakítását határozta el, amelyet a könyvtárak zárvatartási ideje alatt (este, éjszaka, hétvégeken, ünnepeken) szándékoztak működtetni. Előzetesen tüzetesen megvizsgálták a hasonló szolgáltatásokat nyújtó külső szervezetek kínálatát, és eldöntötték, hogy az OCLC-vel (24/7 Reference Cooperative) 15 hónapos kísérleti együttműködést indítanak, ebben hét könyvtár előfizetéses alapon vett részt. Gondosan elemezték a használati statisztikákat, az elégedettsé-

get, a résztvevők esettanulmányait. 2013 szeptemberre és 2014 májusa között összesen kb. 3000 referenzkérdest kezeltek, havonta intézményenként 13–101-et. A legtöbb kérdés hétfőtől péntekig délután 5 és éjfél, valamint reggel 7 és 9 között érkezett be; a hétvégeken egyenletesebb volt a kérdések eloszlása. A kérdések 40%-a volt valódi referenzkérés, és igen sok vonatkozott különböző eljárásmodokra, illetve volt információtechnológiai vonatkozású. Az egy kérdésre jutó költségek 3-tól 20 fontig terjedtek, tehát jelentősen kevesebbnek bizonyultak, mintha több száz font költséggel saját szolgáltatást üzemeltettek volna. A hallgatók 75%-a elégedett volt a szolgáltatással (különösen a részidős és távhallgatók), 81% újra igénybe venné. A webes csevegés bevezetése jelentős kulturális változást jelentett egyes intézmények számára. Az együttműködési program presztízse is nőtt a szolgáltatásnak köszönhetően. A promóció igen fontos volt a befektetés megtérülése szempontjából. 2014 júliusában jelentés készült, amely üzleti modellt is tartalmazott.

A másokkal való együttműködéshez elengedhetetlen a résztvevők közötti információcsere, hogy ki ki hangot adjon a nézeteinek, és hajlandó legyen a rendszeres és nyitott kommunikációra. A könyvtárosok hagyományosan jók ebben. A projektben különböző szintű és különböző célú kommunikáció zajlott. (Makroszinten az OCLC-vel és más könyvtárigazgatókkal, regionális szinten az együttműködő könyvtárak vezetőivel, a kísérleti projekt szintjén az illetékes munkatársakkal, helyi szinten a szolgáltatás alkalmazóival és használóival.)

A hét résztvevő kiválóan működött együtt, közösen képezték tovább a munkatársakat. A tagok száma mára 16-ra nőtt. Elképzelhető, hogy ez az együttműködés a jövőben országos szolgáltatássá alakul, amelyet a SCONUL koordinál majd.

(Hegyközi Ilona)

Kölcsönzés

175/2017

PETIT, Iris: Pleins feux sur les best-sellers : une success story à la médiathèque de Tarentaize In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2016) 9., p. 96-103.

A középpontban a bestseller: sikertörténet a Tarentaize médiatékából

A jövőért felelősséget érző könyvtárosok aggodalmait a 171 ezer lakosú és a központi könyvtáron kívül az agglomerációban még másik hat médiatár, könyvtár működtető Saint-Étienne (Loire) város médiatárában is ismerik. Hogyan lehetne megállítani a kölcsönzések csökkenését? Mit kellene még tenni, hogy a könyvtárak, médiatárak látogatottsági mutatószáma emelkedjen? Mily módon lehetne közelebb férközni a felhasználókhoz?

2015 szeptemberében megpróbálták választ találni a kérdésekre: mintegy 150 címmel megnyitották a bestseller polcot. Hogy miért éppen ezt választották? Elsősorban azért, hogy mindenki jobban megismerje azt a műfajt, amelyről annyian beszélnek. Ezek a könyvek ugyanis azonnal eltűnnek a polcokról az egymást szinte véget nem érő előjegyzések okán. Így csak hónapokkal később kerülnek először az olvasók tényleges látókörébe. Másrészt változtatni kívántak a hagyományos klasszikus elrendezésen.

A látszólag egyszerű feladatot tudatos tervezés előzte meg. A szakemberek megvizsgálták, majd eldöntötték, hogy csak a központi médiatárban/könyvtárban lesz ilyen polc, ugyanakkor mindenféle dokumentumtípus bekerülhet a válogatásba, ami bestsellernek tekinthető, és az Edistat webhely előkelő heti 200-as toplistájában szerepel. 8 000 eurót különítettek el a műfaj dokumentumainak két-két példányos beszerzésére. Egy kölcsönző egyszerre két címet három hétig tarthat magánál. Hosszabbítani nem tudja, de elolvasás után bármelyik könyvtárban visszaadhatja őket, a bibliobusz visszaszállítja a könyveket a központi helyre. Ezt könnyítendő céllal egy piros infografika jelzi a műanyagborítón a kiemelt műfajt. A láthatóságot a különféle plakátok, információs szórólapok, helyi és egyéb újságokban megjelent írások biztosították. Ahogy a 600 kérdőív adatai bizonyították, néhány héten belül kiugró siker született. Megsokszorozódott a kölcsönzések száma. Az olvasók elragadtatottan írtak az ötletről, a megvalósításról, a kínálat változatosságáról, az újdonságok követéséről, a könnyű hozzáférhetőségről. Javaslatokat adnak a továbbfejlesztéshez, viszont sajnálják, hogy nincs hosszabbítási lehetőség, és csak a központi könyvtárban érhető el mindez.

A szakma véleménye mindezzel ellentétben meglehetősen vegyes. A dolgozók úgy érzik, hogy más a médiatáros hivatása, a médiatárnak nem ez a feladata, túl sok az erre szánt pénz, így fontosabb dolgokra nem jut, és nehéz elfogadni, hogy a munkatársaknak

mindig az olvasót kell előnyben részesíteni, így ők csak az első három hónap után kölcsönözhetnek a polcra, amikor a könyv lekerül innét, és visszaosztják a raktári rend szerinti helyére. De ez sem olyan egyszerű, hiszen három hónapi állandó vándorlás, használat után sokszor egyenesen a könyvkötőhöz kerülnek a dokumentumok.

A leszűrt tapasztalatok és a továbbra is azonos költségvetési keret miatt 2016-ban kissé módosítani kellett a beszerzési szabályokat: a kevésbé keresett mangákat már nem, a képregényekből, ifjúsági regényekből csak a legismertebb, legkeresettebb címeket veszik meg, de két példányt már csak a szuper-bestsellerekből, a többiből csak egyet. Annak ellenére, hogy a zajos közönségsiker és a magasán maradó könyvtári mutatószámok örömmel töltik el a dolgozókat, az állandó és gyors könyvmozgás miatt továbbra is igen nehezen kezelhetőnek, sok szempontból terhesnek érzik ezt a fajta gyakorlatot, ezért további fejlesztésen gondolkodnak.

(Pajor Enikő)

176/2017

STEJSKAL, Jan [et al.]: The economic value of book loans : the case of the municipal library of Prague. – Bibliogr. In: Libri. – 66. (2016) 4., p. 303-311.

A könyvkölcsönzés gazdasági értéke a Prágai Városi Könyvtárban

Felmérés; Kölcsönzés; Könyvtárak; Szolgáltatások használata; Városi könyvtár

Az utóbbi években egyes európai országokban a fenntartók egyre nagyobb nyomást gyakorolnak a közszolgáltatást nyújtó intézményekre, hogy optimalizálják költségeiket és a működésre szánt források felhasználását. A közpénzből működő könyvtárak számára ráadásul kihívást jelent, hogy fontosságukat olyan más közszolgáltatásokkal szemben is igazolniuk kell, mint például az egészségügy vagy a közösségi közlekedés. Ezekben az összevetésekben a kulturális és információs szolgáltatások rendre az utolsó helyen szerepelnek. Számos tanulmány született már, amelyben a közkönyvtárak értékét és teljesítményét vizsgálták, jellemzően annak kimenetét értékelve.

A közkönyvtárak fő tevékenysége a könyvek, folyóiratok és más dokumentumok kölcsönzése. Egy 2013-ban készült vizsgálat azt mutatta ki, hogy a Prágai Városi Könyvtár üzemeltetési költségeinek a 85%-át

tette ki a kölcsönzés biztosítása (azaz könyvek, más dokumentumok olvasóknak és más könyvtáraknak való szolgáltatása.) Eszerint ez a szolgáltatás befolyásolhatja leginkább a hatékonyságot. Ugyanebben a tanulmányban kimutatták, hogy a könyvtárhasználók 86%-a évente legalább egy könyvet kikölcsönöz, amikor pedig a szolgáltatás szerepéről kérdezték az olvasókat, akkor 78%-uk ítélte azt nagyon fontosnak, azaz a legfontosabbnak egy ötös skálán.

A jelenlegi empirikus kutatást 2015 szeptemberében indították azzal a céllal, hogy a Prágai Városi Könyvtárban – a Cseh Köztársaság legnagyobb ilyen intézményében – a kölcsönzés gazdasági értékét mérik. A mintát a 15 éven felüli olvasókból állították össze véletlenszerű kiválasztás útján. Online kérdőívet küldtek ki a kiválasztottak e-mail címére, amelyben egy konkrét, általuk egy hónappal korábban kikölcsönzött könyvre vonatkozóan kaptak kérdéseket.

A válaszadási arány 34,6%-os volt, a 21 854 megkérdezett közül 8570 fő töltötte ki a kérdőívet. A válaszadók átlagéletkora 47,1 év (a könyvtár használóié 41 év). A többségük nő (77%), kicsit több mint fele dolgozik. A válaszadók átlagosan 11,2 könyvet kölcsönöznek ki egy év alatt. A kölcsönzés motivációja a válaszadók 67,5%-a esetében a kapcsolódás. A választott művek 69,9%-a szépirodalom.

A kutatásban a kölcsönzés gazdasági értékét egy alternatív beszerzési forrásra vonatkozó fizetési hajlandósággal mérték, a következő kérdésekkel:

- Képzeld el, hogy ez a könyv nem érhető el egyik könyvtárban sem, senkitől nem tudja kölcsönkérni, sem pedig megvásárolni. Egyetlenegy antikváriumban találja csak meg, mennyit volna hajlandó érte fizetni?
- Képzeld el, hogy az antikvárius nem adja el Önnek ezt a példányt, mert már odaigérte másnak, de hajlandó lenne kölcsönadni Önnek egy hónapra. Mennyit volna hajlandó a kölcsönzésért fizetni?

Míg a konkrét könyvek átlagértéke, amelyekre a kérdés vonatkozott 283,3 cseh korona volt, a vásárlásért átlagosan 151,1 koronát, az egy hónapos kölcsönzésért 61,1 koronát volnának hajlandók fizetni az olvasók. A korrelációs koefficiensek vizsgálatából kiderült, hogy az idősebbek, a magasabban iskolázottak és a gyakrabban kölcsönzők jellemzően kevesebbet fizetnének mind a vásárlásért, mind a kölcsönzésért. Szintén kiderült, hogy a könyv nagyobb értéket jelent a használó számára, ha azt szakmai célból veszi ki, valamint amennyiben a könyv ára magasabb.

A fő tanulság, hogy nem elsősorban a kölcsönzések mennyisége számít, hanem azok összesített értéke. Amennyiben a közkönyvtárak menedzserei nagyobb értéket szeretnének teremteni a használóiknak, akkor a következő területekre kell fókuszálniuk: speciális célcsoportok elérése – a kutatás alapján ilyenek lehetnek például a diákok; bizonyos műfajokra való koncentráció – az eredmények szerint például a regények (háborús regények), szakirodalom, gazdaság, pedagógia, oktatás, informatika; továbbá információszolgáltatás ugyanazon szerző által írt művek elérhetőségéről. A fizetési hajlandóság ismeretében a menedzsment növelheti a befektetett források megtérülését, hiszen a használók számára értékesebb műveket vásárolhat az intézmény.

(Tóth Máté)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

177/2017

USTINOVA, T. A.: O rabote sistemy mežbibliotečnogo abonementa gosudarstv-učastnikov SNG In: Vestnik BAE. – (2016) 4., p. 9-13.

A könyvtárközi kölcsönzés rendszere a FÁK-tagországokban

Együtműködés -nemzetközi; Konferencia -nemzetközi; Könyvtárközi kölcsönzés; Statisztika

2016 októberében Minszkben tartották a FÁK-tagországok tudományos-műszaki és innovációs együttműködési kormányközi tanácsának 19. ülését. A cikk a könyvtárközi kölcsönzéssel (KK) és dokumentumszolgáltatással (DSZ) foglalkozó szekcióban felvetett problémákra és az Oroszországi Állami Könyvtár (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka, RGB) új szolgáltatására hívja fel a figyelmet.

A FÁK-tagországok közötti könyvtárközi kölcsönzésről szóló megállapodás rögzíti az alapelveket, a szabályzat szerint az RGB a KK/DSZ koordinációs központja, egyik feladata a statisztikai adatok gyűjtése és elemzése. Bár az évek során készített felmérésekben más-más könyvtárak vettek részt, láthatók a tendenciák. Nem szabad elfelejteni, hogy a statisztika csak a könyvtárak együttműködési dinamikáját mutatja, arról nem szól, hogy az olvasó

nem kér könyvet a FÁK-tagországok könyvtári állományából. Számos publikáció foglalkozik azzal, hogy a könyvtárak közötti együttműködés nagyrészt a könyvtárosok korábbi és folyamatosan fenntartott baráti kapcsolatainak köszönhető. Példa az RGB-ből: a tagországból gyakran telefonálnak, hogy országuk melyik könyvtárán keresztül kaphatnak könyvet az RGB-ből; a válasz sokszor az, hogy az olvasó helyi könyvtárának nincs szerződése az RGB-vel, ennek megkötése hosszú folyamat. Ekkor az olvasó mint fizikai személy regisztrál az RGB-ben, ez a megoldás azonban a statisztikában már másik rubrikába kerül, a KK számára az olvasó eltűnt.

A kialakult helyzet elemzése feltárta az együttműködést zavaró okokat: elévültek a normatív alapok, a könyvtárosok nem kellőképpen tájékozottak, kevés a képzett szakember, nincs kihasználva a korszerű technológia. A végéhez közeledik a 2003. évi oroszországi Szabályzat megújítása, a FÁK-tagországok könyvtári kódexének modelljét utoljára 2005-ben vizsgálták felül.

Az új technológiák csak kiegészítik a hagyományos eljárásokat, a többmillió állományok esetében nem tudják azokat helyettesíteni. A KK több mint 100 éve áll az olvasók szolgálatában, és még hosszú ideig szükség lesz rá. Bár az elektronikus DSZ (EDSZ) folyamatosan terjed, nem csökken az eredeti művek jelentősége. 2015-ben az RGB a Kiegészítő Szolgáltatások Igazgatósága portálján fórumot hozott létre a közös megoldásokhoz. Megvitatásra bocsátják a Szabályzat aktualizálását, a szolgáltatással foglalkozó szakemberek továbbképzését. Többször került napirendre, hogy az oroszországi nemzeti könyvtárakból a kölcsönzést nehezítik a küldés postai költségei, amit a maga idejében nem sikerült rendezni. Az RGB-ben új, a Polgári Törvénykönyv vonatkozó cikkelyeinek módosítása nyomán lehetővé vált dokumentumküldési eljárásokat dolgoznak ki. A korábban különböző okokból nem kölcsönözhető művek elektronikus formában ideiglenes használatra bocsáthatók: csak könyvtári helyiségben, másolatkészítés nélkül olvashatók.

Az elektronikus könyvtárközi kölcsönzés (EKK) nem kereskedelmi projekt, nem elektronikus olvasóterem a szó hétköznapi értelmében, nem elektronikus könyvtár, ugyanazokon az elveken és szabályokon nyugszik, mint a hagyományos KK. A lényeg, hogy a szolgáltatást csak azok a könyvtárak kérhetik, ahol a helyben olvasás megoldható; a dokumentumot csak az az olvasó kapja meg, aki kérte, ő használhatja ide-

iglenesen védett olvasási módban (másolatot nem tud készíteni). Előnyök:

- lényegesen kevesebbet kell várni a könyvre, mivel nincs szükség a postára,
- az elküldött könyv nem vész el, nem bolyong;
- az eredeti mű védett marad;
- a hagyományosan nem küldhető könyvek is szolgáltathatók;
- a könyv „visszatérése” automatikus: a határidő letelével elérhetősége megszűnik;
- a kérő könyvtárnak nem kell figyelnie a visszaküldési határidőket, aggódnia a posta miatt, a küldő könyvtárnak pedig a visszaérkezés miatt.

Az EKK projekt bekerült a FÁK-tagországok innovációs együttműködésének 2017–2020. évi államközi programjába.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Tájékoztatói eszközök

178/2017

SARDO, Lucia: Là ci darem la mano... : Wikipedia e le biblioteche. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 56. (2016) 3.

Res. angol nyelven

A Wikipédia és a könyvtárak

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Feldolgozó munka

A Wikipédia (a Wikimedia Foundation egyik legismertebb projektje) 2016 januárjában lett 15 éves, és mára mélyen beleygőkezett a gyors válaszkérés eszköztárába (mint a Google). Megbízhatónak tekintik, és erre törekszik mindenki, aki ideje egy részét önként arra fordítja, hogy ismereteit mindenki számára hozzáférhetővé tegye. Ugyanakkor az évfordulás írások említik a szabad enciklopédia gyengeségeit is; ide sorolva a technológiai változások okozta veszélyeket, a legaktívabb közreműködők óhatatlanul kialakult és idősödő kasztját, a fiatalok és a nők alacsonyabb részvételi arányát, sőt felteszik a kérdést, túlél-e újabb 15 évet a Wikipédia.

Mit kezdjenek mindezzel a könyvtárak, ahová – különösen a közkönyvtárak esetében – el lehetett vagy el kellett menni (kis túlzással) mielőtt a Wikipédia rendelkezésre állt? Bár kezdetben az olasz könyvtá-

rosok (és a tanítók, tanárok, hát még a kiadók) gyanakvással tekintettek az önkéntesek által írt és kezelt online enciklopédiára, mindkét félben tudatosodott az együttműködés lehetősége és szükségessége, hiszen mind az ismeretekhez való hozzáférés biztosításáért dolgoznak. Széles körben ez a GLAM projektekben mutatkozik meg. A GLAM (Galleries, Libraries, Archives, Museums – képtárak, könyvtárak, levéltárak, múzeumok, sőt) a kulturális intézmények és a Wikipédia kölcsönös együttműködését valósítja meg világszerte különböző projekteken keresztül. A Wikimedia a GLAM intézmények gazdag tartalmáért lelkesedik, olyannyira, hogy egyesek szerint az intézmények igényeire jobban koncentrálnak a működésre van szükség. A GLAM-Wiki 2016–2017-es stratégiai tervében többek között a külső partnerek technikai támogatásának megszervezése, a jó gyakorlatok összegyűjtése és hozzáférhetővé tétele szerepel.

A Wikipédián túl a könyvtárakat leginkább a Wikimedia egy másik projektje, a metadatok hozzáférhetővé tételét célzó Wikidata érinti. A Wikipédia különböző nyelvi változataiból és más ellenőrzött archívumokból eddig több mint 20 millió adat gyűlt össze, a könyvtárosok katalogizálási kompetenciája lehetővé teszi minőségének javítását, a könyvtárosok pedig könnyebben gyűjthetik össze a használok számára szükséges információkat, illetve a lefedettség bővítése érdekében a könyvtárak rendelkezésre bocsáthatják egységesített adataik gyűjteményét. Végül is a könyvtár–Wikimedia együttműködés hozadéka egyrészt a könyvtár gyűjteményeinek nagyobb láthatósága, másrészt a szabad enciklopédia szócikkeinek és adatainak még jobb minősége.

(Mohor Jenő)

Lásd még 135

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

179/2017

HAYES, Amanda: Thinking outside the (Ideas) Box : education as life-saving aid during protracted refugee situation In: Alexandria. – 26. (2016) 3., p. 235-242.

Az oktatás mint életmentő segély az elhúzódozó menekültlét során

Felnőttoktatás; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Nemzetközi szervezet

A Könyvtárak Határok Nélkül (LWB) olyan nemzetközi, nonprofit szervezet, amely az oktatást és információhoz jutást segíti főleg a fegyveres konfliktusok és a katasztrófák sújtotta területeken alternatív könyvtári terekkel világszerte. Jelenleg több a menekült a világon, mint a második világháború idején. (Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága adatai szerint 65,5 millió embert űztek el otthonából, és 21,3 millióan hagyták el hazájukat).

Mivel a tanulás emberi jog, az LWB arra törekszik, hogy a nagyon elszigetelt és nagyon szegény országok menekülttáboraiiban segítsen az ott lévőkön (pl. Haitin a 2010. évi földrengés után). Ezért kifejlesztett a francia *Philippe Starck* segítségével egy tudáskonténert, vagyis egy innovatív, hordozható multimédia-központot és mobil osztálytermet, amely két szabványos raklapon elfér, és húsz perc alatt felállítható. A kb. 30 m² alapterületű médiaközpontban vannak laptopok, táblagépek, egy könyvtár (e- és nyomtatott könyvekkel), beépített mozi és összecsukható bútorok. Van egy előre programozott szervező is, ami hozzáférési pont wifivel 20 okostelefon és táblagép számára, és digitális forrásokkal is felszerelték. Az első konténert Burundiban 2014-ben próbálták ki, ahol 50 ezer kongói menekült keresett menedéket politikai és etnikai üldözések elől. 2016-ban már nem csak Burundiban működtek, hanem Jordániában, Libanonban, Etiópiában, Németországban, Görögországban, Franciaországban és Olaszországban is.

A legtöbb helyen az oktatás a legfontosabb. A menekültek számára az oktatás hosszú távú hatással bír (pszichoszociális támogatást nyújt, kreativitást, autonómiát, stabilitást teremt és szellemi stimuláció is egyben), emellett a menekültek sorsa átlagosan 17 év alatt oldódik meg; ezalatt egy gyermek már felnőtt, és nem maradhat iskolázás nélkül.

2015-ben az LWB Burundiban végzett hatásvizsgálatokat kísérleti tudáskonténereiről. Az értékelés eredményeiben többek között az is szerepelt, hogy a diákok sokkal jobb eredményt értek el (23%-kal), mint a hagyományos képzés során. A pszichoszociális hatást is vizsgálták két táborban 160 résztvevő alapján; eszerint egy tudáskonténer részben biztonságos hely a gyerekek és fiatalok számára, részben a kultúrák közötti párbeszéd terepe, de nem elhanyagolható szerepet játszik az átélt traumák felismerésében és leküzdésében. Több művészi és kreatív projekt is mű-

ködik ott, pl. az *Örök béke* (Peace forever) független fiatal közössége, mely rövidfilmeket is készít.

Az LWB látva a menekültválságot, párbeszédet kezdeményez az oktatás életmentő jellegéről és a menekültek emberi jogairól.

(Murányi Lajos)

180/2017

NEKOLOVÁ, Kateřina: Interkulturní knihovnické služby v Madridu In: Čtenář. – 68. (2016) 7/8., p. 279-284.

Interkulturális könyvtári szolgáltatások Madridban

Idegen nyelvű irodalom; Nemzetiségi olvasó; Városi könyvtár

A Spanyolországban élő bevándorlók száma az elmúlt időszakban megnövekedett, a 90-es évekhez képest húsz évvel később a főváros 12%-a bevándorló. Ez a változás 2005 és 2012 között a könyvtárakat a *Nyitott könyvtár* kampány megvalósítására ösztönözte. A madridi autonóm terület könyvtárügyért felelős vezetője mutatta be a Madridban megvalósított projektet. A fővárosban mintegy 3 millió lakos él, míg a róla elnevezett autonóm területen több mint kétszer annyi. A bevándorlók aránya a fővárosban 12%, az autonóm területen valamivel több, 13%-os. A legtöbb migráns Romániából (23%), Marokkóból (9%) és Kínából (6%) érkezett. 2010 és 2015 között a migránsok száma egymillió alá csökkent. Jelentős a Latin-Amerikából bevándorlók aránya, a Kínából és Venezuelából érkezők száma növekszik.

A madridi autonóm területen több mint 200 könyvtár működik, ezek egy része Madridban található, melyek bizonyos területeken együttműködnek a 31 fiókból álló madridi városi könyvtári hálózattal. A beiratkozás ingyenes, okmány felmutatásához kötött. 1992 óta több könyvtáráépület megújult, modern körülmények között működik. Az autonóm területen is fiókkönyvtárak működnek, több települést bibliobusz lát el. A Telebiblioteca szolgáltatás hívásra ingyenesen házhoz viszi a könyveket az elővárosi Libroexpress vonattal.

A *Nyitott könyvtár* projekt 2003-2004 közt kezdődött, a növekvő bevándorlás miatt. A projekt lebonyolítása 2005–2012 között valósult meg, 61 különböző nagyságú könyvtár csatlakozásával a fővárosból és az autonóm területről. 13000 akciójukban összesen 119 ezer lakos vett részt, évente 15–20 ezerrel nőtt a részt vevő használók száma. A projektet a migrációs

hivatal, a foglalkoztatási, a kulturális, turisztikai és sporttanács közösen finanszírozta. A projekt fő célja a nyelvi nehézségekkel küzdő migránsok integrálódásának támogatása volt. Kilenc terület bekapcsolásával valósították meg a tevékenységeket.

1. A bevándorló kisebbségek nyelvére lefordították az alapvető könyvtári információkat.
 2. A használóképzéseket kibővítették a migránsok számára szervezett könyvtárhasználati ismeretek oktatásával.
 3. A könyvtárak integrációs közösségi térként, találkozóhelyként működtek.
 4. A speciális gyűjteményi részeket kibővítették (többnyelvű állományok, spanyol nyelvoktató anyagok).
 5. Kétnyelvű feliratokkal látták el a könyvtárakat.
 6. Kampányokat szerveztek az integráció érdekében (szociális támogatások, kultúra terjesztése, analfabetizmus elleni küzdelem).
 7. Közzétették a *Nyitott könyvtár* projekt weboldalát.
 8. Használoi vizsgálatokat, elemzéseket végeztek a könyvtári szolgáltatások igénybevételéről.
 9. A könyvtárosoknak továbbképzéseket szerveztek.
- A projektben interkulturális mediátorok vettek részt, kezdetben 40 megfelelő végzettségű, nyelvtudással rendelkező bevándorlót alkalmaztak, számuk később 270 főre emelkedett.

Az idegen nyelvű gyűjtemények létrehozása során 2012-re összesen 20 ezer dokumentumot szereztek be. A fővárosban hét idegen nyelvű központot hoztak létre a bevándorlók anyanyelve szerint (két arab, 1–1 bolgár, román, lengyel, kínai, orosz). Emellett katalán, baszk, galíciai és roma nyelvek, nyelvjárárok számára is kialakítottak gyűjteményeket. A bevándorlók számára különböző kulturális rendezvényeket (kiállítások, tematikus napok, ünnepek, filmvetítések, társalgási összejövetelek, felolvasások stb.) szerveztek.

A könyvtárosok számára szemináriumokat és konferenciákat rendeztek a migrációról és a multikulturalizmusról.

A sokszínű tevékenység egységét jól kifejezte a projekthez készült logó, amely a *Nyitott könyvtár* programban a könyvtárak tevékenységét népszerűsítette. A 2012-es projekt hozzájárult a bevándorlók integrálódásához, és a könyvtárosok befogadó szemléletének, speciális szolgáltatásoknak a kialakulásához.

(Prókai Margit)

Lásd még 144

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

181/2017

SPACEY, Rachel [et al.]: Filtering wireless (Wi-Fi) internet access in public places. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 49. (2017) 1., p. 15-25.

A vezetékek nélküli (wifi) internet-hozzáférés szűrése köztereken

Felmérés; Fenntartó szerv; Hozzáférhetőség; Internet; Közművelődési könyvtár; Olvasáskorlátozás; Tájékoztatás szabadsága

A tanulmány az *Arts and Humanities Research Council* (AHRC) által támogatott „Az internet-hozzáférés kezelése közkönyvtárakban” (*Managing Access to the Internet in Public Libraries* = MAIPLE) projekt egyes eredményeit tárgyalja, és feltérképezi a wifi internet-hozzáférést az Egyesült Királyság közkönyvtáraiban, és azt vizsgálja, hogyan hasonlítható ez össze a nyilvános wifi kereskedelmi szolgáltatásával. Tárgyalja a biztonsági kérdéseket, a wifi hozzáférés szűrését és az elfogadható használati szabályokat. Vegyes módszert alkalmaz, beleértve a szakirodalom áttekintését, az Egyesült Királyság közkönyvtári hatóságainak kérdőíves felmérését és öt kiválasztott hatóság esettanulmányát. Az Egyesült Királyság közkönyvtári hatóságainak többsége kínál wifi hozzáférést a lakosság számára egy vagy több könyvtárban, és általában rendelkezik azonosítási rendszerrel felhasználói számára. A wifit biztosító válaszadók többsége használ szűrőszoftvert. Vannak hasonlóságok és különbségek abban, ahogy a közkönyvtárak és kereskedelmi szolgáltatók biztosítják és kezelik a vezetékek nélküli hálózathoz való hozzáférést. A különbségek főként a biztonságban és a magánszféra kezelésében vannak: a különbségek mind a nyilvános wifi hozzáférésben, mind a jogi kötelezettségekben tükröződnek. Bizonyos szempontból a közkönyvtárak a wifi hozzáférést jobban kezelik, mint a kereskedelmi közszolgáltatók. Az esettanulmányokból származó következtetések azt sugallják, hogy a közkönyvtári hatóságok azért vonakodnak a szűrés elfogadásától, mert egyensúlyra törekednek az információhoz való hozzáférés megvalósítása és

a mindenki számára biztonságos nyilvános tér biztosítása között.

(Autoref.)

Könyvtártudományi tájékoztatás

182/2017

DALTON, Michelle – KOUKER, Alexander – O'CONNOR, Martin: Many voices : building a biblioblogosphere in Ireland. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 22. (2016) 2-3., p. 148-159.

A könyvtári blogoszféra kiépítése Írorszáiban

Elektronikus hirdetőtábla; Kommunikáció; Könyvtárosi hivatás

A blogolás a könyvtár- és információtudományi (LIS) közösségben is jó ideje népszerű. A Libfocus.com egy 2011-ben létrehozott online blog. Célja az volt, hogy közösségi kommunikációs teret teremtsen az írországi és azon kívüli LIS-szakemberek számára. A blog tartalmát egy szerkesztői csapat gondozza, amely időnként más tudományterületeket képviselő és eltérő tapasztalatokkal rendelkező vendég bloggerek is meghív. Kvalitatív módszertani megközelítést alkalmazva nyílt végű felmérést végeztek tizenkét korábbi vendég bloggerrel, hogy feltárják, hogyan és miért választják az ír LIS-szakemberek kommunikációs eszközként a blogot. A szerzők remélik, hogy ennek eredményei segítik a blogolás mint a szakmán belüli is kívüli kommunikációs eszköz értékének és hatékonyságának jobb megértését, segítve ezzel mind a könyvtárakat, mind a könyvtárosokat e közvetítő eszköz stratégiai célú használatában.

(Autoref.)

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 188, 189

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

Lásd 154

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

183/2017

KAATRAKOSKI, Heli – LAHIKAINEN, Johanna: „What we do every day is impossible” : managing change by developing a knotworking culture in an academic library. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 42. (2016) 5., p. 515-521.

A változások kezelése egy felsőoktatási könyvtárban a knotworking kultúrájának kialakításával

Felsőoktatási könyvtár; Munkaszervezés

A technikai fejlődés, a digitális források és a nagy mennyiségű kutatási adat kezelése, a közszolgáltatások piacosodása, az ügyfélközpontú szemlélet kulcsfogalmakká váltak a felsőoktatási könyvtári közegben. A változásokhoz való alkalmazkodáshoz a szolgáltatások és a szakmai kompetenciák átértékelésére van szükség. Bár az egyetemi könyvtárakat mint fizikai tereket egyre több hallgató használja, a doktoranduszok és a kutatók már nem járnak könyvtárba, inkább a távhasználat a jellemző rájuk. Gyakran tudatában sincsenek annak, hogy éppen a könyvtár digitális forrásait használják, amikor a Google Scholar felületén keresnek. A könyvtárosoknak ezért új szolgáltatásokat és új együttműködési módszereket kell kialakítaniuk, hogy ne veszítsék el végleg a kutatók szemében a jelentőségüket. Láthatóvá kell válniuk, sőt, proaktívnak kell lenniük, hogy jobban részt tudjanak venni az oktatási és kutatási folyamatokban.

Erre a tanulmány két munkamódszert ismertet és hasonlít össze: az úgynevezett beépített könyvtárosságot (embedded librarianship) és az összecsomózott jellegű munkavégzést (knotworking). Ez utóbbi az ismertebb a szerzők számára, hiszen az 1990-es években Finnországban fejlesztették ki több szakma kép-

viselőinek együttműködésére. A lényege az, hogy egy munkacsoport bizonyos célért dolgozva együttműködik, amelynek során egy részfeladatra egy „csomó” jön létre, amely szorosabban dolgozik együtt, majd ha megoldották a problémát, „felbomlik”. A vitákkal és megbeszélésekkel kísért közös munka egyben tanulási folyamat is, állandó visszacsatolással.

A szerzők a Helsinki Egyetemen 2010 és 2011 között lezajlott könyvtári Knotworking projektet és annak 2014-es követő interjút mutatják be, melynek célja a könyvtárosok és a kutatók közötti együttműködés elősegítése volt. A projekt közvetlen hozadéka a Helsinki Egyetemi Könyvtár új szervezeti felépítésének kialakítása lett, ahol a kutatószolgálat külön szervezeti egységet kapott, növelve a könyvtár szakmai presztízsét is a kutatók szemében. Emellett az új munkamódszer részleges elterjedése és a kutatói igények fokozott figyelembevétele is ennek a projektnek köszönhető.

A követő interjúkkal gyűjtött adatok alapján elmondhatjuk, hogy több évvel a projekt után több tanulság fogalmazódott meg az összecsomózott jellegű munkavégzésről. Ezzel a módszerrel gyorsan, dinamikusán lehet problémákat megoldani, és az átlagolvasó helyett az adott kutatócsoport igényeit figyelembe venni. Mindazonáltal a szisztematikus együttműködés helyett többen zsonglörködésről, a könyvtárosok és a kutatók világa közötti reménytelen egyensúlyozásról számoltak be. Egyesek szerint minden innováció és proaktivitás dacára a könyvtáros még így is a kutatók után kullogó segéderő, nem pedig egyenrangú partner. Többen azonban úgy vélekedtek, a projektet folytatni kellene, hiszen az Open Access, a digitális repozitóriumok, a kutatási adatok kezelése már néhány év alatt is annyit fejlődött, hogy gyümölcsöző lenne a kutatókkal való közös tanulási folyamat ezen a területen.

Ami a könyvtárosok szakmai identitását illeti, ezekben az interjúkban több ellentmondás merült fel. Egyrészt a régi, dokumentumőrzésre fókuszáló identitás és az új, ügyfélközpontú identitás kettőssége, másrészt az is, hogy a kutatókkal való együttműködés fel is emelheti a könyvtárost, megerősítve szakmai öntudatát, de le is fokozhatja a kutatók óhajait teljesítő kiszolgáló személyzetté. Azokat, akik a Knotworking projekten keresztül túlságosan bevonódtak egy-egy kutatócsoport munkájába, egyes kollégáik „szóra-

kozott professzornak” látták, akik a „hobbijuk” után rohagnak, míg a napi könyvtári munkát ők végzik. A proaktív, komfortzónáját elhagyó „új könyvtáros” szerepe egyeseket lelkesít, másokat szorongással tölt el, míg vannak, akik csak nyugtázzák: „Minden nap megteesszük a lehetetlent.”

(Szabó Piroska)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

184/2017

LEGAULT, Stéphane: Le financement des bibliothèques publiques québécoises : histoire et modèles économiques. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2016) 8., p. 63-69.

A québeci közkönyvtárak finanszírozása

Állami irányítás; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Québec legelső, igazán közkönyvtárnak nevezhető intézménye a Quebec Library 1779-ben alakult Frederic Haldimand kormányzó jóvoltából. Az első sorban angol, kisebb részben francia nyelvű könyvtár hosszú és bonyolult története nem választható el a különféle egyházi és politikai események egymás utáni sorozatától. Ezek közül az egyik leghangsúlyosabb 1979-ben kezdődött, és ez a majd tíz éven át folyó döntéshozatali folyamat alapozta meg a könyvtár mai arculatának fő vonásait.

A Kulturális Minisztérium keretében létrehozták a mennyiségi és minőségi mutatókért, ajánlásokért, ellenőrzésért felelős közkönyvtárak általános igazgatási osztályát. A közkönyvtárakban felállítandó szolgáltatások ügyvezetése és fajtái, különös tekintettel a kölcsönzésre és a tájékoztatásra, az ingyenes hozzáférés, a könyvtárak közös együttműködése, a források előteremtése, felhasználása mind a feladatai közé tartozott. 1959, 1992, 1998 még azok a jelentős évszámok a könyvtári törvénykezés tekintetében, amelyek végrehajtása után végül is 2005-ben eléri az idő a jelenlegi könyvtár avatására. Québecben jelenleg kétféle közkönyvtári típussal találkozhatunk: az ország 80%-ában többségben lévő autonóm és a fiókkönyvtárakkal. Ez utóbbiak általában 5000 főnél kisebb helyeken működnek és fenntartásukat, ügyvezetésüket, az állomány cseréjét a számukra kialakított BIBLIO vagy CRSBP hálózat segíti.

A kormányzat mindkét könyvtártípust rendszeres szubvencióban részesíti. A különféle összesített táblázatok adatai jól mutatják, hogy 1999–2013 között általában 90%-os növekedés tapasztalható, de vannak szakmailag kiemelt időszakok, mint „A könyv és az olvasás politikája” 1973-ban, 1998-ban, amikor akár 165% vagy 190%-os anyagi segítség érkezett. Ám vannak olyan könyvet, olvasást szerető és hosszú távra tervező politikusok is, akik elképesztően nagy összeggel támogatják a könyvtárakat. Így volt ez 1979-ben a „Vaugeois Terv” esetében, amikor is 360%-os költségfedezetet kaptak a közkönyvtárak. Ezek az összegek jelentősen módosítják az egyes könyvtár saját kiadásait. A StatBib adatai szerint 2014-ben a közkönyvtárak összes fedezete 302 810 025,88 \$ volt. Ebből:

- 89,8% városi finanszírozás;
- 6,8% Québec Kulturális és Kommunikációs Minisztériumától
- 0,3% egyéb minisztériumoktól és a közszférából,
- 0,2% a magánszektorból és társaságoktól,
- 0,7% a könyvtári, informatikai szolgáltatások, munkák díjaiból
- 2,2% egyéb könyvtári díjakból (olvasójegyek, dokumentumhasználat, késedelmi díjak, fotokópia, nyomtatás stb.) érkezett.

Számos egyéb felmérés egybehangzóan mutatja, hogy a városi finanszírozás minden esetben jóval nagyobb, mint amit a kormány biztosít. Ugyanakkor ugyanebben az évben a városi kiadás lakónként 8,36 \$ – 141,50 \$ között mozgott. Ez az angolszász városok között a legmagasabb. Összességében azonban elmondható, hogy a québeci könyvtárak állami finanszírozása jelentős mértékben javult a kezdetekhez viszonyítva, és egy főre jutó kiadásaik tekintetében majdnem behozták már a hátrányukat Ontario és Brit Columbia könyvtáraival szemben. Mindössze 4 \$/fő a különbség (49 \$, 45 \$.). További jó gazdálkodással és újabb innovációkkal ez is csökkenthető lesz a jövőben.

(Pajor Enikő)

Személyzet

185/2017

MELILLI, Amanda – MITOLA, Rosan – HUNSAKER, Amy: Contributing to the library student employee experience : perceptions of a student development program. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 42. (2016) 4., p. 430-437.

Tapasztalatok az egyetemi hallgatók könyvtári foglalkoztatásáról: egy hallgatói fejlesztési program eredményei

Egyetemi hallgató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Gyakorlati képzés; Személyzet; Továbbképzés

2012-ben a Nevadai Egyetem könyvtárai (Las Vegas, USA) workshop-sorozatot és oklevelet adó programot indítottak, hogy egyetemi tanulmányaikban és majdani szakmai karrierjükben támogassák a könyvtárban dolgozó hallgatókat.

Egy átlagos szemeszterben a könyvtár 105–120 rész munkaidős hallgatót foglalkoztat, akiknek többségét a Szövetségi Munka–Tanulás Program alapból lehet fizetni. A diákok a könyvtár valamennyi egységében dolgoznak, mintegy 20 helyen, ahol a legnagyobb szükség van rájuk. A program sikeres lebonyolításához a hallgatókat felügyelő önkéntesek és a könyvtár humán erőforrás-menedzsere részvételével szakmai csoport alakult (Student Employment Leadership Group, SELG). A programban a részvétel önkéntes, szemeszterenként a SELG 4–6 témát ajánl 4+1 témakörben: egyetemi, könyvtári, szakmai, műszaki jártasság, fakultatív téma a mindennapi élet. A témákat az időbeosztástól és az oktatók szabad idejétől függően választják ki. A SELG a minőségbiztosítás érdekében nagy figyelmet fordít a visszacsatolásra. Egy-egy témában egy szemeszter alatt legalább kétszer egy órát kell tartani. A témák változatosságát és megfelelésüket a hallgatói igényeknek az biztosítja, hogy a workshopokat a könyvtárban és a campus más területein dolgozó önkéntes oktatók tartják. A foglalkozások nagy része nem igényel előzetes ismereteket, a hallgatók a részvételért órabért kapnak.

A workshop-sorozat célja volt:

1. a szakmai gyakorlatot és mentorprogramot modellező, munkatapasztalatot adó környezet megteremtése;
2. a hallgatókban az egyetemi és a munkabeli sikerekhez szükséges jártasságok kialakítása;
3. a hallgatók foglalkoztatásának növelése a campusokon;
4. a campusok támogatási képességének növelése.

A programok értékeléséhez menet közben két felmérést végeztek:

- egyedi workshopok: a foglalkozások után a hallgatóknak ki kellett tölteni egy 10 kérdést tartalmazó kérdőívet; 2012 tavaszától 2014 őszéig 88 workshop volt, a 201 egyéni hallgató 1165 kérdőívet adott be (a kitöltés nem volt kötelező, egy személy több kérdőívet is kitölthetett, de különböző témákban). A kutatás a demográfiai információk

mellett arra is kitért, mennyire voltak hasznosak a foglalkozások az egyetemi tanulmányokhoz, a jövőendő munkához, a mindennapi életben és mint diákmunkások számára; hasznos időtöltés volt-e, ajánlják-e más hallgatóknak.

- bizonyítványt adó program: az ebben részt vett 47 hallgatónak ugyanazt a kérdőívet kellett kitöltenie, és kiegészítenie a tapasztalataikról szóló, 250 szavas összefoglalóval. A részvétel önkéntes volt, de a kérdőívet kötelező volt kitölteni.

Eredmények:

A válaszadók általában hasznosnak találták a workshopokat, a Likert-skála szerint (1–4) osztályozva az 1-hez közeli (nagyon jó) minősítése volt 94,6%-nak. Közel 80% szerint a tanultakat hasznosítani tudják a tanulmányi időben, 66% szerint a kapott anyagok hasznosak lesznek az egyetemen kívüli munkában is, majd a mindennapi életben. A fakultatív workshopok olyan témákat érintettek, mint a menedzsment, egészséges táplálkozás, pénzügyi alapok – ezeket a válaszadók 83%-a jónak értékelte. Legkevesbé hasznosnak a könyvtári ismereteket találták, míg a szakmai jártasságra összpontosító workshopok – ahogy ez várható volt – kapták a legjobb minősítést. Az esszéikben pozitív értékelést kapott az egyetemi könyvtár, a segítőkész környezet. A programbizottság tagjai a 34 téma egyötödét tanították, a hallgatók megismerhették a campusokat és a könyvtárakat, megismerkedhettek az egyetem személyi állományával.

A program fő célja az volt, hogy hozzájáruljon a diákmunka tapasztalataihoz, az eredmények pozitív kapcsolatot mutattak a részvétel és a hallgatók munkafegyelme között.

Fontos, hogy a hallgatók a munkát szabadidejükben végzik; a könyvtárosok felelőssége, hogy az hasznos legyen. A diákok érezték és értékelték a könyvtár erőfeszítéseit és az egyéni foglalkozásokra szánt időket.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Marketing, közönségkapcsolatok

186/2017

SNYDER, Theresa R. – RAJCHEL, Jen: The thing was done in the library : animating an early eighteenth-century murder mystery. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 23. (2016) 2., p. 193-203.

Egy 18. század eleji gyilkossági rejtély megelevenítése a könyvtárban

Főiskolai könyvtár; Játék; Könyvtárpropaganda; Különgyűjtemény

Haverfordi Főiskolai Könyvtár őrzi azokat a dokumentumokat, amelyek Sarah Stout 1699-es meggyilkolásával és az azt követő nyomozással kapcsolatosan fennmaradtak az utókor számára. Az intézmény úgy döntött, hogy ezt az érdekes történelmi eseményt, egy máig megoldatlan bűntényt választja az új kiállítása központi témájául.

A könyvtár céljai között szerepelt, hogy szélesebb körben is megismertesse kvéker gyűjteményét, amely 35 ezer nyomtatott dokumentumból, 2400 kéziratból és számtalan egyéb dokumentumból áll, amelyek között digitalizált és digitálisan létrejött is található.

Sarah Stoutot, a fiatal és gazdag kvéker lányt holtan találták, a boncolás idegenkezűséget állapított meg, és megkérdőjelezte a fulladással, illetve a későbbi öngyilkossággal kapcsolatos feltételezést. A bűntény elkövetésének vádjával Spencer Cowpert, egy gróf fiát és három lehetséges bűntársát állították bíróság elé, akiket aztán felmentettek. A kiállítás kurátorai arra kéri a látogatókat, vizsgálják meg a bizonyítékokat, és hozzanak ítéletet. Felhívják arra is a figyelmet, hogy a forrásokat a megfelelő koncepciót figyelembe véve tekintsék át: a beszámolók nem semlegesek és nem teljeseek.

A kiállítás nem lineáris megközelítést követve az eseményeket több szemszögből mutatta meg, a kiállítótér összesen 5 különböző helyszínt megjelenítve épült fel. A berendezési tárgyak a korabeli bútorok és műalkotások közül kerültek ki, céljuk pedig a helyi szociális és politikai élet, filozófia, a kvéker kultúra és a korabeli tudomány megjelenítése volt. A kiállítás látogatói a megjelenített színterek eredeti rendeltetésének függvényében kaphattak különböző nyomokat, bizonyítékokat és elméleteket azzal kapcsolatban, mi történhetett.

A kiállítás azonban nemcsak fizikai, hanem virtuális elemekből is állt. Ennek érdekében a könyvtár 5 tabletet szolgáltatott azon látogatók számára, akik mobil eszköz nélkül érkeztek. A helyszíneken QR kódokat helyeztek el, amelyek a digitalizált dokumentumokra, valamint egy számítógépes játékra mutattak. A játékban többek között puhatolózó kérdéseket lehetett feltenni a virtuálisan megjelenő, az esetben érintett személyeknek.

A gamification és az elektronikus elemek beemelése újfajta kapcsolatot teremtett a látogatók és a tárlat között, ez pedig egy érdekes és kritikus kérdést vetett fel: hogyan lehet egy történelmi eseményt ebben a formában adaptálni úgy, hogy közben megadjuk a kellő tiszteletet az ügynek, és hitelesek is maradjunk? Ehhez segítségül Mary Flanagan *Critical Play* című munkáját használták fel.

A látogatók feljegyezték a kiállítással kapcsolatos gondolataikat és ítéletüket: 48%-uk bűnösnek találta Spencer Cowpert. Egyes látogatók a teljes gondolatmenetüket, kérdésfelvetéseiket és az arra kapott saját válaszaikat is lejegyezték, néhány esetben még a kurátorokat is meglepték az elméleteikkel. Néhányan meggyőző bizonyítékok hiányában visszautasították, hogy ítéletet mondjanak. A kiállítás során a látogatók között több spontán beszélgetés is kialakult a témában. A kiállítás zárása után elkészült a teljesen online verzió, amely továbbra is elérhetővé teszi az eredeti forrásokat.

A kiállítás rámutatott egy új feladatra: a könyvtárnak újra kell gondolnia kiállítás-kínálatát, és új gyakorlatokat kidolgoznia, amelyek digitális elemeket is tartalmaznak, hiszen ezek új ötletek megjelenítésére is lehetőséget adnak. A Haverfordi Főiskolai Könyvtár azóta más intézményeknek is segített gyakorlatának átadásával, s mindezt több konferencián is bemutatták.

A kiállításon a könyvtárosokkal együtt hallgatók és oktatók is dolgoztak, akik több tudományterületről érkeztek, mindenki hozzátéve a kiállításhoz a maga szakterületét. A főiskola több kurzusa is kapcsolódott tartalmában a kiállításhoz, amely a hallgatókra a kritikus gondolkodás és a conceptualizálás terén fejlesztő hatást gyakorolt.

(Jávorka Brigitta)

187/2017

WATSON, Anne Marie: Manage your social media in 5 minutes a day In: Public services quarterly. – 13. (2017) 1., p. 41-47.

Minden nap szánj öt percet a közösségi oldalaidra

Egyetemi könyvtár; Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal

A kanadai Red Deer College Library példáján keresztül mutatja be a tanulmány, milyen stratégiát érdemes követni a közösségi média kezelésénél. Több tippet,

trükköt ismerhet meg az olvasó, amellyel időt spórolhat és elemezheti a használati statisztikákat a jobb eredmények elérése érdekében. A megfelelő stratégia alkalmazásával, tervezéssel előnyökhöz lehet jutni, és napi 5 perc ráfordított idővel már jól lehet gondolni a felületeket.

Az előre megtervezett és elvégzett munka frissé és relevánssá teszi oldalainkat a megcélzott közönség számára. A kanadai Red Deer College Library célcsoportja a felsőoktatásai intézmény minden polgára, több mint 8000 hallgató és a kb. 1471 főből álló személyzet. A könyvtár több éve üzemeltet Facebook, Twitter és Instagram fiókot, valamint egy ideje a Snapchaten is jelen van.

A kreatív tartalom előállítása fontos eleme a közösségimédia-jelenlétnek. A megosztott üzenet szövege és a hozzá kapcsolt kép kiválasztása lényeges a közönség elérése szempontjából. A képpel ellátott posztokat sokkal többen nézik meg, mint a csak szövegeseket vagy csak linket tartalmazókat. Az Instagramon például a képnek kell lennie a fő elemnek, a Twitteren viszont a rövid szöveg dominál. A Snapchaten a legfeljebb 10 mp-es rövid videókat érdemes megosztani. A posztokhoz különböző külső tartalmakat, pl. blogokat, cikkeket, más Facebook-oldalakat lehet csatolni.

A felületek megfelelő kezeléséhez jó tervezőeszköz a táblázatos formában előállított naptárként is funkcionáló közösségimédia-naptár, amely segít a tartalom megfelelő szervezéséhez. A könyvtár egy internetes, Google formátumú, jól bevált naptársablont alkalmaz erre a feladatra. Előnye, hogy jól adaptálható, egyéni igényekre könnyen testre szabható, másokkal megosztható. A táblázatban megtalálható a megosztás dátuma, a használt közösségimédia-felület, a megosztandó szöveges és képi tartalom és a hozzá kapcsolódó internetes linkek, egyéb információk.

A tervezés és az előkészítés az egyik legfontosabb eleme a hatékony kommunikációnak. Ennek eredménye, hogy a hallgatóság számára ideális időpontban

tesszük közzé tartalmainkat. Ennek első lépése az aktuális tanév fontosabb időpontjainak, programjainak, tanítási szüneteinek, vizsgaidőszakának áttekintése. Ezután az adott időszakokhoz kell hozzárendelni a releváns tartalmakat, amelyek a legjobban érdekelhetik a közönséget. A legfontosabb információkat érdemes megismételni, hogy minél szélesebb körbe eljussanak, hiszen sokan csak később csatlakoznak az oldalakhoz.

Nem mindig van elég idő az adott napon az oldalak friss tartalommal való feltöltésére, ezért érdemes különböző eszközöket használni a felületek egy helyen való gondozásához. Többféle ingyenes és fizetős program is elérhető, a könyvtárban jelenleg a Hootsuite-ot használják. Előnye, hogy többféle közösségimédia-platform adható hozzá, személyre szabható a kezelőfelülete, továbbá időzíteni lehet vele a megosztandó tartalmakat.

Igazi időmegtakarító lehetőség a posztok előre megírása és azok beidőzítése, ami az elfoglalt időszakokban is biztosítja az állandó jelenlétet és frissességet a felületeken. A Facebooknak és a Twitternek is van beépített időzítő funkciója, továbbá a Hootsuite is tartalmazza ezt a lehetőséget.

A közönség elérése legjobban az oldalak használati, kedvelési statisztikáinak elemzésével követhető nyomon. Az adatok megismerése által jobba tehető a közösségimédia-jelenlét. A Facebookon lehetőség van arra, hogy megismerjük, milyen típusú üzenetekre reagálnak legjobban a használók, továbbá megnevezhetők a követők demográfiai adatai. A Twitteren havi összefoglaló látható arról, hány poszt került ki a könyvtár által, és ezeket hányan nézték meg, valamint hányszor említették és látogatták meg a felhasználók az oldalt. Az Instagramon nemrég vezették be az üzleti ügyfeleknek szánt felületet, amely tartalmazza a statisztikai modult is. A Snapchaten még nem olvashatunk ilyen statisztikai adatokat.

(Bognár Noémi Erika)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

188/2017

KOLTAY Tibor: Data literacy for researchers and data li-

brarians. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 49. (2017) 1., p. 3-14.

Kutatók és adatkönyvtárosok adatírástudása

Adatfeldolgozás; Információs műveltség; Kutató -mint olvasó; Tudományos kutatás

A tanulmány bemutatja az adatírástudást, és hangsúlyozza fontosságát. Az adatírástudás létfontosságú a kutatók számára, akiknek adatírástudással rendelkező tudományos dolgozónak kell válniuk, és a (potenciális) adatkezelési szakemberek számára is. Fontos jellemzője az információs műveltséggel való közeli kapcsolata és hasonlósága. E tétel bizonyítása érdekében a szerző áttekintette az adatok fontosságáról, a tudományos kutatások adatintenzív paradigmájáról, a kutatók elvárt és valódi viselkedéséről, a kutatási adatok kezelésének természetéről, a felsőoktatási könyvtárak lehetséges szerepéről, az adatok minőségéről és az adatok idézéséről szóló szakirodalmat. Az adatírástudás jellemzőinek leírásán és az ezzel kapcsolatos készségek felsorolásán túl a szerző az adatírástudás fenomenografikus megközelítésének alkalmazását és ennek a digitális bölcsészettel való kapcsolatát jelölte meg a további kutatások tárgyaként.

(Autoref.)

Lásd még 148

Használat- és igényvizsgálat

189/2017

PERSSON, Sassa – SVENNINGSSON, Maria: Librarians as advocates of social media for researchers : a social media project initiated by Linköping University Library, Sweden. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 22. (2016) 2-3., p. 304-314.

Könyvtárosok mint a kutatók közösségimédia-használatának támogatói: a svédországi Linköpingi Egyetemi Könyvtár kezdeményezése

Egyetemi könyvtár; Használói szokások; Információtechnológia; Kommunikáció; Kutató -mint olvasó

A Linköpingi Egyetem könyvtárosai segítenek a kutatóknak a területükön bekövetkezett fejleményekkel lépést tartani és munkájuk láthatóságát növelni. A közösségi média stratégiai, professzionális használatának a kutató kommunikációs stratégiájának lényeges részét kellene képeznie. A cikk a közösségi média professzionális használatának tudatosságát vizsgálja az egyetem kutatóinak körében. A vizsgálat kimutatta, hogy a közösségi média használata nem volt jelentős; csak nagyon kevesen látták benne a lehetőséget. A cikk célja háromszoros. Elsőként az,

hogy értékelje a közösségi média használatának lehetőségeit a kutatások egyetemen kívülre történő kommunikációjának eszközeként. Másodszor egy olyan tanulmányt mutat be, amelyben a kutatók közösségi médiáról vallott nézetei jelennek meg szemináriumi beszélgetések, informális visszajelzések és interjúk alapján. (A tanulmány nyolc kutatót érintő esettanulmányt használ.) Harmadszor bemutatja azt, miként hozott létre az egyetemi könyvtár egy internetes információs csomagot kutatói közösségimédia-használatának a támogatására.

(Autoref.)

190/2017

PORUBČINOVÁ, Martina: Medzigeneračné a sociodemografické porovnanie digitálnej gramotnosti detí a rodičov na Slovensku In: ITlib. – 19. (2016) 3., p. 36-44.

Res. angol nyelven

A szlovákiai gyermekek és szüleik digitális írástudásának generációs és szociodemográfiai összehasonlítása

Családi környezet; Felmérés; Gyermekek és ifjúsági olvasók; Használói szokások; Információs műveltség; Információtechnológia; Könyvtártudományi kutatás

A cikk a digitális készségek elsajátításának, alkalmazásának életkor szerinti megoszlásával foglalkozik. A kutatások kimutatták, hogy a digitális bennszülöttek viselkedése a virtuális világban függ az őket körülvevő családtól. A cikk arra keres választ, hogyan befolyásolja gyermekek digitális aktivitását a szülők digitális világban való részvétele, beszélhetünk-e internet-generációs szülőkről, mennyire határozza meg a kor, a végzettség és a szociális helyzet a generációs különbségeket.

A 2000 után születetteket tekintjük az első internetes generációnak. Szlovákiában az internet elterjedése a 90-es évek második felétől 2004-ig tartott, az ez idő alatt iskolai tanulmányokat folytató gyerekeket tekintjük az első internetes generációnak. Az ő szüleik 42–51 év közöttiek, 1965 és 1974 között születettek, s ők választottak az első internetes generáció szülei digitális írástudásának kutatása során. A 35–44 és 45–54 év közöttiek digitális írástudása 88%-os, a 14–34 év közöttiek tudásától 12%-kal tér el. Korábban a 14–24 év közöttiek digitális írástudása számított a legjobbnak, 2013-ra azonban már a 14–34 év közöttiekre volt jellemző. 2011 és 2013 között a felnőttek körében 3%-kal javult az írástudás. Ez az

első korcsoport, amit az internetes generáció szüleinek tekintünk: a gyerekek és a szülei között nincs különbség a digitális írástudás tekintetében.

A szlovák kutatást 28 mutató alapján végezték, és 3 korosztály adatait (a 14–17, a 35–44 és a 45–54 évesekét) elemezték. A legjobb eredményt a legfiatalabbak érték el az internetes bankolás és vásárlás kivételével, ami a középső korosztályra volt a legjellemzőbb (35–44). Az adatbázisokban és archívumokban való keresés tekintetében a legfiatalabb, bankolásban a közép- és a legidősebb korosztály érte el a jobb eredményt. A 28 kompetenciából a legfiatalabb generáció a számítógépes telepítés, másolás, hálózatkézelés, szkennelés, programtelepítési feladatok terén a jobb.

A digitális világban való boldogulás, hozzáállás egyik fontos része az ún. digitális habitus. Három területe a digitális kompetenciák (digitális írástudás), a digitális etika és a digitális hozzáállás. A 2013-as kutatások igazolták, hogy minél jobbak a diákok otthoni körülményei (szülők végzettsége, státusza, könyvek), annál jobb eredményeket mutatnak a számítógépes és információs írástudásban. A felmérés szerint a szlovák tanulók 97%-ának van, 3%-ának nincs otthon internete; a saját géppel rendelkezők jobb teljesítményeket értek el. A szociodemográfiai tényezők Szlovákiában erőteljesen befolyásolják a digitális írástudásban a habitus kialakulását. Az alapfokú végzettségűek körében a digitális írástudás 63%-os, a középfokú végzettségűeknél érettségi nélkül 71%, érettséggel 87%, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetén több mint 95%. Ezek az adatok 2011-től javultak: a fizikai dolgozók körében 79%-ról 87%-ra, az alacsony iskolázottságúaknál 52%-ról 67%-ra, a hátrányos helyzetű háztartások esetén 55%-ról 61%-ra nőttek. Az internet előtti generációk között az idősebbek nem képesek a virtuális világhoz kapcsolódni, gyermekeik és unokáik jobban megértetik magukat a saját generációjukkal, mint a családdal.

A korábban a pozsonyi általános iskolások körében végzett kutatás igazolta, hogy a gyerekek 8,6%-a nem használja iskolai tanulmányaihoz az internetet, többsége nem ír blogot, és ritkábban használja a közösségi hálót, leggyakrabban a *Viber*, *WhatsApp*, *Messenger* szolgáltatásait veszik igénybe. Fél-egy órára veszik igénybe az internetet tanuláshoz, annál több időt töltenek neten szórakozással, közösségi csatornákon. Erre a többség napi 2 óránál többet szán. Az iskolai végzettség mint szociodemográfiai tényező és a családok szociális, gazdasági helyzete jelentős mértékben befolyásolja a digitális írástudást.

A habitus nemzedéki különbsége azt mutatja, hogy a gyerekek és szülők digitális írástudása folyamatosan közelít egymáshoz; ez a digitális viselkedésben is csökkenni fog, és hatással lesz a generációk közötti kapcsolatokra az offline térben is.

(Prókai Margit)

191/2017

STANOVÁ, Patrícia: Google generácia žije v online svete. – Bibliogr. In: ITlib. – 19. (2016) 4., p. 59-65.

Res. angol nyelven

A Google-generáció információs viselkedése

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Információs műveltség

A fiatalok olyan új nemzedékét hívjuk Google-generációnak, akiknek az életébe a születésüktől kezdve beépült az internet elérése és technikai változásai, ami a generáció információs viselkedését is meghatározza.

Információs viselkedésen tágabb értelemben azt a tevékenységet értjük, amely az ember információforrásokhoz és információkhoz való viszonyát meghatározza. Szűkebb értelemben ez alatt csak az ember információkereső tevékenységét értjük. Általában azt mondhatjuk, hogy az információs tevékenység az ember interakciója az információforrásokkal, amely információs környezetben zajlik.

Az információkeresés az információs tevékenység leggyakoribb fajtája, az aktív információs tevékenység része, melynek folyamán az ember információforrások használatával kapcsolatba lép az információs környezettel. A keresés leggyakoribb módja napjainkban az internet használata, ahol sok felesleges találatot is kapunk, ezek ún. vakvágányok, zsákutcák. A „Berry picking” modell azt jelenti, hogy az elektronikus környezetben a keresés nem egyenes vonalú, hanem az új információk hatására módosul.

Az információs viselkedéshez kapcsolódik az információs háttér fogalma; annak tekintünk minden olyan helyet, ahol az ember megfordul, és információs viselkedést tanúsít.

A fiatalok információs viselkedése nagyban függ információs műveltségüktől és az azzal összefüggő információs kompetenciáktól. Ahhoz képest, hogy a Google-generációt hívjuk digitális bennszülötteknek, mert a modern technológiákat nagyon ügyesen használják, információs műveltségük viszonylag ala-

csony szintű: nehezen ismerik föl saját információs szükségleteiket, nehezen alakítanak ki információs stratégiát, problémáik vannak az információ megbízhatóságának és relevanciájának megítélésében, az internet működésével kapcsolatos mélyebb ismereteik hiányosak.

A Google-generáció az 1993 után születettek köre, akik abban a világban nőttek föl, ahol az internet dominál. Információs viselkedésük kutatásában abból indulunk ki, hogy egyetlen információforrásuk az internet, melyen felületesen keresnek, gyakran váltogatva az online dokumentumokat. Előfeltevésként kényelmesség, gyorsaság, a kritikus gondolkodás elégtelensége, a nem formális információs háttér, az intenzív használata és a mediális multitasking jellemzi őket.

A disszertáció keretében végzett kutatást kérdőíves felmérés előzte meg, mely a szlovák Google-generáció információs viselkedését kutatta. A 60 kérdőívből 52 válaszadó érkezett be, a válaszok négy kérdéscsoporthoz kapcsolódtak. A kérdések érintették az interneten eltöltött idő hosszát, a párhuzamos médiahasználatot, az ebből eredő érzelmeket, a Google preferálását az iskolai tananyaghoz és a személyes információkhoz, a Google-találatok relevancia- és megbízhatósági értékelését.

A válaszadók 15–18 év közöttiek, 80%-uk férfi volt. Az első kérdéskör eredménye szerint csupán 17% tölt naponta 5 óránál több időt a számítógépnél. A választ némileg módosíthatja a mobil eszközök (tablet, telefon) internetezésre való használata. 46%-uk két óránál kevesebbet tölt számítógépnél naponta.

A párhuzamos médiahasználat minden válaszadónál igazolódott, legmagasabb arányban a közösségi csatornák alkalmazása (74,5%) volt jellemző. A párhuzamos médiahasználat 63% számára jelent pozitív emocionális élményt. A válaszadók 84%-a nyilatkozta, hogy elsődleges információforrása a Google az iskolai tanulmányokhoz, és 71% esetében a személyes információkhoz is. A megbízhatóság kérdésében csupán 14% válaszolta, hogy mindig elhiszi, amit a Google-ban talál, a többiek egyedileg ellenőrzik a találatok valódiságát.

A szlovák Google-generáció az előzetes kutatás szerint naponta 2 órát tölt a számítógép előtt, legalább két további médiumot használ eközben (mobiltelefon és közösségi háló), minden információt a Google-ban keresnek, azok megbízhatóságát egyedileg ellenőrzik.

(Prókai Margit)

192/2017

TAYLOR, Arthur – DALAL, Heather A.: Gender and information literacy : evaluation of gender differences in a student survey of information sources. – Bibliogr. jegyzeteken In: College & research libraries. – 78. (2017) 1., p. 90-113.

A nemek közötti különbségek egy hallgatói információs műveltségi felmérésben

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Információkeresés; Információs műveltség; Nőolvasó

A New Jersey államban működő Rider Egyetemen felmérést végeztek az alapképzéses hallgatóknak az internetes információforrásokhoz való viszonyáról. A válaszadók közül 129 volt férfi, akiknek a többsége üzleti tanulmányok szakra jár. A 257 nő többsége pedagógiai szakos. Naponta többször használja az internetet a férfiak 94%-a és a nők 88%-a. A férfiak 11%-a, a nők 2,44%-a kizárólag a Google vagy az Ask.com használója. A nők hajlamosabbak arra, hogy a keresőmotorok ötnél több oldalát nézzék meg. A találatok megbízhatóságának megítélésében szignifikáns volt a különbség a férfiak és a nők között. Az előbbieket 71,43%-a általában megbízhatónak tartotta a találatokat, míg az utóbbiak 55,1%-a gondolta ezt így.

Dolgozatirási feladatok esetében a férfiak 13,22%-a nem aggódott amiatt, hogy elég forrást használ-e fel, míg a nők 5,13%-a látta így. Szignifikáns különbség volt a minőségi cikkek felhasználása iránti igényben (nők 83,76%, férfiak 64,46%).

Összességében elmondható, hogy az információs műveltségnek ezen részterületén nem jelentéktelenek a nemek közötti különbségek. A nők sokkal igényesebben válogattak, mint a férfiak, akik sokkal magabiztosabbnak mutatkoztak a keresési eredmények hitelességének és pontosságának megítélésében. Ez megegyezik más felmérések eredményeivel.

Más, a nemek közötti különbségeket vizsgáló kutatások azt mutatták ki, hogy a nők gyakrabban használják az internetet szórakozásra, míg a férfiak inkább a híreket és az üzleti információkat keresik. Ezzel szemben egy másik tanulmány szerint a nők gyakrabban látogatják az egyetemi oldalakat, míg a férfiak előnyben részesítik a videókat és hangfelvételeket nyújtó szórakoztató oldalakat. Megint mások azt találták, hogy a nők ritkábban keresik az ingyenes oldalakat, viszont használják a könyvtárak által előfizetett információforrásokat, míg a férfiak kedvelik

az olyan nem hagyományos szolgáltatásokat, mint a Wikipédia.

(Koltay Tibor)

Lásd még 175, 201

Olvasás

193/2017

CAMPANA, Kathleen [et al.]: Early literacy in library storytimes : a study of measures of effectiveness. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 86. (2016) 4., p. 369-388.

Korai tudásfejlesztés könyvtári mesefoglalkozásokon: a hatékonyság mérése

Felmérés; Gyermekolvasó; Hatékonyság; Ifjúság nevelése olvasásra; Mese

Az amerikai könyvtárosok a gondozókkal együtt országsszerte azon fáradoznak, hogy bevonják a gyermekeket korai műveltségi programjaikba. Mindazonáltal a könyvtárak által nyújtott korai írástudási programok többnyire a kutatások által nem dokumentáltak, különösen kvantitatív módszerekkel nem. Az *Értékes kezdeményezések a sikeres korai tanulási munkához* programot (*Valuable Initiatives in Early Learning that Work Successfully* = VIEWS2) arra tervezték, hogy a kisgyermekek olvasási programjai hatékonyságának mérésére kidolgozott új módszereket teszteljék (a születéstől az óvodáig) úgymond kísérleti kialakítású vegyes módszerekkel. A kutatók az első évben két innovatív eszköz segítségével gyűjtöttek adatokat. 120 könyvtár mesefoglalkozásain közel 1440 gyermeket figyeltek meg 0-tól 5 éves korig. Az egy év adatainak elemzése korrelációt mutatott a meseprogram korai írástudási tartalma és a gyermekek viselkedése között. Ezek az eredmények azt jelzik, hogy azok a kisgyermekek, akik részt vesznek könyvtári mesefoglalkozásokon, a foglalkozások alatt reagálnak a korai írástudási tartalmakra.

(Autoref.)

194/2017

TABERNERO SALA, Rosa – CALVO VALIOS, Virginia: Book-trailers as tools to promote reading in the framework of the web 2.0. – Bibliogr. In: New review of children's lit-

erature and librarianship. – 22. (2016) 1., p.53-69.

A könyvtrailer mint az olvasásnépszerűsítés eszköze a Web 2.0 korában

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Gyermekolvasó; Ifjúság nevelése olvasásra; Irodalompropaganda; Mese; Óvodás

A könyvtrailer olyan, a filmelőzetesek jellegzetességeit magán viselő marketingeszköz, amelyet a kiadók a könyv népszerűsítésére használnak a kortárs digitális környezetben. A szerzők jelen kutatásukban arra keresik a választ, hatékony módszer-e a könyvtrailer közös megtekintése az óvodás- és kisiskoláskorú gyermekek olvasásra nevelésében és irodalmi kompetenciájuk fejlesztésében.

A kutatás első fázisa a könyvtrailer fogalmi meghatározása és a tárgy leszűkítése volt. Erre azért volt szükség, mert az interneten számtalan gyerekkönyvről szóló videó kering, akár maga a könyv beszinkelt oldalainak kisfilmmé alakítása. Ezzel szemben a könyvtrailer olyan videoformátumú, a kiadó által interneten terjesztett, szöveget, képet és zenét vegyítő műfaj, amely a filmelőzetesekhez hasonlóan rövid, tömör, érdekesítő, kifejező és fragmentált. A szerzők meglátása szerint az illusztrált gyermekkönyvek eleve adott multimedialitásuk miatt különösen alkalmasak könyvtrailer elkészítéséhez. A könyvtrailert Gérard Genette elmélete nyomán a szöveg epitextusai közé sorolhatjuk (a műre kívülről utaló szövegek közé), amely tartalmazza azokat a kötelező elemeket, amelyeket a fikció „kellékeiként” azonosítunk: szerző, cím, cselekmény, fő- és mellékszereplők, helyszín stb. A cikk szerzői ezért azt állítják, hogy a könyvtrailer az irodalmi kompetencia elsajátításának eszköze lehet.

A kutatás második fázisa egy kis létszámú csoporton végzett empirikus vizsgálat volt: a 2012/2013-as tanévben, Spanyolországban, egy 5 és egy 10 fős, 3–6 éves gyerekekből álló óvodás csoportnak pedagógusuk levetítette néhány előre kiválasztott mesekönyv trailerét, megbeszélték a látottakat, majd a nevelő felolvasta magát a mesét is, amit szintén szabad beszélgetés követett. Végül a gyerekek közösen elkészítették egy általuk kitalált mesének a trailerét is. A kutatás anyagát a foglalkozásokról készített felvételek, a pedagógusok munkanaplói és a velük a kísérlet elején, közepén és végén készített interjúk szolgáltatták. Az így nyert adatok azt bizonyítják, hogy Sipe (2008) az irodalmi megértésre alkalmazott öt kategóriája közül a gyerekek reakciói az

analitikus, intertextuális és performatív értelmezést tükrözik. Azaz el tudják különíteni a könyvtrailer elemeit, felismerik, hogy a könyvre utal, de nem azonos vele, és értik a célját. A saját könyvtrailer elkészítése pedig a kreativitást megmozgatva mélyíti el az irodalmi diskurzussal kapcsolatos jártasságukat. A legfontosabb azonban, hogy a gyerekeket ugyan nagyon megragadták a könyvtrailerok, de rögtön a könyv iránt tanúsítottak érdeklődést, és a beszélgetések középpontjában mindvégig a könyv állt: a könyvtrailernek sikerült a könyvhöz kedvet csinálnia. Mindezt a kísérletben részt vevő pedagógusok is így látták, és nagyon hasznos eszköznek értékelték a könyvtrailerokat, amelyeket a jövőben is szeretnének használni az olvasásra nevelésben.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy az empirikus kutatás igazolta a szerzők hipotézisét: a könyvtrailer multimedialitása és digitális jelenléte okán hatékony eszköz a Web 2.0 korában az olvasásnépszerűsítésben. Mivel az általa hagyott narratív hézagok kitöltése aktivitást, jelentésképző és értelmező műveleteket és kreativitást követel, befogadása, illetve a saját könyvtrailer elkészítése hozzájárul a gyerekek irodalmi kompetenciájának fejlesztéséhez az „iskola 2.0” interaktív keretei között. A kutatás igazolta, hogy a könyvtrailerok célközönsége nemcsak a gyerekeket foglalja magában, hanem a közvetítő szerepet ellátó pedagógusokat is, akik fel tudják használni azokat a foglalkozásokon, és a trailer megtekintése után értő olvasókként tudják ajánlani a könyveket a gyerekeknek. Ugyanis, mint azt e kutatás is bizonyította, a trailer csak a kedvesítő szerepét tölti be, amely elvezeti a leendő olvasót a könyvhöz.

(Szabó Piroska)

Használók képzése

195/2017

ANGELL, Katelyn – BOSS, Katherine: Adapting the Amazing Library Race : using problem-based learning in library orientations. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 23. (2016) 1., p. 44-55.

Probléma-központú felhasználóképzés az Amazing Library Race vetélkedő alkalmazásával

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Játék; Vetélkedő

Az Amerikai Egyesült Államokban, a Long Island Egyetem Brooklyn Campusán új típusú, a problémaalapú tanulásra épülő foglalkozásokon vezetnek be az elsőéves hallgatókat a könyvtár használatába. Ez az Amazing Library Race (ALR), amelynek alapja a 2001-ben bemutatott *The Amazing Race* televíziós valóságshow. A hagyományos felhasználóképzéssel szemben (és azt kiegészítve) nemcsak előadások hangoznak el, hanem maguk a hallgatók szórakoztató formában fedezik fel a könyvtárat. A képzés pedagógiai alapja a probléma-központú (problémaalapú) tanulás és a gamifikáció (a játékosítás), azaz játékok és játékelemek alkalmazása volt.

Az eredeti ALR olyan feladatokat tartalmazott, mint egy könyv megtalálása a polcokon, haiku írása valamelyik szolgáltatásról, és kérdések megválaszolása tájékoztató források segítségével. A Long Island-i változat logó létrehozásával kezdődött, és az eredeti játékhöz hasonló feladatok (keresés a katalógusban és bibliográfiai adatbázisban, olvasójegy használhatóságának felderítése, könyv- és DVD-borító rajzolása stb.) megoldásával folytatódott. A résztvevőket arra ösztönözték, hogy szükség esetén vegyék igénybe a könyvtárosok segítségét. Az értékeléshez kidolgozott szempontrendszer a hallgatók egymással és a könyvtárosokkal való együttműködését, a könyvtári közösségi oldalak használatát és a foglalkozások hosszát, valamint azt vizsgálja, hogy mennyire sajátították el a tudnivalókat.

(Koltay Tibor)

196/2017

ELLIS, Claire – JOHNSON, Frances – ROWLEY, Jennifer: Promoting information literacy : perspectives from UK universities. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 35. (2017) 1., p. 53-70.

Az információs műveltség népszerűsítése az Egyesült Királyság egyetemein

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Honlap; Információs műveltség

Az egyetemi könyvtárak arra törekednek, hogy az információs műveltség oktatásának vezető intézményei legyenek. Annak kiderítésére, hogy ez milyen mértékben van így, 2015 elején 133 brit egyetem

könyvtárának nyilvános weboldalain végzetek tartalomelemzést. Vizsgálták a küldetésnyilatkozatokat, a stratégiai terveket, a felhasznált információs műveltségi modellt vagy keretrendszert, az információs műveltség értékelésének módját és eszközét, valamint oktatását.

Az egyetemek 85,7%-a népszerűsíti weboldalán valamilyen mértékben az információs műveltséget legalább a fenti öt kategória valamelyikében. Csúpn 17,3% hivatkozik valamelyik modellre vagy keretrendszerre, 15,3% mutatja be információs műveltségi irányelveit, 9% a hallgatók információs készségének értékelésének módját. Az információs műveltség oktatása (főként online formában) a weboldalak 84,2%-án jelenik meg, azonban 52,6% csak egy-két aspektusával (leginkább az információkereséssel és a hivatkozással) foglalkozik. A legtöbbet használt információs műveltségi modell a SCONUL (Nagy-Britannia és Írország nemzeti és egyetemi könyvtárainak egyesülete) által kidolgozott *Seven Pillars*, azonban ennek részesedése is csak 10,5%, mivel az öt brit modell (a SCONUL modell mellett az ANCIL-curriculum, a CILIP modell, valamint a skóciai és a walesi keretrendszer) közül egyik sem domináns a brit felsőoktatásban.

Az egyetemek 36,1%-a szerepelteti könyvtárának valamelyik kulcsdokumentumában az információs műveltséget. Ez azt mutatja, hogy az információs műveltség előmozdítása a könyvtárosok feladata, viszont sikere nagyban függ attól, hogy ebbe a munkába be tudják-e vonni az oktatókat, és azok mennyire látják a könyvtár elkötelezettségét.

Ha az egyetemi könyvtárak az információs műveltség oktatásának fő propagálói és megvalósítói akarnak lenni, akkor aktívabban kell ezt megmutatniuk weboldalaikon. Érdemes volna a keresés és a hivatkozás mellett az információs viselkedés más aspektusaira is több figyelmet fordítani, valamint az információs műveltség oktatását és értékelését közelebb hozni az egyetemeken folyó oktatás egészéhez.

A könyvtárak közötti együttműködés érdekes modelljét jelentheti az Amerikai Egyesült Államok egyetemi könyvtárainak gyakorlata, ahol egy közös információs műveltségi keretrendszer (az ACRL által kiadott *Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban*) használata nagyban segíti az együtt gondolkodást.

(Koltay Tibor)

Lásd még 150, 193

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Adatbázisok

Lásd 169

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 159, 162

Információ- és kommunikációs technológia

197/2017

SMITH, Felicia A.: Should libraries even consider hacking back if attacked? In: Computers in libraries. – 37. (2017) 1., p. 14-16.

Foglalkozzanak-e a könyvtárak a visszatámadás gondolatával, ha hackelés áldozatává váltak?

Elektronikus dokumentum; Programozás; Szoftver

A könyvtáros szakma egyik fontos célkitűzése a hosszú távú megőrzés, amely az e-könyvekre és a digitálisan létrejött (born digital) anyagokra is vonatkozik. Az elektronikus dokumentumokat azonban a hackelés veszélye is fenyegeti, a jogtalanul hozzáférők módosíthatnak, törölhetnek vagy ellophatnak fontos információkat. A kibertámadásokra a könyvtáraknak is fel kell készülniük.

A hackelés folyamata általában: 1. egy nyitott port keresése a rendszerben; 2. a jelszó feltörése; 3. puffertúlcsordulás előidézése; 4. „hátsó ajtó” betörés egy fontos rendszerfolyamatba, mint például az SSH; 5. online tartalmak vagy dokumentumok észrevétlen manipulálása; 6. annak elkerülése, hogy ezt észrevegyék, a nyomok eltüntetése.

A hackereket néha csak a kihívás és a kíváncsiság vezeti, mint azt a 15 éves fiút, aki a Mafiaboy álnevet viselve 2000-ben olyan nagy weboldalakat támadott meg, mint például az eBay, a Yahoo és a CNN. Aaron Swartz 2011-ben több mint 4 millió tudományos dokumentumot lopott el az MIT JSTOR adatbázisából, amiért 1 millió dollár bírságot és 35 év börtönbüntetést kaphatott volna, végül öngyilkos lett. Swartz ismert hacktivist volt, aki ilyen módon próbálta felhívni a figyelmet a tudományos munkákhoz való szabad hozzáférés fontosságára.

A dokumentumok eltulajdonítása mellett módosításuk lehetősége is fennáll. Vannak olyan történelmi események, amelyek folyamatos tudományos vita középpontjában állnak. A könyvtár által a weben közreadott, az adott korból származó hiteles dokumentumokat is átírhatják, vagyis történelmi tényeket másíthatnak meg, amit talán soha nem fog észrevenni senki. Hasonló történt például a Principles of Biology című elektronikus közreadott tankönyv esetében, amelyben egy hackertámadás után a rabszolgákat „fizetés nélküli gyakornokoknak” nevezték, vagyis a gyerekek nem arról tanultak, hogy elrabolták és kihasználták őket.

Több könyvtár használ LOCKSS rendszert, vagyis olyan zárt hálózatot, amelyben a dokumentumokból több helyen több másolat is mentésre kerül, és egy

esetleges támadás esetén a rendszer automatikusan helyreállítja a károkat. Ez azonban sajnos nem mindenhol jellemző.

A legjobb védekezés a támadás elve alapján a legradikálisabb óvintézkedés a „hacking back”, vagyis a visszatámadás. Az ilyen rendszerek lényege, hogy a megtámadott szerverek azonosítják a hackelés forrását, és visszafordítják a támadást a küldő félre. Ez tulajdonképpen önbíráskodásnak számít, és törvénytelen, ami sokak számára elfogadhatatlan. Az ügyesebb hackerok egy komolyabb támadás esetén olyan „zombi számítógépeket” használnak, amelyeket már korábban feltörték, és most csak átfuttatják rajtuk a célpontnak szánt programot. A legtöbb visszatámadásra tervezett program esetében azonban a visszafordított feltörés csak ezekre a zombi gépekre irányul vissza, így a „hacking back” elvet vallók komoly károkat okozhatnak olyanoknak, akik szintén az őket támadó hacker áldozatai. Mégis van példa ennek alkalmazására: a Kereskedelmi Világszervezet ezzel a módszerrel verte vissza az elektrohippik csoportjának támadását. Egy másik cég, a Blue Security esetében azonban a visszatámadás nem járt hasonló sikerrel: a hacker az eset után egy még nagyobb támadást irányított ellenük, mely után kénytelenek voltak bezárni.

Az interneten más, a „szemet szemért” elvet követő védekezési módszerek is elérhetők, például trójai vírus is elhelyezhető a támadó hacker gépén. A Zombie Zapper nevű program azonban egy sokkal elfogadhatóbb megoldás: nem tesz kárt azokban a zombi gépekben, amelyeket a hacker felhasznál, csupán megakadályozza őket abban, hogy továbbra is küldhessék a támadó üzeneteket. A programot a publikálását követő első két hétben több mint 7 ezren töltötték le.

A veszély tehát valós, valamennyi elektronikus tartalom, vagyis a könyvtári állomány egy része is veszélyeztetett, így a szakmának komolyan foglalkoznia kell ezzel a kihívással is.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 187

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtáráépítés, -berendezés

198/2017

SHERMAN, Scott: The battle of 42nd street In: Public library quarterly. – 36. (2017) 1., p. 10-25.

A New York Public Library tervezett átépítése

Átépítés; Könyvtáráépület -közművelődési; Tervezés; Városi könyvtár

A tanulmány a New York Public Library (NYPL) egyedülálló jelentőségét tárgyalja, és a 42. utcai – Központi Könyvtár néven is ismert – *Stephen A. Schwarzman Épület* átépítését szolgáló terv történetét és végrehajtását írja le. A terv szerint több millió könyv került volna egy New Jersey-ben lévő raktárba, és számos fiókkönyvtár eladására került volna sor, hogy finanszírozni tudják a 42. utcai épület átalakítását. Nem meglepő, hogy ezek a tervek riadalmat keltettek a könyvtárosok, a helybeliek, a könyvszeretők, aktivisták és az írók körében, és erőfeszítésekre sarkallták őket, hogy leállítsák a végrehajtást. A tanulmány a közkönyvtári miliő átláthatóságának fontosságáról megfogalmazott néhány gondolattal zárul.

(Autoref.)

Számítógép-szoftver

Lásd 132

Elektronikus könyvtár

199/2017

GŁOWACKA, Ewa: Polskie repozytoria instytucjonalne jako miejsce dla otwartych zasobów naukowych i edukacyjnych. – Bibliogr. In: Zagadnienia informacji naukowej. – 54. (2016) 1., p. 44-54.

A lengyel intézményi repozitóriumok mint a nyílt tudomá-

nyos és oktatási források gyűjtőhelyei

Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Hozzáférhetőség

A digitális repozitóriumok gyorsan fejlődő információforrásokat jelentenek a tudomány és az oktatás számára. A tanulmány célja, hogy elemezze a lengyelországi egyetemek és más kutatóintézetek által fenntartott digitális repozitóriumok helyzetét felmérő kutatás eredményeit.

A szerző bemutatja a lengyel digitális repozitóriumok fejlődésének jelenlegi helyzetét, nagyságukat, szerkezetüket, gyűjteményeiket és funkcióikat. Csak az olyan digitális gyűjteményeket elemzi, amelyek új forrásokat tartalmaznak, és nem – amint az sok lengyel digitális könyvtárra jellemző – a nemzeti kulturális örökség digitalizált gyűjteményeit. A szóban forgó repozitóriumokat a következő webportálokról származó jegyzékekből választotta ki: Uwolnij Naukę, EBIB és a CEON adatbázis-aggregátor. Minden honlapot egyenként vizsgált. Az OpenDOAR-ból származó adatokat használta fel, hogy bemutassa a hasonló típusú lengyel projektek statisztikai hátterét.

A szerző 33 jelenleg elérhető nyílt digitális repozitóriumot talált Lengyelországban. Ezek mintegy 270 ezer különböző típusú forráshoz nyújtanak hozzáférést, amelyek többsége szakdolgozat és disszertáció, folyóiratcikk és oktatási anyag. A nyílt digitális repozitóriumok – rövid történelmi múltjuk ellenére – gyorsan fejlődnek. Az egyetemek által létrehozott és fenntartott digitális repozitóriumok számos előnnyel járnak, például a tanszékeken folyó tudományos kutatás láthatóvá tétele révén hírnevet szereznek az intézménynek, támogatják az egyetemi oktatókat, az oktatási anyagok elérésének megkönnyítésével segítik a hallgatókat.

A felmérés eredményei képet adnak a lengyel digitális repozitóriumok fejlődésének jelenlegi helyzetéről, és arra ösztönözhetik a kutatókat, hogy ott helyezték el publikációikat, és használják a repozitóriumforrásokat kutatómunkájukhoz.

(Autoref.)

Lásd még 134

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

200/2017

KELLER, Alice: Finanzierungsmodelle für Open-Access-Zeitschriften In: Bibliothek. – 41. (2017) 1., p. 22-35.

Res. angol nyelven

A nyílt hozzáférésű folyóiratok finanszírozási modelljei

Elektronikus folyóirat; Folyóirat-kiadás; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -általában

Különböző tanulmányok eredményei azt mutatják, hogy a kiadók nem gondolkoznak üzleti modellben, amikor új, nyílt hozzáférésű folyóiratot alapítanak. De ismert tény, hogy minden folyóirat pénzbe kerül, és az open access nem üzleti, hanem hozzáférési modell. Még azokban az esetekben is, amikor a kiadók kellően foglalkoznak a gazdasági kérdésekkel, nincsenek tisztában azzal, milyen üzleti modellek alkalmazhatók a nyílt hozzáférésű publikációknál. Ilyenkor gyakran fordulnak a könyvtárakhoz pénzügyi segítségért vagy tanácsért.

A cikk első részében a szerző a nyílt hozzáférésű folyóiratok három kategóriáját mutatja be. Kiemelten foglalkozik a nyílt hozzáférésű megjelenés előtt álló, hagyományos tudományos folyóiratokkal. A második részben kilenc lehetséges üzleti modellt ismertet, végül megkísérli a folyóiratok három kategóriáját az üzleti modellekhez hozzárendelni, azaz meghatározni, melyik finanszírozási modell a legalkalmasabb az egyes folyóirattípusokhoz.

(Autoref.)

201/2017

TRACY, Daniel G.: Libraries as content producers : how library publishing services address the reading experience. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 78. (2017) 2., p. 219-240.

A könyvtárak mint tartalom-előállítók: hogyan közelítenek a kiadói tevékenységet folytató könyvtárak az olvasási élményhez

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Igény; Kiadói tevékenység -könyvtárban

A könyvtárakban egyre nagyobb mértékben digitális interfészekon „felhasználói élmény” (user experience) elnevezéssel folynak felhasználó-központú tevékenységek. A könyvtárosok azonban már régóta foglalkoznak felhasználók viselkedésének kutatásával annak érdekében, hogy kiderítsék, miként és miért használnak információforrásokat. Ezek részben azonosak a felhasználói élmény vizsgálatával, a nagyobb egyértelműség érdekében azonban nem e két kifejezést érdemes használni, hanem célszerűbb olvasási élménynek nevezni.

Egy felmérés keretében azt vizsgálták, hogy gyűjtenek-e a kiadói tevékenységet folytató felsőoktatási könyvtárak információkat olvasóikról abból a célból, hogy digitális publikációikat ezek alapján alakítsák. Arra is kíváncsiak voltak, hogy milyen adatokat gyűjtenek, továbbá kérdés volt, hogy milyen akadályokba ütköznek, miként használják a megszerzett információkat és képzik szerzőiket és szerkesztőiket. Az Egyesült Államokból és azon kívülről megkérdezett 153 intézményből 64 válaszolt.

Az eredmények azt mutatják, hogy az olvasási élmények kutatása esetleges és alulreprezentált kiadói tevékenység.

(Koltay Tibor)

Az ismertetett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	56. (2016) 3.
Alexandria (GB)	26. (2016) 3.
American libraries (US)	47. (2016) 11/12.
Bibliotekovedenie (RU)	(2016) 4., 5.
Bibliothek (DE)	41. (2017) 1.
Bibliotheksdienst (DE)	50. (2016) 12.
BuB (DE)	69. (2017) 1.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2016) 8., 9.
Collection management (US)	42. (2017) 1.
College & research libraries (US)	78. (2017) 1., 2.
College & undergraduate libraries (US)	23. (2016) 1., 2., 4.
Computers in libraries (US)	37. (2017) 1., 2.
Čtenář (CZ)	68. (2016) 7/8., 11., 12.
Education for information (I)	32. (2016) 4.
IFLA journal (I)	42. (2016) 2.
ITlib (SK)	19. (2016) 3., 4.
The journal of academic librarianship (US)	42. (2016) 4., 5.; 43. (2017) 1., 2.
Journal of librarianship and information science (GB)	49. (2017) 1.
LIBER quarterly (I)	26. (2017) 4.
Library hi tech (US)	35. (2017) 1.
The library quarterly (US)	86. (2016) 4.; 87. (2017) 1.
Libri (I)	66. (2016) 4.
New review of academic librarianship (GB)	22. (2016) 1., 2-3.
New review of children's literature and librarianship (GB)	22. (2016) 1.
Public library quarterly (US)	35. (2016) 3., 4.; 36. (2017) 1.
Public services quarterly (US)	13. (2017) 1.
The reference librarian (US)	57. (2016) 3., 4.
Revista española de documentación científica (ES)	39. (2016) 3.
Scandinavian library quarterly (Sx)	49. (2016) 4.
Vestnik BAE (Fx)	(2016) 3., 4.
Zagadnienia informacji naukowej (PL)	54. (2016) 1.